

ARCHEO LOGICKÉ ROZHLEDY

Archeologické rozhledy LXI–2009, sešit 4
Recenzovaný časopis

Vydává Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, v.v.i.

Peer-reviewed journal published by the Institute of Archaeology, Prague.

<http://www.arup.cas.cz>

<http://www.arup.cas.cz/cz/publikace/rozhledy.html>

Adresa redakce

Letenská 4, CZ-118 01 Praha 1
fax: 00420/257532288

Redakční rada – Editorial board

Andrea Bartošková, Martin Bartelheim, Jiří Doležel, Luboš Jiráň, Jan Klápště,
Petr Květina, Jiří Macháček, Martin Oliva, Vladimír Salač, Josef Unger

Vedoucí redaktor – Editor in chief

Martin Ježek
jezek@arup.cas.cz; tel.: 00420/607942455

Technická redakce

Filip Laval
laval@arup.cas.cz; tel.: 257014321

Pokyny pro autory viz AR 1/2009, s. 180, nebo internetové stránky AR. – Instructions to authors on the AR Internet pages, or in AR 1/2009, p. 180.

Sazba: Marcela Hladíková. Tisk: PBTisk Příbram.

Vychází čtyřikrát ročně. Rozšiřuje, informace o předplatném podává a objednávky přijímá DUPRESS, Podolská 110, CZ-147 00 Praha 4; tel. 241433396; dupress@tnet.cz

Orders from abroad: SUWECO CZ s.r.o., Českomoravská 21, CZ-180 21 Praha 9, Czech Republic, nakup@suweco.cz; Kubon & Sagner, P.O.Box 341018, D-80328 München 34, Germany, postmaster@kubon-sagner.de; Rudolf Habelt GmbH, Am Buchenhang 1, D-53115 Bonn, Germany, info@habelt.de

Tento sešit vyšel v prosinci 2009.

© Archeologický ústav AV ČR, Praha, v.v.i.

Doporučená cena 83,- Kč

ISSN 0323–1267

NOVÉ PUBLIKACE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU AV ČR, PRAHA, v.v.i. NEW BOOKS FROM THE INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY IN PRAGUE

ARCHEOLOGIE PRAVĚKÝCH ČECH. Sv. 1–8. Editoři řady: Luboš Jiráň – Natalie Venclová. Praha 2007–2008.

Při odběru kompletní řady 2790 Kč; ceny jednotlivých svazků viz níže. – Czech. Complete set: 110 €.

Svazek 1: Martin Kuna (ed.) et al.: Pravěký svět a jeho poznání. Praha 2007. 163 s. 400 Kč / 16 €.

Svazek 2: Slavomil Vencel (ed.) – Jan Fridrich: Paleolit a mezolit. Praha 2007. 164 s. 400 Kč / 16 €.

Svazek 3: Ivan Pavlů (ed.) – Marie Zápotocká: Neolit. Praha 2007. 118 s. 320 Kč / 13 €.

Svazek 4: Evžen Neustupný (ed.) et al.: Eneolit. Praha 2008. 185 s. 420 Kč / 16 €.

Svazek 5: Luboš Jiráň (ed.) et al.: Doba bronzová. Praha 2008. 265 s. 450 Kč / 18 €.

Svazek 6: Natalie Venclová (ed.) et al.: Doba halštatská. Praha 2008. 173 s. 400 Kč / 16 €.

Svazek 7: Natalie Venclová (ed.) et al.: Doba laténská. Praha 2008. 164 s. 400 Kč / 16 €.

Svazek 8: Vladimír Salač (ed.) et al.: Doba římská a stěhování národů. Praha 2008. 214 s. 400 Kč / 16 €.

Jaromír Beneš – Petr Pokorný edd.: BIOARCHEOLOGIE V ČESKÉ REPUBLICE – Bioarchaeology in the Czech Republic. České Budějovice – Praha 2008. 518 s. Czech with English summaries. 400 Kč / 14 €.

BURG – VORBURG – SUBURBIUM. ZUR PROBLEMATIK DER NEBENAREALE FRÜHMITTELATERLICHER ZENTREN. Internationale Tagungen in Mikulčice VII. Ivana Boháčková – Lumír Poláček Hrsg. Spisy Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v.v.i. 35. Brno – Praha 2008. 290 pp. German. 400 Kč / 16 €.

CASTRUM PRAGENSE 8. Sites of Memory. Between Scientific Research and Collective Representations. Proceedings of the AREA seminar at Prague Castle, February 2006. Jana Maříková-Kubková – Nathan Schlanger – Sonia Lévin eds. Praha 2008. 123 pp. German, English, French. 170 Kč / 8 €.

Petr Drda – Alena Rybová: AKROPOLE NA HRADIŠTI ZÁVIST V 6.–4. STOL. PŘ. KR. – Akropolis von Závist im 6.–4. Jh. v. Chr. Památky archeologické – Suppl. 19. Praha 2008. 132 s. + CD. Czech with German summary. 630 Kč / 25 €.

Michal Ernée: GOTICKÉ KAMNOVÉ KACHLE Z HRADU A ZÁMKU V ČESKÉM KRUMLOVĚ – Gotische Ofenkacheln aus der Burg und Schloss in Český Krumlov. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Suppl. 5. České Budějovice – Praha 2008. 126 s. Czech with German summary. 190 Kč / 8 €.

Michal Ernée: PRAVĚKÉ KULTURNÍ SOUVRSTVÍ JAKO ARCHEOLOGICKÝ PRAMEN – Urgeschichtliche Kulturschicht als archäologische Quelle. Památky archeologické – Suppl. 20. Praha 2008. 162 s. Czech with German summary. 400 Kč / 16 €.

POČÍTAČOVÁ PODPORA V ARCHEOLOGII 2. Jiří Macháček ed. Brno – Praha – Plzeň 2008. 281 s. Czech with English summaries. 370 Kč / 15 €.

VÝZKUMY V ČECHÁCH 2005. Praha 2008. 490 s. Czech. 164 Kč / 17 €.

Orders:

- Archeologický ústav AV ČR, v.v.i., Knihovna, Letenská 4, CZ-118 01 Praha 1, Czech Republic knihovna@arup.cas.cz
- Beier & Beran – Archäologische Fachliteratur, Thomas-Müntzer-Str. 103, D-08134 Langenweissbach, Germany; verlag@beier-beran.de
- Kubon & Sagner, Buchexport-Import, P.O.Box 341018, D-80328 München, Germany postmaster@kubon-sagner.de
- Oxbow Books, Park End Place, Oxford OX1 1HN, United Kingdom
- Rudolf Habelt GmbH, Am Buchenhang 1, D-53115 Bonn, Germany; info@habelt.de

OBSAH

Ondřej Chvojka – Jaroslav Frána – Jan John – Petr Menšík, **Dva depoty ze starší doby bronzové v areálu mohylového pohřebiště u Nové Vsi (okr. Český Krumlov)** – Zwei Depots aus der älteren Bronzezeit im Areal des Hügelgräberfelds in Nová Ves (Kr. Český Krumlov, Südböhmen) 607–636

Vladimír Salač, **Podmokelská skupina. Překonaný koncept archeologie 20. století?** – The Podmokly group. An obsolete concept of the archaeology of the 20th century? 637–665

JANU KLÁPŠTĚMU K ŠEDESÁTINÁM

Lubomír Košnar, **K původu několika raně středověkých nálezů z Čech** – Zur Herkunft einiger frühmittelalterlichen Funde aus Böhmen 666–672

Vladimír Brych, **Semonická tvrz – ad fontes: nejstarší doklad horizontálního tkalcovského stavu z Čech** – The Semonice manor – ad fontes: the oldest evidence of a horizontal loom from Bohemia 673–683

Jan Royt – Jaromír Žegklitz, **O krádeži a nálezu gotického ciboria na Novém Městě pražském** – The theft and discovery of a Gothic ciborium in Prague's New Town 684–696

Jaroslav Šulc – Jan Kypka – Martin Ježek, **K hospodaření a kultuře bydlení na středočeském statku v raném novověku: příklad z Trněného Újezdu (okr. Kladno)** – The possibility of studying the rural housing culture between the Middle Ages and the Early Modern period on the basis of sources from Trněný Újezd (Central Bohemia) 697–714

Petr Květina – Klára Neumannová, **Dotazníkový průzkum „Percepce archeologie 2008“** – Questionnaire survey “Perception of Archaeology 2008” 715–724

DISKUSE

Florin Curta, **The early Slavs in Bohemia and Moravia: a response to my critics** – Počátky Slovanů v Čechách a na Moravě: odpověď mým kritikům 725–754

AKTUALITY

Wolfgang Breibert, Die Konferenz „Praktische Funktion, gesellschaftliche Bedeutung und symbolischer Sinn der frühgeschichtlichen Zentralorte in Mitteleuropa“ in Pohansko bei Břeclav, Tschechische Republik 755

I. Boháčová, Konference Praha archeologická – město UNESCO a jeho archeologické dědictví 755–756

<i>Alena Humpolová – Milan Lička, Výstava o českém neolitu v Itálii</i>	756–757
<i>Vladimír Mitáš, Slovenská archeológia si pripomína Slovenské starožitnosti</i>	757–758
<i>Natalie Venclová, Zakladatelka moderní české sklářské archeologie Dagmar Hejdrová</i>	758–759
<i>Zdeněk Smetánka, Osmé decenium Ivany a Radomíra Pleinerových. Laudatio podle zápisníku v paměti</i>	759–762
<i>Lada Šlesingerová, Bibliografie PhDr. Ivany Pleinerové, CSc., za léta 1999–2009; Bibliografie prof. PhDr. Radomíra Pleinera, DrSc., za léta 1999–2009</i>	762–765

NOVÉ PUBLIKACE

<i>Miloš Vávra, A. Harding – R. Šumberová – Ch. Knüsel – A. Outram: Velim. Violence and death in Bronze Age Bohemia. The results of fieldwork 1992–95, with consideration of peri-mortem trauma and deposition in the Bronze Age. With contributions by C. Palmer, S. Knight, D. Dungworth, R. Shiel (Prague 2007)</i>	766–769
<i>Ivo Štefan, Przemysław Urbańczyk: Trudne początki Polski (Wrocław 2008)</i>	769–776
<i>Jan Kypta, Georges Descœudres: Herrenhäuser aus Holz. Eine mittelalterliche Wohnbaugruppe in der Innerschweiz (Basel 2007)</i>	776–779
<i>kv, M. V. Anikovič – V. V. Popov – N. I. Platonova: Paleolit Kostěnkovsko-Borščevskogo rajona v kontekstě verchněgo paleolita Jevropy. Trudy Kostěnkovsko-Borščevskoj archeologičeskoj ekspedicii. Vyp. 1 (Sankt-Petěrburg 2008)</i>	780–783
<i>Kateřina Tomková, Elżbieta Dąbrowska: Groby, relikvie i insygnia. Studia z dziejów mentalności średniowiecznej (Warszawa 2008)</i>	783–785
<i>Natalie Venclová, Duncan Garrow – Chris Gosden – J. D. Hill eds.: Rethinking Celtic art (Oxford 2008)</i>	785–787
<i>Helena Březinová, C. Gillis – M. B. Nosch eds.: Ancient Textiles. Production, Craft and Society. Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund, Sweden, and Copenhagen, Denmark, on March 19–23, 2003 (Oxford 2007)</i>	787–788
<i>Drahomíra Frolíková-Kaliszová, Zdeněk Klanica: Mutěnice-Zbrod. Zaniklé slovanské sídliště ze 7.–10. století (Brno 2008)</i>	788–789
<i>Martin Dohmal, Tomáš Klír: Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku (Praha 2008)</i>	789–790
<i>Jan Kypta, Rudolf Krajíc: Středověké cihlářství. Sezimovo Ústí – archeologie středověkého poddanského města 4 (České Budějovice – Tábor 2008)</i>	790–791
<i>L. Košnar, Artur Kurpiewski: Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Gostkowie (Lublin 2008)</i>	791–792
<i>R. Křivánek, Krzysztof Misiewicz: Geofizyka archeologiczna (Warszawa 2006)</i>	792–793
<i>Daniel Bursák, Günther Moosbauer: Kastell und Friedhöfe der Spätantike in Straubing. Römer und Germanen auf dem Weg zu den ersten Bajuwaren (Rahden/Westf. 2005)</i>	793–795
<i>Jan Kypta, Das Obere Schloss in Greiz. Ein romanischer Backsteinbau in Ostthüringen und sein historisches Umfeld (Erfurt 2008)</i>	795–796
<i>J. Koštial, Irena Šavel et al.: Pod Kotom-jug pri Krogu I, II. Arheologija na avtocestah Slovenije (Ljubljana 2009)</i>	797–798

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LXI/2009

799–808

ERRATA

808

Dva depoty ze starší doby bronzové v areálu mohylového pohřebiště u Nové Vsi (okr. Český Krumlov)

Zwei Depots aus der älteren Bronzezeit im Areal des Hügelgräberfelds in Nová Ves (Kr. Český Krumlov, Südböhmen)

Ondřej Chvojka – Jaroslav Frána – Jan John – Petr Menšík

Koncem srpna 2008 byly na bezejmenném návrší u Nové Vsi na Českokrumlovsku objeveny dva depoty kovových předmětů – soubor 10 hřiven s konci nastrčenými do dvou spirálovitých nápažníků a depot obsahující křtěnovský sekeromlat a 12 zlomků koláčovitých slitků. Druhý depot byl nalezen v areálu dosud neznámého mohylového pohřebiště, z něhož však zatím pochází pouze keramika z doby halštatské a solitérní spirálovitý nápažník ze starší doby bronzové. Na místě byl následně proveden archeologický průzkum, drobná sondáž a geodetické měření. Všechny kovové artefakty byly podrobeny spektrální analýzám pomocí RFA i NAA. Typologický rozbor nálezů prokázal jejich nesoučasnost – zatímco první depot lze klást do stupně Br A2, druhý depot byl uložen pravděpodobně až na přelomu starší a střední doby bronzové. Vztah obou depotů k mohylníku v jejich blízkosti zůstává zatím neznámý.

starší doba bronzová – jižní Čechy – depoty – sekeromlat křtěnovského typu – mohylové pohřebiště – analýzy prvkového složení

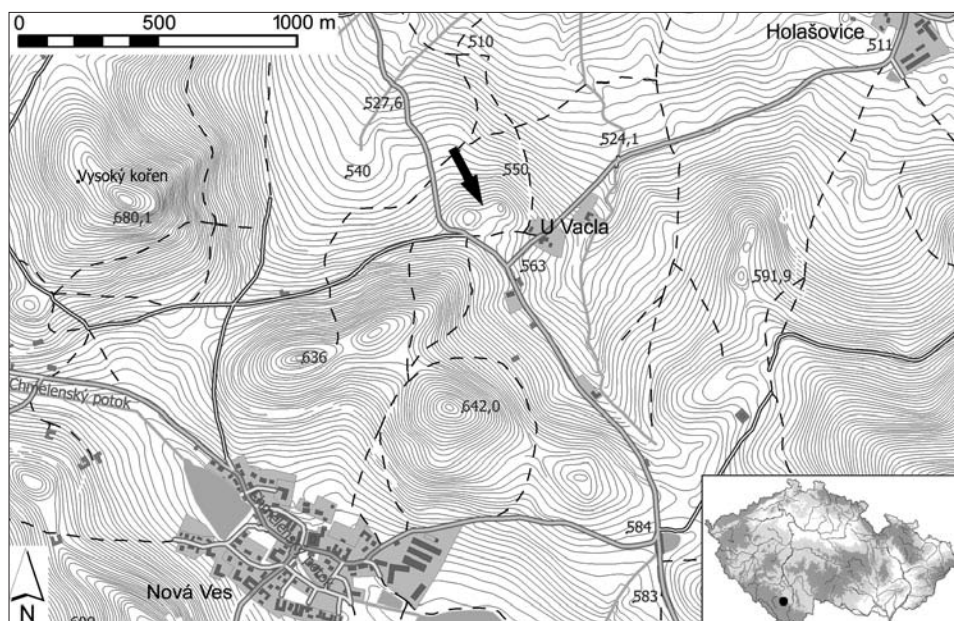
Two Early Bronze Age hoards in the burial mound grounds at Nová Ves (dist. Český Krumlov, South Bohemia). At the end of August 2008, two hoards featuring metal objects were discovered on an unnamed mound at Nová Ves in the district of Český Krumlov – a set of 10 ring ingots with the ends tucked into two spiralled arm bracelets and a deposit containing a Křtěnov-type battle axe and 12 fragments of pie-shaped sows. The second hoard was found in the grounds of a hitherto unknown burial mound, thus far featuring only ceramics from the Hallstatt period and a sole spiralled arm bracelet from the Early Bronze Age. An archaeological survey, a smaller probe and geodetic survey were then conducted at the site. All metal artefacts underwent RFA and NAA spectral analysis. The typological analysis of the finds demonstrated their asynchronism – while the first hoard can be placed into the Br A2 phase, the second was more than likely deposited only at the period between the Early and Middle Bronze Ages. The relation between the two hoards and the nearby mounds remains unknown.

Early Bronze Age – South Bohemia – raw material hoard – Křtěnov-type battle axe – burial mound – elemental composition analysis

1. Úvod

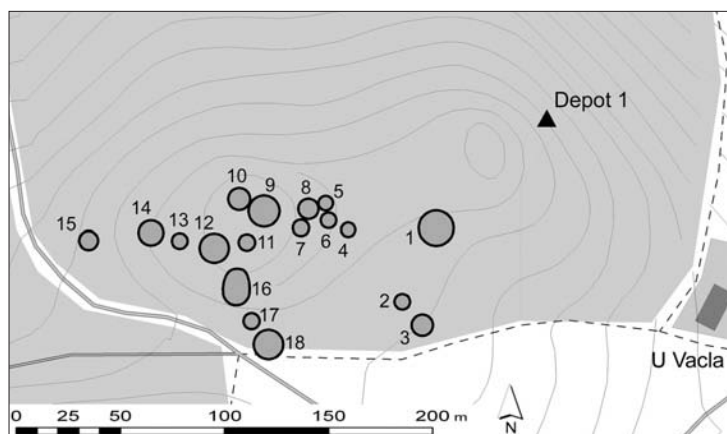
V posledních letech se v jižních Čechách nebývale zvýšil počet ojedinělých i hromadných nálezů pravěkých kovových artefaktů, zjištěných téměř bez výjimky neprofesionálními hledači pomocí detektorů kovů. Většinu nám známých nálezů se následně podařilo nejen odborně zdokumentovat, ale i získat pro muzejní sbírky. Jen ze starší doby bronzové můžeme uvést depoty žeber z Přídolí, Purkarce, Chvalšín (Chvojka – Havlice 2009), Bernartic a Nuzova¹,

¹ Za zatím nepublikované informace o nálezu z Bernartic z r. 2008 děkujeme doc. Rudolfu Krajcovi a Františku Jandovi a o nálezu z r. 2009 z Nuzova Jiřímu Fröhlichovi.



Obr. 1. Nová Ves. Poloha lokality na výřezu z topografické mapy, vrstevnice převzaty ze ZM 1 : 10 000 (32-21-09). Grafika J. John.

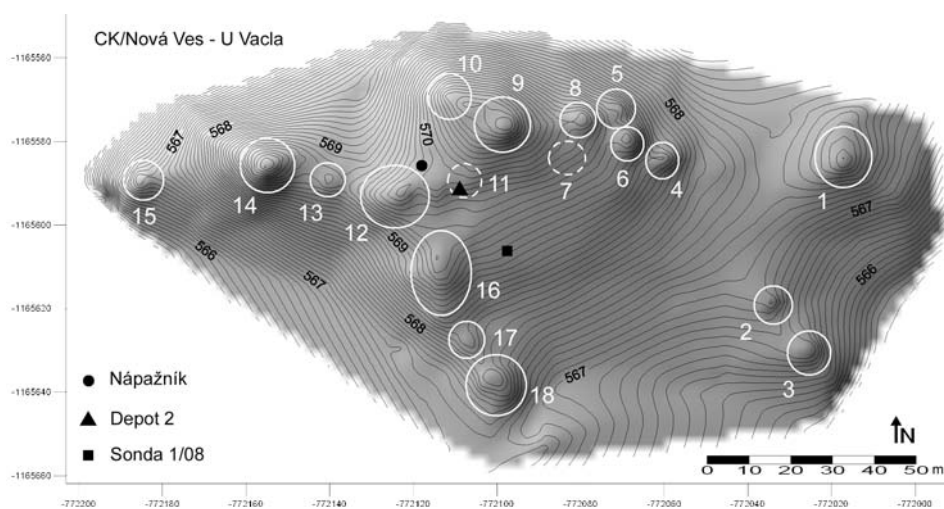
Abb. 1. Nová Ves. Lage des Fundorts.



Obr. 2. Nová Ves. Zaměření depotu č. 1 a mohylového pohřebiště. Grafika J. John.

Abb. 2. Nová Ves. Vermessung von Hortfund Nr. 1 und des Hügelgräberfelds.

soubor hřiven z Křtetic (Fröhlich – Jiřík 2007) a depot dvou seker z Českého Krumlova (Chvojka – Červenka 2008, 97), které doplňuje řada ojedinělých předmětů (např. Machula 2003; Fröhlich et al. 2005; Chvojka – Červenka 2008). Tuto beztak již mimořádnou kumulaci nálezů pak výrazně obohatily dva starobronzové depoty, objevené koncem léta 2008 nedaleko Nové Vsi u Brloha na Českokrumlovsku.



Obr. 3. Nová Ves. Vrstevnicový plán mohylového pohřebiště se zaměřením depotu č. 2, solitérního nápažníku a sondy č. 1/08. Zaměření J. John, O. Chvojka a P. Menšík.

Abb. 3. Nová Ves. Höhenlinienplan des Hügelgräberfelds mit Vermessung von Hortfund Nr. 2, des Einzelfundes eines Oberarmrings und Sonde Nr. 1/08.

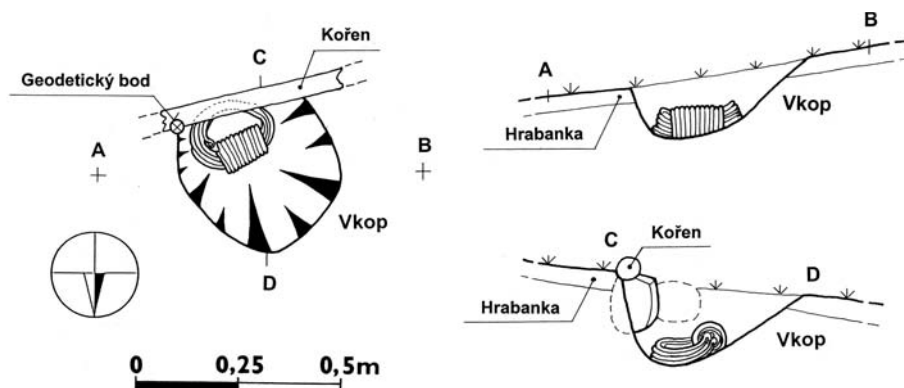
Oba depoty byly objeveny na bezejmenném návrší (kóta 571 m) ležícím severně od silnice z Chmelné do Lipanovic (*obr. 1*). Depot č. 1 se nacházel v hustém smrkovém lese na poměrně prudším severových. svahu ca 220 m severně od odbočky do Holašovic a 120 m na SZ od samoty U Vacla, 9 m severně od současného okraje lesa a 26 m západně od hrany vrcholové plošiny, v nadm. výšce 564 m (*obr. 2*). Na ZM 32-21-09 je jeho poloha dána koordináty 428:090; souřadnice JTSK: N-1165531, E-771964.

Druhý depot byl situován ve smrkovém lese na vrcholové plošině zmíněného návrší, ca 180 m na SSZ od odbočky do Holašovic a 200 m na Z od samoty U Vacla, 47 m v kolmém směru k SV od silnice, v nadm. výšce 570 m (*obr. 3*). Na mapě 32-21-09 jej určují koordináty 418:082; souřadnice JTSK: N-1165590, E-772109. Vzdálenost obou depotů činí vzdušnou čarou zhruba 150 m. Přesně 10 m západně od depotu č. 2 byl objeven ještě solitérní bronzový nápažník, jehož poloha je na stejné mapě určena koordináty 417:082 (JTSK: N-1165586, E-772118). Depot č. 2 i solitérní nápažník se nacházely v areálu mohylového pohřebiště, které zahrnovalo celou vrcholovou plošinu uvedeného návrší (*obr. 2; 3*). Obvod mohylníku je na ZM 32-21-09 určen koordináty 410:082, 414:086, 420:083, 417:078.

2. Popis nálezových okolností a nálezů

2.1. Depot č. 1

Nález učinil dne 28. 8. 2008 pan Vladimír Říha z Českého Krumlova. Odhalený depot vyfotografoval na mobilní telefon (srov. *obr. 5*), vyzvedl jej a vzápětí prostřednictvím Petra Zronka z Českého Krumlova telefonicky informoval O. Chvojku. Ten zde pak za doprovodu nálezce a P. Zronka provedl dne 30. 8. 2008 dokumentaci a průzkum.



Obr. 4. Nová Ves, depot č. 1. Půdorys a řezy místem nálezu depotu. Kresba obr. 4, 6, 8 O. Chvojka a L. Bílý.
Abb. 4. Nová Ves, Hortfund Nr. 1. Grundriss und Schnitte an der Stelle der Hortfunde.

Depot se nacházel v prosté zemi, v žlutohnědé hlinitopísčité lesní půdě s ojedinělými přirozenými kameny velikosti do 10 cm. Nálezy byly položeny 15–20 cm pod současným povrchem, horní okraj nápažníků se však nacházel jen 8 cm hluboko. Žádné stopy po jamce, schránce či obalu nebyly pozorovány. Jihovýchodní část depotu (hřbetní části hřiven) překrýval větší (ca 23 x 13 x 7 cm) kámen položený na plocho, který nálezce odstranil – na kresebné dokumentaci (obr. 4) je tak rekonstruována jen jeho přibližná poloha. Část depotu patrně překryta nebyla.

Hromadný nález obsahoval celkem deset nákrčnickovitých hřiven a dva spirálovité nápažníky, které byly uspořádány do mimořádné polohy: svazek deseti hřiven byl zastrčen očky do dvou nápažníků, nasazených na sebe tak, že vytvářely jakousi trubku (obr. 5). Oba nápažníky a konce hřiven směřovaly k SZ, hřbety hřiven byly původně překryty výše zmíněným kamenem. Váha všech nalezených předmětů činila před konzervací 2536 g. Nálezy jsou uloženy v Regionálním muzeu v Českém Krumlově pod přír. č. 5/09.

Následné průzkumy ani mikrosondáže nezjistily v bezprostředním okolí depotu žádné další stopy pravěkých aktivit. Dne 31. 10. 2008 byla do místa nálezu depotu položena sonda č. 2/08 o rozměrech 1 x 1 m, v níž však byla pod hrabankou zachycena jen hnědožlutá lesní půda bez jakýchkoliv archeologických nálezů.

Popis artefaktů:

1. Hřívna č. 1. Měděná nákrčnickovitá hřívna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřívny 156, tloušťka tyčinky max. 11 mm, váha před konzervací 206 g. Patina před konzervací šedozelená, mírně korodovaná. Obr. 10: 1.
2. Hřívna č. 2. Měděná nákrčnickovitá hřívna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřívny 157, tloušťka tyčinky max. 10 mm, váha před konzervací 194 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. Obr. 10: 2.
3. Hřívna č. 3. Měděná nákrčnickovitá hřívna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřívny 170, tloušťka tyčinky max. 10 mm, váha před konzervací 195 g. Patina před konzervací šedozelená, mírně korodovaná. Obr. 10: 3.
4. Hřívna č. 4. Měděná nákrčnickovitá hřívna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřívny 172, tloušťka tyčinky max. 10 mm, váha před konzervací 205 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. Obr. 10: 4.
5. Hřívna č. 5. Měděná nákrčnickovitá hřívna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch

Obr. 5. Nová Ves, depot č. 1. Původní fotografie nálezce před vyzvednutím depotu.

Abb. 5. Nová Ves, Hortfund Nr. 1. Ursprüngliche Fotografie des Finders vor der Entnahme des Fundes.



hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřivny 163, tloušťka tyčinky max. 9 mm, váha před konzervací 187 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. *Obr. 10: 5.*

6. Hřivna č. 6. Měděná nákrčnickovitá hřivna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřivny 162, tloušťka tyčinky max. 10 mm, váha před konzervací 208 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. *Obr. 10: 6.*

7. Hřivna č. 7. Měděná nákrčnickovitá hřivna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký. Vnější prům. hřivny 160, tloušťka tyčinky max. 10 mm, váha před konzervací 193 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. *Obr. 11: 7.*

8. Hřivna č. 8. Měděná nákrčnickovitá hřivna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřivny 156, tloušťka tyčinky max. 11 mm, váha před konzervací 208 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. *Obr. 11: 8.*

9. Hřivna č. 9. Měděná nákrčnickovitá hřivna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřivny 168, tloušťka tyčinky max. 10 mm, váha před konzervací 207 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. *Obr. 11: 9.*

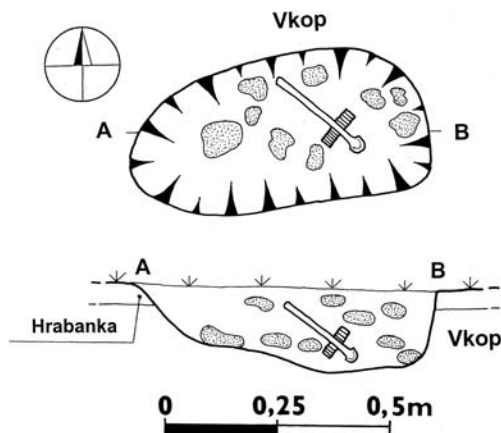
10. Hřivna č. 10. Měděná nákrčnickovitá hřivna z tyčinky kulatého průřezu s konci stočenými v očka. Povrch hladký se slabě patrnými vyhlazenými ploškami. Vnější prům. hřivny 166, tloušťka tyčinky max. 10 mm, váha před konzervací 191 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. *Obr. 11: 10.*

11. Nápažník č. 1. Bronzový spirálovitý nápažník z tyčinky čokkovitého tvaru a se zúženými konci. Nápažník stočen do 10 celých závitů a jednoho dalšího neúplného (ca 25 % závitů). Závitů na sebe těsně přiléhají, jsou téměř kruhového tvaru, pravidelně se směrem nahoru zužujícího. Výška nápažníku 76 mm, spodní prům. max. 75, horní max. 60 mm, šířka tyčinky max. 7 mm, váha před konzervací 283 g. Patina před konzervací šedo- až hnědozelená, mírně korodovaná. *Obr. 11: 11.*

12. Nápažník č. 2. Bronzový spirálovitý nápažník z tyčinky čokkovitého tvaru a se zúženými konci. Nápažník stočen do 9 celých závitů a jednoho dalšího neúplného (ca 50 % závitů). Závitů na sebe většinou nepřiléhají – mezery mezi nimi dosahují 1–3 mm. Závitů jsou téměř kruhového tvaru, směrem nahoru se zužujícího. Závitů jsou více rozvolněné, nápažník je ve středu mírně prohnutý. Výška nápažníku 80, spodní průměr max. 75, horní max. 60 mm, šířka tyčinky max. 7 mm, váha před konzervací 259 g. Nápažník byl původně zasunut do nápažníku č. 1, jak dokládá světle zelená nekorodovaná patina na horních pěti závitěch; spodní závitů mají (před konzervací) patinu hnědozelenou, mírně korodovanou. *Obr. 11: 12.*

2.2. Depot č. 2

Dne 30. 8. 2008, v okamžiku, kdy byl O. Chvojkou dokumentován první depot, našel Vladimír Říha při průzkumu jeho okolí další depot, který byl vzápětí zaměřen a odborně prozkoumán. Již v hrabance byly objeveny dva menší slitky a v hnědožluté lesní půdě pod nimi sekeromlat, položený ostrím šikmo nahoru, směrem k SZ (*obr. 6; 7*). V jeho blízkém



Obr. 6. Nová Ves, depot č. 2. Půdorys a řez místem nálezu depotu.

Abb. 6. Nová Ves, Hortfund Nr. 2. Grundriss und Schnitt der Fundstelle.



Obr. 7. Nová Ves, depot č. 2 po odkrytí. Foto na obr. 7, 9, 14 O. Chvojka.

Abb. 7. Nová Ves, Hortfund Nr. 2 nach der Abdeckung.

okolí byly až do hloubky ca 20 cm nalezeny bez jakéhokoliv uspořádání další zlomky slitků. Mezi nimi prostupovala hnědožlutá lesní půda a ojedinělé menší až středně velké kameny, které však netvořily žádnou strukturu. Žádný obal, jamka ani schránka nebyly ani v tomto případě zachyceny. Celý soubor nejevil stopy jakéhokoliv záměrného vyskládání, spíše připomínal náhodné rozptýlení předmětů (druhotné?) v místech nápadnější kumulace kamenů, snad původní mohyly (viz níže). Předměty byly nalezeny na ploše 50 x 20 cm a v hloubce od ca 5 do 20 cm od současného povrchu (sekeromlat měl ostří v hloubce 5 cm a týl 15 cm). Váha všech nalezených předmětů činila před konzervací 1799 g. Všechny artefakty jsou uloženy v Regionálním muzeu v Českém Krumlově pod přír. č. 6/09.

Dne 31. 10. 2008 byla do místa nálezu depotu č. 2 položena sonda č. 3/08 o rozměrech 1 x 1 m, v níž byla zjištěna výraznější kumulace středně velkých až velkých (do 20 cm) kamenů, volně poházených a promíchaných hnědožlutou lesní půdou. Nelze vyloučit, že se jedná o narušený plášť zaniklé mohyly, která není v terénu patrná (viz dále – obj. č. 11); odpověď by tak mohl přinést pouze plošný odkryv. Žádné archeologické nálezy nebyly v sondě učiněny.

Popis artefaktů:

1. Sekeromlat křtěnovského typu. Kompletně dochovaný bronzový sekeromlat se zaobleným vějířovitým tělem, příčnou tulejí a protaženým tělem do zaobleného ostří. Celé tělo je zdobené dvěma dvojicemi podélných úzkých žlábků, jdoucích od ostří až po týl, kde jsou přerušeny svazkem tří podkovovitých žlábků, kopírujících zaoblený obvod týlu. Vnitřní strana uvedené trojice žlábků v týlu je lemována krátkými příčnými rýžkami. Obě části tuleje jsou na povrchu zdobeny hlubokými žlábků, vytvářejícími mezi sebou ostrá žebírka. Délka sekeromlatu 248, délka obou ramen tuleje po 40, šířka týlu max. 36, šířka ostří 18, prům. ústí obou okrajů tuleje 20 a 21 mm, váha před konzervací 319 g. Povrch hnědé barvy (před konzervací) je ve velmi dobrém stavu, místy prosvítá tm. zelená ušlechtilá patina. *Obr. 12: 1.*

2. Slítek č. 1. Zlomek koláčovitěho slitku s horní plochou výrazně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou. Zachován jeden zúžený okraj původního slitku, v nejširším místě stopa po odseknutí. Rozm. max. 115 x 90 x 20 mm, váha před konzervací 397 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedo zelená neušlechtilá patina. *Obr. 12: 2.*

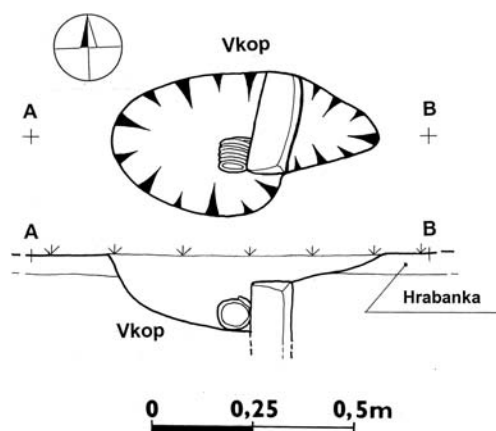
3. Slítek č. 2. Zlomek koláčovitého slitku s horní plochou výrazně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou s drobnými puklinami. Zachován jeden zúžený okraj původního slitku, v nejširším místě stopa po odseknutí. Rozm. max. 89 x 55 x 25 mm, váha před konzervací 284 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 3.*
4. Slítek č. 3. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s horní plochou výrazně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou s drobnými puklinami. Rozm. max. 57 x 40 x 17 mm, váha před konzervací 133 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 4.*
5. Slítek č. 4. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s oběma plochami poměrně hladkými s drobnými puklinami. Rozm. max. 46 x 32 x 16 mm, váha před konzervací 88 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 5.*
6. Slítek č. 5. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s horní plochou výrazně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou s drobnými puklinami. Rozm. max. 70 x 46 x 12 mm, váha před konzervací 125 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 6.*
7. Slítek č. 6. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s oběma plochami poměrně hladkými s drobnými puklinami. Rozm. max. 49 x 34 x 16 mm, váha před konzervací 91 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 7.*
8. Slítek č. 7. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s horní plochou výrazně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou s drobnými puklinami. Rozm. max. 48 x 23 x 11 mm, váha před konzervací 53 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 8.*
9. Slítek č. 8. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s oběma plochami poměrně hladkými s drobnými puklinami. Rozm. max. 31 x 33 x 13 mm, váha před konzervací 64 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 9.*
10. Slítek č. 9. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s horní plochou výrazně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou s drobnými puklinami. Rozm. max. 41 x 32 x 14 mm, váha před konzervací 70 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 10.*
11. Slítek č. 10. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s horní plochou mírně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou s drobnými puklinami. Rozm. max. 43 x 26 x 10 mm, váha před konzervací 36 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 11.*
12. Slítek č. 11. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s horní plochou výrazně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou s drobnými puklinami. Rozm. max. 40 x 30 x 16 mm, váha před konzervací 45 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 12.*
13. Slítek č. 12. Amorfni zlomek koláčovitého slitku s horní plochou výrazně bradavičnatě členěnou a spodní plochou poměrně hladkou s drobnými puklinami. Rozm. max. 56 x 37 x 15 mm, váha před konzervací 94 g. Povrch hnědý, silně korodovaný, místy prosvítá šedozeleňá neušlechtilá patina. *Obr. 12: 13.*

2.3. Solitérní nápažník

Rovněž dne 30. 8. 2008, zhruba půl hodiny po objevu druhého depotu a asi 10 m k SZ od něj, našel P. Zronek solitérní bronzový spirálovitě stočený nápažník, který byl vzápětí O. Chvojkou zdokumentován. Předmět ležel v hnědožluté lesní půdě, v hloubce 10–18 cm od současného povrchu, přitlačen k většímu kameni (o rozměrech 25 x 10 cm a výšce min. 15 cm), přirozeně vystupujícímu z podloží (*obr. 8; 9*). Žádný jiný nález ani stopy po obalu či schránce nebyly na místě učiněny. V tomto případě ovšem nelze vyloučit, že se jedná o sekundárně vyhozený předmět z hrobové výbavy, neboť byl nalezen téměř při úpatí v minulosti již narušené mohyly (*obr. 3*). Nález je uložen v Regionálním muzeu v Českém Krumlově pod přír. č. 12/09.

Popis artefaktu:

1. Bronzový spirálovitý nápažník z tyčinky čočkovitého tvaru a se zúženým koncem (dochován jen jeden původní konec, druhý odlomen). Zachováno pět úplných závitů, do nichž je nápažník stočen. Předmět je však druhotně silně poškozen – zborcen, závity jsou rozpadlé, mezery mezi nimi dosahují místy až 1 cm.



Obr. 8. Nová Ves, soliterní nápažník. Půdorys a řez místem nálezu.
Abb. 8. Nová Ves, Einzelfund eines Oberarmrings. Grundriss und Schnitt der Fundstelle.



Obr. 9. Nová Ves, soliterní nápažník. Fotografie odkrytého nálezu.
Abb. 9. Nová Ves, Einzelfund eines Oberarmrings. Fotografie des abgedeckten Fundes.

Závity byly původně téměř kruhového tvaru, dnes jsou místy oválné. Dochovaná výška nápažníku max. 63, spodní průměr max. 68, horní max. 68 mm, šířka tyčinky max. 9 mm, váha před konzervací 197 g. Povrch hnědé barvy je silně korodován, místy prosvítá šedo zelená vážně narušená patina. Obr. 13: 1.

2.4. Mohylové pohřebiště

Již při dokumentaci nálezů dne 30. 8. 2008 bylo zjištěno, že větší část vrcholové plošiny zaujímá dosud neznámé mohylové pohřebiště. Ve dnech 31. 10. a 12. 11. 2008 proto J. John, P. Menšík a O. Chvojka provedli jeho geodetické zaměření. Naměřená data byla poté interpolována do podoby digitálního modelu terénu (srov. *John 2008*). Byl také uskutečněn základní popis jejich staršího, příp. nového poškození, pozornost byla věnována také pozůstatkům možné vnitřní konstrukce. Provedená dokumentace a povrchový průzkum mohylového pohřebiště napomohl k upřesnění aktuálního stavu mohylníku (popis podle *Křišťuf – Rytíř 2007*).

Na ploše přibližně 180 x 80 m bylo identifikováno celkem 18 konvexních objektů, které považujeme za relikty mohyl:

Objekt č. 1. Kruhový tvar, průměr 8,2 m, výška 0,8 m, pozorována byla pouze hliněná konstrukce pláště bez porušení.

Objekt č. 2. Kruhový tvar, průměr 7,1 m, výška 0,5 m, pravděpodobně hliněná konstrukce, celý plášť je na povrchu porušen (vývrat) a značně rozplaven.

Objekt č. 3. Kruhový tvar, průměr 7,8 m, výška 0,5 m, místy vystupuje na povrch kamenná konstrukce, velikost kamenů je 10–30 cm. Porušení nebylo pozorováno.

Objekt č. 4. Kruhový tvar, průměr 6,2 m, výška 0,5 m, kamenná konstrukce pozorována po celém povrchu v podobě drobných kamenů o velikosti do 20 cm. Ze západní strany je objekt porušen lesní cestou, na ní lze pozorovat přítomnost rozvlečeného kamenného pláště. Lesní cesta se nachází mezi objekty č. 4 a 6. Nelze vyloučit, že se jedná původně o jediný objekt, rozdělený právě touto cestou.

Objekt č. 5. Kruhový tvar, průměr 6,8 m, výška 0,8 m, vnitřní kamenná konstrukce nebyla pozorována. Porušení nebylo zjištěno.

Objekt č. 6. Kruhový tvar, průměr 9,2 m, výška 0,8 m, občasný výskyt větších kamenů do průměru 20–40 cm dokládající přítomnost kamenné vnitřní konstrukce. Porušení nebylo zjištěno.

Objekt č. 7? Kruhový tvar, průměr 8 m, výška 0,4 m. Vnitřní kamenná konstrukce ani porušení nebylo pozorováno. Jedná se o nejistý, velmi nízký násep.

Objekt č. 8. Kruhový tvar, průměr 10,5 m, výška 0,8 m, pravděpodobně celý z kamene, překryt pouze větším množstvím lesního humusu, velikost jednotlivých kamenů do 30 cm. Porušení nebylo zjištěno.

Objekt č. 9. Objekt představuje vrchol kopce (nejvyšší bod lokality/návrší), kruhový tvar, průměr 14,4 m, výška 1,1 m, pozorována ojedinělá přítomnost větších kamenů do průměru 40 cm. Porušení nebylo zjištěno.

Objekt č. 10. Kruhový tvar, průměr 11 m, výška 1,1 m, pozorována přítomnost kamenů po celém plášti o velikosti 20–40 cm, dokládající snad kamennou konstrukci. Zjištěno starší poškození neznámého charakteru v jihozáp. části objektu o velikosti 2 x 2 m a hloubce do 0,5 m.

Objekt č. 11? Kruhový tvar, průměr 7,8 m, výška 0,2 m, nejistý objekt, množství kamenů o velikosti do 20 cm (snad pozůstatek kamenného pláště) bylo pozorováno po celé ploše. Bylo zjištěno drobné porušení po velké části povrchu způsobené starším zásahem neznámého původu a novým vývratem, plášť je značně rozplaven. Při jeho okraji byl nalezen depot č. 2.

Objekt č. 12. Kruhový tvar, průměr 15,5 m, výška 1,1 m, pozorována přítomnost menších kamenů vystupujících na povrch, snad doklad kamenné konstrukce. Dále bylo zjištěno porušení objektu v okolí středové části způsobené neodborným vkopem a snad také v důsledku lesního hospodaření. V blízkosti byl nalezen bronzový spirálovitý nápažník.

Objekt č. 13. Kruhový tvar, průměr 9 m, výška 0,5 m, pozorovány menší kameny o rozměrech do 20 cm vystupujících na povrch pláště, snad doklad kamenné konstrukce. Zjištěno porušení v jihozáp. části objektu o rozměrech 2 x 1 m a hloubce okolo 40 cm, způsobené pravděpodobně starším vývratem.

Objekt č. 14. Kruhový tvar, průměr 12 m, výška 1,3 m, mohyla je pravděpodobně celá z kamene a pokrytá mechem a lesním humusem, kamenná konstrukce pozorována po celém povrchu, jednotlivé kameny měly rozměry 10–40 cm. Nejspíše na jaře 2009 byl vrcholek tohoto náspu narušen menším detektorářským výkopem (souřadnice JTSK: -1165585/-772155, 5), ve kterém bylo nalezeno větší množství keramických zlomků datovatelných do starší doby železné. Kameny vyhozené z tohoto výkopu jsou z granulitu, turmalinického aplitu a v jednom případě z aplitu se stopami po požáru.²

Objekt č. 15. Kruhový tvar, průměr 10 m, výška 0,5 m. Jihozáp. okraj objektu je narušen malým lomem v těsné blízkosti silnice.

Objekt č. 16. Oválný tvar, orientace SV–JZ, průměr 20 x 15,3 m, výška 0,8 m, zjištěna ojedinělá přítomnost větších kamenů o velikosti 20–40 cm vystupujících z tělesa objektu. Pozorovány byly tři menší jámy v plášti mohyly o průměru 0,5 m a hloubce okolo 0,4 m, způsobené snad staršími vývraty.

Objekt č. 17. Kruhový tvar, průměr 9,4 m, výška 0,6 m, zjištěny kameny vystupující na povrch po větší části pláště mohyly, jejich velikost je 10–20 cm. Dále byl pozorován mírně propadlý střed způsobený starším porušením neznámého původu.

Objekt č. 18. Průměr 8,6 m, výška 0,6 m. Objekt je z jedné strany ohraničen příkopem silnice a z druhé lesní cestou, která jej pravděpodobně částečně porušuje. Mohlo by se jednat o snos kamenů z cesty, přítomnost kamene však nebyla pozorována

Objevené mohylové pohřebiště se skládá z 18 samostatných mohyl, bez jejich ověření sondáží však nelze o jejich původu a stáří říci cokoli bližšího. Průměr dokumentovaných mohyl se pohybuje v rozmezí 6,2–20 m s výškou mezi 0,4–1,3 m. Převládá u nich kruhový tvar, pouze obj. č. 16 je mírně protáhlý. U většiny mohyl lze pozorovat stopy kamenů na jejich povrchu, které mohou dokládat kamenné konstrukce. V některých případech lze také uvažovat o konstrukci tělesa, která je celá z kamene (např. u obj. č. 14). Při jejich navržení mohlo být využíváno skalních výchozů, většina objektů se koncentruje kolem nejvyššího bodu zalesněného návrší. Několik objektů je v menší míře porušeno staršími

² Za určení suroviny děkujeme Petru Rajlichovi.

zásahy, který byly pravděpodobně většinou způsobeny staršími vývraty a nově také činností detektorářů (obj. č. 14). Ze zobrazeného plánu vyplývá, že jednotlivé mohyly jsou v rámci mohylníku rozděleny do tří částečně samostatných skupin (obj. č. 1–3, 4–11 a 12–18). Je však nutné podotknout, že prostorové rozdělení, které pozorujeme na plánu (*obr. 3*), je odrazem současného stavu zachování mohylových naspů a nemusí odpovídat pravěké situaci.

Dne 20. 9. 2008 provedli pracovníci Jihočeského muzea další odborný průzkum lokality, přičemž v jednom starším vkopu (patrně po hledáčích) našli menší soubor pravěké keramiky (uložen v Regionálním muzeu v Českém Krumlově pod přír. č. 14/09). V místě nálezu byla následně položena **sonda 1/08** o rozměrech 1 x 1 m, v níž však byla pod vrstvou lesní hrabanky zjištěna pouze žlutohnědá hlinitopísčité lesní půda, obsahující uvedené ojedinělé keramické zlomky. Tato vrstva pak v hloubce 35 cm od současného povrchu nasedala na zvětralé skalní podloží.

Popis nálezů ze sondy 1/08:

Keramiky: celkem 9 zlomků z minimálně dvou nádob.

1. Zl. okraje a těla esovité profilace. Okraj vytažený. 30 x 25 x 4–6 mm. B. vně hnědočervená, uvnitř šedo-hnědá. Bez výz. Příměs: kaménky – málo (do 2 mm). P. uvnitř hlazen. KT střední. Pozn.: mimo kresleného zlomku ještě jeden nekreslený zlomek podhrdlí. *Obr. 13: 2*.

2. Torzo kónické mísy s dovnitř zataženým okrajem. Tělo oblé, dno nedochováno (pouze prohnutý náběh ve spodní části největšího zlomku). Rozm. největšího zlomku: 65 x 85 x 8 mm. B. vně i uvnitř tm. hnědočervená, na lomu místy patrný výrazný „sendvičový efekt“ – mezi hnědočervenými pruhy při okrajích šedočerný pruh ve středu. Bez výz. Příměs: kaménky – středně (do 3 mm). P. vně na okraji (po jeho zalomení) tuhován (dochováno jen malé torzo), vně i uvnitř hlazen (na vnějším p. patrné místy svislé prohlubně patrně po zahlazování). KT hrubá. Pozn.: z této nádoby pochází 7 nespojitelných zlomků, kreslen největší z nich. *Obr. 13: 3*.

V prostoru mohylového pohřebiště provedli zaměstnanci Jihočeského muzea a Regionálního muzea v Českém Krumlově v podzimních a zimních měsících roku 2008 několik povrchových průzkumů pomocí detektorů kovů, při nichž bylo vedle několika středověkých až novodobých kovových nálezů (jako např. zlomky dvou bronzových kroužků, zlomek plíšku se dvěma žlábkami, zlomek snad středověkého koňského udidla, železná dýka a železný nůž) nalezen i soubor pozdně halštatských až laténských artefaktů: železný sekáč, železný nůž a zlomek bronzové spony samostřílové konstrukce. Všechny předměty jsou uloženy v Regionálním muzeu v Českém Krumlově pod přír. č. 13/09 a budou publikovány na jiném místě.

Dne 1. 8. 2009 zjistil J. John ve vrcholu mohyly (objektu) č. 14 čerstvý vkop o rozměrech ca 20 x 20 cm a hloubce 10 cm. Ve vykopané hlíně objevil větší množství kamenů z konstrukce (pláště) mohyly a soubor keramických zlomků. Další vykopané střepy našel na místě o dva dny později i O. Chvojka. Soubor obsahuje celkem 100 keramických zlomků z několika nádob hrubé i jemné třídy, většinou s potuhovaným povrchem. Ve dvou případech se jedná o vytažené okraje, jeden zlomek nese výzdobu v podobě hrubých rýh v motivu šrafovaných trojúhelníků a jeden malý fragment má výzdobu řady malých důlků. Nálezy, které lze datovat do doby halštatské, jsou uloženy v Regionálním muzeu v Českém Krumlově a detailně budou zveřejněny na jiném místě.

(O. Ch. – J. J. – P. M.)

3. Zhodnocení nálezů

3.1. Archeologická analýza artefaktů

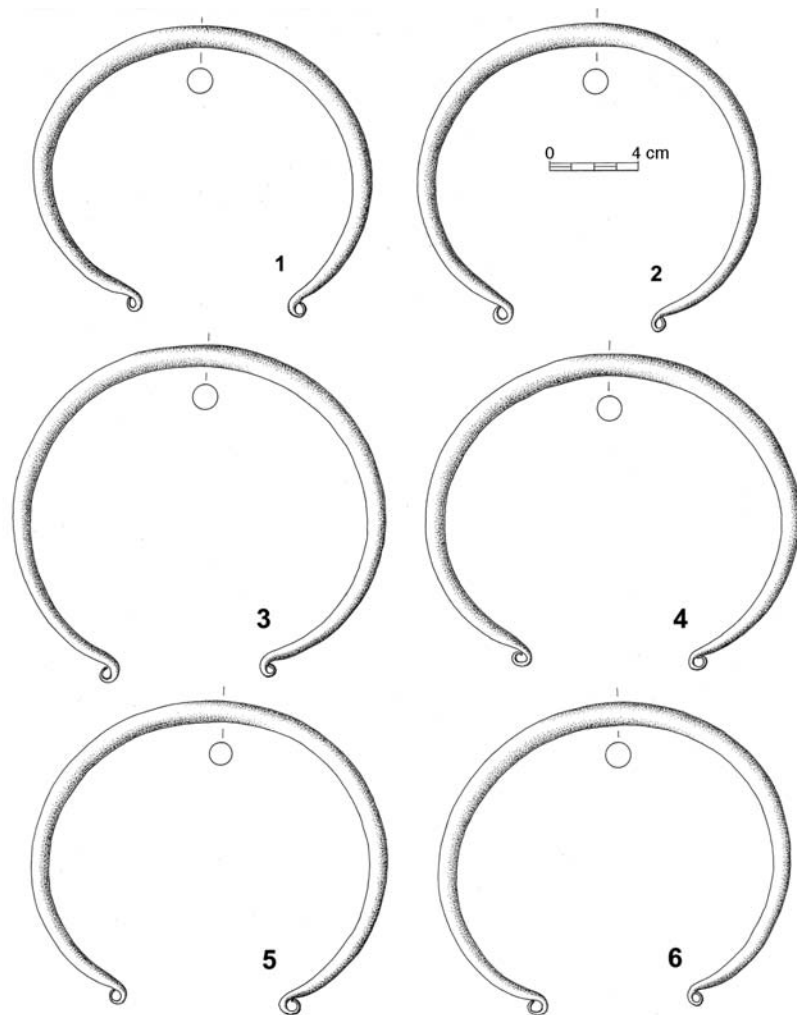
První depot obsahoval celkem dvanáct artefaktů dvou typů – deset nákrčníkovitých hřiven a dva spirálovité nápažníky (*obr. 10; 11*). Měděné **hřivny** patří u nás k nejběžnějším kovovým artefaktům starší doby bronzové, jejich výskyt je však téměř bez výjimky ome-

zen na hromadné nálezy – např. jen v jižních Čechách bylo do r. 2005 známo 22 hromadných i ojedinělých nálezů o celkovém počtu 254 hřiven (*Moucha 2005*, 30–32, Abb. 8–9), přičemž od té doby přibýlo několik dalších souborů (srov. *Machula 2003*; *Fröhlich – Jiřík 2007*, 187–190). Výjimku představuje několik sídlištních nálezů zlomků hřiven, konkrétně v jižních Čechách z hradišť Dívčí Kámen (*Poláček 1966*, 27) a Hradec u Dobřejovic (*Chvojka – John – Šálková 2008*, 68, obr. 5: 3–4) a z nížinného sídliště u Hostů (*Beneš 1988*, 10, obr. 2: 19). V hrobovém kontextu (srov. *Podborský 2004*; *Moucha 2005*, 27) nebyly dosud v jižních Čechách hřivny nalezeny.

Pod pojmem „hřivna“ se však skrývají dva dosti odlišné typy předmětů – hřivnovité ingoty (*Ringbarren*) a nákrčníkovité hřivny (*Ösenhalsringe*). Základní rozdíl mezi nimi tkví především v existenci či absenci opracování povrchu, odrážející nejspíše i odlišnou původní funkci – hřivny s neopracovaným hrubým povrchem lze považovat za ingoty, zatímco kruhy s jemně vyhlazeným povrchem a pečlivě stočenými koncovými očky mohly mít primární funkci šperku – nákrčníků, přestože i ony mohly zároveň sloužit jako forma suroviny (*Moucha 2005*, 25–28; *Möslein 2008*, 110–111, pozn. 17). Všech deset hřiven z depotu Nová Ves I lze v této souvislosti jasně zařadit mezi nákrčníkovité hřivny s jemně opracovaným povrchem, na němž jsou u většiny hřiven patrné jemné plošky po ohlazení či obroušení. Dle nejnovější klasifikace V. Mouchy náleží všechny do jeho čtvrté skupiny, charakterizující hřivny s jemným povrchem, na němž mohou být stopy opilování či jemného hranění (*Moucha 2005*, 27, Abb. 6). Jedná se o relativně vzácnou skupinu, do níž v r. 2005 v Čechách spadalo jen 72 hřiven (tj. 8, 39 % ze všech českých hřiven; *Moucha 2005*, Abb. 8). Nejbližší analogii nalezneme v jižních Čechách v depotu z Mladého u Českých Budějovic, jehož všech devět hřiven náleží do této skupiny (*Moucha 2005*, Taf. 62). Tvarově poněkud vzdálenějších je 11 hřiven této skupiny z okolí Milevska a tři hřivny z Neznašova (*Moucha 2005*, Taf. 19: 1–4, 144). Kromě ojedinělé hřivny z Českého Heršláku pocházejí další české nálezy hřiven 4. skupiny z jiných regionů.

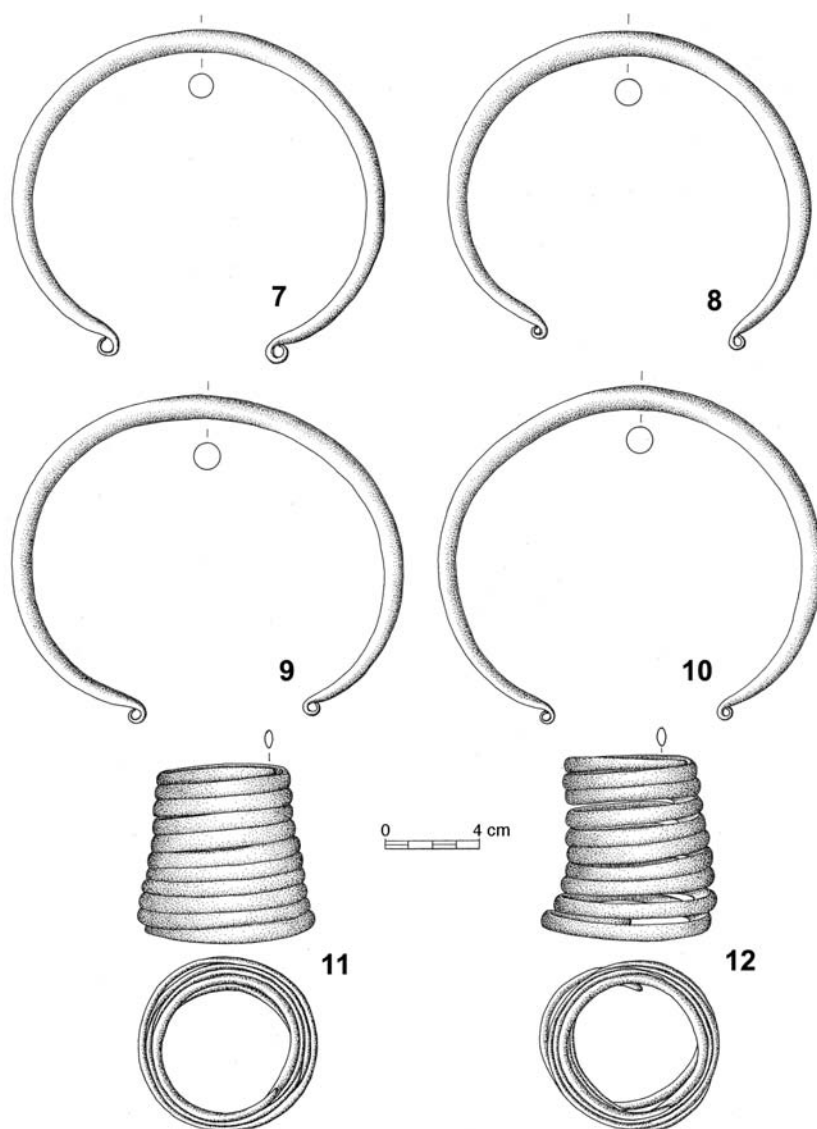
Druhým typem nálezu z depotu Nová Ves I jsou dva prakticky identické **spirálovité nápažníky** (obr. 11: 11–12), zlomek dalšího pak byl nalezen jako solitér při úpatí mohyly (obj.) č. 12 (obr. 13: 1). Jedná se o typický šperk starší doby bronzové, o němž bylo někdy uvažováno i v souvislosti s funkcí formy suroviny či směnného prostředku, což je však dnes většinou odmítáno (srov. *Lenerz-de Wilde 1995*, 311; *Moucha 2005*, 44). Spirálovité nápažníky se objevují v průběhu starší doby bronzové v relativně hojném počtu v celé střední Evropě, české území nevyjímaje (*Hájek 1954*, 168; *Havlice 2000*, 22–23). Pocházejí většinou z hrobů, kde jsou doloženy zpravidla v párech, jako např. v mohyle č. I u Hostů, v níž byly nalezeny dvě dvojice těchto nápažníků (*Hájek 1954*, 129, obr. 7); jeden pár spirál je znám z další mohyly v Hostech nebo z hrobového nálezu z Chotýčan (*Hájek 1954*, obr. 4: 1, 3; 6: 9–10). Kompletně zachované nápažníky jsou poměrně vzácné, neboť většina byla již v pravěku rozlámana (srov. např. depot z Kosova: *Hájek 1954*, 151, obr. 16; *Moucha 2005*, Taf. 208). Všechny tři nápažníky z Nové Vsi náleží k nejběžnější variantě, tvořené tenkým páskem oválného nebo čokovitého průřezu (*Moucha 2005*, 58). V jižních Čechách k nim nalezneme několik analogií, jako např. v depotech kombinovaných s hřivnami v Kosově (*Moucha 2005*, Taf. 208) a Hluboké nad Vltavou (*Beneš – Chvojka 2003*).

Mimořádné a v Čechách dosud bez analogií je vzájemné umístění artefaktů v depotu Nová Ves I, kdy konce všech deseti hřiven byly navléknuty do dvou do sebe částečně vložených nápažníků (obr. 4: 5). Kombinace hřiven a spirálovitých kruhů je sice v Čechách



Obr. 10. Nová Ves, depot č. 1. Hřivny č. 1–6. Kresba obr. 10–13 L. Bílý.
 Abb. 10. Nová Ves, Hortfund Nr. 1. Barren Nr. 1–6.

doložena v minimálně osmi depotech (*Moucha 2005*; jen hřivny a nápažníky: Dušníky, Radostice; sporný případ jednoho nebo dvou depotů v Hluboké n. Vlt.: *Beneš – Chvojka 2003*; kombinace s dalšími artefakty: Čelákovice, Klapý, Kosov, Mory, Praha-Bubeneč – depot č. 1, Soběchleby). Nejblíží analogie nastrčení hřiven do spirál však pochází z dolnorakouského depotu Ragelsdorf 2, kde se mezi 143 volně deponovanými hřivnami našel i svazek dalších deseti hřiven, jejichž konce byly nastrčeny do dvou trubic tvořenými na jedné straně pěti a na druhé dvěma do sebe napojenými nápažníky (*Neugebauer 1998–1999*, 11, Abb. 4). Samotné do sebe nastrčené spirálovité kruhy posloužily občas jako schránka či pojítka i pro další artefakty, jako např. v Hrdlořezích pro 13 jehlic únětického typu (*Moucha 2005*, Taf. 211: 2).



Obr. 11. Nová Ves, depot č. 1. Hřivny č. 7–10 a nápažníky.
 Abb. 11. Nová Ves, Hortfund Nr. 1. Barren Nr. 7–10 und Oberarmringe.

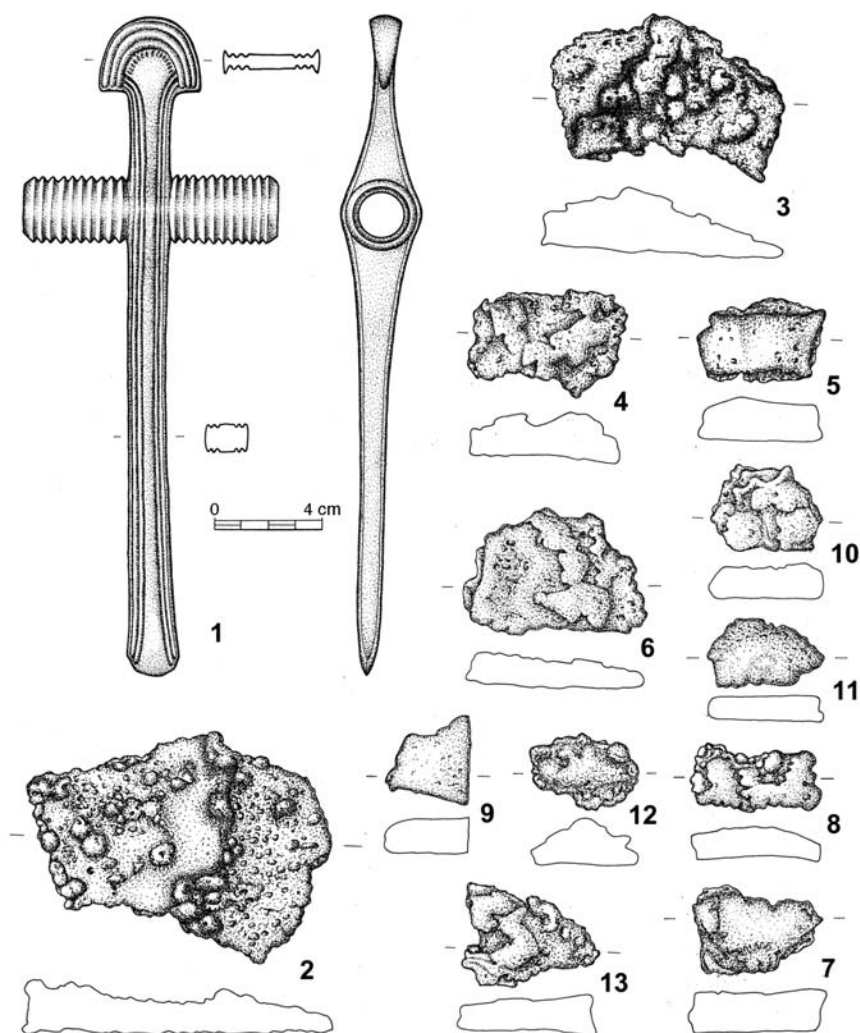
Za povšimnutí stojí také počet deseti hřiven, který odpovídá početní jednotce vycházející z počtu prstů na ruce – není jistě náhoda, že v řadě případů je doloženo svazování měděných hřiven nebo žeber do svazků po pěti nebo deseti kusech (např. *Lenerz-de Wilde 1995, 244–245, 251, Abb. 16, 28; 2002, 20; Innerhofer 1997, 56; Möslin 1997, 73; 2008, 123; Neugebauer 1998–1999, 11; Moucha 2005, 37; Krenn-Lieb 2006, 8*). *M. Lenerz-de Wilde (1995, 299; 2002)* tato skutečnost vedla k názoru o početní či platební funkci ingotů.

A. Krenn-Leeb si u rakouských depotů v případě smíšených depotů hřiven s nápažníky a/nebo sekerami povšimla velmi podobných váhových hodnot jednotlivých artefaktů a na tomto základě nevyloučila ani podobnou funkci těchto různých typů předmětů v depotech (Krenn-Leeb 2006, 10), kterou později označila za premonetární (Krenn-Leeb 2008, 171). V případě prvního depotu z Nové Vsi jsou však váhy hřiven a nápažníků značně rozdílné – zatímco deset hřiven má průměrnou váhu 199 g, spirály váží 259 a 283 g. V našem případě tak lze u nápažníků uvažovat primárně o funkci spojovacího článku pro svazek hřiven, jak bylo uvedeno výše. Zmíněná průměrná váha hřiven z Nové Vsi plně koresponduje s průměrnou hmotností českých hřiven, jež se pohybuje okolo 195 g (Lenerz-de Wilde 1995, 257, Abb. 35, Tabelle 4).

Mimořádným nálezem z druhého depotu od Nové Vsi je výborně dochovaný **sekeromlat** se žlábkovanou tulejí (obr. 12: 1), označovaný jako sekeromlat křtěnovského typu (např. Böhm 1937, 12; Hájek 1947–1948). Exemplář od Nové Vsi patří do S. Stuchlíkem vyčleněné základní varianty Aa, resp. W. Davidem definované varianty IIB, která se vyznačuje dlouhou štíhlou čepelí, dlouhou žlábkovanou tulejí a polokruhovitě rozšířeným, svísele postaveným týlem (Stuchlík 1988, 277, 279 – obr. 5; David 2002, 333). Do této varianty náleží prakticky všechny dosud v Čechách nalezené sekeromlaty se žlábkovanou tulejí – pět z eponymního depotu z Křtěnova, dva z Libochovic, jeden z Křešic a dva z Města Touškova (Hájek 1947–1948, obr. 1–3; David 2002, Taf. 209–211). Stejný je rovněž sekeromlat z moravské Skrbně (Stuchlík 1988, obr. 4: 5; Říhový 1992, Taf. 6: 43), oba exempláře z Nitrianského Hrádku (Točík 1978, Taf. LXVIII: 14, 16; David 2002, Taf. 212; 2008, Abb. 15A) nebo několik dalších sekeromlatů z území Německa, Polska, Maďarska a Srbska (David 2002, 434–435, Taf. 77–80).

Sekeromlaty se žlábkovanou tulejí jsou rozšířeny po celé střední Evropě, jejich největší počet (12) je znám z Čech, méně pak z Maďarska (6 kusů) a ze Slovenska (5 kusů; Hänsel 1968, 185 – Liste 38, Karte 9; Stuchlík 1988, 282, obr. 7; David 2002, 341, Karte 16). Přes jejich relativně četný výskyt v Čechách leží původ tzv. křtěnovských sekeromlatů v oblasti Karpatské kotliny, jak přesvědčivě dokázal již B. Hänsel – v uhersko-sedmíhradské oblasti se totiž vyskytují i starší varianty sekeromlatů s příčnou tulejí, zatímco v Čechách známe zatím jen typologicky nejmladší variantu Křtěnov (Hänsel 1968, 57–58).

Společně se sekeromlatem bylo v depotu Nová Ves II nalezeno také dvanáct zlomků měděných **slitků** o celkové váze 1480 g (obr. 12: 2–13). Přestože V. Moucha (2005, 25) spolehlivě neznal žádný doklad koláčovitých slitků ve starší době bronzové v Čechách, uvádí M. Zápotocký větší měděné slitky ze starobronzového sídliště ve Velkých Žernosekách, které dává do souvislosti s využitím lokálních měděných ložisek v Krušných horách (Zápotocký 1982, 391 – obr. 16: 1–2, 395–396). Více dokladů měděných slitků pochází z území ČR až z následující střední doby bronzové, jak ukazuje např. moravský depot stupně Br B1 z Mušova s dvaceti zlomky patrně jednoho koláčovitěho slitku (Stuchlík 1981); v jižních Čechách lze uvést hromadný nález z Českých Budějovic – Krásné vyhlídky se dvěma zlomky slitků (Militký – Zavřel 1993, obr. 8: 12–14). V kontextu starší doby bronzové jsou měděné slitky uváděny z Bavorska, kde např. tvořily součást depotu z Fahrpointu (5 zlomků slitků a tři žebrované závěsky), datovaného k přechodu mezi starší a střední, resp. již na počátek střední doby bronzové (Möslein 1998–1999, 69, 76). Již do mladších fází starší doby bronzové jsou kladeny bavorské depoty s koláčovitými slitky z Řezna, Ittelsburgu, Weltenburgu a Friedbergu (Torbrügge 1959, 54 – Abb. 20: 140, 147; 75–76). Jediným



Obr. 12. Nová Ves, depot č. 2.
Abb. 12. Nová Ves, Hortfund Nr. 2.

souborem je depot z bavorského Dettenhausenu, obsahující několik svazků subtilních nákrčnickovitých hřiven, které byly překryty dvěma vrstvami koláčovitých slitků a jejich početných zlomků (Möslein 2008, 119–121, Abb. 11).

Díky sekeromlatu můžeme druhý depot z Nové Vsi zařadit do kategorie depotů s prestižními předměty, jaké známe i z jiných střeoevropských oblastí starší doby bronzové (např. Krenn-Lieb 2006, 12–13; 2008, 172–174). V žádném z nich však nebyl křtěnovský sekeromlat nalezen pohromadě se zlomky slitků.

(O. Ch.)

3.2. Analýzy prvkového složení kovových nálezů

Ke zjišťování obsahu chemických prvků v kovových předmětech z nových depotů od Nové Vsi byly uplatňovány rentgenová fluorescenční analýza (RFA) a neutronová aktivizační analýza (NAA). Z nich mohla být použita v celém rozsahu nalezených souborů z časových a finančních důvodů jen RFA. NAA byla aplikována pouze na všechny nákrčníkové hřivny, na jeden ze spirálovitých nápažníků a na tři slitky.

Pro RFA byly na všech dvanácti koláčovitých slitcích očištěny karborundovou bruskou malé plošky o přibližných rozměrech do 5 mm. Tato očista však nebyla proveditelná na zcela čistý kov vzhledem k nerovnoměrnosti povrchů. Povrch sekeromlatu nebyl obrušován a lze jen litovat, že při odvrtávání vzorků E. Duberowou pro analýzu izotopů olova³ nebyla část odebraného materiálu uschována i pro naše aktivizační analýzy. Tři vzorky pro NAA byly odebrány výběrem slitků s nejnižšími, středními a nejvyššími obsahy příměsí, zjištěnými při RFA.

Lehce agresivním obrusem byla očištěna i místa na kruhových hřivnách, zatímco nápažníky byly ponechány neporušeny. V místech obrusu hřiven byly odebrány vzorky v podobě pilin pro NAA vrtákem o průměru 1,5 mm.

Výsledky RFA i NAA ze zkoumání slitků a sekeromlatu z druhého depotu jsou uvedeny v *tab. 3*. Je třeba vzít v úvahu, že nebyla očista prováděna až na úplně vnitřní kov a výsledky mohou být ovlivněny povrchovými změnami. To je patrné při porovnání hodnot obsahů prvků v hřivnách prvního depotu podle RFA (*tab. 1*) s hodnotami získanými z NAA pro odebraný vnitřní kov (*tab. 2*). Poměrně vysoké hodnoty obsahu železa z RFA indikují možnost kontaminace z okolního prostředí.

V následujících odstavcích se pokusíme o zařazení nálezů do časových souvislostí podle materiálových charakteristik.

3.2.1. Posouzení prvkového složení hřiven a nápažníků

Analýzy prokázaly, že hřivny i nápažníky jsou vyrobeny z kovu, který je možné nazvat jako typickou hřivnovou slitinu s vysokými příměsemi arzenu, antimonu a stříbra, převyšujícími často dosti výrazně 1 % obsahu, zároveň i s málo obvyklou přítomností až desetin procenta vizmutu. Naopak chybí význačnější příměs niklu, charakteristická je i absence olova a zinku. Pravděpodobnost, že tato slitina byla připravována úmyslným legováním, je podrobněji posuzována v jiné práci (*Frána – Chvojka – Fikrle 2009*) na základě statistické analýzy složení přibližně 2700 hřiven ve středoevropském prostoru (v níž byly použity pouze údaje ze *SAM 1974*; po doplnění novějšími analýzami je statistika ještě výraznější).

Těsně před nálezem hřiven od Nové Vsi jsme uskutečnili i analýzy velkého souboru (51 ks) dosud materiálově nezkoumaných hřiven z Nového Vráta u Českých Budějovic. Ukázala se až nečekaně překvapivá shoda průměrných hodnot obsahů prvků v obou souborech, patrná z průměrů ve spodní části *tab. 2*.

Pro porovnání s jinými spirálovými náramky ze starší doby bronzové jsme připravili extrakci ze stuttgartské databáze (*SAM/SMAP 2003*), při níž byly vybírány předměty s typovým kódem 409 (= Armspirale) a další náramky obsahující řetězec „spirál“ (většinou se jednalo o typ 416 = Spirale klein). Tento výběr zahrnul 499 předmětů. Srovnávací soubor

³ Tato analýza nebyla v době dokončení našeho článku ještě hotova, její výsledky budou autorkou publikovány na jiném místě.

Č.měř.	předmět	stav	Fe	Ni	Cu	As	Bi	Pb	Ag	Sn	Sb
	depot 1:										
18228	nápažník 1	k	0,40	< 0,05	94,50	2,00	0,24	< 0,1	1,10	< 0,05	1,60
18251	nápažník 2	k/o	1,70	< 0,05	89,38	4,90	0,32	< 0,1	1,40		1,95
18229	nápažník 3 (depot 3)	k	2,60	< 0,05	84,50	5,50	0,41	< 0,1	3,30	< 0,05	3,20
18230	hřívna 1	o	0,40	< 0,05	92,90	3,20	0,24	< 0,1	1,50	< 0,05	1,50
18231	hřívna 2	o	0,90	< 0,05	90,80	4,30	0,45	< 0,1	1,80	< 0,05	1,40
18232	hřívna 3	o	0,40	< 0,05	95,50	1,80	0,05	< 0,1	1,10	< 0,05	0,75
18233	hřívna 4	o	0,70	< 0,05	94,30	1,90	0,10	< 0,1	1,30	< 0,05	1,30
18234	hřívna 5	o	0,70	< 0,05	91,80	3,70	0,24	< 0,1	1,90	< 0,05	1,40
18235	hřívna 6	o	0,50	< 0,05	92,40	2,70	0,21	< 0,1	1,80	< 0,05	2,10
18236	hřívna 7	o	0,60	< 0,05	93,80	2,20	0,08	< 0,1	1,30	< 0,05	1,70
18237	hřívna 8	o	0,50	< 0,05	92,60	2,60	0,18	< 0,1	1,65	< 0,05	2,10
18238	hřívna 9	o	0,70	< 0,05	93,10	3,00	0,17	< 0,1	1,30	< 0,05	1,30
18227	hřívna 10	k	0,80	< 0,05	92,90	2,80	0,21	< 0,1	1,62	< 0,05	1,40
	průměr		0,84		92,19	3,12	0,22		1,62		1,67
	st.odch.		0,61		2,70	1,13	0,11		0,55		0,57

Tab. 1. Rentgenfluorescenční analýza povrchu nálezů z depotu Nová Ves 1 a solitérního nápažníku. k = korodovaný povrch, o = obroušeno na kov.

Tab. 1. Röntgenfluoreszenzanalyse der Oberfläche der Funde aus Depot Nová Ves 1 und des Einzelfundes eines Oberarmrings. k = korrodierte Oberfläche, o = bis zum Kern abgeschliffen.

Předmět	č.vz.	Ag	As	Au	Bi	Cu	Sb	Ni	Co	Sn	Pb	legura?
					RFA						RFA	
N.Ves, nápažník 1	4845	1,051	1,452	0,00018	0,24	95,71	1,788	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,53
N.Ves, hřívna 1	4846	1,164	1,883	0,00002	0,24	95,49	1,466	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,75
N.Ves, hřívna 2	4847	1,167	2,433	0,00029	0,45	94,96	1,443	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	5,49
N.Ves, hřívna 3	4848	1,090	2,133	0,00009	0,05	95,49	1,291	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,56
N.Ves, hřívna 4	4849	1,137	1,265	0,00048	0,10	95,57	2,032	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,53
N.Ves, hřívna 5	4850	1,140	2,178	0,00020	0,24	95,42	1,264	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,82
N.Ves, hřívna 7	4851	0,939	1,151	0,00012	0,21	96,40	1,514	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	3,81
N.Ves, hřívna 6	4852	0,887	1,153	0,00017	0,08	96,03	1,926	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,05
N.Ves, hřívna 8	4853	0,863	1,971	0,00079	0,18	95,87	1,297	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,31
N.Ves, hřívna 9	4854	1,031	1,875	0,00019	0,17	95,42	1,670	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,75
N.Ves, hřívna 10	4855	1,250	1,487	0,00017	0,21	95,73	1,529	< 0,06	< 0,005	< 0,07	< 0,1	4,48
průměr N.Ves		1,065	1,726	0,00024	0,20	95,64	1,565					4,55
st.odchylka		0,114	0,406	0,00020	0,10	0,34	0,237					0,40
N.Vráto, průměr		1,030	1,570	0,00018	0,15	95,64	1,602					4,35
st.odchylka		0,200	0,360	0,00028	0,06	0,41	0,268					0,41

Tab. 2. Neutronová aktivační analýza většiny předmětů z depotu Nová Ves 1. Pro porovnání jsou připojeny průměrné hodnoty obsahů 51 hřiven depotu z Nového Vráta (viz Moucha 2005, 132–133, Taf. 15–18), analyzovaných krátce předtím.

Tab. 2. Neutronenaktivierungsanalyse der meisten Gegenstände aus dem Depot Nová Ves 1. Zum Vergleich sind Durchschnittswerte des Inhalts der 51 Barren von Nové Vráto angeführt (s. Moucha 2005, 132 f., Taf. 15–18), die kurz vorher analysiert wurden.

Č.měř.	předmět	stav	Fe	Ni	Cu	As	Bi	Pb	Ag	Sn	Sb	Au
18226	sekeromlat	k	1,3	0,5	75,3	0,8	< 0.05	< 0.1	< 0.03	21,6	0,2	
18239	slítek 1	o	0,4	< 0.05	98,7	0,6	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
18240	slítek 2	o	1,0	0,1	98,3	0,2	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
4856	slítek 2	NAA		0,105	99,80	0,069			0,002		0,020	0,0001
18241	slítek 3	o	0,2	0,2	99,1	0,2	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
4857	slítek 3	NAA		0,121	99,74	0,122			0,002		0,018	0,0001
18242	slítek 4	o	3,5	0,4	95,0	0,7	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
18243	slítek 5	o	3,8	0,4	94,8	0,7	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
18244	slítek 6	o	0,1	< 0.05	99,4	0,1	< 0.05	0,1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
18245	slítek 7	o	4,9	0,3	93,3	1,3	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
18246	slítek 8	o	2,8	0,3	95,5	1,1	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
18247	slítek 9	o	0,5	0,7	97,6	0,8	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
18248	slítek 10	o	0,5	1,0	97,4	0,6	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
4858	slítek 10	NAA		1,476	97,97	0,461			0,009		0,085	0,0003
18249	slítek 11	o	3,3	0,4	95,4	0,8	< 0.05	(0,2)	< 0.03	< 0.05	< 0.05	
18250	slítek 12	o	0,6	0,4	98,1	0,5	< 0.05	< 0.1	< 0.03	< 0.05	< 0.05	

Tab. 3. RFA povrchu nálezů z depotu Nová Ves 2 a NAA vybraných slítků. k = korodovaný povrch, o = obrus.
 Tab. 3. RFA der Oberfläche der Funde aus dem Depot Nová Ves 2 und NAA einer Auswahl an Gussstücken.
 k = korrodierte Oberfläche, o = Abschliff.

Interval cínu	celkem spirál	s Ag > 0.2 %	3	3-4	období 4-5	5	po 5	Ag průměr	As+Sb+Ag+Bi (legura?)
více než 6 % Sn	135	9	16	9	62	46	2	0,081	0.71±1.04
2-6 % Sn	32	5	6	2	4	20	0	0,264	1.18±0.95
méně než 2 % Sn	332	309	267	54	10	1	0	0,728	3.52±1.29

Tab. 4. Statistika spirálovitých předmětů, vybraných z databáze SAM/SMAP 2003. Z celkového výběru 499 předmětů bylo 459 s typovým kódem 409 (spirálovitý náramek), zbytek téměř vždy 416 (malá spirála). Kódy pro období: 3 = Br A1 (FB I/Gaura 4), 4 = Br A2 (FB IIa), 5 = Br A2/B1 (FB IIb/Horizont Koszider).
 Tab. 4. Statistik zu den spiralförmigen Gegenständen, Auswahl aus der Datenbank SAM/SMAP 2003. Von 499 ausgewählten Gegenständen haben 459 den Typen-Code 409 (spiralförmiger Armring), der Rest meist 416 (kleine Spirale). Aufschlüsselung der Codes zur Datierung: 3 = Br A1 (FB I/Gaura 4), 4 = Br A2 (FB IIa), 5 = Br A2/B1 (FB IIb/Horizont Koszider).

byl extrahován zhruba ze zeměpisného prostoru od 6. do 21. stupně východní délky a mezi 45. až 56. stupněm severní šířky a zahrnoval současná území Rakouska (136 případů), České republiky (40), Německa (182), Maďarska (72), Švýcarska (14), Slovenska (51) a Polska (4). Výsledná statistika je prezentována v tab. 4 s uspořádáním do tří částí: počet předmětů s obsahem cínu větším než 6 % (obvyklý bronz), s obsahem mezi 2 až 6 % Sn a část obsahující méně než 2 % Sn (obvykle ještě považováno za měď). V těchto výběrech byly zjišťovány počty spirál, spadajících do jednotlivých časových období starší doby bronzové (k třídění byly použity časové kódy podle Sangmeistera z uvedené databáze: 3 = FB I/Gaura 4, 4 = FB IIa, 5 = FB IIb/Horizont Koszider, 59 = 2. tisíciletí př. n. l.). Zvláštní pozornost byla věnována přítomnosti stříbra, které se zdá být nejdůležitějším indikátorem příslušnosti k „hřivnovému“ kovu.

Nejdůležitější poznatky vyplývající z *tab. 4* jsou:

- a) Ve skupině s méně než 2 % Sn je přítomno 332 předmětů. V 309 z nich je více než 0,2 % Ag s průměrem 0,73 % a průměrem „hřivnové“ příměsi 3,52 %. Naprosto převažují objekty řazené do časového stupně 3 (Br A1; 267 případů), naopak do stupně 5 (Br A2/B1) jen jeden.
- b) Mezi 2–6 % Sn je 32 objektů, z nich pouze v pěti je více než 0,2 % Ag s průměrem 0,264 % a průměrem „hřivnové“ příměsi 1,18 %. Převažují zde předměty ze stupňů označených 5 (Br A2/B1) či 59 (2. tisíciletí př. n. l.). Průměr celkového součtu příměsí předpokládané „hřivnové legury“ je třetinový proti skupině a).
- c) Do skupiny s více než 6 % cínu spadá 135 předmětů, z toho jen 9 má více než 0,2 % Ag s průměrem 0,08 % a průměrem „hřivnové“ příměsi 0,71 %. Jen 16 je jich řazeno do časového stupně 3 (Br A1), většina je mezi 4 až 5 (Br A2–A2/B1). Průměr součtu příměsí „hřivnové legury“ je jen pětinnový proti skupině a).

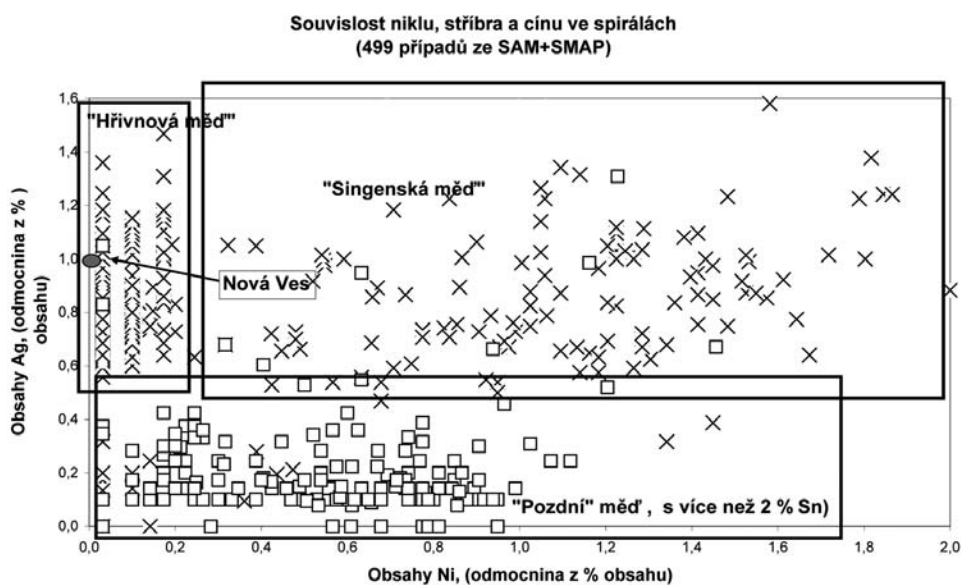
Velmi zřetelnými rozlišujícími prvky při přechodu od „hřivnové slitiny“ k cínovému bronzu jsou zejména stříbro a nikl. Situaci mezi spirálovými předměty demonstruje *graf 1*. Objekty s charakterem hřivnové mědi jsou vysunuty zcela vlevo v nepatrných hodnotách niklu, avšak poměrně značně vysoko ve vertikálním směru (skutečné obsahy jsou transformovány do odmocninového měřítka, aby byly opticky zvyrazněny nízké obsahy). Křížky jsou znázorněny předměty s méně než 2 % cínu. Předměty s více než 2 % cínu jsou vyneseny jako čtverečky. Ty až na několik výjimek zaujímají pruh s nízkými obsahy stříbra (spodní obdélník). Považujeme-li hřivnový kov za nejstarší a cínový bronz za nejmladší, pak zbývá velký obdélník mimo obě tyto oblasti vpravo nahoře, který odpovídá ještě necínovému, tzv. „singenskému kovu“ s vysokými obsahy niklu (*Krause 1988*). Jak hřivnová měď, tak singenský kov tedy mohou ve středoevropském prostoru představovat vývojové etapy záměrného legování mědi již před nástupem cínu. Surovině singenského kovu odpovídají např. žebra z Přídolí (viz *Frána – Chvojka – Fikrle 2009*) nebo polovina žeber ze známého nálezu z lokality München-Luitpoldpark (viz např. *Eckel 1992*).

Graf 2 znázorňuje vztahy mezi niklem a cínem. Výrazně se odlišují bronzové vzorky obsahující jen nepatrné příměsi stříbra (ohraničená oblast s křížky a jednotlivé vzorky) a „hřivnové“ vzorky s nízkými obsahy cínu a příměsí stříbra větší než 0,2 % Ag (vyznačená oblast se čtverečky a jednotlivé vzorky).⁴

3.2.2. Posouzení prvkového složení křtěnovského sekeromlatu a slitků surové mědi

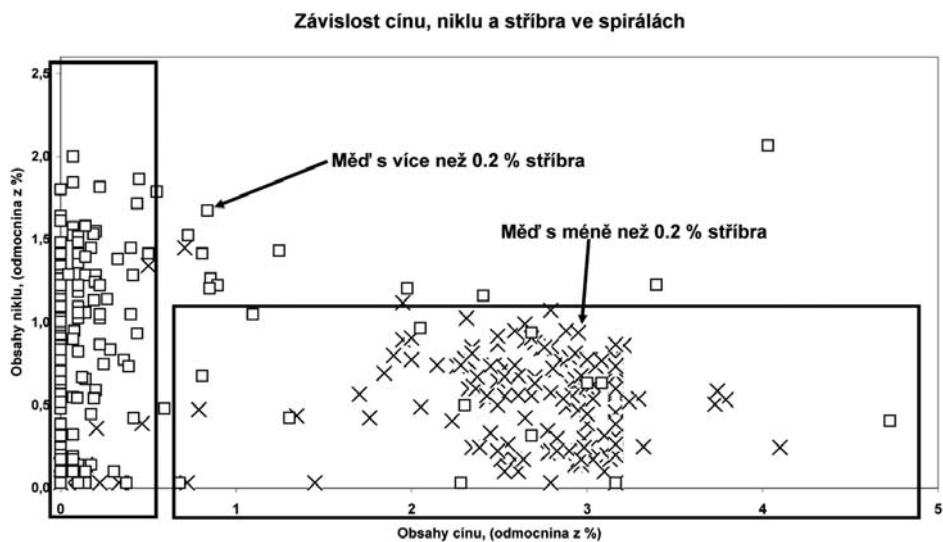
Pro slitky jsou k dispozici většinou jen analýzy metodou RFA, které jsou značně zkresleny nedokonalou očištěnou kovu. Výrazně se projevuje železo, které zřejmě odpovídá kontaminaci povrchu železem v korozní vrstvě. Z prvků obvyklých v pravěkých mědích a bronzích vystupují ve zřetelných množstvích pouze arzén a nikl, i když v poměrně nízkých hodnotách. Jen v jednom případě bylo pozorováno malé množství olova. Antimon a zejména stříbro jsou pod úrovní pozorovatelnosti metody, jak bylo obvyklé v předmětech mohylové kultury (*Frána et al. 1995; 1997*). V celém souboru slitků není pozorován cín. Celek

⁴ Poznámka ke škálám na osách: číslice 1 = 1 %, poloha 0, 1 = 0,01 %, svislé nahloučení vzorků u hodnoty 3,14 pro obsahy cínu odrážejí limitaci na 10 % udávaných obsahů cínu ve výsledcích optické spektrometrie v původní databázi SAM (*SAM 1974*).



Graf 1. Souvislost niklu a stříbra ve spirálách starší doby bronzové. Srovnání 499 případů z databáze SAM/SMAP 2003.

Graf 1. Nickel und Silber in den Spiralen aus der älteren Bronzezeit. Vergleich von 499 Beispielen aus der Datenbank SAM/SMAP 2003.



Graf 2. Souvislost niklu a cínu ve spirálách starší doby bronzové. Srovnání 499 případů z databáze SAM/SMAP 2003.

Graf 2. Nickel und Zinn in den Spiralen der älteren Bronzezeit. Vergleich von 499 Beispielen aus der Datenbank SAM/SMAP 2003.

ale zřejmě časově spadá do kategorie surové mědi, používané k výrobě cínového bronzu, jak dosvědčuje současně nalezený sekeromlat. Jeho obsah cínu je však asi nadhodnocen měřeními na povrchu korozní vrstvy (*tab. 3*). Pro porovnání se složením analogických předmětů byl i v případě sekeromlatu získán výtah ze stuttgartské databáze, uvedený v *tab. 5*. Jedná se o 18 případů. Dva z maďarského Hajdusámson nejsou vyrobeny z cínového bronzu a představují velmi čistou měď. Další čtyři sekeromlaty maďarského původu jsou z cínového bronzu, avšak základem je také velmi čistá měď. Zbytek příměsí má podobné zastoupení jako u sekeromlatu a koláčovitých slitků od Nové Vsi.

(J. F.)

3.3. Chronologické zařazení nálezů

V **prvním depotu** z Nové Vsi byly obsaženy hřivny a spirálovité nápažníky (*obr. 10; 11*). Nákrčníkovité hřivny se ve střední Evropě objevují v pohřební výbavě již v eneolitu (*Lenerz-de Wilde 1995, 297, Abb. 79; Podborský 2004, 187*), přičemž v době bronzové jsou prokázány od počátku stupně Br A1 (srov. *Podborský 2004, 188–189; David 2008, 225–Abb. 19*). Hromadné nálezy s jejich zastoupením jsou pak datovány do stupňů Br A1b až Br A2a-b; ve fázi Br A1a nejsou totiž ještě depoty ve střední Evropě známy (např. *Lenerz-de Wilde 1995, 288–289; David 2008, 206; Huth 2008, 134; Möslin 2008, 110–111, 127*). V Čechách datuje V. Moucha depoty hřiven většinou do rozhraní stupňů Br A1/A2 (*Moucha 2005, 93–96*).

Bronzové spirálovité nápažníky jsou chronologicky málo citlivé, v širším slova smyslu byly používány od eneolitu až do doby popelnicových polí (*Hänsel 1968, 106*). Prosté spirály z tyčinky čokovitého průřezu, jaké pocházejí z Nové Vsi, jsou však typickým šperkem starší doby bronzové, jak již bylo uvedeno. Objevují se v průběhu celé starší doby bronzové (*Bartelheim 1998, 63*), v českých depotech jsou však nejčastěji zastoupeny v klasické fázi únětické kultury, tj. ve stupni Br A2 (*Moucha 2005, 58*). První depot z Nové Vsi tak můžeme zařadit zhruba do starších fází stupně **Br A2**, tj. A2a-b.

Druhý depot obsahoval rovněž dva typy předmětů (*obr. 12*). Sekeromlat křtěnovského typu (*obr. 12: 1*) náleží prokazatelně na přelom mezi starší a střední dobu bronzovou. Již J. Böhm zařadil tento typ předmětu do Reineckeova stupně Br A2, kulturně jej však spojil s počátkem mohylové kultury střední doby bronzové (*Böhm 1937, 12, 231*). M. R. Pernička a V. Podborský později potvrdili dataci křtěnovských sekeromlatů do závěru starší doby bronzové, kulturně je na našem území spojili s kulturou věteřovskou (*Pernička – Podborský 1959, 10–12*). V širších východo-středoevropských souvislostech analyzoval sekeromlaty se žlábkovanou tulejí posléze B. Hänsel, přičemž jednoznačně potvrdil jejich časové zařazení do závěru starší doby bronzové, ovšem s možností jejich přežívání do počátku střední doby bronzové (*Hänsel 1968, 55–58, Beilage 1*). Ještě E. Čujanová-Jílková (*1970, Taf. 124*) však kladla křtěnovské sekeromlaty dokonce až do stupně Br B2. V poslední době nicméně již panuje v této otázce shoda. Např. S. Stuchlík datuje analogické typy sekeromlatů do mladší fáze stupně Br A2 až do staromohylového stupně Br B1 a kulturně je na našem území spojuje prakticky výlučně s věteřovskou kulturou (*Stuchlík 1988, 318–319*). Stejně časové zařazení do stupňů Br A2c až Br B1 uvádí pro křtěnovské sekeromlaty i W. David (*2002, 355, Abb. 5.5, 5.6; 2008, Abb. 18*), podobně též J. Říhovský (*1992, 44*).

Měděné koláčovité slitky (*obr. 12: 2–13*), které jsou obvyklým inventářem zejména depotů mladší a pozdní doby bronzové, se v jižním Německu podle dosavadních poznat-

ANR	FUNDORT	FUNDPLATZ	LND	ZT	GLAEN	GBREI	AM	SN	PB	AS	SB	AG	NI	BI	MUSINV
13063	Hajdusámson	Dep. I	H	4	21,767	47,600	OS	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Debr.1907-120785
29927	Hajdusámson	Dep. I	H	4	21,767	47,600		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	Debr.1907-120785
13836	Dunaújváros, Umgeb.		H	4	18,917	47,000	OS	10,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	Dunaújváros
14417	Meggyaszó		H	4	21,050	48,183	OS	10,00	0,00	0,02	0,01	0,00	0,00	0,00	Budap. 62.1.211476
13220	Szöreg, Csongrád m., szegedi j.	C, Str.	H	4	20,200	46,217	OS	10,00	0,00	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	Szeged 56. 3. 1442
14452	Tiszaigar	Reformierte Kirche	H	4	20,800	47,533	OS	10,00	0,00	0,02	0,02	0,00	0,00	0,00	Budap.295/1876-58549
11109	Barca	Siedl.	SK	4	21,267	48,683	OS	6,10	0,00	0,34	0,04	0,00	0,41	0,00	Nitra,AU 1328662
5216	Donauländer	Aus Slg. Spöttel	DL	4	0,000	0,000	OS	10,00	0,00	0,78	0,20	0,01	0,44	0,00	Wien, NHM 18011
4335	Kritenov		CZ	4	14,483	48,967	OS	10,00	0,00	0,62	0,03	0,01	0,61	0,01	Wien, Inst. 263
21334	Ves Touskov	Hinterer Trift, Dep.	CZ	4	13,150	49,667	OS	10,50	0,03	0,37	0,04	0,01	0,36	0,00	Stod
21335	Ves Touskov	Hinterer Trift, Dep.	CZ	4	13,150	49,667	OS	8,60	0,00	0,60	0,08	0,01	0,36	0,00	Stod
10325	Nitriansky Hrádok	Dep. in Siedl., Madarovce-Kultur	SK	5	18,200	48,083	OS	8,60	0,00	0,65	0,01	0,01	0,22	0,00	Nitra 1957, D/2, 7
10326	Nitriansky Hrádok	Dep. in Siedl.	SK	5	18,200	48,083	OS	9,40	0,00	0,80	0,06	0,01	0,39	0,00	Nitra 1957, D/2, 75
6381	Untermalb	Grab 4	A	4	15,967	48,767	OS	9,80	0,00	0,22	0,03	0,01	0,14	0,00	Retz 168
12785	Solt		H	4	19,017	46,800	OS	8,00	0,00	0,14	0,02	0,01	0,04	0,00	Budap.1850-6V. 1726
14357	Szeghalom	Depot	H	4	21,167	47,017	OS	5,20	0,00	0,79	0,06	0,02	0,50	0,00	Budap.60.41.7346
14297	Tiszaderzs		H	4	20,650	47,517	OS	6,50	0,00	1,10	0,01	0,00	0,06	0,00	Budap.4/1932-2217
12784	Ungarn	Einzf.	H	4	20,000	47,000	OS	5,50	0,03	0,62	0,08	0,01	0,68	0,00	Budap.1868-2011/24
	Nová Ves u Brioha	Depot	CZ		14,25	48,95	RF	21,60	0,00	0,80	0,20	0,00	0,50	0,00	

Tab. 5. Porovnání obsahu prvků v sekeromlatu z depotu Nová Ves 2 se sekeromlatu z depotu Nová Ves 2 se sekeromlatu z databáze SAM/SMAP 2003.

Tab. 5. Vergleich des Inhalts der Elemente des Axtbeils von Nová Ves 2 mit den Axtbeilen aus der Datenbank SAM/SMAP 2003.

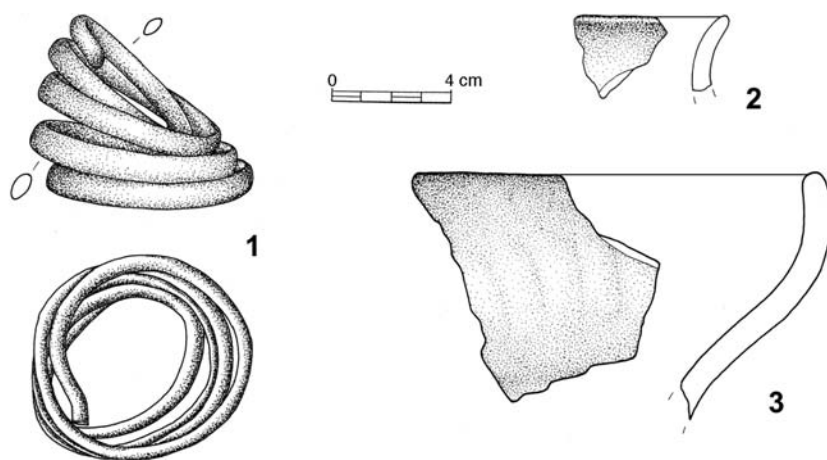
ků měly poprvé vyskytovat od závěru starší, resp. od přechodu ke střední době bronzové (*Torbrügge 1959*, 54 – Abb. 20; *David 2008*, 210; *Huth 2008*, 134; *Möslein 2008*, 112). Nedávný objev depotu hřiven a početných slitků v Dettenhausenu však posunul dataci prvního výskytu slitků bezpečně již do stupně Br A2 (*Möslein 2008*, 120–121). Zejména na základě datace sekeromlatu nicméně můžeme depot Nová Ves 2 zařadit zhruba do přelomu starší a střední doby bronzové, tj. na rozhraní Reineckeových stupňů **Br A2/B1**.

Datace **mohylového pohřebiště** není bez provedení komplexnějšího archeologického výzkumu možná, podle keramických nálezů z mohyly č. 14 a z prostoru mezi mohylami (sonda 1/08; *obr. 13: 2–3*) však můžeme alespoň část lidských (pohřebních?) aktivit v lokalitě zařadit do **doby halštatské**. Tomu odpovídají i některé detektorem nalezené kovové artefakty z míst mezi mohylami, které budou zpracovány a publikovány samostatně. Pohřební aktivity, které by byly časově shodné s uložením obou bronzových depotů, se tedy zatím prokázat nepodařilo, nelze je ovšem ani vyloučit. Hypoteticky by tomu mohl nasvědčovat i nález solitérního bronzového nápažníku (*obr. 13: 1*), jehož přímá vazba s mohylovým pohřbíváním však není prokázána. Sporná je rovněž interpretace objektu (mohyly) č. 11 – nevýrazné zvýšeniny, při jejímž okraji byl nalezen depot č. 2; bez provedení plošného výzkumu nelze o charakteru tohoto objektu vyslovit bližší závěr, proto jej v tuto chvíli za prokázanou mohylu nepovažujeme.

(O. Ch.)

4. Sídlně-topografická analýza

Depoty od Nové Vsi byly nalezeny na jihozáp. okraji jihočeské sídelní oikumeny starší doby bronzové (srov. *Chvojka 2007*, obr. 1), v místech přechodu téměř ploché Českobudějovické pánve do podhorského Blanského lesa (*obr. 1*). V jižní části Českobudějovické pánve je prokázáno relativně intenzivní osídlení, jehož jihozáp. hranici tvoří právě severní svahy Blanského lesa; jižněji položená Křemžská kotlina zatím nálezy z doby bronzové až na několik sporných výjimek neposkytl. Výrazné stopy lidských aktivit jsou v oblasti jižně od Českých Budějovic vázány prakticky pouze na úzký koridor podél řeky Vltavy, kde je zejména v okolí Vrábče, Mříče-Dívčího Kamene a Českého Krumlova doložena řada lokalit ze starší doby bronzové (např. *Poláček 1966*; *Chvojka 2004*, 41, obr. 3A; *Chvojka – Červenka 2008*, 97–99). Přestože byly depoty od Nové Vsi nalezeny v oblasti s doloženým osídlením ze starší doby bronzové, nejsou průkazně vázány na žádnou konkrétní soudobou lokalitu. Ze sousedního katastru Lipanovic je evidováno povrchovým sběrem zjištěné snad rovinné sídliště (*Zavřel 1989*), které je od naší lokality vzdálené necelé 2 km. Další bezpečně prokázaná rovinná sídliště se nacházejí až v okolí Vrábče, ve vzdálenosti kolem 10 km (*Chvojka 2004*, obr. 3A). Nejbližší, avšak sporná výšinná lokalita je na katastru Lipí (*Havlice – Hrubý 2002*, Abb. 13: 11), ležící vzdušnou čarou ca 8 km od obou depotů; známá lokalita Dívčí Kámen (*Poláček 1966*; *Chvojka 2004*) je pak vzdálena více než 10 km. Za povšimnutí stojí, že v širším okolí Nové Vsi je dnes evidováno již poměrně značné množství depotů kovové industrie ze starší doby bronzové (*Moucha 2005*) – pět žeber z Dolních Chrástán (vzdáleny od Nové Vsi ca 6,5 km), tři sekery od obce Hradce (ca 8 km) a čtyři žebra z úpatí hory Kluk u Slavče (8 km); spornou lokalitou je pak soubor dvou předmětů (zlomek hřivny a náramek) od Brlohu (*Eisner 1922–1923*, 9, 18, 25), který by od



Obr. 13. Nová Ves. 1 solitérní nápažník, 2–3 keramika ze sondy č. 1/08.

Abb. 13. Nová Ves. 1 Einzelfund eines Oberarmrings, 2–3 Keramik aus Sonde Nr. 1/08.

naší lokality mohl být vzdálen ca 4–5 km. Bez bližší lokalizace je také ojedinělý nález bronzové sekerky z katastru Holašovic (Moucha 2005, Taf. 47: 8) a kamenného sedlovitého sekeromlatu od Jankova (Fröhlich 1985, obr. 1: 2).

Jedinou lokalitou, u níž lze hypoteticky uvažovat o vzájemné vazbě k uvedeným depotům, je mohylové pohřebiště, v jehož prostoru byl objeven druhý depot. Pokud bychom tuto vazbu připustili, nejednalo by se v jižních Čechách pro starší dobu bronzovou o první případ. Minimálně dvakrát (Hluboká nad Vltavou, Staré Sedlo) byly do mohyl uloženy depoty žeber, obě lokality však nejsou vzhledem k jejich nedostatečné dokumentaci zcela jisté (srov. Militký 1998; Lenerz-de Wilde 2002, 16; Moucha 2005, 24). Ještě spornější jsou pak nálezy žeber z Březí u Kamenného Újezdu (Hájek 1954, 122; Lenerz-de Wilde 1995, 283; Militký 1998, 97) a hřiven a jednoho žebra z Jaroslavic (Hájek 1954, 128, 130, 141; Moucha 2005, 113), mající rovněž pocházet ze zničených mohyl. Dalším údajně mohylovým nálezem měl být depot hřiven z Albrechtic nad Vltavou (Hájek 1954, 142; Moucha 2005, 100). Zda se v těchto případech jednalo o součást hrobové výbavy, o sekundární uložení depotu do mohylového pláště, anebo o druhotně smíšené soubory pocházející původně z různých míst, nelze v žádném z uvedených případů rozhodnout (srov. Chvojka – Havlice 2009). V případě druhého depotu od Nové Vsi sice můžeme spekulativně připustit jeho uložení přímo do mohyly (obj. č. 11), bez provedení rozsáhlejšího výzkumu však nelze charakter uvedeného objektu stanovit. Vyloučit tak nemůžeme ani náhodné vybudování mohylového pohřebiště v pozdějším období (nejpozději v době halštatské?) v místě staršího uložení depotu. Teoreticky by se mohlo jednat o změnu či posun antropogenních aktivit různé funkce (pohřební, rituální) v rámci sledovaného prostoru.

Z hlediska vlastní polohy obou depotů lze konstatovat, že se nejedná o výraznou krajinou dominantu. V blízkém okolí lokality se nachází několik daleko nápadnějších kopců, jejichž nadm. výšky značně přesahují 600 m n. m. (obr. 1). Přesto je při pohledu ze sev. strany lokalita o ca 60 m převýšena nad okraj Českobudějovické pánve. První depot byl nalezen na poměrně prudkém sev. svahu, přičemž v terénu nebyl nijak viditelně označen.

Obr. 14. Nová Ves, mohyla
 č. 14. Foto O. Chvojka.
 Abb. 14. Nová Ves, Hügel-
 grab Nr. 14.



Až při jeho objevu bylo zjištěno, že byl částečně překryt větším kamenem, což je ovšem u dokumentovaných depotů celkem běžný jev (*Moucha 2005, 22; Möslein 2008, 123*). Mezi kameny byl uložen i druhý depot od Nové Vsi, žádné jeho záměrné obložení nebo překrytí však nebylo zjištěno. Depot byl uložen na vrcholové plošině zmíněného návrší, nikoliv však na nejvyšším místě. Můžeme tedy shrnout, že ani jeden z obou depotů od Nové Vsi nebyl uložen do místa, které by bylo z dnešního pohledu něčím nápadné.

V jižních Čechách výjimečná je koncentrace dvou depotů a jednoho ojedinelého nálezu na relativně malém prostoru, přesto i zde můžeme uvést několik podobných případů. Dva depoty ze starší doby bronzové byly nalezeny např. v areálu výšinné lokality Mřič – Dívčí Kámen (*Poláček 1966; Moucha 2005, 130–131*), prakticky z jednoho místa v nivní poloze pocházejí patrně dva depoty od Hluboké nad Vltavou (*Beneš – Chvojka 2003*); na návrší Skalka u Újezdu u Albrechtic byly v r. 1953 ve stejný den objeveny dva depoty, vzdálené od sebe zhruba 50 m – depot žeber ze starší a kovotepecký sklad z přelomu střední a mladší doby bronzové (*Fröhlich 1997, 5–6*). Podobné vícenásobné deponování na jednom místě, resp. na malém uzavřeném prostoru, je prokázáno např. v Bavorsku (*Möslein 2008, 124*) nebo Rakousku (*Moosleitner – Moesta 1988; Neugebauer 1998–1999; Ragelsdorf 1–2, Unterradelberg 1–2*), většinou se ale jednalo o časově shodné soubory, u nichž lze uvažovat o jejich současném, nebo velmi brzkém následném uložení.

(O. Ch. – J. J. – P. M.)

5. Závěr

Na návrší u Nové Vsi byly v rozmezí minimálně několika generací uloženy dva depoty kovových artefaktů. Mohlo se jednat o náhodné zvolení stejné polohy, vyloučit ovšem nemůžeme ani záměrnou volbu místa, které mohlo mít v očích tehdejších lidí nějaký hlubší význam, jak nasvědčuje nejen samotné uložení depotů, ale také (současné či pozdější?) vytvoření mohylového pohřebiště. V případě deponovaných artefaktů můžeme uvažovat o jejich záměrném vyřazení z živé kultury. Rituální funkci mohly mít nejen depoty uložené

v místech, která znemožňovala nebo zamezovala opětovnému použití předmětů, ale i soubory z míst, která pozdějšímu vyzvednutí nebránila (srov. *Bradley 2000*, 37–38; *Hrala 2000*, 289–292). Zde se však již dostáváme do roviny pouhých hypotéz, stejně jako při hledání interpretace obou depotů, které mohly mít jak profánní účel (úkryt majetku), tak (spíše?) sakrální význam (votivní obětina).

Článek vznikl díky podpoře Výzkumného záměru „Opomíjená archeologie“ (MSM4977751314), který je řešen na Katedře archeologie ZČU v Plzni.

Literatura

- Bartelheim, M. 1998:* Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur. Chronologische und chorologische Untersuchungen. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 46. Bonn.
- Beneš, A. 1988:* Sídliště ze starší doby bronzové u Hostů, České Budějovice (Zpráva o předstihovém výzkumu za léta 1981–1985), *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 5, 7–26.
- Beneš, A. – Chvojka, O. 2003:* Dva hromadné nálezy ze starší doby bronzové z Hluboké nad Vltavou, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 16, 5–13.
- Böhm, J. 1937:* Základy hallstattské periody v Čechách. Praha.
- Bradley, R. 2000:* An Archeology of Natural Places. London – New York.
- Čujanová-Jílková, E. 1970:* Mittelbronzezeitliche Hügelgräberfelder in Westböhmen. *Archeologické studijní materiály* 8. Praha.
- David, W. 2002:* Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson – Apa – Ighiel – Zajta. *Alba Iulia*.
- 2008: Älterbronzezeitliche Depotfunde Ostbayerns im Lichte ihrer überregionalen Bedeutung. In: K. Schmotz Hrsg., *Vorträge des 26. Niederbayerischen Archäologentages, Rahden/Westf.*, 197–237.
- Eckel, F. 1992:* Studien zur Form- und Materialtypologie von Spangenbarren und Ösenringbarren. Zugleich ein Beitrag zur Frage der Relation zwischen Kupferlagerstätten, Halbzeugproduktion und Fertigwarenhandel. *Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde* 54. Bonn.
- Eisner, J. 1922–1923:* Jihočeské mohyly, *Památky archeologické* 33, 1–37, 193–231.
- Frána, J. – Chvojka, O. – Fikrlé, M. 2009:* Analýzy prvkového složení nových depotů surové mědi z jižních Čech. Příspěvek k metalurgii starší doby bronzové, *Památky archeologické* 100, 91–118.
- Frána, J. – Jiráň, L. – Maštálka, A. – Moucha, V. 1995:* Artifacts of copper and copper alloys in prehistoric Bohemia from the viewpoint of analyses of element composition. In: *Památky archeologické – Supplementum* 3, Praha, 127–296.
- Frána, J. – Jiráň, L. – Moucha, V. – Sankot, P. 1997:* Artifacts of copper and copper alloys in prehistoric Bohemia from the viewpoint of analyses of element composition II. *Památky archeologické – Supplementum* 8. Praha.
- Fröhlich, J. 1985:* Sedlovité sekeromlaty v jižních Čechách, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 2, 117–119.
- 1997: Písecko v zrcadle archeologie. *Písek*.
- Fröhlich, J. – Chvojka, O. – Jiřík, J. – Michálek, J. – Parkman, M. 2005:* Nové nálezy bronzových předmětů z doby bronzové v jižních Čechách, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 18, 5–20.
- Fröhlich, J. – Jiřík, J. 2007:* Tři depoty z doby bronzové objevené roku 2007 v povodí dolního toku Blanice. In: O. Chvojka – R. Krajč edd., *Archeologie na pomezí. Sborník příspěvků ze semináře, České Budějovice* 8. 11. 2007. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum* 4, České Budějovice, 187–197.
- Hájek, L. 1947–1948:* Sekery „křtěnovského“ typu v Čechách a na Moravě, *Památky archeologické* 43, 96–101.
- 1954: Jižní Čechy ve starší době bronzové, *Památky archeologické* 45, 115–192.
- Hänsel, B. 1968:* Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken. Bonn.
- Havlice, J. 2000:* Kontakty mezi jižními Čechami a středním Podunajím ve starší době bronzové. Ms. diplom. práce, FF UK Praha.

- Havlice, J. – Hrubý, P. 2002: Betrachtung über die Burgwälle und Höhensiedlungen am Ende der Frühbronzezeit in Südböhmen. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 11. Treffen. 20.–23. 6. 2001 in Oberzell, Rahden/Westf., 42–61.
- Hrala, J. 2000: Rituální praktiky v době bronzové, *Pravěk – Nová řada* 10, 289–292.
- Huth, Ch. 2008: Horte als Geschichtsquelle. In: K. Schmotz Hrsg., *Vorträge des 26. Niederbayerischen Archäologentages, Rahden/Westf.*, 131–162.
- Chvojka, O. 2004: Pravěké osídlení na Dívčím Kameni. In: Dívčí Kámen. Přírodní rezervace a historický vývoj osídlení. Sborník příspěvků ze semináře dne 26. září 2002 v Regionálním muzeu v Českém Krumlově, Křemže, 35–50.
- 2007: Současný stav poznání doby bronzové v jižních Čechách. In: O. Chvojka – R. Krajíc edd., *Archeologie na pomezí. Sborník příspěvků ze semináře, České Budějovice* 8. 11. 2007. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum* 4, České Budějovice, 29–55.
- Chvojka, O. – Červenka, E. 2008: Nové pravěké nálezy z okolí Českého Krumlova, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 21, 97–113.
- Chvojka, O. – Havlice, J. 2009: Měděná žebra starší doby bronzové v jižních Čechách. Nové depoty z Přídolí, Purkarce a Chvalšín, *Památky archeologické* 100, 49–90.
- Chvojka, O. – John, J. – Šálková, T. 2008: Hradec u Dobřejovic (okr. České Budějovice). Hradiště ze starší doby bronzové, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 21, 59–77.
- Innerhofer, F. 1997: Frühbronzezeitliche Barrenhortfunde. Die Schätze aus dem Boden kehren zurück. In: A. Hänsel – B. Hänsel Hrsg., *Gaben an die Götter. Schätze der Bronzezeit Europas*, Berlin, 53–59.
- John, J. 2008: Počítačová podpora dokumentace terénních relikvů v archeologii. In: J. Macháček ed., *Počítačová podpora v archeologii* 2, Brno – Praha – Plzeň, 254–262.
- Krause, R. 1988: Die endneolithischen und frühbronzezeitlichen Grabfunde auf der Nordstadterrasse von Singen am Hohentwiel. *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg* 32. Stuttgart.
- Krenn-Leeb, A. 2006: Gaben an die Götter? Depotfunde der Frühbronzezeit in Österreich, *Archäologie Österreichs* 17/1, 4–17.
- 2008: Strategie und Strategem: Überlegungen zu Tradition, Innovation und Legitimation anhand der frühbronzezeitlichen Depotfunde in Österreich. In: K. Schmotz Hrsg., *Vorträge des 26. Niederbayerischen Archäologentages, Rahden/Westf.*, 163–196.
- Křišťuf, P. – Rytíř, L. 2007: Mohylová pohřebiště na okrese Písek. Metoda zaměřování mohylových pohřebišť. In: P. Křišťuf – L. Šmejda – P. Vařeka edd., *Opomíjená archeologie 2005–2006*, Plzeň, 133–140.
- Lenerz-de Wilde, M. 1995: Prämonetäre Zahlungsmittel in der Kupfer- und Bronzezeit Mitteleuropas, *Fundberichte aus Baden-Württemberg* 20, 229–327.
- 2002: Bronzezeitliche Zahlungsmittel, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 132, 1–23.
- Machula, J. 2003: Nález bronzové hřivny z Bohunic u Týna nad Vltavou, *Výběr* 40, 83–87.
- Militký, J. 1998: Frühbronzezeitliche Gräber in Südböhmen. Zum Stand der Forschung. In: Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 7. Treffen. 11. bis 14. Juni 1997 in Landau an der Isar, Rahden/Westf., 88–101.
- Militký, J. – Zavřel, P. 1993: Nálezy mohylové kultury střední doby bronzové v okolí Českých Budějovic, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 8, 7–19.
- Moosleimer, F. – Moesta, H. 1988: Vier Spangenbarrendepots aus Obereching, *Land Salzburg, Germania* 66, 29–67.
- Möslein, S. 1997: Überlegungen zur Bedeutung der Metallurgie in der Frühbronzezeit anlässlich des Ringbarrendepotfundes von Piding, *Das archäologische Jahr in Bayern* 1997, 73–74.
- 1998–1999: Neue Depotfunde der älteren Bronzezeit aus dem oberbayerischen Alpenvorland. Ein Vorbericht. In: A. Krenn-Leeb – J. W. Neugebauer Hrsg., *Depotfunde der Bronzezeit im mittleren Donaunraum. Archäologie Österreichs* 9/10. Sonderausgabe, Wien, 69–77.
- 2008: Frühbronzezeitliche Depotfunde im Alpenvorland – neue Befunde. In: K. Schmotz Hrsg., *Vorträge des 26. Niederbayerischen Archäologentages, Rahden/Westf.*, 109–130.
- Moucha, V. 2005: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha.
- Neugebauer, J. W. 1998–1999: Zu Metall- und Keramikdepots der Bronzezeit aus dem Zentralraum Niederösterreichs. In: A. Krenn-Leeb – J. W. Neugebauer Hrsg., *Depotfunde der Bronzezeit im mittleren Donaunraum. Archäologie Österreichs* 9/10. Sonderausgabe, Wien, 5–45.

- Pernička, M. R. – Podborský, V. 1959:* Ein Kinderbegräbnis im Gefäß und ein Grab mit der Kftěnov Schafthalsaxt des Typs von Věteřov aus der Bronzezeit in Mähren, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university E 4, 5–21.
- Podborský, V. 2004:* Nové nálezy kovových nákrčníků v hrobech z doby bronzové na Moravě a jejich význam. In: J. Batora – V. Furmánek – L. Veliačik Hrsg., Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag, Nitra, 185–198.
- Poláček, J. 1966:* Dívčí Kámen. Hradiště z doby bronzové. České Budějovice.
- Říhovský, J. 1992:* Die Äxte, Beile, Meißel un Hämmer in Mähren. Prähistorische Bronzefunde IX/17. Stuttgart.
- SAM 1974:* Junghans, S. – Sangmeister, E. – Schröder, M. 1974: Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Studien zu den Anfängen der Metallurgie (SAM). Band 2, 4. Berlin.
- SAM/SMAP 2003:* R. Krause: Studien zur kupfer- und frühbronzezeitlichen Metallurgie zwischen Karpatenbecken und Ostsee. Rahden/Westf.
- Stuchlík, S. 1981:* Depot středodunajské mohylové kultury z Mušova, Archeologické rozhledy 33, 361–371. — 1988: Bronzové sekeromlaty na Moravě, Památky archeologické 79, 269–328.
- Točík, A. 1978:* Nitriansky Hrádok – Zámeček, Bez. Nové Zámky. Bronzezeitliche befestigte Ansiedlung der Maďarovce Kultur. Nitra.
- Torbrügge, W. 1959:* Die Bronzezeit in Bayern. Stand der Forschungen zur relativen Chronologie, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 40, 1–78.
- Zápotocký, M. 1982:* Lovosice a oblast České brány – starobronzová sídelní koncentrace s doklady kovolitectví, Archeologické rozhledy 34, 361–405.
- Zavřel, P. 1989:* Lipanovice, okr. České Budějovice. In: Výzkumy v Čechách 1986–1987, Praha, 104.

Zwei Depots aus der älteren Bronzezeit im Areal des Hügelgräberfelds in Nová Ves (Kr. Český Krumlov, Südböhmen)

Im Sommer 2008 wurden auf einer namenlosen Anhöhe in der Katastergemeinde von Nová Ves, Kr. Český Krumlov (*Abb. 1*) zwei Hortfunde mit Metallgegenständen aus der älteren Bronzezeit entdeckt. Beide wurden zwar von Amateuren mit Minensuchgeräten gefunden, sind jedoch gleich in der Folge im Gelände archäologisch dokumentiert und an das Regionalmuseum in Český Krumlov übergeben worden.

Das erste Depot befand sich in einem dichten Fichtenwald auf dem steileren NO-Hang in einer Meereshöhe von 564 m (*Abb. 2*), in einer einfachen Erdgrube ohne Herrichtung, lediglich der SO-Teil war mit einem größeren flach verlegten Stein überdeckt, den der Finder entfernt hat (*Abb. 4*). Die Funde lagen 15–20 cm unter der heutigen Bodenoberfläche. Der Hort enthielt insgesamt zehn Halsringbarren und zwei spiralförmige Oberarmringe (*Abb. 10, 11*), die sich in einer außerordentlichen Fundposition befanden: Durch die Ösen eines Bündels von zehn Barren führten zwei ineinander gelegte Oberarmringe und bildeten so eine Art Rohr (*Abb. 5*). Die nächste Analogie zum Auffädeln von Barren auf Spiralen liefert der niederösterreichische Hortfund von Ragelsdorf 2 (*Neugebauer 1998–1999*, 11, *Abb. 4*). Das Gewicht aller Fundgegenstände betrug vor der Konservierung 2536 Gr. Weder die nachfolgenden Untersuchungen noch eine Mikrosondage haben in der unmittelbaren Nähe des Depots weitere Spuren urgeschichtlicher Aktivitäten erbracht.

Alle zehn Barren des Depots von Nová Ves I (*Abb. 10: 1–6; 11: 7–10*) können eindeutig zu den Halsringbarren mit fein gearbeiteter Oberfläche gestellt werden. Auf den meisten Stücken sind kleine geglättete oder abgeschliffene Flächen sichtbar. In der neuesten Klassifizierung von V. Moucha gehören alle zu Gruppe 4 (*Moucha 2005*, 27, *Abb. 6*). Zweiter Fundtyp aus dem Hort von Nová Ves I sind zwei praktisch identische spiralförmige Oberarmringe (*Abb. 11: 11, 12*), das Fragment eines weiteren wurde als Einzelstück am Fuß des Hügelgrabs (Objekt-)Nr. 12 gefunden (*Abb. 13: 1*). Alle drei Oberarmringe von Nová Ves gehören zu der in der mittleren Bronzezeit geläufigsten Variante, die aus einem dünnen Band mit ovalem oder linsenförmigen Querschnitt besteht (*Moucha 2005*, 58). Zeitlich ist das Depot also in den Verlauf der Stufe Br A2 zu stellen.

Der zweite Hortfund befand sich auf der Gipfelfläche der erwähnten Anhöhe, in einer Meereshöhe von 570 m (*Abb. 3*). Die gegenseitige Entfernung zwischen beiden Depots beträgt in der Luftlinie etwa 150 m. Dieser Fundkomplex enthielt insgesamt 12 Fragmente von Kupfergussstücken und ein Axtbeil des sog. Křtěnov-Typs (*Abb. 12*). Bereits in der Waldstreu lagen zwei kleinere Gussstücke und im braungelben Waldboden darunter das Axtbeil, schräg, mit der Klinge nach oben in NW-Richtung (*Abb. 6, 7*). In nächster Nachbarschaft fanden sich bis zu einer Tiefe von ca. 20 cm ohne absichtliche Anordnung weitere Fragmente von Gussstücken. Auch in diesem Fall wurde keine Herrichtung der Grube festgestellt. Der ganze Fundkomplex zeigte keinerlei Spuren einer absichtlichen Thesaurierung, eher schienen die Gegenstände zufällig (vielleicht sekundär?) an der Stelle einer auffallenden Steinansammlung verteilt zu sein, vielleicht eines ursprünglichen Hügelgrabs (sog. Objekt Nr. 11 – *Abb. 3*). Erfasst wurden sie auf einer Fläche von 50 x 20 cm, ca. 5 bis 20 cm unter der heutigen Bodenoberfläche. Das Gewicht aller Fundgegenstände betrug vor der Konservierung 1799 Gr.

Den wichtigsten Fund aus dem zweiten Hort von Nová Ves stellt das ausgezeichnete erhaltene Axtbeil mit gefurchter Tülle, bezeichnet als Typ Křtěnov, dar (*Abb. 12: 1*). Das Exemplar von Nová Ves gehört in die von S. Stuchlík ausgegliederte Variante Aa, bzw. die von W. David definierte Variante IIB (*Stuchlík 1988, 277, 279, Abb. 5; David 2002, 333*). Zu dieser Gruppe gehören praktisch alle bisher in Böhmen gefundenen Axtbeile mit gefurchter Tülle (*Hájek 1947–1948, Abb. 1–3; David 2002, Taf. 209–211*). Zusammen mit dem Axtbeil wurden im Depot von Nová Ves II auch zwölf Fragmente von Kupfergussstücken mit einem Gesamtgewicht von 1480 Gr. gefunden (*Abb. 12: 2–13*). Es handelt sich dabei um einen der zum ersten Mal sicher erwiesenen Fälle von Gussstücken aus dem Ausgang der älteren Bronzezeit in Böhmen. Dank dem Axtbeil kann der zweite Hortfund verlässlich in die Kategorie der Depots mit Prestigegegenständen gereiht werden, die wir auch aus anderen Gebieten Mitteleuropas der älteren Bronzezeit kennen (z.B. *Krenn-Leeb 2006, 12 f.; 2008, 172–174*). In keinem einzigen war bisher ein Axtbeil des Křtěnov-Typs zusammen mit Fragmenten von Gussstücken aufgetreten. Zu datieren ist der Befund dank dem Axtbeil an die Wende der Stufen Br A2/B1.

Genau 10 m westlich des zweiten Depots wurde noch ein einzelner Oberarmring aus Bronze gefunden. Der Gegenstand lag im braungelben Waldboden, in einer Tiefe von 10–18 cm unter der gegenwärtigen Bodenoberfläche, an einen größeren Stein gedrückt, der auf natürliche Weise aus dem Boden trat (*Abb. 8, 9*). Kein anderer Gegenstand oder Spuren von einer Herrichtung oder einer Kammer wurden an der Stelle gefunden. In diesem Fall ist aber nicht ausgeschlossen, dass es sich um sekundär weggeworfener Gegenstand von einer Grabausstattung handelt, denn die Stelle befindet sich nahezu am Fuß eines bereits in der Vergangenheit gestörten Hügelgrabs (*Abb. 3*).

Das zweite Depot und der Einzelfund eines Oberarmrings stammen aus dem Areal des Hügelgräberfelds, das die ganze Gipfelfläche der Anhöhe einnahm (*Abb. 2, 3*). Dieses bestand aus 18 selbständigen Hügeln, ohne eine Bestätigung durch Sondagen können wir zu ihrem Ursprung und einer evtl. Datierung nichts Genaueres sagen. Der Durchmesser der dokumentierten Hügelgräber bewegt sich zwischen 6,2 und 20 m, die Höhe um 0,4–1,3 m. Aus einem neuzeitlichen Aushub auf dem Gipfel von Hügelgrab Nr. 14 stammt ein Komplex von Keramikfragmenten aus der Hallstattzeit, weitere hallstattzeitliche Keramik wurde im Raum zwischen den Hügeln gefunden, Sonde Nr. 1/08 (*Abb. 13: 2–3*).

Zur Feststellung der chemischen Zusammensetzung der Metallgegenstände aus den neuen Hortfunden von Nová Ves kamen die Röntgenfluoreszenzanalyse (RFA) und die Neutronenaktivierungsanalyse (NAA) zur Anwendung. Die NAA wurde nur bei allen Halsringbarren angewandt und bei einem spiralförmigen Oberarmring, die anderen Gegenstände wurden nur mit Hilfe der RFA dokumentiert. Die Ergebnisse sind in *Tab. 1–3* dargestellt. Die Analysen haben ergeben, dass die Oberarmringe aus Metall gefertigt sind, das wir als typische Legierung der Barren mit hohem Anteil an Arsen, Antimon und Silber (oft weit über 1 %) bezeichnen können, gleichzeitig auch mit wenig üblicher Anwesenheit von bis zu einigen Zehntel Prozent an Wismut. Dafür fehlt Nickel und charakteristisch ist auch die Absenz an Blei und Zink. Zum Vergleich mit anderen spiralförmigen Oberarmringen aus der älteren Bronzezeit haben wir eine Extraktion aus der Stuttgarter Datenbank vorbereitet (*Tab. 4*). Sehr deutliche Unterscheidungselemente beim Übergang von der „Barrenlegierung“ zur Zinnbronze sind vor allem Silber und Nickel. Die Situation der spiralförmigen Gegenstände ist in *Graf 1* dargestellt. *Graf 2* zeigt die Beziehung zwischen Nickel und Zinn.

Für die Gussstücke stehen meist nur RFA-Analysen zur Verfügung, die deutlich durch das unvollkommene Reinigen verzerrt sind. Sehr hoch ist der Anteil an Eisen, der offensichtlich auf eine Kontamination mit Eisen in der Korrosionsschicht zurückzuführen ist. Bei keinem einzigen Gussstück wurde Zinn beobachtet. Der ganze Fundkomplex entfällt wahrscheinlich in die Kategorie Rohkupfer, das zur Produktion von Zinnbronze verwendet wurde, wie das zeitgleiche Axtbeil erweist. Der Zinngehalt ist bei diesem Stück jedoch wahrscheinlich durch die Messung an der Oberfläche der Korrosionsschicht überbewertet (*Tab. 3*). Zum Vergleich mit der Zusammensetzung analoger Gegenstände wurde im Fall des Axtbeils wiederum auf die Stuttgarter Datenbank zurückgegriffen, s. *Tab. 5*.

Topographisch gesehen befinden sich die Hortfunde von Nová Ves am Südwestrand der südböhmischen altbronzezeitlichen Siedlungskumene (vgl. *Chvojka 2007*, Abb. 1), an der Stelle des Übergangs des nahezu flachen Budweiser Beckens und dem Blansker Wald (*Abb. 1*). Einziger Fundort, bei dem hypothetisch ein gegenseitiger Verhältnis zwischen den angeführten Depots erwogen werden kann, ist ein Hügelgräberfeld, in dessen Raum der zweite Hortfund lag. Falls wir uns für eine derartige Bindung aussprechen würden, handelte es sich in Südböhmen um den ersten Fall aus der älteren Bronzezeit (vgl. *Militký 1998*; *Lernerz-de Wilde 2002*, 16; *Moucha 2005*, 24). Beim zweiten Depot von Nová Ves können wir zwar spekulativ eine Thesaurierung direkt unter dem Hügel (Objekt Nr. 11) erwägen, ohne größere Grabung ist jedoch der Charakter des Objekts nicht zu bestimmen.

Aus der Sicht der Lage beider Hortfunde selbst können wir festhalten, dass zwar beide Fundkomplexe auf dem Gipfel der Anhöhe lagen, es handelt sich jedoch um keine ausgeprägte Landschaftsdominante. Gleichzeitig handelt es sich um keine Stelle, die aus heutiger Sicht durch etwas auffallen würde, es ist auch keine Kennzeichnung ihrer Lage an der Oberfläche erwiesen. Auf dem Gipfel der Anhöhe bei Nová Ves wurden jedoch Depots in der Zeitspanne mehrerer Generationen angelegt, wobei dieser Ort beide Mal zufällig gewählt worden sein kann. Es ist auch eine absichtliche Wahl dieser Stelle nicht ausgeschlossen, die für die damaligen Bewohner eine tiefere Bedeutung gehabt haben kann.

Deutsch von *Tomáš Mařík*, English by *David J. Gaul*

Podmokelská skupina Překonaný koncept archeologie 20. století?

The Podmokly group
An obsolete concept of the archaeology of the 20th century?

Vladimír Salač

Článek na základě hodnocení eponymní lokality v Podmokech v severních Čechách ukazuje, že pohled na tuto lokalitu i na celou tzv. podmokelskou skupinu byl v průběhu vývoje bádání významně deformován dvěma skutečnostmi. Především byly na podmokelském pohřebišti, stejně jako na dalších pohřebištech této skupiny, vytrženy z kontextu ostatních období hroby a nálezy z mladší doby železné. Druhým nepříznivým faktorem pak byla orientace bádání na řešení etnických otázek. Autor dospívá k názoru, že skupina představuje nedílnou součást plynulého vývoje osídlení v labské průrvě. Revize definic podmokelské skupiny ukázala, že pro její definování zbývá dnes jediný artefakt – tzv. podmokelská jehlice. Autor se proto domnívá, že vyčlenění skupiny představuje již překonaný koncept archeologie minulého století.

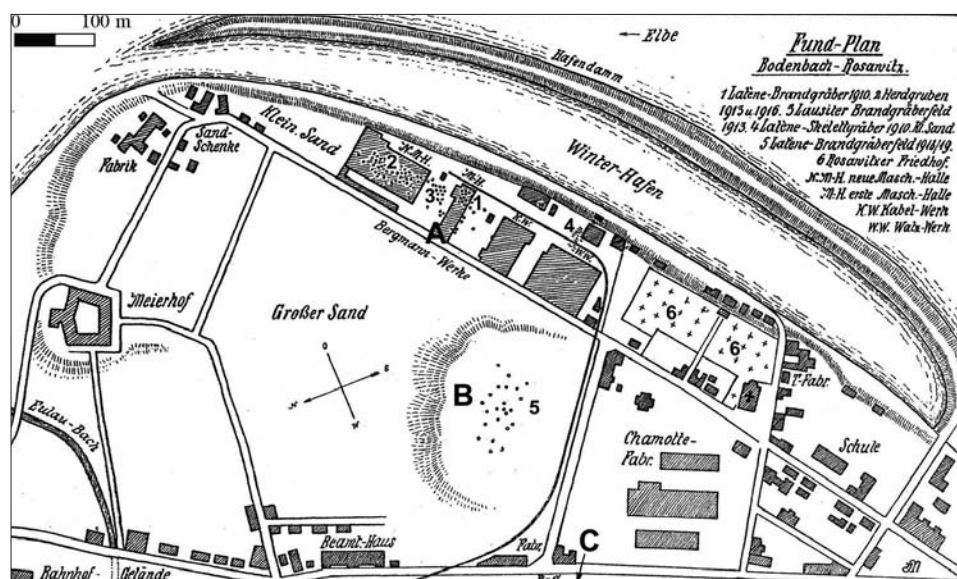
doba železná – dějiny bádání – podmokelská skupina – Keltové – Germáni – Labe – Čechy – Sasko

On the basis of an evaluation of the eponymous site of Podmokly in North Bohemia, the article shows that the perception of the site and of the entire so-called Podmokly group was significantly influenced by two facts in the course of the development of research. First and foremost, the graves and finds from the Late Iron Age at the Podmokly cemetery and other sites were interpreted out of context. The other unfavourable factor was the focus of research on solving questions of ethnicity. The author comes to the conclusion that the group represents an inseparable part of continuous settlement in the Elbe ravine. A review of the definitions of the Podmokly group revealed that only a single artefact remains today for definition purposes – the so-called Podmokly pin. The author therefore believes that the differentiation of this group represents an outdated concept from twentieth-century archaeology.

Iron Age – history of research – Podmokly group – Celts – Germans – Elbe – Bohemia – Saxony

Podmokelská skupina dostala jméno podle Podmokol, dnešní levobřežní části města Děčína. Na katastru tehdy samostatné obce byly v 19. a na poč. 20. stol. objeveny hroby z pozdní doby bronzové, doby železné a raného středověku. Nálezy z doby laténské posloužily k pojmenování zvláštní smíšené kulturní skupiny. Prakticky všechny dosavadní práce o nalezišti i o podmokelské skupině si všímaly samotných nálezů, které měly sloužit ke stanovení její chronologie a etnicity. Tento příspěvek se zabývá eponymním nalezištěm z hlediska geomorfologie terénu i z hlediska předchozího a následného osídlení. Získané poznatky využívá pro celkový pohled na podmokelskou skupinu.*

* Tento text vznikl v rámci projektu Keltové a Germáni ve střední Evropě, který podporovala GA ČR (reg. č. 404/07/1632).



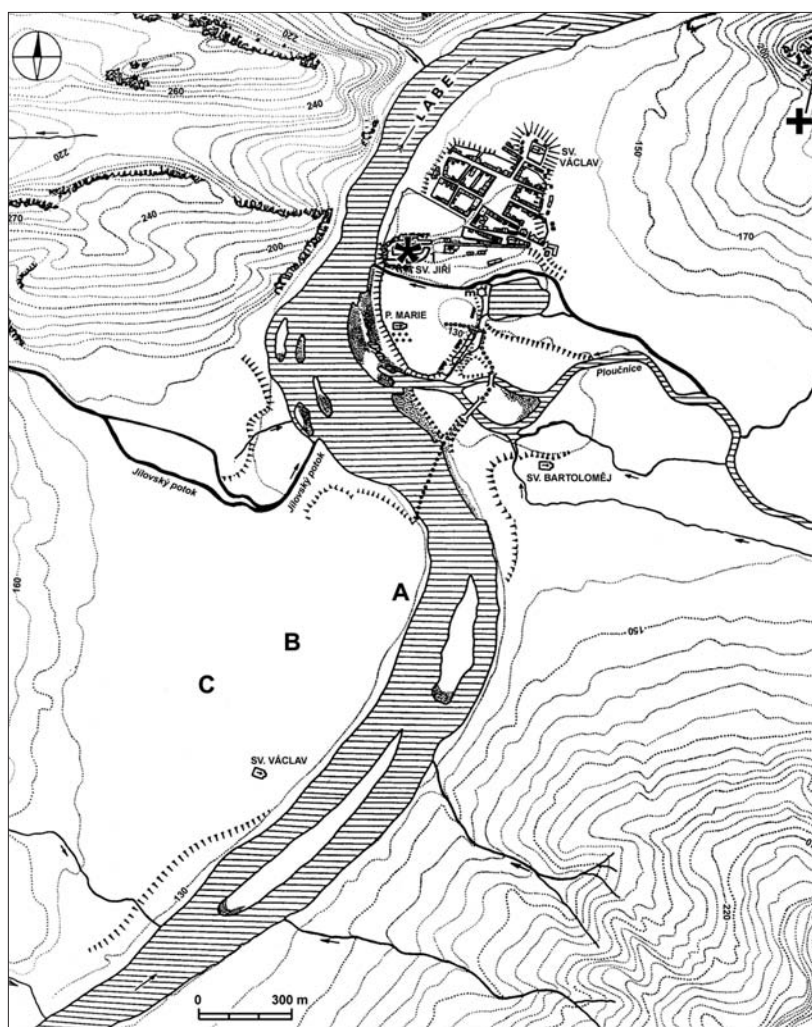
Obr. 1. Podmokly, přehled nálezí sestavený J. Michelem (1923), doplněno (písmeno A v oblasti Malého písku je v místě nálezů laténských žárových hrobů v r. 1969). Přibližné polohy: A – Malý písek, B – Velký písek, C – sídlištní nálezy z doby bronzové až časně doby železné z r. 2001; značení platí pro všechny obrázky.

Fig. 1. Podmokly, overview of sites compiled by J. Michel (1923), with additions (letter A in the Malý písek area is at the site of the finds of La Tène graves with cremated remains found in 1969). Approximate positions: A – Malý písek, B – Velký písek, C – settlement finds from the Bronze Age to the Early Iron Age from 2001; the letters apply to all figures.

Přehled výzkumů a nálezů v Podmoklech

První pravěké hroby (nádoby s kostmi a popelem) byly porušeny orbou na katastru Podmokel¹ v poloze Malý písek již v r. 1839 (obr. 1: A; 2: A; 7: A). Následné vykopávky provedl F. Kropf, který zjistil žárové hroby, z nichž některé měly kamenné obložení. Objevy se dostaly do povědomí zájemců o místní historii a byly považovány za nejstarší doklady přítomnosti „starých Němců“ (Focke 1879; Mähling 1944a, 51–53). Další předměty z hrobů i sídlištních jam získal v téže poloze při stavebních pracích J. Michel v l. 1909–1913. Nálezy, které považoval za laténské, vyčlenil a krátce poté samostatně publikoval (Michel 1914), o dva roky později zveřejnil i některé hroby lužické kultury. V l. 1918–1919 se stavební činnost přesunula do polohy Velký písek, kde získal další nálezy (obr. 1: B; 2: B; 7: B). Souhrn výsledků svého úsilí zveřejnil v nerozsáhlé monografii (Michel 1923), která představuje základní zdroj informací o situaci na obou nálezíštích v období, kdy bylo získáno největší množství artefaktů. V r. 1924 prozkoumal ve Velkém písku raně středověký hrob

¹ Německý název pro Podmokly je Bodenbach, a podmokelská skupina tedy byla do literatury uvedena pod názvem *Bodenbacher Gruppe* (polohy Malý a Velký písek jako *Kleiner* a *Grosser Sand*) citovanými německými archeology. Český překlad se objevil až později.



Obr. 2. Rekonstrukce terénu v okolí Podmokel s vrcholně středověkou zástavbou, hvězdička – děčínský zámek; křížek – Stoliční hora, výšinné sídliště z pozdní doby bronzové a halštatské (dle Velímský 1991, upraveno). A, B, C viz obr. 1.

Fig. 2. Reconstruction of terrain around Podmokly with High Medieval settlement: asterisk – Děčín castle; cross – Stoliční hora, hilltop settlement from the Late Bronze Age and Hallstatt period (according to Velímský 1991, modified). For A, B, C see fig. 1.

H. Preidel (*Zápotocký 1977, 530*); v r. 1927 vyzvedl týž badatel milodary ze dvou lužických hrobů z Malého písku.² W. Mähling (1944a, 53) uvádí, že další předměty z Malého písku uložené v muzeu v Podmoklech pocházejí ze záchranných akcí H. Preidela a ředitele Neu-

² Dosud nepublikované nálezy H. Preidela z raně středověkého hrobu i z hrobů lužických jsou uloženy v Oblastním muzeu v Mostě.

manna v l. 1926–1927 a 1930. Poslední hroby v Malém písku prozkoumala M. Cvrková v r. 1969 (Cvrková – Venclová 1972). V r. 2001 byly na záp. okraji někdejšího Velkého písku v kolejišti železnice Praha – Dráždany zachyceny spodní části sil pozdně lužické až billendorfské kultury (obr. 1: C; 2: C; 7: C; Franta – Salač 2002).

Pravěké předměty nalezené v 19. stol. se sice zčásti dostaly do muzea v Děčíně, avšak zcela bez údajů. Nálezy z počátku 20. stol. byly shromažďovány J. Michelem více či méně náhodně a nepochybně představují pouze nepatrnou část původního množství pohřebních milodarů, příp. sídlištních nálezů. Situaci dobře charakterizují např. tyto citáty z Michelových prací. Malý písek: *Dann wurde mir kurzweg die Erlaubnis zum Besuche des Platzes entzogen. Als ich mit Hilfe des Bürgermeisteramtes meine Bestrebungen wieder aufnahm ... waren die ergiebigsten Fundplätze bereits geleert (Michel 1914, 191)*. Velký písek: *Ich habe diesen Fundplatz, auf welchem an 5–6 verschiedenen Stellen gleichzeitig gearbeitet wurde, öfters besucht, musste mich aber der Hauptsache nach wieder damit zufrieden geben, vom Polier und den einzelnen Arbeitern die gemachten Funde zu erwerben (Michel 1923, 34)*.

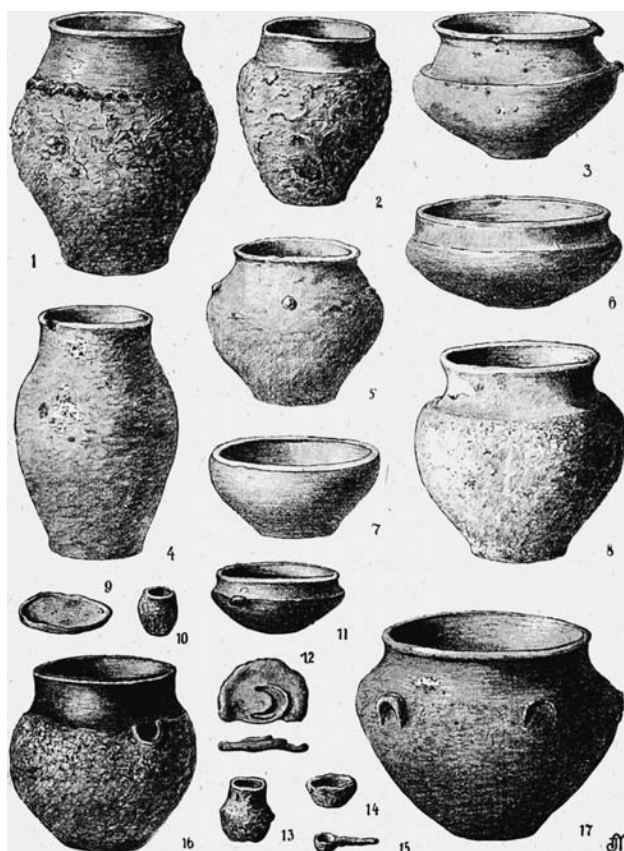
Nálezy z Podmokel se dostaly do různých muzejí i soukromých sbírek, W. Mähling (1944a, 51) je zachytil v těchto sbírkách: A. Forstamt Podmokly, B. muzeum Podmokly, C. sbírka H. Palmeho z Kamenického Šenova, D. muzeum Děčín, E. muzeum Ústí n. L. Sbírkou H. Palmeho převzalo po válce děčínské muzeum, stejně jako předměty z muzea v Podmoklech. Nově byly nepublikované nálezy z Podmokel zjištěny v muzeu v Mostě. Dnes je však část někdejších souborů ztracena, nedochovaly se ani původní katalogy zmiňovaných sbírek. Nálezové celky tedy nelze s výjimkou několika hrobů prozkoumaných H. Preidelem a drobných poválečných výzkumů rekonstruovat.

O původním množství nálezů a nálezových celků si lze učinit pouze zcela nejasnou představu na základě několika málo zmínek v práci J. Michela (1923, 32–33, Abb. 2): 1. *Bei der ziemlich großen Zahl der mehr oder minder gut erhaltenen Gefäße, von allen Bodenbacher Fundplätzen (rund 150) ...*; 2. *Auf einem verhältnismäßig kleinem Platze zwischen der alten und neuen Maschinenhalle befanden sich 22 Brandgräber ...*; 3. *Im Jahre 1916 wurde die zweite Maschinenhalle vergrößert. Bei den Abgrabungen wurden noch 19 Aschengruben aufgedeckt und ganz verstreut auf dem Gebiete Scherben von Lausitzer Gefäßen ... gefunden...* Na základě těchto údajů, častých Michelových zmínek o ničení hrobů a nálezů, jím pořízeného schematického plánu (obr. 1) a v neposlední řadě na základě vzdáleností mezi jednotlivými nálezy je oprávněné předpokládat, že původní počet hrobů výrazně přesahoval sto, ba velmi pravděpodobně dosahoval několika set. Počet samotných nálezů se pak jistě pohyboval v řádu mnoha set. J. Filip (1956, 372) uvádí, že v Malém písku bylo nalezeno přibližně 45 latěnských na kruhu točených nádob.

Dosavadní hodnocení nálezů z Podmokel

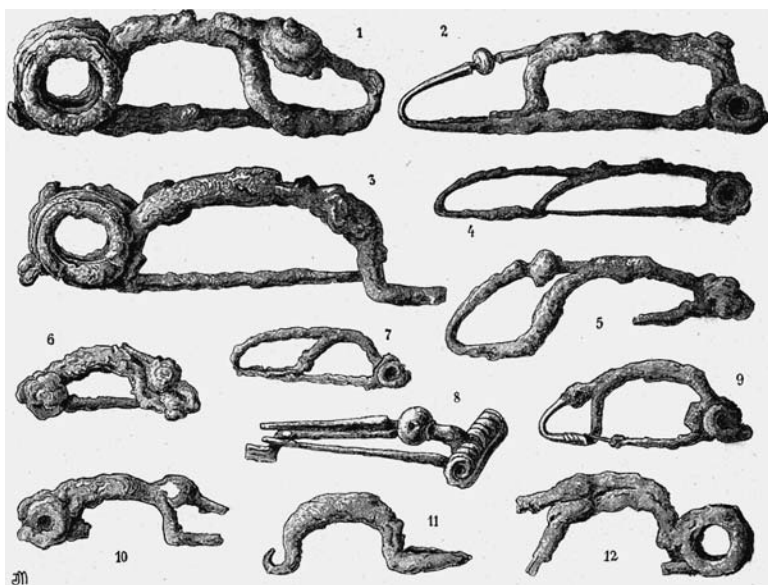
Nálezy z mladší a pozdní doby bronzové a z doby halštatské, které byly nově zhodnoceny J. Bouzkem a D. Kouteckým (2000), svědčí pro kontinuální využívání zdejšího prostoru po celé toto období. O vývoji a rozsahu osídlení si však nelze učinit konkrétnější představu. Na základě zobrazení J. Michela (1923; zde obr. 1) by bylo možné soudit, že se hroby z pozdní doby bronzové koncentrovaly pouze v Malém písku, sám autor je však v textu

Obr. 3. Podmokly, hrubá keramika z doby železné (dle *Michel 1914*, Taf. II).
 Fig. 3. Podmokly, coarse ceramics from the Iron Age (after *Michel 1914*, Taf. II).



uvádí i z Velkého písku. *W. Mähling (1944b, Taf. 49)* předpokládal, že lužické hroby se nacházely pouze v Malém písku, kdežto hroby halštatské (billendorfské) shledával i v Velkém písku. Ovšem některé nálezy z Velkého písku řadí *J. Bouzek a D. Koutecký (2000, 34–38)* již do lužické kultury a kromě toho místa nálezů mnoha předmětů nejsou vůbec známa, takže *Mählingův* předpoklad dnes není možné potvrdit.

Naskýtá se otázka, zda všechny hroby z tohoto období náleží k jediné nekropoli. Největší dnes zjistitelnou vzdálenost mezi hroby v Podmoklech lze odhadnout na 350 m, byť není možné zjistit, zda se vztahuje pouze k hrobům z doby bronzové či halštatské. Pro srovnání lze uvést, že největší rozměr polykulturního pohřebiště Liebersee na Labi u Torgau bez ohledu na datování hrobů dosahuje minimálně 280 m (*Bemmann – Ender 1999, 54, Abb. 1*), přičemž na tomto pohřebišti bylo nalezeno ca 500 hrobů z doby bronzové a okolo 1000 z doby halštatské a laténské (*Ender 2002, 229*). Délka lužického pohřebiště Niederkaina v Horní Lužici ze stejného období přesahuje 400 m (*Coblentz – Nebelsick 1997, 12, Abb. 3*), přičemž počet hrobů z mladší doby bronzové až starší doby železné se odhaduje na 3000–4000 (*Nebelsick 2002, 225*). Možnost, že hroby patří k jedinému rozsáhlému pohřebišti z období Br D – Ha D/LT A, se tedy nezdá nepravděpodobná. Jednalo-li se ovšem v Podmoklech o jedinou nekropoli, pak by musela obsahovat řádově stovky pohřbů.



Obr. 4. Podmokly, laténské spony (dle Michel 1914, Taf. VII).

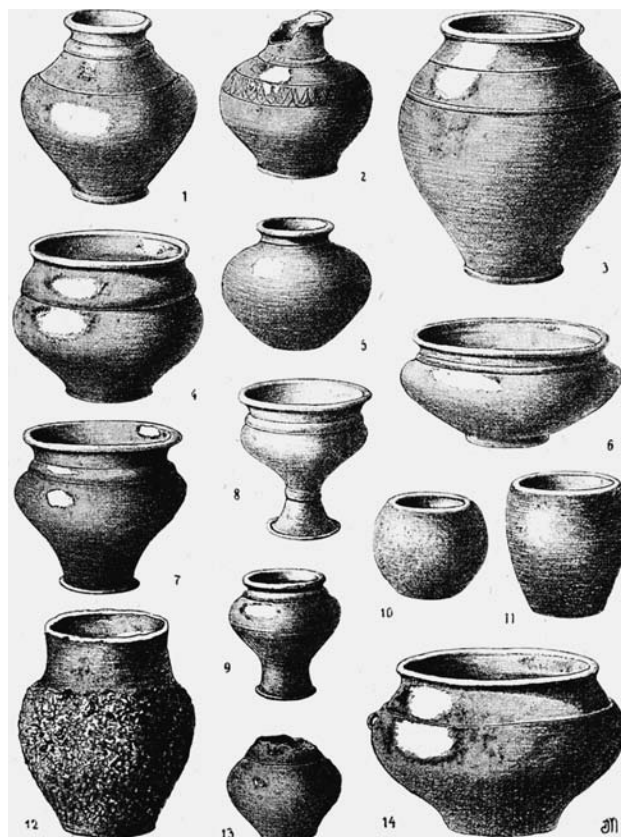
Fig. 4. Podmokly, La Tène fibulae (after Michel 1914, Taf. VII).

V r. 2001 byly prokoumány zbytky sídliště z pozdní doby bronzové až doby halštatské na záp. okraji někdejšího Velkého písku (obr. 1: C; 7: C). Z terénní situace vyplývá, že při výstavbě železnice v polovině 19. stol. zde byl terén snižen o více než jeden metr, přičemž byly zničeny zbytky sídelního areálu náležejícího k lužickému a halštatskému pohřebišti (Franta – Salač 2002). U některých lužických nálezů z 19. stol. v děčínském muzeu se jako naleziště uvádí také někdejší samostatná ves Rozbělesy (obr. 7: Rosawitz). V okolí pohřebiště tedy můžeme předpokládat i další sídelní jednotky z tohoto období. Ostatně J. Michel (1923) zmiňuje i z Malého písku popelovité vrstvy, střepy, zlomky velkých zásobnic atd., takže nelze vyloučit, že se i zde nacházelo sídliště, jak předpokládají J. Bouzek a D. Koutecký (2000, 34).

Tito autoři se rovněž domnívají, že billendorfské nálezy z Podmokel chronologicky zasahují až do časně laténského období (Bouzek – Koutecký 2000, 29). Také W. Mähling (1944b) datoval část zdejších nálezů do doby halštatské a časně laténské a považoval je za *Gräber der kelto-illyrischen Gruppe*. Prakticky celá časně laténská čočkovitá láhev a další na kruhu točené nádoby s kolkovanou výzdobou z Velkého písku (Michel 1923, Taf. III: 22, 24) ukazují, že se ve stupni LT A na pohřebišti nadále pohřbívalo, podobně jako tomu bylo i na dalších nekropolích na Labi v Neštěmicích (např. hr. 31: srov. Sankot 2003) či Pirně-Copitz (Spehr 1999). Datovat hrubou keramiku z Podmokel je krajně obtížné (obr. 3), přesto by některé nádoby bylo možné do tohoto období rovněž zařadit (např. Mähling 1944a, Taf. 16–22; 1944b, Taf. 21–29), ať již na základě analogií ze středního Německa, či ze sev. Čech; Müller 1985, např. Taf. 26, 29, 100–110; Budinský 1997, tab. XXXVII–LVI; Spehr 1999, 141–142). Některé spony z Podmokel lze patrně datovat do stupně LT B1 (např. Michel 1914, Taf. VII: 9; Abb. 5: 9). Ostatně ve starých sbírkách v děčínském muzeu byly spony stupně LT B1 bez jistých nálezových okolností uloženy (Michel 1923, 38–39) a ze sousedního pohřebiště v Křešicích je spona LT B1 známa přímo z hrobového celku (Mähling 1944a).

Obr. 5. Podmokly, jemná na kruhu točená keramika z doby laténské (dle *Michel 1914*, Taf. III).

Fig. 5. Podmokly, fine wheel thrown ceramics from the La Tène period (after *Michel 1914*, Taf. III).



Většinu spon, příp. dalších kovových předmětů z Podmokel³ lze datovat do stupňů LT B2-C (*Michel 1914; 1923; Mähling 1944a*, Abb. 5). Také podstatnou část nádob můžeme řadit obecně do stupňů LT B-C. Kromě zmiňovaných nádob z Velkého písku patří do tohoto období veškerá na kruhu točená jemná keramika (*obr. 5*). Ze stupně LT D1 pak nálezy postrádáme, snad s výjimkou spony Beltz var. J, kterou uvádí *W. Mähling (1944a, 64, Taf. 14: 4)*. Některé exempláře těchto spon lze ovšem datovat i do stupně LT C2 (*Müller 1985, Abb. 13*). Nutno dodat, že se jedná o jedinou sponu tohoto druhu z celého území podmokelské skupiny a její nálezové okolnosti nejsou bez problémů.⁴ Do stupně LT D nelze jednoznačně zařadit žádnou nádobu.

Přes neutěšené nálezové okolnosti a nemožnost rekonstruovat nálezové celky lze předpokládat, že pohřbívání v době laténské na nekropoli v Podmoklech plynule navazovalo na předchozí období a pokračovalo až do sklonku stupně LT C. Pohřbívání ve stupni LT D

³ Kovové předměty pocházejí výhradně z Malého písku (*Michel 1923, 47*).

⁴ Spona se měla nacházet v muzeu v Podmoklech a mělo se jednat o nález z 19. století. *W. Mähling* se v této souvislosti odvolává na *J. Michela*. V *Michelových* pracích však o ní není zmínka, ač autor výrazné nálezy popisuje i zobrazuje, a to nejen z Podmokel, ale i z ostatních domnělých či skutečných nalezišť na Děčínsku.



Obr. 6. Prostor labské terasy u Podmokel na počátku 20. století. Bílá linie zhruba označuje břeh někdejšího labského zálivu při ústí Jílovského potoka (pohled od SZ).

Fig. 6. The Elbe River terrace area near Podmokly at the beginning of the 20th century. The white line roughly indicates some-time banks of the Elbe inlet at the mouth of the Jílovský Stream (northwest view).

nelze jednoznačně prokázat. Zohledníme-li nádoby stupně LT A z Velkého písku, pak lze snad říci, že se rozložení laténských nálezů do značné míry kryje s rozložením nálezů z předchozích období. Největší vzdálenost mezi laténskými hroby tedy dosahuje rovněž ca 300 metrů (obr. 1). V tomto případě je ovšem obtížnější rozhodnout, zda všechny hroby náleží k jediné nekropoli, ostatně nálezy stupňů LT B-C jsou jednoznačně doložitelné pouze v Malém písku. Maximální vzdálenosti hrobů na pohřebištích podmokelské skupiny se známými nálezovými okolnostmi se pohybují pouze v řádu desítek metrů: Křešice – ca 25 m, Neštémice – ca 70 m (Mühling 1944a), Pirna-Copitz – ca 40 m (Spehr 1999). Nutno však zdůraznit, že žádné z pohřebišť nebylo prozkoumáno celé. Počty hrobů se na těchto nekropolích pohybují v desítkách: Křešice – 37, Neštémice – 48, Pirna-Copitz – 40, Pirna – 68. Ne vždy lze sice všechny hroby přisoudit pouze latéenskému období, na druhou stranu se jedná o pouhá torza nekropolí. Uvedené počty je tedy nutno chápat jako minimální. Vzhledem ke vzdálenostem mezi hroby v Podmoklech a rovněž s ohledem na značnou torzovitost získaných nálezů lze odhadovat, že nekropole v době latéenské obsahovala mnoho desítek hrobů, jejich počet mohl i výrazně přesáhnout stovku. Zda se v rámci podmokelské skupiny jednalo o běžné, či mimořádně velké pohřebiště dnes nelze rozhodnout, stejně jako není možné zcela vyloučit, že by se mohlo jednat o hřbitovy dva. Pro srovnání uvedme, že na pohřebišti Liebersee je maximální rozměr latéenského pohřebiště odhadován na ca 150 m (Kroitsch 1979, 14–18; Ender 1998). J. Michel (1923, 52) uvádí z Malého písku také polovinu mlýnského kamene, což by mohlo naznačovat blízkost sídliště.



Obr. 7. Podmokly, vzhled terénu v době prvních nálezů. Plán polabské části děčínského panství zhotovený mezi lety 1842–1849 s plánovanou trasou železnice Praha – Drážďany.

Fig. 7. Podmokly, view of terrain at the time of the first finds. Map of the Elbe River valley part of the Děčín domain made in 1842–1849, with the planned route of the Prague – Dresden railway.

Jestliže lze v časovém úseku Br D až LT C pozorovat v Podmoklech kontinuální pohřbívání, pak po tomto období nastává výrazný časový hiát. Další osídlení lze v Malém i Velkém písku doložit až v raném středověku, neboť nálezy z doby římské a stěhování národů zcela postrádáme. Již ve svém prvním článku *J. Michel (1914, 190)* uvádí, že v Malém písku zjistil slovanské sídlištní objekty. V dalších pracích zmiňuje, že zde v l. 1913–1916 pozoroval a zčásti prozkoumal celkem 80 slovanských *Aschen- bzw. Herdgruben* – zřejmě sídlištních objektů s popelovitou výplní (*Michel 1916, 44–48; 1923, 56–61*). Zjistil také četné vrstvy se zlomky slovanské keramiky, nikdy však celé nádoby. Z Velkého písku získal naopak dvě celé nádoby (*Michel 1923, 63*); v r. 1924 zde vyzvedl H. Preidel kostrový hrob z mladší doby hradištní.

Raně středověkým obdobím se zevrubně zabýval *M. Zápotocký (1977)*, který předpokládá, že v Malém písku mohlo existovat sídliště již od sklonku časně slovanského období, které zde pak přetrvávalo až do mladší doby hradištní. U kostrových hrobů z této polohy nevyklučuje, že se jedná o hroby středověké. O datování těchto kostrových hrobů do doby laténské, které uváděl *J. Michel (1914; 1923)*, pochyboval již *P. Reinecke (1915, 15–26)*, také *Mähling (1944a)* je nepovažoval za laténské. Vzhledem k jejich malému zahloubení (35–50 cm), malé vzdálenosti mezi nimi (ca 1 m) i převážné orientaci Z–V, se zdá jejich datování do středověku pravděpodobné, což podporuje i absence nálezů. Jediný prokazatelný předmět z kostrového hrobu představuje železný nůž, který měl ležet v jednom z hrobů u hlavy zemřelého a který zjevně není laténský (*Michel 1914, Abb. 5*). Údajné informace dělníků, že hroby obsahovaly *eiserne Ringe, Kettenglieder, Fibeln* atd. (*Michel 1923, 43*),



Obr. 8. Dnešní zástavba labské terasy u Podmokel (foto M. Gojda). Hvězdička – děčínský zámek.
Fig. 8. Present development of the Elbe terrace near Podmokly. Asterisk – Děčín castle.

Lze nejspíše považovat za odraz chaotických poměrů na staveništi. Ostatně J. Michel žádný z těchto předmětů nezískal, a zřejmě ani neviděl. Naproti tomu celé nádoby z Velkého písku a H. Preidelem prozkoumaný kostrový hrob naznačují, že se v této poloze nacházelo v 10.–11. stol. pohřebiště (Zápotocký 1977, 530).

Absence mladších nálezů ukazuje, že se raně středověké sídliště v Malém písku, k němuž náleželo soudobé pohřebiště ve Velkém písku, nedožilo vrcholného středověku. Těžiště osídlení Děčínské kotliny se od 11. stol. přesouvalo na pravý břeh Labe, kde byl Přemyslovci zřízen hrad. Bývá lokalizován na skálu, na níž se dnes nachází děčínský zámek (obr. 2; 9). Hrad je sice prvně uváděn v písemných pramenech až k r. 1128, avšak obecně se předpokládá jeho časnější založení (Slavičková ed. 1998). Na jižním úpatí skály vznikla osada, později město, které však bylo na počátku vrcholného středověku přesunuto severně od hradu, zřejmě v důsledku povodní ohrožujících jeho existenci (Zápotocký 1977; Velínský 1991). V každém případě prostor Malého i Velkého písku zůstával až do 19. stol. s výjimkou statku Mayerhoffův prázdný a byl využíván jako polnosti a pastviny, a to až do počátku 20. stol. (obr. 6; 7).

Nelze sice vyloučit, že výstavba města Děčína mohla na labském pravobřeží zničit pozůstatky pravěkého osídlení, avšak vzhledem k utváření terénu se lze domnívat, že jádro pravěkého a raně středověkého osídlení Děčínské kotliny se vždy nacházelo v Podmoklech v okolí obou Písků.

Poloha a přírodní podmínky eponymního naleziště

Původní terén v blízkém i širším okolí nalezišť v Podmoklech je dnes zcela zničen výstavbou průmyslových podniků (obr. 8). Rovněž tok Labe byl podstatně změněn regulací, pro-

Obr. 9. Děčín kolem r. 1860, pohled od S (D – přibližná poloha pohřebiště v Křešicích).

Fig. 9. Děčín around 1860, view from N (D – approximate position of burial site in Křešice).



hloubením dna, odstraněním ostrůvků a výstavbou přístaviště. Původní terénní situaci lze tedy poznávat pouze na historických vyobrazeních (obr. 6; 7; 9), využít lze i rekonstrukční mapu místního terénu před industrializací (obr. 2). Podmokelská naleziště se nacházejí na labské terase, která je vůči okolnímu terénu ostře vymezena na V tokem Labe, na S Jílovským potokem a na Z svahy Českého středohoří, které se na J téměř přimykají k řece (obr. 2). Takto ohraničená trojúhelníková plošina zaujímá plochu zhruba 60 ha. Původně z terénu vystupoval Velký písek, který převyšoval okolí o 3–6 m (Michel 1923, 34). Terasa leží v nadm. výšce okolo 130 m, a hladinu Labe převyšuje zhruba o 10 m, a je tak chráněna i proti největším povodním (obr. 10).

Pokud jde o někdejší půdní poměry, uvádí J. Michel (1923, 31), že podloží tvořil jemný písek labské terasy, na který dosedala pouze 10–20 cm silná vrstva humusu. V záp. části navazují na terasu malé ostrůvky spraše, místy s vyvinutým půdním pokryvem (Prinz 1930, 14–15). Pro představu o kvalitě zdejší půdy lze použít tzv. tereziánský katastr z poloviny 18. stol. (Chalupa a kol. 1964; 1966): průměrná bonita půdy na katastru Podmokel a sousedních Rozběles dosahuje 5. třídy. Půda podobné kvality se nacházela ještě na protějším břehu v prostoru Děčína a Křešic a v jižním sousedství Podmokel. Toto území však představuje malý izolovaný ostrůvek ve zcela neúrodné oblasti. Tereziánský katastr ukazuje, že v bezprostředně navazujících Labských pískovcích se rozkládaly půdy nejhorsí, 8. třídy (srov. Zápotocký 1977, obr. 11). Zemědělsky obhospodařovaná území na Děčínsku tvořila ještě v 18. stol. jen malé enklávy obklopené lesy (obr. 11; 12).

Terasa s nalezišti je ze dvou třetin ohraničena Labem a Jílovským potokem. Nejužší místo na Labi se nacházelo u Malého písku a jeho šíře se odhaduje na 100–150 m; v tomto prostoru se předpokládá brod (Velímský 1991; Slavičková ed. 1998; obr. 2; 7). V některých



Obr. 10. Malý písek v době výstavby továrních hal (A), při které J. Michel učinil většinu nálezů.

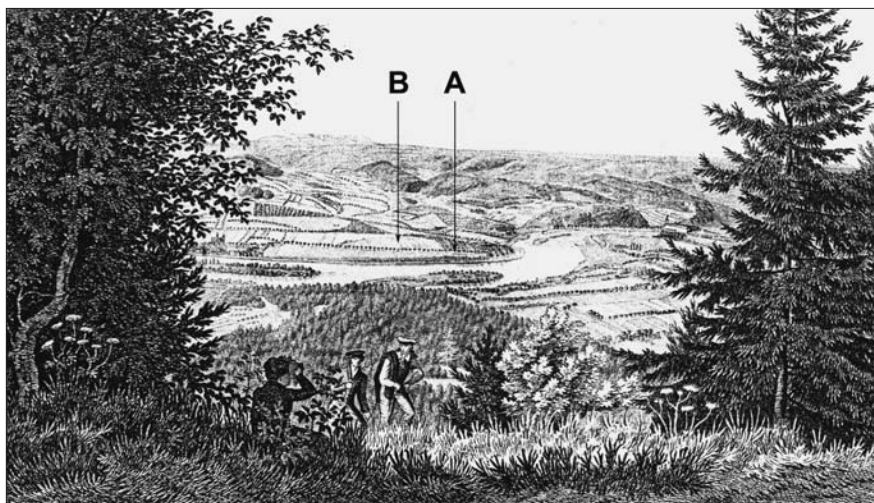
Fig. 10. Malý písek site during the construction of factory halls (A), where J. Michel made most of his discoveries.

partiích lze někdejší celkovou šířku řeky odhadnout až na 300 m, byť jistě značně kolísala. Vzhledem k dynamice vodního toku a konfiguraci terénu se v řečišti u Podmokel vždy vyskytovaly ostrůvky usazenin (obr. 2; 7; 11; 13). Sedimenty přinášené Jílovským potokem vytvářely při jeho ústí rovněž soustavu ostrůvků, podobně jako při ústí Ploučnice na protějším břehu Labe. Proud řeky byl tedy u Podmokel členěn do několika ramen. Hromadění nánosů vytvářelo obtížně splavná místa přímo pod břehem, na němž se nacházejí pravěká naleziště. V prostoru Podmokel jsou ještě v 19. stol. zmiňovány peřeje, kde často ztroskotávaly lodě (Focke 1879, 306)⁵; na mapách z 1. pol. 19. stol. bývaly značeny šrafurami (obr. 7).

Severní hranici labské terasy v Podmoklech vytváří Jílovský potok, který odvodňuje část Labských pískovců a vých. okraj Krušných hor, a bývá proto po deštích a při jarních táních velmi dravý (obr. 2; Glöckner 1995, 36–41). I ve srážkově klidných obdobích však představuje jeho ústí obtížnou překážku při pohybu po levém břehu Labe. Proti ústí Jílovského potoka se vlévá do Labe říčka Ploučnice, která zase brání volnému pohybu po jeho pravém břehu. Při ústí Jílovského potoka i Ploučnice lze předpokládat vyvinutou nivu.

Podnebí v Podmoklech lze označit za relativně teplé (průměrná roční teplota 8,3 °C) s vyšším množstvím srážek (670 mm/rok; Vesecký et al. 1958; Glöckner 1995, 20). Klimatické poměry přímo v prostoru naleziště lze považovat za poměrně příznivé a vcelku srovnatelné se souvisle osídlenými laténskými oblastmi v českém vnitrozemí. Již ve vzdálenosti pouhých několika set metrů od obou Písků se však zdvihají svahy Českého středohoří a pískovcové skalní masívy, které dosahují nadm. výšek 300 až 500 m, dále pak až 700 m. V těchto oblastech klesá roční průměrná teplota k 6 °C a průměrné roční srážky se pohybují okolo 800 mm. Klimatické poměry se tedy v malé vzdálenosti od Podmokel dramaticky mění k horšímu (Glöckner 1995; Tolasz ed. 2007).

⁵ Zde se lze např. dočíst (s. 306): Für die Beseitigung oder Vermeidung der Gefahr an diesen Stellen ist sehr viel gethan worden; namentlich ist viel bei Bodenbach geschehen. Wie man heute noch sieht, machte der Wasserlauf ehemals dort, eine grosse Krümmung gegen Bodenbach. Tausende Schiffe sind dort während früheren Jahren verunglückt...



Obr. 11. Pohled na labskou terasu u Podmokel od JV z Českého středohoří (mědirytina před r. 1827).
Fig. 11. View of Elbe terrace near Podmokly from SE (copperplate from before 1827).

Podmokelská naleziště v kontextu pravěkého osídlení regionu

Podmokly leží na severním okraji Čech, na levém břehu Labe v Děčínské kotlině, mezi vulkány Českého středohoří a Labskými pískovci (*obr. 9; 11; 13; 15*). Severně odtud se až po dnešní město Pirnu rozprostírají pískovcové útvary s nepříznivými půdními i klimatickými podmínkami. Toto území nebylo v pravěku nikdy souvisle osídleno, pochází odtud jen málo nálezů, a to jen z některých období, především z mladé a pozdní doby bronzové (např. *Walther 1931; Coblenz 1986; Jiřík – Peša – Jenč 2008*). Souvisleji byla tato oblast osídlena až ve vrcholném středověku. Vzdálenost mezi Podmokly a sev. okrajem Labských pískovců činí vzdušnou čarou ca 25 až 30 km, po toku Labe je třeba urazit zhruba 40 km. V době laténské bylo toto území prázdné (*obr. 15*).⁶

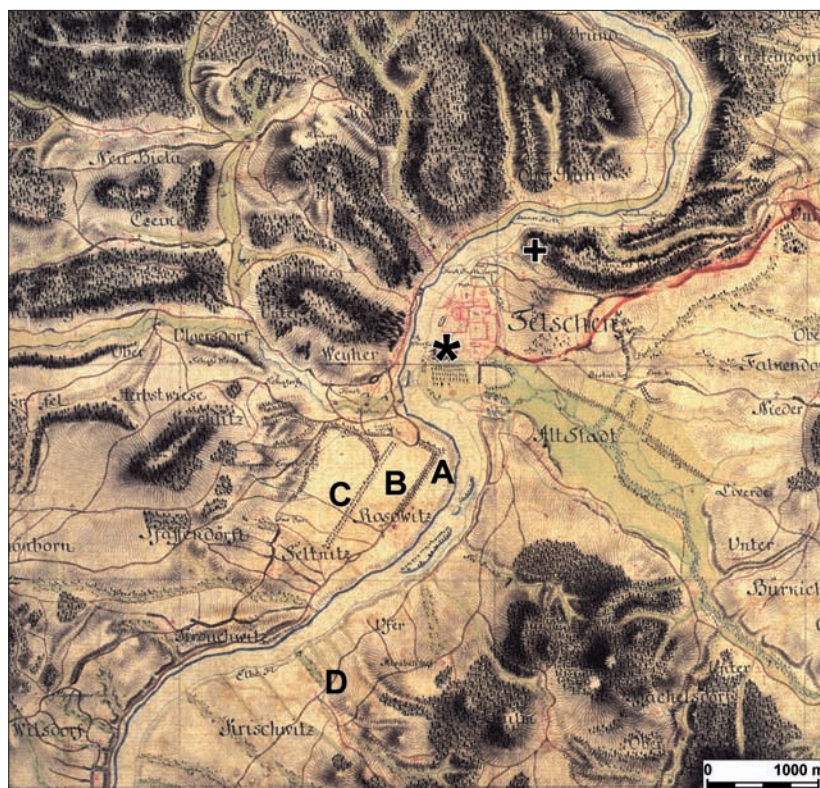
Směrem na Z je Děčínská kotlina rovněž ohraničena Labskými pískovci a na JZ Českým středohořím (*obr. 12*). Také toto území zůstávalo v pravěku neosídleno. Nejbližší laténské nálezy západním směrem pocházejí z úpatí Krušných hor z okolí Chlumce ve vzdálenosti 20 km vzdušnou čarou (např. *Christl – Simon 1995; Simon – Hauswald 1995*). Spojení tímto směrem je sice obtížným terémem v údolí Jílovského potoka myslitelné, doloženo je však až od vrcholného středověku. Rovněž východně od Děčínské kotliny se rozprostírají Labské pískovce a České středohoří, které v těchto svých partiích zůstávaly v pravěku

⁶ Z břehu Labe na katastru obce Loubí severně od Děčína se v literatuře uvádějí tři laténské mlýnské kameny (*Waldhauser 1981; Jiřík – Peša – Jenč 2008, 201*). Ve skutečnosti se nejedná o hotové výrobky, ale o polotovary mlýnských kamenů, resp. zmetky, které vznikly při výrobě kvůli vadám materiálu – železitým konkréciím v křemenném porfyru. Jejich datování není zcela jisté. Křemenný porfyr pochází z Opárenského údolí u Lovosic (určení M. Maga). Okolnosti, za jakých se do zdejšího prostoru z místa těžby tyto předměty dostaly, i celková interpretace nálezu zůstávají nejasné. V žádném případě kameny nedokládají osídlení prostoru v době laténské.



Obr. 12. Děčínské panství na Eichertově plánu z r. 1793 (hvězdička – Malý písek a Velký písek u Podmokel).
 Fig. 12. Děčín domain on Eichert's map from 1793 (asterisk – Malý písek and Velký písek sites near Podmokly).

neosídleny. Pravobřežní Labské pískovce byly v době latéské nanejvýš krátkodobě navštěvovány, jak by mohl naznačovat ojedinělý nález spony Beltz var. J. z České Kamenice (Michel 1923, 53, Taf. VI: 5). Sporadické latéské osídlení je známo až v otevřenější kra-



Obr. 13. Podmokly a okolí na prvním vojenském mapování z let 1764–1765. Hvězdička – děčínský zámek, křížek – Stoliční hora, výšinné halštatské sídliště.

Fig. 13. Podmokly and surroundings on map from 1764–1765. Asterisk – Děčín castle, cross – Stoliční hora Hallstatt period hilltop site.

jině na Českolipsku, ve vzdálenosti více než 25 km vzdušnou čarou – např. Sloup, Holany (Waldhauser 1990; Jenč – Peša 2003).

Pouze jižním směrem můžeme na labských březích nalézt malé ostrůvky pravěkého osídlení, včetně nalezišť z doby laténské. Nejbližším je pohřebiště v Křešicích, ležící na jižním okraji Děčínské kotliny na pravém břehu Labe ve vzdálenosti zhruba 2 km od Malého pís-ku, s nímž je v optickém kontaktu (Mähling 1944a). Výše proti proudu Labe se ve vzdálenosti ca 18 km nachází pohřebiště v Neštěmicích, na kterém se stejně jako v Podmoklech pohřbívalo od mladé doby bronzové (Mähling 1944a; 1944b; Plesl 1961; Bouzek – Koutecký 2000). Nedaleko od něj bylo zachyceno i laténské sídliště, na němž se však v keramickém materiálu neprojevují prvky podmokelské skupiny známé z pohřebišť (Waldhauser 1976; srov. Salač 1990; 2008). Vzdálenost do Ústecké kotliny rozprostírající se ještě výše proti proudu Labe činí z Podmokel ca 23 km. Teprve zde lze předpokládat trvalé pravěké osídlení s přímým napojením na hustě osídlené regiony Podkrušnohoří.

Děčínská kotlina je tedy pohořími ze všech stran izolována od svého okolí. Odhlédneme-li od blízkého pohřebiště v Křešicích, nebylo zřejmě možné z Podmokel dorazit po sou-



Obr. 14. Pohled z podmokelské terasy po proudu Labe směrem k Labským pískovcům, v popředí děčínský zámek (konec 18. stol.).

Fig. 14. View from Podmokly terrace along the course of the Elbe towards the Elbe Sandstone Mts., with the Děčín castle in the foreground (end of the 18th century).

ši za jediný den do jiného laténského sídliště, patrně s výjimkou Neštěmic. Jediné relevantní spojení s osídlenými oblastmi představovalo Labe. Plavbou bylo možné za příznivých podmínek během jednoho dne dosáhnout sídliště u Pirny, možná proti proudu i sídliště v Neštěmicích. Doby plaveb opačnými směry se však velmi lišily. Cesta po proudu z Neštěmic (popř. z Ústecké kotliny) do Podmokel byla zřejmě otázkou hodin. Naopak čtyřicetkilometrová plavba proti proudu z oblasti Pirny vyžadovala přinejmenším dva dny (Salač 1998). Nutno také podotknout, že spojení sídliště v Podmoklech s okolím bylo do značné míry závislé na stavu vody v Labi, a je pravděpodobné, že v době jarních tání či v deštivých obdobích se ocitalo v izolaci.

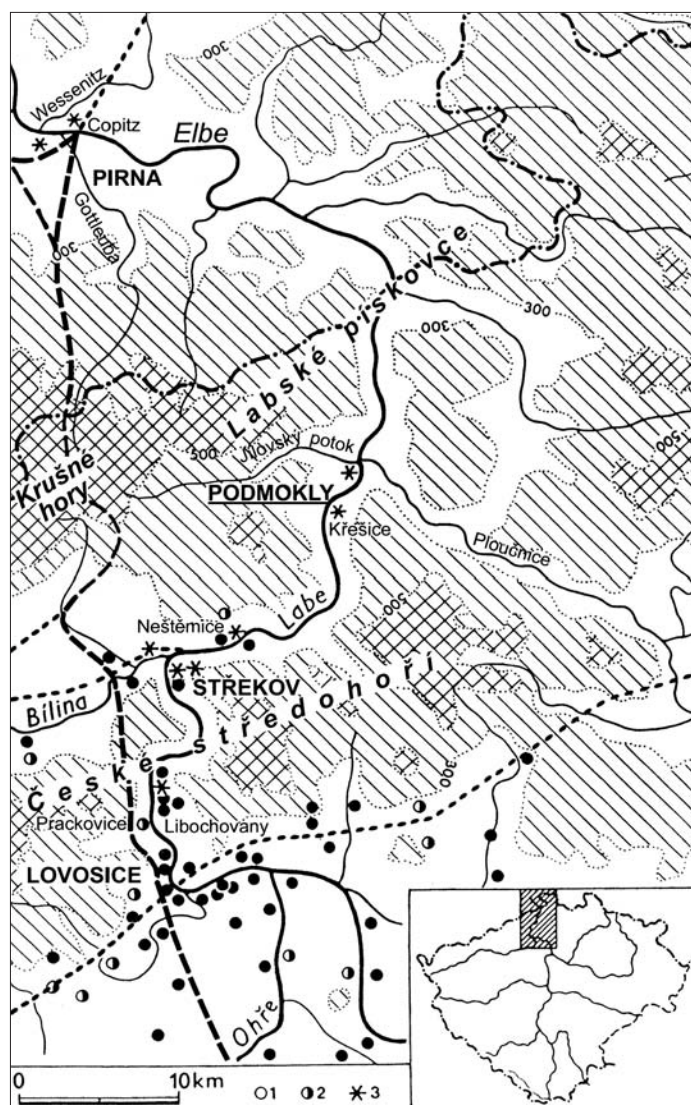
Několik pohledů na osídlení labské terasy v Podmoklech

Vzhledem k utváření terénu, půdním a klimatickým podmínkám se v Děčínské kotlině mohlo pravěké osídlení udržet pouze v nejnižších partiích, avšak za podmínky, že tyto byly dostatečně chráněny při vyšším stavu vody nejen v Labi, ale i v Jílovském potoce a Ploučnici. V tomto směru skýtala terasa u Podmokel vhodné podmínky. Nepříznivé okolnosti při získávání nálezů sice neumožňují bližší rekonstrukci života na zdejších sídlištích (sídlištích), přesto lze stanovit určité limity, které pravděpodobně nemohly být v pravěku překročeny.

Nejprve si všimněme možného počtu obyvatel. Původní počet hrobů sice velmi pravděpodobně překročil stovku a lze oprávněně uvažovat i o nekropoli v řádu stovek pohřbů, vez-

Obr. 15. Podmokly v době laténské v kontextu okolního osídlení. 1 – laténské kostrové hroby, 2 – kostrové hroby, 3 – žárové hroby.

Fig. 15. Podmokly in the La Tène period in the context of the surrounding settlement. 1 – La Tène inhumation graves; 2 – inhumation graves; 3 – cremation graves.



meme-li však v úvahu, že pohřebiště bylo užíváno v pravěku zhruba celé tisíciletí, pak nám vychází, že zde pohřbívací komunita nemohla být velká. E. Neustupný (1983, 74–76) na základě úmrtnostních tabulek K. M. Weisse (1973) udává, že po jedné čtyřčlenné rodině zůstalo po stu letech 10–13 hrobů.⁷ Jestliže by se tedy velikost rodiny neměnila, zůstalo by po ní za předpokládaných takřka tisíc let osídlení Podmokel 100–130 hrobů. Tento údaj, jakkoli v sobě obsahuje mnoho archeologických i demografických neznámých, naznačuje, že počet zdejších obyvatel se zřejmě pohyboval v řádu desítek.

⁷ Za předpokladu, že střední délka života činila 25 let a děti do tří let nebyly pohřbívány.

Pro malý počet obyvatel svědčí i lokální konfigurace terénu – především malá plocha, která mohla být v pravěku efektivně zemědělsky obdělávaná. Na tomto místě není možné zabíhat do rozsáhlé problematiky zemědělské produkce a výživy obyvatel v pravěku (např. *Waldhauser – Holodňák 1984; Dreslerová 2002*; vše s lit.). Spokojme se proto s názorem *S. van Bath (1963, 21, fig. 6)*, že při čtyřnásobné sklizni oproti výsevku, se kterou lze v Podmoklech počítat podle tereziánského katastru, by bylo zapotřebí při dvojpolním hospodaření na výživu jedné osoby zhruba 1,75 ha. Kdybychom tedy předpokládali, že v Podmoklech žilo např. 30 osob (které by po sobě zanechaly za tisíc let 750 až 975 hrobů), bylo by k zabezpečení jejich obživy zapotřebí ca 53 ha. Jak jsme již uvedli, původní plochu terasy lze odhadnout na ca 60 ha. Nutno však vzít do úvahy, že se v tomto prostoru nacházelo jak samotné sídliště, tak především (v pozdějších dobách) poměrně rozsáhlé pohřebiště. V některých obdobích snad i několik pohřebišť a sídlišť. Je sice možné, že byly využívány i další půdy západně od terasy, příp. na druhém břehu řeky, přesto se zdá pravděpodobné, že byla-li zdejší komunita odkázána pouze na vlastní zemědělskou produkci, nemohla její velikost přesáhnout několik desítek.

Taková velikost sídliště zřejmě nebyla v pravěku v Čechách nijak výjimečná. *E. Neustupný (1983)* předpokládá, že pravěké osady sestávaly z několika málo rodin. *D. Dreslerová (2002)* odhaduje počet obyvatel halštatského sídliště na 20–30 osob, podobně *J. Waldhauser* pro laténská sídliště v Podkrušnohoří (*Waldhauser et al. 1993*). Zatímco se ovšem vzdálenosti mezi sídlišti v českém vnitrozemí pohybovaly v řádu kilometrů a jejich hospodářská zázemí se často přímo dotýkala (např. *Waldhauser et al. 1993; Smrž 1994; Dreslerová 2002*), v okolí Podmokel je situace zcela jiná. V okruhu do 20 km, tedy na 1256 km², se kvůli přírodním podmínkám mohlo nacházet pouze několik osamocených sídlišť. Pro dobu laténskou je zde prokázáno jediné pohřebiště – v Křešicích. V krizových situacích postižujících zemědělskou produkci – např. zničení úrody bouří, suchem, zvěří, chorobami plodin, nepřitelem apod. – tedy bylo obtížné získat pomoc z okolí.

Při orientaci výhradně na zemědělství by se podmokelská osada zřejmě dostávala do obtíží i při zajišťování předmětů, které sama nevyráběla, či surovin, které se v jejím dosahu nevyskytovaly, a přesto je zde máme doložené. V době laténské by se jednalo např. o žerňovny, surové kovy či kovové předměty, na kruhu točenou keramiku apod. Stěží lze předpokládat, že by dovoz byl pokryt místní nadprodukcí potravin. V okolí se také nevyskytují žádné nerostné suroviny, jejichž export by mohl tyto potřeby zajišťovat. Je otázkou, zda protihodnotou mohly být v dostatečné míře produkty okolních lesů.

Nejvýhodnější plochy pro pravěké a raně středověké osídlení v Děčínské kotlině jsou dnes zastavěny. Zvláště na levém břehu Labe však k výstavbě docházelo především v 1. pol. 20. stol. (*Slavičková ed. 1998*), tedy v době, kdy by větší množství archeologických nálezů již zřejmě neušlo pozornosti. Zdá se proto velmi pravděpodobné, že se na tomto břehu Labe žádné srovnatelné pohřebiště nenacházelo. Osadu či osady v Podmoklech nebo v Křešicích, stejně jako případná další zničená či dosud neobjevená laténská naleziště v Děčínské kotlině můžeme označit za malá sídliště s omezeným množstvím obyvatel. Jejich hospodářská bilance by při výhradní orientaci na zemědělství sice mohla být v určitých obdobích napjatá, ale osady by snad mohly přežívat.

Odhalit motivaci, která v mladší době bronzové vedla k osídlení Děčínské kotliny a která udržovala zdejší osídlení po tisíc let, pouze na základě místních nálezů nelze. Nápadné však je, že z období před osídlením podmokelské terasy známe z Děčínské kotliny jen oje-

dinělé kamenné nástroje, často z koryta Labe (*Michel 1923; Zápotocký 1969*). Zdejší prostor sice mohl být od neolitu navštěvován, příp. byla využívána vodní cesta po Labi, avšak naprostá absence keramiky z předlužického období naznačuje, že zde trvalé osídlení neexistovalo. Přitom se po dlouhá období pravěku na obou stranách labské průrvy nacházela shodná archeologická kultura (např. LnK, StK, únětická). Přesto osídlení proniklo do Děčínské kotliny až v mladší době bronzové, v počátcích zřejmě v souvislosti s tehdejšími příhodným klimatem (např. *Gühne – Simon 1986*). Nelze ovšem přehlédnout, že právě v období mladší a pozdní doby bronzové prokazují nálezy užší sepletí lidí s říčními toky, ať již byla jejich motivace jakákoliv. Právě z tohoto období pochází z labského koryta nejvíc nálezů,⁸ včetně výrazných depotů (*Zápotocký 1969*). Obdobná situace je v této době i na jiných vodních tocích ve střední Evropě (např. Inn: *Torbrügge 1960; Mohan: Wegner 1976; Rýn: Logel 2007; Dunaj: Falkenstein 2005*).

K základní charakteristice pravěkého osídlení Podmokel patří jeho izolovanost. Nálezy importovaných předmětů ovšem zároveň dokládají, že si zdejší obyvatelé byli schopni zajistit předměty, které se nevyráběly ani na sídlišti, ani v jeho nejbližším okolí. Např. u mlýnských kamenů a jemné keramiky v době laténské lze prokázat, že byly dovezeny z jižního okraje labské průrvy, z prostoru dnešních Lovosic. Zde jsou doloženy jak lomy, tak dílny na výrobu žernovů, stejně jako dílny na jemnou na kruhu točenou keramiku (*Waldhauser 1981; Salač 1990; 2002*). Tyto výrobky pocházejí z dílen vzdálených více než 40 km proti proudu řeky a mohly se dostat do zdejšího prostoru pouze dálkovým obchodem (k pojmu *Salač 2006*), který se mohl uskutečňovat prakticky výhradně po řece.

Z hlediska kontroly pohybu po Labi i po jeho březích je poloha Malého písku ideální. Nachází se na břehu řeky v místech předpokládaného brodu, ale i nebezpečných peřejí a mělčin, nadto na počátku/konci úzkého kaňonu vedoucího labskými pískovci. Podmokelská terasa představuje poslední prostor, kde se lze na plavbu tímto obtížným a v pravěku neosídleným úsekem řeky připravit, či kde si lze po jeho překonání s patřičným zázemím odpočinout. Při ústí Jílovského potoka se nacházelo rovněž přirozené přístaviště, které se využívalo i v novověku (*obr. 14*). Lze předpokládat, že proti vůli zdejších obyvatel, a možná ani bez jejich pomoci a podpory, nebylo možné kolem Podmokel proplout. Nejen laténské osídlení z této polohy zřejmě výrazně profitovalo.

Lužické a billendorfské nálezy vykazují obdobné charakteristiky, pouze případné importy lze obtížněji rozpoznat a určit jejich původ. *J. Bouzek a D. Koutecký (2000, 40)* předpokládají také v tomto období nízkou hustotu osídlení a jeho značnou izolovanost a zdůrazňují význam Labe pro zdejší sídliště. Při srovnání s laténským osídlením je však jeden fakt nápadný – z pozdní doby bronzové až pozdní doby halštatské je na Děčínsku k dispozici 16 lokalit oproti třem laténským. Kromě toho zde v tomto období (po určitou dobu?) fungovalo výšinné sídliště (hradiště?) na pískovcovém plató Stoliční hory na sev. okraji kotliny (*obr. 2; 13*), které se nachází na pravém břehu Labe a od Malého písku je vzdáleno necelé 3 km po proudu řeky. Většina nálezů sice pochází z břehů Labe, některé přímo z jeho koryta, přesto se zdá, že se v období zhruba Br D – Ha D v Děčínské kotlině vytvářela určitá sídelní struktura naznačující snahu o kolonizaci širšího území. Tomu by nasvědčovalo i pět lokalit na katastrech, které se nenacházejí při Labi. Naproti tomu z doby laténské jsou

⁸ Jeden bronzový meč lipovského typu byl vybagrován z Labe na jižním okraji podmokelské terasy (*Michel 1923, 40; Zápotocký 1969, 320*).

z Děčínské kotliny známa pouze dvě pohřebiště z Podmokel a Křešic na březích řeky a pak již jen ojedinělá spona z České Kamenice (15 km na SV od Děčína). Tato skutečnost naznačuje užší vazbu laténského osídlení na tok Labe než v předchozích obdobích.

Nálezy z raného středověku (*Zápotocký 1977*) vykazují obdobné charakteristiky. Sídliště se až do ca 12. stol. nacházejí výhradně při Labi v nejnižších partiích Děčínské kotliny, přičemž dlouhou dobu se zdá být centrální polohou právě podmokelská terasa. Opuštění tohoto přirozeně výhodného prostoru bylo zřejmě ryze politickým rozhodnutím spojeným s budováním českého státu, resp. sítě mocenských center Přemyslovců. Výstavba hradu a později i založení královského města Děčína byly dány v první řadě mocensko-politickými důvody, konkrétně snahou o zabezpečení severní hranice České kotliny a o ovládnutí labského obchodu. Udržovat město v této periferní oblasti bez dobrého hospodářského zázemí však činilo potíže i ve středověku. Svědčí o tom jeho přeložení z jižního úpatí hradní skály na úpatí severní a poměrně brzká rezignace krále na zdejší město a jeho převedení do šlechtických rukou (*Velímský 1991; Slavíčková ed. 1998*).

Těsnou vazbu osídlení Děčínské kotliny na několik málo nejúrodnějších míst přímo na břehu Labe lze tedy pozorovat v mladším pravěku i v raném středověku. Zdá se však, že v době laténské byla tato vazba nejtěsnější a hustota osídlení vůbec nejnižší.

Podmokly a podmokelská skupina

Abychom lépe porozuměli osídlení Podmokel v době laténské, je nutné jej srovnat s ostatními laténskými nalezišti v labské průrvě. V tomto srovnání se ukazují některé výrazné podobnosti. Laténská pohřebiště připisovaná podmokelské skupině se nacházejí vždy buď přímo na břehu současného nebo někdejšího toku Labe (Podmokly, Neštětice, Pirna-Heidenau, Pirna-Copitz?), či nanejvýš ve vzdálenosti několika málo stovek metrů (Střekov, Křešice; srov. *Mähling 1944a; 1944b; Spehr 1999; Salač 2007*). Zároveň se tato naleziště nacházejí u ústí lokálních či regionálních přítoků do Labe. Společná je také poloha u obtížně splavných partií řeky, v místech peřejí, mělčin, skalisek apod. Tak je tomu ve Střekově, Neštětích i Podmoklech. Obdobná situace mohla být v okolí Pirny, kde říčky Gottleuba na levém a Wesenitz na pravém břehu přinášely do Labe množství sedimentů (*Spehr 1999, Abb. 1*). Přítoky představují přirozené překážky v pohybu po jeho březích. Lze si dokonce představit, že v Děčínské kotlině či v okolí Pirny nemuselo být překonání tamějších labských přítoků snadnou záležitostí, nejen kvůli vodě, ale především pro jejich zanesená koryta, nepevné a zbahněné břehy apod. Všechna laténská naleziště se nacházejí na okraji neosídleného a obtížně splavného úseku Labe.

Zároveň je možné pozorovat úzkou vazbu nalezišť na ostrůvky úrodnějších půd, což ukazuje, že se laténské osídlení nevzdávalo vlastní zemědělské produkce.⁹ Sídliště v labské průrvě však sotva mohla vytvářet zemědělské přebytky zajišťující nezbytný a prokázaný dovoz zboží. Kontrola a podpora transportu po Labi zřejmě kryly nemalou část potřeb zdejšího osídlení (srov. *Salač 1998; Spehr 1999*). Zdálo by se tedy, že výše uvedené úvahy o nalezišti v Podmoklech pouze zpřesňují a doplňují již dříve známá fakta a hypotézy.

⁹ V tomto směru je zřejmě nutné zmírnit některé dřívější formulace (*Salač 1998; 2002*).

Bližší poznání eponymní lokality však evokuje i nový pohled na samotnou podmokelskou skupinu. Ukazuje se totiž, že v důsledku specifických dějin bádání byly nálezy přisuzované této skupině vytrženy hned na počátku ze svého přirozeného chronologického i chorologického kontextu. Laténské hroby z Podmokel zveřejnil prvně *J. Michel (1914)*, který sice zmínil i nálezy z jiných časových úseků, ale práci zaměřil právě na dobu laténskou. Již o rok později tyto hroby označil *P. Reinecke (1915)* za hroby Germánů pronikajících od severu do Čech a opět je pojednal bez širších chronologických souvislostí. Tím byl vytvořen předpoklad, aby v r. 1926 použil *O. Menghin* označení podmokelská kultura (*Bodenbacher Kultur*): *Die im Verlaufe der letzten Jahrhunderte v Chr. sich vollziehende Einwanderung nordischer Eisenzeitkultur in Mitteldeutschland führte her zur Ausbildung kleinerer Untergruppen, von denen eine zwischen Saale und Elbe festgestellt werden kann. Sie blüht hauptsächlich während Spätlatènestufe, wenn sie auch schon etwas früher beginnt. Als besondere Kennzeichen dieser Untergruppe dienen massive, kolbenförmige Bronzenadeln. Ein Brandgräberfeld dieser Kulturgruppe ist in Bodenbach a.d. Elbe gefunden worden. Wir wollen sie also für Böhmen Bodenbacher Kultur nennen (Menghin 1926, 90)*. Autor dále zdůraznil společný výskyt hrubých „nordických“ prvků (především keramiky) a prvků vyspělé laténské kultury. Za nositele této kultury považoval Germány. Tím byla predestinována představa o podmokelské skupině. Ovšem i v tomto případě byly laténské nálezy vytrženy z chronologického kontextu, a to nejen v Podmoklech, ale i v Neštémicích a na Střekově, které uvádí *O. Menghin* jako další naleziště této skupiny.

H. Preidel (1926; 1930) ve svých shrnujících pracích o germánském osídlení Čech pracoval s germánskou etnicitou nositelů podmokelské skupiny a podobně jako *O. Menghin (1926, 97–99)* ji posuzoval i v kontextu následujícího vývoje v době římské. Původ některých prvků ovšem shledával již v billendorfské kultuře. Také *J. Schráníl (1928, 227, 249)* nepochyboval o tom, že nálezy z Podmokel jsou dokladem první vlny pronikání Germánů do Čech v době laténské, po níž následovaly na přelomu letopočtu další.

W. Mähling (1944a) užil v samostatné monografii termín podmokelská skupina (*Bodenbacher Gruppe*) a blíže specifikoval její náplň, a to na základě dalších nalezišť v Čechách a v Sasku. Za nositele považoval jednoznačně Germány. Pokud jde o vymezení skupiny, upřesnil její chronologii i rozšíření, rámec Menghinovy definice však nepřekročil. Narozdíl od *O. Menghina* však byl velmi dobře obeznámen s nalezišti na březích Labe. Nemohlo mu tedy uniknout, že v Podmoklech, Neštémicích,¹⁰ Pirně-Heidenau či Drážďanech-Stetsch se začalo pohřbívat mnohem dříve než ve střední době laténské. Zčásti tento rozpor vyřešil časnějším datováním počátku podmokelské skupiny – již na sklonek stupně LT B, ale především si vypomohl etnickou interpretací nálezů. Vyčlenil a samostatně publikoval především hroby z období Ha D – LT A a označil je za tzv. „keltsko-illyrskou“ skupinu (*Mähling 1944b*). Tímto metodicky chybným postupem záměrně roztrhl kontinuálně existující pohřebiště do různých skupin (i publikací), čímž se vytratila jedna z jejich základních charakteristik, tedy kontinuita. Teprve takto vyříděné části pohřebiště připsal podmokelské skupině a označil za germánské.

Mählingovou snahou bylo z kariérních důvodů (*Reinhard 2008*) prokazovat ve svých pracech časnou germánskou etnicitu obyvatel severních Čech. Úmyslné roztržení inventářů

¹⁰ Zde se ve 30. letech 20. stol. uskutečnil moderní výzkum Národního muzea v Praze vedený *J. Neustupným*.

labských pohřebišť na „etnickém“ principu bylo jedním z prostředků k dosažení tohoto cíle. Názor, že Mählingovy knihy (*Mähling 1944a; 1944b*) představují metodicky objektivní práce (*Motyková 2002, 475*), je zcela chybný a zavádějící. Publikace sice přináší pečlivé katalogy a seznamy analogií k jednotlivým artefaktům, to však nemůže zastřít jejich vědecky neudržitelné etnické východisko. *J. Filip (1948, 280–281)* se v poválečném období vyslovil k etnicitě nositelů podmokelské skupiny velmi rezervovaně a zdůraznil její smíšený charakter, který vznikl „především rušným obchodem na keltském pomezí“. Podobně se k podmokelské skupině vyjádřil *J. Břeň (1960, 322)*.

V 70. letech 20. stol. učinila etnicitu podmokelské skupiny opět tématem bádání *N. Venclová (1973)*, přičemž rovněž dospěla k závěru, že se jedná o kulturně smíšenou skupinu, jejíž etnickou příslušnost nelze jednoznačně určit. Tento názor převzal *R. Pleiner* v *Pravěkých dějinách Čech (Pleiner et al. 1978, 630)*. Samotnou skupinu definovala *N. Venclová (1973, 61)* takto: *Pod pojmem podmokelské skupiny rozumí se skupina pohřebišť s výlučně žárovým pohřebním ritem doby laténské, situovaná v SZ Čechách, v oblasti labské průrvy a okolí, a v přilehlém saském Polabí. Geografický rozsah bude upřesněn až novými nálezy...* Pokud jde o chronologii, datovala autorka počátek podmokelské skupiny do horizontu mladších duchcovských spon, tedy do stupně LT B2 (*Venclová 1973, 63*). Závěr kladla do pozdní doby laténské, přičemž považovala kobylskou skupinu (*Mähling 1944c*) za mladší fázi podmokelské skupiny. Později naznačila časnější počátek podmokelské skupiny a upozornila na význam předchozího pohřbívání v Neštémicích i Podmoklech (*Venclová 1988*).

Do širšího prostorového a chronologického rámce zasadil podmokelskou skupinu *K. Peschel (1977)*, který poukázal na kontinuitu s halštatským a časně laténským obdobím a naznačil i některé možnosti zpřesnění její náplně. V krátkém nástinu však nemohl tyto názory blíže specifikovat. Dozvuky diskuse o etnicitě nositelů podmokelské skupiny, resp. obyvatel severozáp. Čech v době laténské, představují práce *J. Waldhausera (1984; 1991)* a *N. Venclové (1987)*.

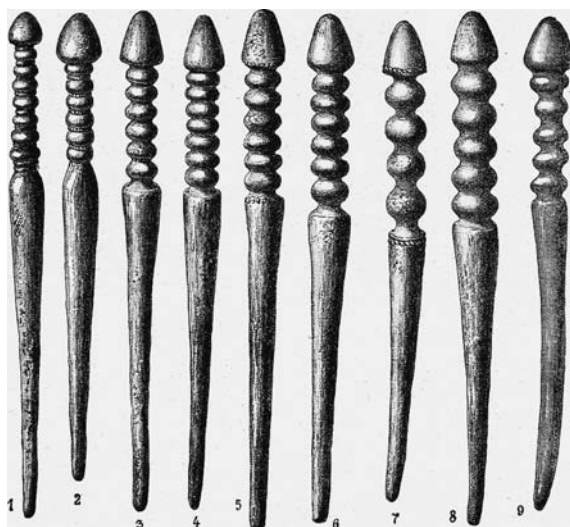
V r. 1991 se pokusil interpretovat podmokelskou a kobylskou skupinu z hlediska hospodářského *J. Waldhauser (1991)* a jako první tak upozornil na tuto opomíjenou stránku problematiky, kterou ovšem také pojal bez návaznosti na předchozí osídlení, podobně jako jiné práce zabývající se významem labské vodní cesty v době laténské (*Salač 1998*). K poznání náplně podmokelské skupiny významně přispělo nově prozkoumané pohřebiště v Pirně-Copitz (*Spehr 1999*). Nekropole prokázala existenci skupiny ve stupni LT A, avšak ke vztahu k ještě časnějšímu osídlení přispět nemohla, neboť výzkum starší hroby nezachytil. Chronologický přehled náplní hrobů v jižním saském Polabí ovšem naznačil některé její významné časové souvislosti (*Spehr 1999, 140–144*).

V novějších souhrnných pracích sice bylo vedle neudržitelnosti představy, že kobylská skupina představuje mladší fázi podmokelské skupiny, upozorněno i na možnost časnějšího datování počátku podmokelské skupiny (*Salač 2003; 2008*), avšak blíže nebyla tomuto problému věnována pozornost. V zásadě lze tedy říci, že prvotní vyčlenění samostatné podmokelské skupiny, resp. kultury, provedené *O. Menghinem (1926)* v rámci útlé práce o pravěku Čech a Moravy, bylo zdůvodněno pouze velmi stručně. Blížší vymezení provedené *W. Mählingem (1944a)* bylo zase důsledkem etnického východiska. Přesto obě práce ovlivňují náš pohled na laténské osídlení v česko-saském Polabí dodnes.

Všimněme si čtyř základních složek dosavadních definicí podmokelské skupiny. 1. *Výhradně žárový rítus na pohřebištích*. Ten je sice v období stupňů LT B–C opravdu výjimeč-

ný, ovšem jen při pohledu z českého vnitrozemí, kde dominují laténské kostrové hroby. Naopak v labské průrvě i v Sasku jde o způsob pohřbívání s mnohasetletou tradicí. Žárový rítus byl ovšem zcela obvyklý i na české straně labské průrvy, která byla doménou lužické kultury. V době laténské se tedy labská průrva v tomto směru neproměnila, naopak změnil se způsob pohřbívání v jejím jižním sousedství. Tato část definice tedy nemůže podmokelskou skupinu vyčlenit ani vůči předchozím chronologickým obdobím, ani vůči současným kulturám na území severně od labské průrvy. 2. *Datování do stupňů LT B2-C/DI*. Toto datování lze dnes mít za překonané. Užívání pohřebiště Pirna-Copitz již od stupně LT A přes celý stupeň LT B je prokázáno (Spehr 1999) a nálezy z těchto stupňů shledáváme i v Podmoklech a Neštémicích (viz výše). Při kontinuálním užívání většiny pohřebišť od mladé doby bronzové by tak vymezení počátků podmokelské skupiny vůči předchozímu (halštatskému) období spočívalo ve výskytu spon, kolkované keramiky a dalších předmětů laténské kultury. Je tedy zřejmé, že ani tímto způsobem nelze podmokelskou skupinu vymezit vůči okolí, neboť tyto předměty se, byť v různé míře, nalézají jak v Čechách, tak na územích severně od Krušných hor a Labských pískovců (např. Kaufmann 1984; Spehr 2002; Salač 1993). 3. *Prolínání kultur – laténské, billendorfské, jastorfské*. K podobnému prolínání dochází i na jiných pohřebištích v saském Polabí či Posálí (např. Müller 1985; Brandt 2001). Běžně se v tamějších hrobových výbavách vyskytují laténské výrobky i artefakty domácích kultur předřímské doby železné. Ani prolínání zmiňovaných kultur tedy není specifikem podmokelské skupiny. Kromě toho, zjišťovaných předmětů laténské kultury (keramiky) na sídlišťích předřímské doby železné v Sasku poslední dobou přibývá (Kaufmann 1984; Salač 1998; Spehr 1999; 2002). 4. *Rozšíření podmokelské skupiny: podél Labe od Ústecké po Drážďanskou kotlinu*. Výše uvedené charakteristiky lze shledávat i mimo toto území. Nápadná je např. podobnost pohřebišť v Podmoklech, ale i v Neštémicích či Pirně-Heidenau, s pohřebišťem Liebersee (Kr. Torgau), které je od Drážďanské kotliny vzdáleno víc než 60 km vzdušnou čarou po proudu řeky. Na shody mezi těmito nekropolemi upozornil již W. Ender (1998). Také v Liebersee se nacházejí billendorfské i jastorfské artefakty, stejně jako předměty laténské kultury. Některé keramické nádoby dokonce pocházejí z Čech (Salač 1998). I toto pohřebiště bylo bez zjevného přerušení užíváno od mladé doby bronzové až po dobu laténskou. I na ně by tedy bylo možné vztáhnout definice, které mají charakterizovat podmokelskou skupinu, ovšem se dvěma výjimkami. Pohřebiště se nachází mimo předpokládané teritorium této skupiny, ale zde se pohybujeme v argumentačním kruhu, takže tato skutečnost nemůže být brána v potaz. Druhá odchylka je však nezpochybnitelná, chybějí zde –

5. *Podmokelské jehlice*. Zdá se, že jedině tento předmět (obr. 16) je téměř výhradně spojen se skupinou nalezišť, která přisuzujeme podmokelské skupině. Nutno však opravit datování tohoto artefaktu. Jeho existenci dnes lze prokázat již od stupně LT A (srov. Pirna-Copitz, Grab 20; Spehr 1999; Dresden-Stetsch: Mähling 1944b, Taf. 31–34; Coblenz 1985, Taf. 15). Při bližším pohledu na zažité definice podmokelské skupiny, a především na jejich schopnosti ji vymezit vůči předchozím i soudobým archeologickým kulturám, lze říci, že jsou použitelné pouze ve vztahu k laténské kultuře v českém vnitrozemí. Zde skutečně můžeme mezi oběma kulturami stanovit v labské průrvě hranici. Ta zde ovšem probíhala již od mladší doby bronzové, mezi kulturami českého vnitrozemí (knovízská, štítarská, bylanská) a kulturou lužickou a billendorfskou (Plesl 1961; Bouzek – Koutecký 2000). Při hledání severní hranice podmokelské skupiny lze využít prakticky pouze rozšíření podmokelských jehlic (Peschel 1977, Abb. 2), ostatní aspekty selhávají. Zřejmě není náhodné,



Obr. 16. Podmokelské jehlice (dle Michel 1914, Taf. V).
Fig. 16. Podmokly pins (after Michel 1914, Taf. V).

že všechny dosavadní definice podmokelské skupiny byly vytvářeny badateli působícími na území klasické laténské kultury, pro které byly výše uvedené aspekty zákonitě cizím, nelaténským prvkem. Zvláště české bádání vždy zdůrazňovalo jejich cizorodost. Ta je však zřejmá pouze při pohledu z jihu – důslednější „severní pohled“ na podmokelskou skupinu vlastně dodnes chybí, popř. je považována za nejjižnější výběžek kultury jastorfské. Současnému stavu pramenů tak zřejmě nejlépe odpovídá interpretace *J. Brandta* (2001, Karte I, VI), který řadí území labské průrvy k jižní periferii jastorfské kultury, v níž docházelo k silnému prolínání s kulturou laténskou. S autorem ovšem nelze souhlasit v tom, že se jižní okraj této kultury kryje s dnešní státní hranicí, tedy že naleziště na české straně průrvy již patří kultuře laténské.

Po revizi definic podmokelské skupiny se tedy ukazuje, že platným zůstává pouze výskyt jediného artefaktu – podmokelské jehlice. Je ovšem zřejmé, že jediným artefaktem nelze definovat a vymežit archeologickou kulturu či skupinu. Za této situace se podmokelská skupina zdá být spíše konstruktem archeologie 1. pol. 20. stol., který vznikl za specifických historických podmínek, jež nastolily jako hlavní téma určení etnicity jejích nositelů. Bádání ve 2. pol. 20. stol. se nadále věnovalo této otázce, v jeho závěru pak i hospodářským aspektům skupiny, nikoliv však samotné podstatě, tedy jak byla podmokelská skupina vytvořena a zda vůbec má opodstatnění. Pravdou je, že bez poznání dalších nalezišť v sousedství labské průrvy, a to na české (Radovesice, Lovosice) i saské (Liebersee, Pirna-Copitz) straně nebylo možné v poznávání podmokelské skupiny příliš pokročit. Dnešní stav poznání nám však již umožňuje o důvodech jejího vyčlenění vážně pochybovat.

Zbývá ovšem dořešit, zda se podmokelská skupina od svého okolí přece jen neliší i v dalších znacích – v keramických typech, variantách spon¹¹ či jiných artefaktů, nebo v detailech

¹¹ Dosavadní pokusy v tomto směru (*Venclová 1973; Peschel 1977*) lze považovat za překonané. Např. železné spony s velkou spirálou, považované oběma autory za specifické produkty podmokelské skupiny, jsou dnes známy z několika laténských kostrových pohřebišť v Podkrušnohoří (např. Jenišův Újezd hr. 15, 19, 66, 80; *Waldhauser*

pohřebního ritu. Podrobné analýzy v tomto směru dosud provedeny nebyly, přitom jediné ony mohou vést buď k zásadnímu zpřesnění definice podmokelské skupiny, či naopak k definitivnímu popření. Nelze ovšem zapomínat, že i v rámci samotné laténské kultury se běžně vyskytují různé varianty artefaktů a také v pohřebním ritu lze pozorovat odlišnosti. Jisté je, že dosud užívané vymezení skupiny neodpovídá dnešnímu stavu bádání.

Závěr

Tzv. podmokelská skupina byla hned v počátku určena etnicky jako germánská a chápána jako odraz pronikání germánských osadníků na území Čech. Často byla považována za odraz první vlny kolonistů, po níž záhy následovaly další, které vedly k obsazení Čech Germány na počátku doby římské (např. *Menghin 1926; Preidel 1926; 1930; Schráníl 1928; Droberjar 2006*). Labská průrva však byla osídlena od doby bronzové kontinuálně a nejspíše se měnila pouze materiální kultura, nikoliv obyvatelstvo, jehož etnicitu tak jako tak nelze pomocí archeologických nálezů stanovit. Vzhledem k pozici na hranici různých geografických celků i odlišných archeologických kultur se v labské průrvě od počátku trvalého osídlení přirozeně vyskytovaly předměty z jižního i severního sousedství. V době laténské jsou tyto jižní projevy nápadnější (např. točená keramika), nové však nejsou.

Ale zpět k etnicitě a k obsazování Čech Germány od severu. Ať již byla etnicita obyvatel labské průrvy (tzv. podmokelská skupina) jakákoliv, jen stěží mohli tito lidé pomýšlet na obsazování Čech na úkor laténského obyvatelstva. Při bližším pohledu na pohřebiště v Podmoklech se mj. ukázalo, že je nejspíše pozůstatkem velmi malé komunity, podobně jako ostatní nekropole. Vzhledem k tomu, že se na české straně labské průrvy nachází velmi málo míst příhodných k trvalému osídlení, lze se domnívat, že v tomto prostoru známe všechny sídelní komory (Ústeckou, Neštětickou a Děčínskou kotlinu), ve kterých bylo nalezeno pouhých pět pohřebišť. I kdybychom při zcela maximalistickém odhadu znásobili počet pohřebišť pětkrát, přesto dojdeme k závěru, že počet příslušníků podmokelské skupiny na české straně labské průrvy se pohyboval nanejvýš v řádu několika málo stovek. Z hlediska obsazování České kotliny jde tedy o zcela marginální prostor i počet obyvatel. Zřejmě i proto zdejší osídlení nikdy nepřekročilo hranici vytvořenou již v mladší době bronzové mezi lužickou a knovízkou kulturou a omezilo se výhradně na několik málo kilometrů čtverečných v labské průrvě severně od Ústí n. Labem.

Z hlediska etnického i prostorového hrála tzv. podmokelská skupina v Čechách, pokud vůbec připustíme její existenci, zcela okrajovou úlohu. Z hlediska dopravně-geografického však zaujímala jedno z klíčových míst na hranicích České kotliny. Je pochopitelné, že sídlit na významné labské komunikaci mezi Čechami a Saskem mohla pouze s benevolencí laténského obyvatelstva Čech. Obsadit a zničit malá izolovaná sídliště v labské průrvě by pro většinou populaci nebyl problém. Role zdejšího původního obyvatelstva však byla nejspíše při zajišťování obchodu a transportu po Labi nezastupitelná, a proto byla jeho existence v labské průrvě tolerována, či dokonce vítána. K zániku zdejšího osídlení došlo definitivně

Hrsg. 1978, I; Radovesice 1, Gr. 37; Waldhauser et al. 1987; Radovesice 2, Gr. 14, 19; Budinský – Waldhauser 2004; Soběsuky hr. 9: Holodňák 1988), ale např. i z Prahy-Dejvic (Bureš 1987, tab. XVI: 1) či Dobšic u Nymburka (Sedláčková – Waldhauser 1987).

až v době římské, kdy se Sasko vylidnilo a transport po Labi přestal fungovat. Tím ztratila smysl i sídliště v labské průrvě, která jej po mnoho set let pomáhala uskutečňovat.

Literatura

- van Bath, B. H. S. 1963: *The Agrarian History of Western Europe*. London.
- Bemmann, J. – Ender, W. 1999: Liebersee 1. Ein polykultureller Bestattungsplatz an der sächsischen Elbe. Dresden.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. 2000: *The Lusatian culture in Northwest Bohemia*. Most.
- Brandt, J. 2001: Jastorf und Latène. Kultureller Austausch und seine Auswirkungen auf soziopolitische Entwicklungen in der vorrömischen Eisenzeit. Rahden/Westf.
- Břeň, J. 1960: Keltské civilizační impulsy – starší a střední doba laténská. In: J. Neustupný ed., *Pravěk Československa*, Praha, 308–323.
- Budinský, P. 1997: Výzkum prakeltské osady u Hostomic (okres Teplice) v letech 1970–1977. I. Archeologické prameny. Teplice.
- Budinský, P. – Waldhauser, J. 2004: Druhé keltské pohřebiště z Radovesic (okres Teplice) v severozápadních Čechách. Teplice.
- Bureš, M. 1987: Plochá kostrová pohřebiště doby laténské v Praze. *Archeologica Pragensia* 8, 5–123.
- Coblentz, W. 1985: Früheisenzeitliche Gräberfelder auf Dresdner Flur. Dresden.
- 1986: Zu bronzezeitlicher Nutzung und Besiedlung der sächsischen Schweiz und des östlichen Erzgebirgsrandes. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 30, 89–109.
- Coblentz, W. – Nebelsick, L. D. 1997: *Das prähistorische Gräberfeld von Niederkaina bei Bautzen. Band 1*. Dresden.
- Cvrková, M. – Venclová, N. 1972: Nové žárové hroby z pohřebiště v Podmoklech. *Archeologické rozhledy* 24, 520–528.
- Dreslerová, D. 2002: Ein Modell zur Umweltrekonstruktion anhand archäologischer Daten. In: C. Dobiat – S. Sievers – Th. Stöllner Hrsg., *Dürrnberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum*, Bonn, 55–61.
- Droberjar, E. 2006: Plaňanská skupina grossromstedtské kultury. K chronologii germánských nálezů a lokalit v Čechách na sklonku doby laténské a v počátcích doby římské. In: E. Droberjar – M. Lutoský edd., *Archeologie barbarů 2005*, Praha, 11–90.
- Ender, W. 1998: Das Gräberfeld von Liebersee, Lkr. Torgau-Oschatz. Von der Bronzezeit zur Eisenzeit – Kontinuität und Wandel an der sächsischen Elbe. In: B. Hänsel Hrsg., *Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas*, Kiel, 531–541.
- 2002: Kontinuität von der Bronzezeit bis zu den Slawen. In: W. Menghin – D. Planck Hrsg., *Menschen, Zeiten, Räume. Archäologie in Deutschland*, Stuttgart, 229–231.
- Falkenstein, F. 2005: Zu den Gewässerfunden der älteren Urnenfelderzeit. In: *Süddeutschland in: B. Horejs – R. Jung – E. Kaiser – B. Terzan Hrsg., Interpretationsraum Bronzezeit. Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet*, Bonn, 491–504.
- Filip, J. 1948: *Pravěké Československo*. Praha.
- 1956: *Keltové ve střední Evropě*. Praha.
- Focke, F. 1879: *Aus dem ältesten Geschichts-Gebiete Deutsch-Böhmens. Eine geschichtliche Durchforschung des Elbe- und Eulau-Thales sammt Umgebung von frühesten Zeit bis in die Gegenwart. I. Band*. Warnsdorf.
- Franta, J. – Salač, V. 2002: Sídlíště lužické kultury v Děčíně-Podmoklech. In: *Zprávy Československé společnosti archeologické – Supplément* 49, Praha, 16.
- Glöckner, P. 1995: Fyzikogeografické a geologické poměry okresu Děčín. Děčín.
- Gühne, A. – Simon, K. 1986: Frühe Siedlungsspuren am Elbübergang in Dresden-Neustadt. *Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege* 30, 187–343.
- Holodňák, P. 1988: Keltská pohřebiště ve středním Poohří. *Památky archeologické* 79, 38–105.
- Christl, A. – Simon, K. 1995: Nutzung und Besiedlung des sächsischen Erzgebirges und des Vogtlandes bis zur deutschen Ostkolonisation. *Germania* 73, 441–462.
- Chalupa, A. a kol. 1964, 1966: *Tereziánský katastr český I, II*. Praha.

- Jenč, P. – Peša, V. 2003: Využívání severočeských převisů v pravěkém a historickém období. In: J. Svoboda ed., *Mezolit severních Čech*, Brno, 97–104.
- Jiřík, J. – Peša, V. – Jenč, P. 2008: Ein Depot der älteren Völkerwanderungszeit im Elbdurchbruch bei Hřensko und sein kultureller Kontext. *Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege* 50, 185–209.
- Kaufmann, H. 1984: Einflüsse der Latènekultur im Gebiet nördlich des Erzgebirges. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 16/17, 495–660.
- Kroitsch, K. 1979: Die Rettungsgrabung auf dem Gräberfeld bei Liebersee, Kr. Torgau, 1975 bis 1977. *Ausgrabungen und Funde* 24, 14–18.
- Logel, T. 2007: Les dépôts d'objets en métal et l'occupation du sol à l'âge du Bronze dans le lit majeur du Rhin en Basse-Alsace. In: *Bilan scientifique de la région Alsace – Hors série 1/2. Préhistoire at âges des métaux*, Strasbourg, 171–185.
- Mähling, W. 1944a: Die Bodenbacher Gruppe. Prag.
- 1944b: Die frühgermanische Landnahme im Mitteldeutsch-Sächsisch-Nordböhmisches Gebiet. Prag.
- 1944c: Das spätlatènezeitliche Brandgräberfeld von Kobil, Bezirk Turnau. Prag.
- Menghin, O. 1926: Einführung in die Urgeschichte Böhmens und Mährens. Reichenberg.
- Michel, J. 1914: Das La Tène Gräberfeld zu Bodenbach a.d. Elbe. *Wiener prähistorische Zeitschrift* 1, 189–219.
- 1916: Beiträge zur Vorgeschichte Nordböhmens II. *Fundbericht über das Lausitzer Gräberfeld zu Bodenbach a. d. Elbe*. *Wiener prähistorische Zeitschrift* 3, 44–56.
- 1923: Die vorgeschichtlichen Funde des Bezirkes Tetschen. In: E. Neder Hrsg., *Heimatkunde des Elbegaues Tetschen*, Bensen, 1–92.
- Motyková, K. 2002: Die Ur- und Frühgeschichtsforschung in Böhmen 1918–1945 und die tschechisch-deutschen Beziehungen. In: A. Leube Hrsg., *Prähistorie und Nationalsozialismus. Die mittel- und osteuropäische Ur- und Frühgeschichtsforschung in den Jahren 1933–1945*, Heidelberg, 471–480.
- Müller, R. 1985: Die Grabfunde der Jastorf- und Latènezeit an unterer Saale und Mittelalbe. Berlin.
- Nebelsick, L. 2002: Der doppelte Abschied. Das Gräberfeld von Niederkaina. In: W. Menghin – D. Planck Hrsg., *Menschen, Zeiten, Räume. Archäologie in Deutschland*, Stuttgart, 225–228.
- Neustupný, E. 1983: *Demografie pravěkých pohřebišť*. Praha.
- Plesl, E. 1961: *Lužická kultura v severozápadních Čechách*. Praha.
- Pleiner, R. et. al. 1978: *Pravěké dějiny Čech*. Praha.
- Preidel, H. 1926: Germanen in Böhmen im Spiegel der Bodenfunde. Ein Beitrag zur Frühgeschichte des Landes. Reichenberg.
- 1930: Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger. Kassel.
- Prinz, K. 1930: Erdgeschichtlicher Werdegang des Stadtgebietes. In: E. Mauder, *Chronik von Bodenbach*, Bodenbach, 10–15.
- Reinecke, P. 1915: Zu den Gräberfunden von Bodenbach a. d. Elbe. *Wiener prähistorische Zeitschrift* 2, 15–26.
- Reinhard, J. 2008: Dr. Werner Mähling – zur Biographie eines „deutschen“ Prähistorikers. In: A. Hanöfner – V. Schoenenberg – L. Siftar – M. Strotz Hrsg., *Connaissez-vous un dolmen...? Festschrift für Wolfgang Pape*, Freiburg, 103–111.
- Salač, V. 1990: K poznání laténského (LT C2-D1) výrobního a distribučního centra v Lovosicích. *Archeologické rozhledy* 42, 609–639.
- 1998: Die Bedeutung der Elbe für die böhmisch-sächsischen Kontakte in der Latènezeit. *Germania* 76, 573–617.
- 2002: Zentralorte und Fernkontakte. In: A. Lang – V. Salač Hrsg., *Fernkontakte in der Eisenzeit*, Praha, 20–46.
- 2003: Podmokly. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bd. 23, Berlin – New York, 219–222.
- 2006: O obchodu v pravěku a době laténské především. *Archeologické rozhledy* 58, 33–58.
- 2007: Zum Transport und Handel an der Elbe in der Latènezeit. Raum- und Funktionskontinuität der latènezeitlichen Fundstellen im Elbdurchbruch. *Siedlungsforschung. Archäologie – Geschichte – Geographie* 25, 75–94.
- 2008: Kulturní skupiny na okraji laténské kultury. In: N. Venclová ed., *Archeologie pravěkých Čech* 7, *Doba laténská*. Praha, 129–138.
- Sankot, P. 2003: Les épées du début de La Tène en Bohême. *Pragae*.
- Sedláčková, H. – Waldhauser, J. 1987: Laténská pohřebišť ve středním Polabí, okr. Nymburk. *Památky archeologické* 78, 134–240.

- Schránil, J. 1928:* Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Leipzig.
- Simon, K. – Hauswald, K. 1995:* Der Kulmer Steig vor dem Mittelalter. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 37, 9–98.
- Slavičková, H. ed. 1998:* Děčín. Historický atlas měst České republiky, sv. 4. Praha.
- Smrž, Z. 1994:* Vývoj osídlení v mikroregionu Lužického potoka na Kadaňsku (SZ Čechy). I. část. Archeologické rozhledy 46, 345–394.
- Spehr, R. 1999:* Das Latènegräberfeld von Copitz bei Pirna. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 41, 97–144.
- 2002: Kulturelle und personelle Fernbeziehungen im sächsischen Latène. In: A. Lang – V. Salač Hrsg., Fernkontakte in der Eisenzeit, Praha, 194–229.
- Tolasz, R. ed. 2007:* Atlas podnebí Česka. Praha – Olomouc.
- Torbrügge, W. 1960:* Die bayerischen Inn-Funde. Bayerischer Vorgeschichtsblatt 25, 16–69.
- Velínský, T. 1991:* Město na louce. Děčín.
- Venclová, N. 1973:* Otázky etnické příslušnosti podmokelské a kobylské skupiny. Archeologické rozhledy 25, 41–71.
- 1987: Bemerkungen zum Grenzgebiet der Latènekultur in Nordwestböhmen. Památky archeologické 77, 449–464.
- 1988: Das Grenzgebiet der Latènekultur in Nordwestböhmen. In: F. Horst – F. Schlette Hrsg., Frühe Völker in Mitteleuropa, Berlin, 121–127.
- Vesecký, A. et al. 1958:* Climatic Atlas of Czechoslovakia. Praha.
- Waldhauser, J. 1981:* Keltské rotační mlýny v Čechách. Památky archeologické 72, 153–221.
- 1984: Die oppidumartige Anlage Úhošť (Burgberg) bei Kadaň und die keltische Besiedlung Nordwestböhmens am Ende der Latènezeit (Fakten und Hypothesen). Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 27/28, 167–189.
- 1990: Sozioökonomische Modelle zu den nordböhmisches nichtkeltischen Gruppen von Podmokly und Kobylky (Modelle der Latènisierung). Archeologia Polska 35, 87–111.
- 1991: Diskussion über die oppidumartige Anlage Úhošť und keltische Besiedlung Nordwestböhmens. Památky archeologické 82, 385–404.
- 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.
- Waldhauser, J. Hrsg. 1978:* Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen, I–II. Teplice.
- Waldhauser, J. et al. 1987:* Keltische Gräberfelder in Böhmen. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 68, 25–179.
- 1993: Das hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Praha.
- Waldhauser, J. – Holodňák, P. 1984:* Keltské sídliště a pohřebiště u Bíliny, o. Teplice. Památky archeologické 75, 181–216.
- Walther, E. 1931:* Vorgeschichte der Sächsischen Schweiz. Dresden.
- Wegner, G. 1976:* Die vorgeschichtlichen Flußfunde aus dem Main und aus dem Rhein bei Mainz. Kallmünz/Opf.
- Weiss, K. M. 1973:* Demographic Models for Antropology. Memoirs of the Society for American Archeology 27. Washington.
- Zápotocký, M. 1969:* K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty – Zur Bedeutung der Elbe als Verbindungs- und Transportweg. Památky archeologické 60, 277–366.
- 1977: Slovanské osídlení na Děčínsku – Die slawische Besiedlung der Děčínér Gegend. Archeologické rozhledy 29, 521–553.

The Podmokly group An obsolete concept of the archaeology of the 20th century?

The eponymous site of the Podmokly group of the La Tène period (*Bodenbacher Gruppe*) – the cemetery at Podmokly (NW Bohemia) – has never been evaluated in a comprehensive way. The works dealing with this site have always paid attention to individual time periods (Late and Final Bronze Age, Hallstatt and La Tène periods, Early Middle Ages), which has led to the loss of its basic characteristic – the continuous use of the cemetery for nearly 1000 years, from the Bronze Age up

to the Late La Tène period. The article emphasizes the close link between the site and the Elbe River, on which it is situated. Through an analysis of local geomorphological, soil and climatic conditions, the author comes to the conclusion that while agricultural production in the vicinity of the site was possible, its feasibility was very limited. Economic activities carried out on the site probably included the organization of transport on the Elbe River, an undertaking that helped maintain its existence.

From a comparison with other sites ascribed to the Podmokly group, it follows that these sites were also generally used from the Late Bronze Age onward and had similar economic bases. Furthermore, the author points out that research on the Podmokly group in the 20th century was predominantly oriented towards solving the question of the ethnic affiliation of its bearers. The question of whether these people were Celts or Germans was of particular interest. The article stresses that in his basic work on the Podmokly group, *W. Mähling (1944a)* used the viewpoint of ethnic classification of the finds and divided the burials in the Elbe ravine into two groups: the Podmokly group and the so-called Celtic-Illyrian group (*Mähling 1944b*). Using this scientifically indefensible method based on his ethnic viewpoint, he split the continually-used Elbe cemetery into two parts; he also published them in this divided way. This method, unacceptable in modern scholarship, has remained overlooked in research to date.

In conclusion, the article evaluates the individual aspects of definitions of the Podmokly group, indicating that the majority of these have been rendered obsolete by later research. At present only a single artefact remains available for the definition of the group, one that only actually occurs in the area of the Elbe ravine between Bohemia and Saxony in the La Tène period – the so-called Podmokly pin. The author therefore reaches the conclusion that the Podmokly group represents an obsolete construct of twentieth-century archaeology that corresponds to neither prehistoric reality nor to modern requirements concerning the definition of archaeological cultures. As a result, this construct has lost its validity.

English by *Jan Machula*

JANU KLÁPŠTĚMU K ŠEDESÁTINÁM

K původu několika raně středověkých nálezů z Čech

Lubomír Košnar

Diskutovány jsou tři drobné nálezy z Čech připisované tzv. köttlašské kultuře, resp. karantanskému okruhu. U náušnic či ozdob hlavy z Lékařovy Lhoty (okr. České Budějovice) a Nových Dvorů (okr. Beroun), pocházejících asi z desetiletí kolem půle 9. stol., je uvedený původ pravděpodobný, při jejich přenosu do Čech se uplatnila trasa Podunajím. Naproti tomu u malé hlavice se zbytkem dřívku z Libice (okr. Nymburk) se uvažovaná souvislost s emailovanými ozdobami mladší köttlašské kultury zřetelněji neprojevuje.

raný středověk – Dunaj – mohyly – karantanský okruh – náušnice – plechové závěsky – kotoučové spony – emailování

On the origin of several early medieval finds in Bohemia. The work discusses three small finds from Bohemia previously attributed to the Köttlach culture, or the Carantanian cultural sphere. Such probable origin is presented for earrings or head decorations from Lékařova Lhota (České Budějovice distr.) and Nové Dvory (Beroun distr.); the finds likely date to the middle of the 9th century and were probably brought to Bohemia along the Danube Valley route. On the other hand, a small capital with the remnants of a stem from Libice (Nymburk district) did not demonstrate the speculated connection with the enamelled ornaments of the Late Köttlach culture.

Early Middle Ages – Danube – burial mounds – Carantanian sphere – earrings – metal plate pendants – disc brooches – enamelling

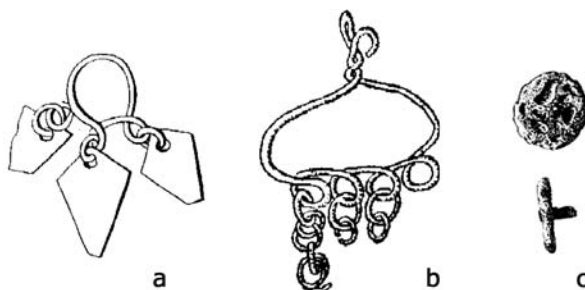
V Lékařově Lhotě (okr. České Budějovice) zkoumal Ivan Borkovský počátkem 40. let minulého století štěrkovnou ohrožené mohyly. Téměř zcela zničená byla mohyla I, její dodatečný výzkum objevil jen zbytky vědérka a železného nože. Mezi předanými nálezy z této mohyly byla vedle fragmentu bronzové náušnice s esovitým ukončením a skleněné perly s podélnými žebérky také bronzová náušnice či ozdoba hlavy se třemi plechovými závěsky na drátěném obroučku. Její tvar i provedení jsou u nás neobvyklé: ve spodní části obroučku se nalézají tři svinutím drátu vytvořená očka, kterými procházejí malé kroužky (bez nich by při nošení ozdoby nebyla viditelná plocha závěsků), nesoucí kosodélníkové plíšky (obr. 1: a). Náušnice s esovitým koncem a ozdoba se závěsky patří k většině předmětů z tohoto výzkumu, které se pohřešují (proto též neznáme jejich rozměry), jak uvádí R. Turek (1958, 36–37, tab. 13: 9–11), který výsledky výzkumu v Lékařově Lhotě publikoval. U ozdoby se závěsky se drátěný obrouček nezdá být přerušen, což použití jako náušnice nevylučuje (mohla být připevněna dalším, nezachovaným kroužkem), vhodnější je však asi označení ozdoba hlavy.

Již R. Turek (1958, 36, 53) poukázal na podobný způsob připojení závěsků u páru náušnic „köttlašského typu“ z hrobu 307 v Dolních Věstonicích (Poulik 1950, 79, obr. 38: e, f), přičemž srovnatelný tvar závěsných plíšků shledával u lunicových náušnic z hrobu 2/3 v Matzhausenu v Horní Falci (Stroh 1954, Taf. 1: 6–7). Druhou kovovou ozdobu z mohyly I, fragmentární náušnici s esovitým koncem, označil R. Turek (1958, 6, 36, tab. 13: 9) za derivát hrozníčkovitých náušnic. Tato souvislost se ovšem opírá pouze o filigránní uzlík na drátěném obroučku, který je uveden v popisu, na vyobrazení však vybočuje pouze dovnitř, zatímco u hrozníčkovitých náušnic zpravidla tvoří objímku. Obě kovové ozdoby spojoval Turek s rázem kultury 9. stol., připouštěl nanejvýš přesah do 1. třetiny 10. století.

Později si inventáře mohyly I v Lékařově Lhotě podrobněji povšiml jen M. Šolle (1966, 174, 225), který jej synchronizoval s fází B1 na Kouřimí, odpovídající zvláště počátkům 10. století. Toto pozdní datování dokládá autor tvarovou podobností drobných závěsků na lunicovitých náušnicích ze Starého

Obr. 1. a – Lékařova Lhota (podle M. Šolla 1966); b – Nové Dvory (podle J. Slámy 1977); c – Libice nad Cidlinou (podle R. Turka 1981). Bez měřítka.

Abb. 1. a – Lékařova Lhota (nach M. Šolle 1966); b – Nové Dvory (nach J. Sláma 1977); c – Libice nad Cidlinou (nach R. Turek 1981). Ohne Maßstab.



Města, což je i chronologicky opora problematická, poukazem na závěšky v pokladech zlomkového stříbra a opět také na hrob 2/3 z Matzhausenu, který byl uložen spíše v pokročilejším 10. stol. (Stroh 1954, 8–9).

Torzí drátu zhotovená očka pro závěšky se zdají být dosti spolehlivým znakem ozdob raně středověké kultury východoalpské oblasti s těžištěm ve Slovinsku a jihových. Rakousku, kterou P. Korošec (1979, 1, 31–33) nazývá karantanský okruh a člení do tří skupin. Taková očka se na ozdobách se závěšky v uvedené oblasti hojně objevují (např. *o. c.*, sl. 7: 1, 2, 3d, 4e; P. Korošec 1979, 2, t. 8: 2–5; 9: 3a, 3b, 4a, 4b; 13: 4a, 4b; 14: 1c–f; 21: a,c; 25: 1a, 5a, 5b; 91: 2a, 2b; 116: 1b, 3, 2a, 2b, 4; 153: 2–4) a lze je v širokém chronologickém rozpětí karantanského okruhu poněkud vymezit. Takto vytvářené náušnice, které P. Korošec (1979, 1, 190, 305) označuje jako typ 2.1.a, považuje tato badatelka za příznačnou součást své karantanské skupiny, charakterizované kovovými předměty z drátu a plechu. Karantanská skupina představuje v jejím pojetí starší fázi karantanského okruhu, datovanou (patrně příliš časně) již do 7. a 1. půle 8. století. Výskyt předmětných náušnic končí v počátcích přechodné fáze, kladené do 2. půle 8. a 1. půle 9. století. Mladší fázi pak reprezentuje köttlašská skupina s příznačnými litými a emailovanými výrobky, zaujímající 2. polovinu 9. a celé 10. stol. (*o. c.*, 306).

V pozdější poněkud odlišné koncepci rozděluje J. Giesler (1980, 85 ad.) tentýž široký okruh památek do tří horizontů – tzv. předköttlašského (od doby kolem r. 800 do poloviny 9. stol.) a horizontů Köttlach I (ca 850–950) a Köttlach II (ca 950–1050). Rovněž v tomto třídění patří sledovaný typ ozdob k nejstaršímu horizontu (*o. c.*, 86, Abb. 1: 7), Giesler však uvádí, že náušnice se stáčenými očky a se spodkem oblouku ovinutým tenkým drátkem (*o. c.*, Abb. 1: 7–8) nejsou omezeny jen na předköttlašský horizont, když na některých pohřebištích ve Slovinsku patří i do ranějšího období Köttlach I. Nález páru takových náušnic/ozdob hlavy z bronzového drátu se dvěma vnutými očky z hrobu 1 v Großweikersdorfu v Dolním Rakousku vztahuje H. Friesinger (1974, 75, 102–103, Taf. 19) typologicky k dalším náušnicím i s jediným drátěným očkem pro závěšky a s uzavřenou oblouku háčkem a očkem. Tuto typovou skupinu datuje k polovině 9. stol. a po ní a předpokládá možnost původu v karantanském okruhu (u ozdob z Großweikersdorfu uvádí, že původ této formy vyznačují karantanské nálezy). Zkoumané ozdoby se sporadicky objevují také jižně od vlastního karantanského okruhu, v severní Dalmácii a v Istrii (P. Korošec 1979, 1, 336).

Samotné plechové závěšky tu však zřejmě nejsou směrodatným prvkem ani v chronologickém, ani v kulturním smyslu. Závěšky z plíšků různých tvarů se objevují již na náušnicích merovejského období (von Freeden 1979, 426–427, Taf. 80: 2, 3, 5, 6; Christlein 1966, Taf. 57: 14, 15). Mimoto se vzácněji setkáváme se závěšky většinou drobných rozměrů také právě na drátěných náušnicích, jaké se řadí do karantanské skupiny, resp. předköttlašského horizontu, ať již s popsány očky, nebo s ovinutým tenkým drátkem ve spodní části oblouku (P. Korošec 1979, 1, 190, sl. 31; 2, t. 16: 2b; 24: 7; u záušnic s lichoběžníkovitými závěšky s vybíjenou perličkovou výzdobou ze Zagorje, které P. Korošec 1979, 2, t. 18: 2, rovněž uvádí v tomto kontextu, je však nejisté, zda nepocházejí z mohyly mladší doby halštatské: viz Gabrovec 1966, 39). Malé tvarově nestejné plíšky ukončují také závěšky z tordovaných drátů na páru bronzových náušnic z hrobu 115 na dolnorakouském pohřebišti v Pittenu. H. Friesinger (1977, 91, 103, Taf. 50, CXV, 2) datuje pohřebiště do prvních tří čtvrtin 9. stol.

a náušnice řadí k formám podunajské slovanské kultury. V mladších fázích karantanského okruhu se plechové závěsky neobjevují, s výjimkou srdcovitých spodních částí dvojdiálních závěsků, typických pro kulturu belobrdskou, které však mívají tlačенý ornament. Příkladem je nález z pohřebiště 10.–11. stol. na Ptujském hradu ve Slovinsku, na rozhraní köttlašské a belobrdské kultury (*J. Korošec 1947*, 40, 43, tab. 9: 13; *Vinski 1959*, 106, Taf. 39: 37). Plechové závěsky dobře srovnatelné s těmi na ozdobě z Lékařovy Lhoty se však hojně vyskytují v pokladech zlomkového stříbra ve Slezsku¹, a zvláště ve Velkopolsku, připevněné většinou na půlměsícovitých náušnicích a někdy zdobené perličkovým drátem imitujícím filigrán (*Seger 1929*, 136, Abb. 17; *Slaski – Tabaczyński 1959*, 23–24, 46–47, 50–51, 55, 70, tabl. 7: 2; 17, 18, 20, 23). Tyto poklady pocházejí téměř vesměs z 10. stol. a z oblastí, kde prvky karantanské skupiny nebyly zaznamenány. Je zřejmé, že půlměsícovité, granulací zdobené náušnice z hrobu 2/3 z Matzhausenu (*Stroh 1954*, 8, Taf. 1: 6–7), náležejícího stejně jako celé pohřebiště do 10. stol., souvisejí s okruhem nálezů reprezentovaných zvláště poklady zlomkového stříbra. Ostatně i ve východoalpské oblasti jsou půlměsícovité náušnice znakem tamějšího mladšího raně středověkého horizontu (köttlašské skupiny podle P. Korošec), jehož památky klade *J. Giesler (1978, 67)* hlavně až do 2. půle 10. a do 11. století. Odkaz *R. Turka (1958, 6)* a *M. Šolla (1966, 174)* na závěsné plíšky náušnic z Matzhausenu nezachycuje tedy skutečné souvislosti sledované ozdoby z mohyly I v Lékařově Lhotě. Její datování podle M. Šolla na počátek 10. stol. nelze přijmout, uvedená zjištění svědčí o jejím vzniku nejspíše ve 2. nebo 3. čtvrtině 9. stol., což lze snad považovat za ověření jedné z dílčích chronologických opor pro studium jihočeských mohyl.

Z prostředí karantanského okruhu pochází pravděpodobně také drobná (Ø 34 x 21 mm) drátěná ozdoba hlavy, která jako náhodný nález z Nových Dvorů na Berounsku (*obr. 1: b*) byla snad součástí inventáře porušeného hrobu (*Sláma 1977*, 83, Abb. 21: 19). Hlavní část tvoří do oválu tvarovaný drát vespod svinutý do čtyř oček a nahore stočený a zakončený háčky. Asi na všech očkách byly původně zavěšeny řetízky, zachovaly se pouze na třech v nestejném počtu kruhových článků. *J. Schráníl (1925, 186)* konstatoval ojedinělost této ozdoby v raně středověké kultuře Čech a domníval se, že jde o napodobeninu trojúhelníkových ozdob se závěsky známých z centrálních oblastí Ruska. Je třeba přiznat, že od tzv. náušnic karantanské skupiny se tento nález poněkud odlišuje – stočení drátu v horní části lze považovat za variantu spojení oblouku očkem a háčkem. *P. Korošec (1979, I, 190)* ozdobu z Nových Dvorů přímo takto klasifikuje (nepřesný údaj o nalezišti, Želkovice, převzala od *J. Schráníla*), když ji spolu s nálezy z Dolních Věstonic uvádí jako příklad výskytu tohoto typu náušnic severně od karantanského okruhu; ozdoba z Lékařovy Lhoty této badatelce nebyla známa. Typové určení a možnosti datování jsou u ozdoby z Nových Dvorů stejné jako u nálezu z Lékařovy Lhoty. V některých oblastech (*o. c.*, 190) se tyto ozdoby vyskytují v hrobových celcích jen po jedné, což naznačuje, že k oběma exemplářům z Čech nemusel nutně patřit protějšek.

Pozornost zasluží výskyt daného typu ozdob hlavy či náušnic v Horní Falci (Burglengenfeld, Kallmünz-Kinderheim, viz *Stroh 1954*, 13, Taf. 3:E; 19, Taf. 11:E; 14, Taf. 5:34), dále na SSZ v Horních Francích (Eggolsheim, Grafendobrach, Staffelstein, Thurnau-Alladorf, Weismain, viz *von Freeden 1983*, 445–447, 481, Abb. 16: 1; *Pöllath 2002*, III 148, IV Taf. 25: 10–12; III 172; IV Taf. 38: 8, 10; III 260–261; IV Taf. 71: 6–9) a nejseverněji v jižním Durynsku na horní Sále (Sundremda, viz *Rempel 1966*, 157–158, Taf. 83: 3). Podle takto zachyceného stavu, který nové nálezy podstatně nezměnily, jde asi o celkem 17 převážně stříbrných ozdob se 3 až 10 vnutými očky. Ve dvou hrobech byly jednotlivě, další dvě ozdoby bez odpovídajícího druhého exempláře pocházejí z výbavy hrobů bez dokumentovaných celků. V tomto souboru jsou unikátní dva páry náušnic z hrobu 53 ve Weismainu, okr. Lichtenfels, jimž rozpůlení kroužku příčným tordovaným drátem a klikatková mřížka ze stejného drátu vespod dodává podoby lunicovitých náušnic (*Pöllath 2002*, IV Taf. 71: 6–9). *K. Schwarz* je považoval za výrobek podle byzantských vzorů, zhotovený ve šperkařské dílně, pracující v 8. stol. na horním Mohanu (viz *von Freeden 1983*, 446).

¹ V uvedeném nálezu ze Slezska (*Seger 1929*, Abb. 17) jsou sice plíšky zavěšeny také na očkách stáčených z drátu, zde však nejde o samostatnou spodní část oblouku drátěné náušnice, ale zřejmě o fragmentární obrubu náušnice půlměsícovité.

Pro datování sledovaného typu náušnic/ozdob hlavy je zajímavý hrob 4 z Grafendobrachu. K jeho inventáři patřilo vedle jedné takovéto ozdoby mj. 5 jiných podobných, rovněž ze stříbrného drátu, ale bez vinutých oček a s uzavíráním kruhového oblouku háčky, z nichž jeden má delší, esovitě svinuté ukončení (*o. c.*, Abb. 31: 4–8). Podle jednoho z četných v hrobě nalezených skleněných korálků, se zatavenými jinobarevnými proužky, datuje *von Freeden* (1983, 450–451, Abb. 31: 14) tento hrob do prvních desetiletí 9. století. Ozdobu s vinutými očky považuje tato badatelka za starší než ostatní inventář hrobu 4, počítá však s výskytem těchto zdob i v 9. století. Pár stříbrných kroužků s trojicemi vinutých oček a se závěský z hrobu v Sundremda, okr. Rudolstadt, datuje *Rempel* (1966, 56–57) spíše do 8., než do 9. století. Pohřebiště v Kallmünzu, kde byla v hrobovém celku náušnice se 4 vinutými očky a se zbytky drátěných závěsků provázena 4 skleněnými korálky a nezachovaným železným nožem, řadí *A. Stroh* (1954, 8) ve sledované skupině k nejstarším, dosud s merovejskými prvky v nálezech a ritu, tedy jistě před 10. století. S ranými počátky pohřbívání počítá též u části hrobů na katastru Burglengenfeldu s mnoha neidentifikovanými nálezy ze starších vykopávek (*o. c.*, 8, 12–18). Zde se našla náušnice se 7 vinutými očky v dětském hrobě se zbytky dřevěné rakve, k jehož inventáři patřily mj. zlomky bronzové záušnice či náušnice se zakončením velkou esovitou klíčkou, 27 drobných korálků u lebky a při krku větší korálky skleněné a plechové měděné. Záušnice s velkou esovitou klíčkou jsou v karantanské skupině neobvyklé (*P. Korošec* 1979, 1, 190), zato se však objevují i v jiných hrobech v Burglengenfeldu (*Stroh* 1954, Taf. 5, 7), na dalších pohřebištích v Horní Falci (*o. c.*, Taf. 10: A, E; 15: B, F) a také na pohřebištích v Durynsku a Sasku, kde *Rempel* (1966, 4–5, 72, Taf. 52, 53, 54: B, 70) datuje exempláře o průměru nad 2,5 cm od přelomu 8. a 9. do 1. půle 10. století. V hrobě 9 v Burglengenfeldu byla tedy ozdoba karantanské skupiny pohromadě s podobným prostým šperkem, obvyklým v místním prostředí. Mezi skleněnými korálky v tomto hrobě bylo 6 podélně žebrovaných, olivovitých, o délce 1,04–1,63 cm, z nichž vyobrazené byly nazelenalé, resp. světle modré a s podélným červeným pásem uprostřed (*Stroh* 1954, Farbtafel 24, 25 a jako 17).

Jak bylo uvedeno výše, fragment podélně žebrovaného korálu ze světležlutého, téměř čirého skla patřil spolu s náušnicí či ozdobou sledovaného typu též k inventáři mohyly I v Lékařově Lhotě. Přesnější datování však tento výskyt zřejmě nepodpoří – podle *R. Turka* (1958, 6) jsou korálky se 4 podélnými žebry „běžným inventářem ve starší fázi středního období hradištního v Čechách“, *M. Šolle* (1982, 193) klade olivovité korálky ze Zákolan do přelomu 9. a počátku 10. stol., upravovaný korálek tohoto typu z Lochenic byl uložen do hrobu nejdříve ve 2. třetině 10. stol. (*Sláma* 1990, 129, obr. 51: 3). Při úvaze o výrobě takových korálků v místních dílnách považují *Černá et al.* (2005, 347) jejich výskyt v Čechách za charakteristický teprve v 1. třetině až polovině 10. století. Jako přímá součást velkomoravského proudu (*Turek* 1963, 232) však mohly přicházet do Čech nejpozději od počátku poslední třetiny 9. století. Chronologickou oporou pro výskyt sledovaného typu náušnic v Čechách a jejich okolí nemohou být konečně ani korálky segmentové, rovněž zastoupené v inventáři hrobu 9 v Burglengenfeldu (*Stroh* 1954, Taf. 3: E 15, 16). S těmi je možno se setkat již v nálezech z 8. stol. (na pohřebišti z doby avarského kaganátu v Prši II, viz *Staššíková-Štukovská* 2004, 41), na velkomoravských pohřebištích a také např. na pohřebišti v Lochenicích, začínajícím až ve 2. třetině 10. stol. (*Sláma* 1990, 129, 132).

S rozšířením památek karantanské skupiny, resp. předkötlašského horizontu je spjata podstatná okolnost: tyto památky se jeví jako konglomerát artefaktů (téměř vesměs jde o kovové ozdoby) vycházejících z různých zdrojů a případně navazujících na další kulturní okruhy. Tak západní složka ozdob tohoto horizontu, kterou tvoří lité křížové spony, náušnice s kulovitými závěský a korálky mozaikové s očky nebo z vrstveného skla, je rozšířena směrem k východu hlavně po Enži (*Giesler* 1980, Abb. 6 A). Naproti tomu námi sledované ozdoby vyvozuje *Giesler* (1980, 86) z byzantských a pozdně antických předloh a bez konkretizace zmiňuje jejich rozšíření ve slovanském kulturním prostředí. Lze tedy předpokládat, že má vedle Slovinska a jihových. Rakouska na mysli nálezy z Horní Falce, popř. i z Moravy a Čech. Další složkou předkötlašského horizontu jsou ostatně také nálezy, i když spíše ojedinělé, avarského původu, jako litá pasová kování, náramky, jehelníčky.

Místa nálezů obou zkoumaných náušnic či ozdob hlavy z Čech podporují předpoklad jejich původu v oblasti na jih od Dunaje. Lékařova Lhota na okraji Českobudějovické pánve leží při trase

spojující Čechy s Podunajím již v pravěku užívanou Lineckou stezkou údolím Aisty, na Berounsko (Nové Dvory) vedla z jižních Čech významná cesta podél Litavky (Lutovský 2005, 132). U tak prostých ozdob, jakými jsou obě náušnice/ozdoby hlavy lze sotva předpokládat zprostředkování obchodem, nejspíše lze myslet na přenos skupinami nebo jednotlivci pocházejícími z krajů největšího rozšíření těchto ozdob východně od Alp a usadivšími se v Čechách, nebo naopak místními lidmi, kteří tam krátce či déle pobývali.

Domnívám se, že také výskyt těchto ozdob v Horní Falci a Horních Francích pravděpodobně souvisí s východoalpskou oblastí, možná v tom smyslu, že některé odtamtud přenesené exempláře byly v severových. Bavorsku napodobovány. Poloha jejich nalezišť navozuje spojení s takto předpokládanou východní oblastí podél Naby a Regnitz a pak ve středním úseku celé trasy podél Dunaje. Rozpaky nicméně vzbuzuje okolnost, že v samotném rakouském Podunají chybějí četnější doklady o šíření těchto ozdob od jihu. Nelze asi zcela vyloučit ani místní vývoj těchto jednoduchých ozdob ve více oblastech. Náznakem toho by mohly být drátěné kroužky s jedním vinutým očkem pro plechové závěsky u již uvedených merovejských náušnic, zde ovšem v alamanském prostředí na JZ Německa (von Freeden 1979, Taf. 80: 1, 2; Christlein 1966, Taf. 57: 14, 15).

Dalším raně středověkým nálezem z Čech, který R. Turek (1981, 65) uvádí do souvislosti s mladší köttlašskou kulturou, tedy s köttlašskou skupinou karantanského okruhu podle P. Korošec, je malá, asi bronzová hlavice se zbytkem dřívku, nalezená při výzkumu opevnění libického hradiska. Tvoří ji nahoře rovný kotouček o \varnothing 18–19 mm s místy vroubkovaným, 2,5 mm vysokým okrajem, který je asi o 1 mm protažen dolů, takže plochý spodek kotoučku je lemován nízkým prstencem. Uprostřed zasazený dřívík o zachované délce 9 mm nepatrně vystupuje na svrchní straně zaoblenou hlavičkou a na spodku kotoučku je lemován objímkou vystupující do výše obvodového prstence. Na svrchní straně je nápadných 12 jamek (6 větších, 6 drobných) snad skutečně po vypadlé emailové výplni (obr. 1: c; Turek 1981, obr. 9: 4, tab. 10: 2). Vlastně jen tyto jamky vedly ke srovnání s emailovanými výrobky uvedeného kulturního okruhu. Ponechané plochy mezi emailovými vložkami mívají na kotoučovitých sponách köttlašské skupiny tvar geometrických obrazců, často i kříže nebo zvířat, zvláště orla a tzv. pantera (J. Korošec 1947, 97–98; P. Korošec 1979, 1, 2). Obrazec na kotoučku z Libice nelze identifikovat (viz též Turek 1981, 53), některá zoomorfnní vyobrazení na köttlašských sponách bývají však značně stylizovaná a pokud jde o malý průměr kotoučku, bylo by možno poukázat na některé nálezy, jež by se mohly jevit jako analogie (P. Korošec 1979, 1, sl. 9: 1c; 2, t. 43: 2c; 44: 6, 7). Přesto je v tomto případě třeba uvést proti takovému kulturnímu určení závažné výhrady. Především je zde funkční odlišnost. I když se emailování vyskytuje v köttlašské skupině i na lunicových náušnicích, reálné srovnání by bylo možno vést jen s kotoučovými sponami. Funkce popsaného předmětu z Libice je však nejasná, o dodatečně upravenou sponu jít nemůže, na spodku kotoučku nejsou stopy po původním upevnění jehly a nezdá se, že by dřívík byl zasazen dodatečně. Mimoto, jak ukázal např. J. Giesler (1978, 62 ad.), vyskytovaly se kotoučové spony, a jistě i další emailem zdobené výrobky, nejen v širší východoalpské oblasti zvláště v 10. a v 1. půli 11. stol., ale i severněji v západnější části střední Evropy v 9. a 10. stol., přičemž jejich vzácnost na některých územích souvisí s tím, že již nebyly ukládány do hrobů. Pozornost zasluží také „severní okruh“ emailovaných spon (o. c., Abb. 4), chronologicky starší, v některých typech však přetrvávající do 10. stol., který naznačuje široké možnosti souvislosti emailovaných výrobků z našich nálezů. Domnívám se tedy, že pro spojitost sledovaného drobného předmětu z Libice s „köttlašskou kulturou“ chybějí doklady.

Literatura

- Černá, E. et al. 2005: Raně středověké skleněné korálky z Pražského hradu a jeho předpolí – typologická a chemická klasifikace nálezů, in: *Castrum Pragense 7. Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích*. Díl I.1, Praha, 333–357.
- von Freeden, U. 1979: Untersuchungen zu merowingerzeitlichen Ohrringen bei den Alamannen, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 60, 227–441.

- von Freeden, U. 1983: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Grafendobrach in Oberfranken, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 64, 417–507.
- Friesinger, H. 1974: Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 15–16 (1971–1974), 1–124.
- 1977: Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich II. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 17–18 (1975–1977), 1–174.
- Gabrovec, S. 1966: Zagorje v prazgodovini, Arheološki vestnik 17, 19–39.
- Giesler, J. 1978: Zu einer Gruppe mittelalterlicher Emailscheibenfibeln, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 6, 57–72.
- 1980: Zur Archäologie des Ostalpenraumes vom 8. bis 11. Jahrhundert, Archäologisches Korrespondenzblatt 10, 85–98.
- Christlein, R. 1966: Das alamannische Reihengräberfeld von Marktoberdorf im Allgäu. Kallmünz/Opf.
- Korošec, J. 1947: Poročilo o izkopavanju na ptujskem Gradu leta 1946. Ljubljana.
- Korošec, P. 1979: Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov. 1, 2. Ljubljana.
- Lutovský, M. 2005: Raně středověké nálezy ze sbírky F. C. Friedricha, in: M. Metlička ed., Archeologie doby hradištní v Čechách. Plzeň, 126–133.
- Pöllath, R. 2002: Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern. Band I–IV. München.
- Poulik, J. 1950: Jižní Morava, země dávných Slovanů. Brno.
- Rempel, H. 1966: Reihengräberfriedhöfe des 8. bis 11. Jahrhunderts aus Sachsen-Anhalt, Sachsen und Thüringen. Berlin.
- Seger, H. 1929: Die Schlesischen Silberfunde der spät-slawischen Zeit, Altschlesien 2, 129–161.
- Schránil, J. 1925: Několik příspěvků k poznání kulturních proudů v zemích českých v X. a XI. věku, Obzor praehistorický 4 (Niederlův sborník), 160–194.
- Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter. I. Katalog der Grabfunde. Praha.
- 1990: Slovanské pohřebiště, in: Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce. Praehistorica 16, Praha, 103–134.
- Slaski, J. – Tabaczyński, S. 1959: Wczesnośredniowieczne skarby srebrne Wielkopolski. Materiały. Warszawa – Wrocław.
- Staššiková-Štukovská, D. 2004: Sklené korálky z pohrebiska v Prši II, Slovenská archeológia 52/1, 35–52.
- Stroh, A. 1954: Die Reihengräber der karolingisch-ottonischen Zeit in der Oberpfalz. Kallmünz/Opf.
- Šolle, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- 1982: Slovanské pohřebiště pod Budčí, Památky archeologické 73, 174–216.
- Turek, R. 1958: Slovanské mohyly v jižních Čechách. Pragae.
- 1963: Velkomoravský horizont v českých mohylách, Památky archeologické 54, 224–233.
- 1981: Libice nad Cidlinou. Monumentální stavby vnitřního hradiska, Sborník Národního musea v Praze, Řada A – Historie 35, 1–72.
- Vinski, Z. 1959: Ausgrabungen in Vukovar, Archaeologia Iugoslavica 3, 99–109.

Zur Herkunft einiger frühmittelalterlichen Funde aus Böhmen

Im vorliegenden Beitrag wird der Zusammenhang einiger Kleinfunde mit der sog. Köttlachkultur bzw. mit dem Karantanischen Kreis (in der Auffassung von Paola Korošec) samt Datierungsfragen erörtert.

Der Drahtohrring, bzw. eher Kopfschmuckring mit drei eingebogenen Ösen und drei Blechanhängern (Abb. 1: a) aus einem gestörten Hügelgrab von Lékařova Lhota (Kr. České Budějovice), veröffentlicht als verschollen durch R. Turek (1958, 36–37, Taf. 13: 11), wird dem Typ 2.1.a nach P. Korošec (1979, 1, 190, 305) zugeordnet. J. Giesler (1980, 86) reiht solche Kopfschmuckringe seinem Vor-Köttlach-Horizont an, erwähnt aber ihr Auftreten auch in der früheren Phase seiner Stufe Köttlach I (ca 850–950). Für die Herstellung des Exemplars von Lékařova Lhota erscheint die Zeitspanne des zweiten und dritten Viertels des 9. Jh. am wahrscheinlichsten. Die Datierung M. Šolles (1966, 17) in das frühe 10. Jh. wird abgelehnt; sie stützt sich nämlich u. a. auf die Ähnlichkeit der Blechanhänger mit den der silbernen, durch Granulation verzierten Halbmondohrringe aus dem

Grab 2/3 von Matzhausen in der Oberpfalz, die doch schon einem anderen, bes. auch durch die Hacksilberfunde charakterisierten Kulturbereich angehören.

Ein anderer kleiner Kopfschmuckring (\varnothing 34 x 21 mm), bei dem die gleiche Typenbestimmung und Datierung in Frage kommt, wurde zufällig in Nové Dvory (Kr. Beroun) gefunden und entstammt vielleicht dem Inventar eines gestörten Grabes (*Abb. 1: b*). Aus feinem Bronzedraht gefertigt, weist er an der unteren Seite des Reifs vier eingebogene Ösen auf, von den sich in drei kurze eingehängte Kettchen erhalten haben.

Die Annahme der Herkunft dieser beiden in Böhmen ungewöhnlichen Schmuckstücke südlich der Donau wird durch die Lage der beiden Fundorte gestärkt. Das Gebiet von České Budějovice (Budweis) war schon seit der Vorzeit durch eine Trasse längs der Moldau und der Aiste mit dem Donautal verknüpft und auch der nördlichere Fundort (Nové Dvory) liegt an einer wichtigen Verbindung mit dem Süden entlang des Litavka-Flusses.

Bei dem so einfachen Schmuck kann man kaum an den Handelsaustausch denken. Die Übertragung erfolgte vielmehr mittels der aus dem Hauptverbreitungsgebiet dieser Schmuckstücke im Ostalpengebiet stammenden Gruppen oder Einzelne, die in Böhmen vielleicht ansässig wurden, oder wiederum durch die örtlichen Leute, die sich in dem südlichen Bereich kürzer oder länger aufgehalten haben.

Im Zusammenhang mit den böhmischen Funden verdient auch das Vorkommen solcher Kopfschmuckringe in der Oberpfalz (Burglengenfeld, Kallmünz-Kinderheim), in Oberfranken (Eggolsheim, Grafendobrach, Staffelstein, Thurnau-Alladard, Weismain) und am nördlichsten in Südtüringen (Sundremda) eine Aufmerksamkeit. Meiner Ansicht nach hängt auch dieses Vorkommen mit dem Bereich der größten Verbreitung dieser Schmuckstücke im Ostalpengebiet zusammen, vielleicht in dem Sinne, dass einige von dort aus gebrachte Exemplare dann in Nordostbayern nachgeahmt wurden. Die Lage der Fundplätze deutet eine Verbindung längs der Naabe und der Regnitz zu Donau an, die Bedenken erweckt allerdings die Seltenheit solcher Funde im österreichischen Donaugebiet. Vielleicht kann man auch eine örtliche Entwicklung solcher einfachen Schmuckstücke auf mehreren Gebieten nicht völlig ausschließen. Möglicherweise könnten es die Drahringe mit nur einer eingebogenen Öse bei den merowingischen Ohringen auf dem alamannischen Gebiet andeuten (*von Freeden 1979*, Taf. 80: 1, 2; *Christlein 1966*, Taf. 57: 14, 15).

Einen weiteren frühmittelalterlichen Fund aus Böhmen, der mit der jüngeren Köttlachkultur in einen wahrscheinlichen Zusammenhang gebracht wurde (*Turek 1981*, 53, 65, Abb. 9: 4, Taf. 10: 2), stellt ein kleiner (\varnothing 18–19 mm), wohl bronzener Scheibenkopf mit einem kurzen (wahrscheinlich Überrest) Stäbchen (*Abb. 1: c*) dar. Seine Funktion ist unklar, der Gegenstand wird als ein Kopf vielleicht eines Nagels oder einer Nadel beschrieben. Die Oberseite der Scheibe bedecken die Grübchen, die den nach den ausgefallenen Einlagen der emaillierten Schmuckgegenstände ähneln. Es ist aber auch der einzige, offensichtlich unzureichende Grund einer solchen kulturellen Ableitung. Einen reellen Vergleich könnten nur die in der Köttlacher Gruppe nach P. Korošec bzw. in der Gruppe Köttlach II nach J. Giesler vorkommenden emailverzierten Gegenstände bieten, d. h. die Scheibenfibeln und die Lunulaohrringe. Die Möglichkeit einer sekundären Umarbeitung des Scheibenkopfes aus Libice von einer Scheibenfibel ist aber ausgeschlossen, auf der Rückseite findet man keine Spuren der Nadelbefestigung und auch der Stift wurde offensichtlich nicht nachträglich hinzugefügt. So werden vielleicht erst die künftigen Funde diesen Gegenstand beleuchten.

Deutsch von *dem Verfasser*

Semonická tvrz – ad fontes: nejstarší doklad horizontálního tkalcovského stavu z Čech

Vladimír Brych

V náleзовém souboru z tvrze Semonice u Jaroměře byl identifikován pár železných nákončů tkalcovské rozpínky, dosud považovaných za atypické šipky. Nález, datovaný průvodním materiálem do počátku 14. stol., je nejstarším hmotným dokladem horizontálního tkalcovského stavu a s ním spojené technologie tkaní na území ČR. Příspěvek jej uvádí do kontextu archeologických (zejména švýcarských) a dalších pramenů, otvírá otázku textilní produkce v hospodářství feudálních sídel, pokouší se o rekapitulaci zpráv o výzkumu z r. 1896, interpretaci tehdy odkryté situace a datování evropsky významného náleзовého celku.

Čechy – vrcholný středověk – tvrz – rozpínka – horizontální tkalcovský stav – tkalcovství – nižší šlechta

The Semonice manor – ad fontes: the oldest evidence of a horizontal loom from Bohemia. A pair of iron loom temple ends, previously considered as atypical arrows, was identified in the collection of finds from the Semonice fortified manor near Jaroměř (Eastern Bohemia). The find, dated by means of accompanying material to the beginning of the 14th century, is the oldest evidence of a horizontal loom and the related weaving technology within the territory of the Czech Lands. The paper puts the find in the context of archaeological (especially Swiss) and other sources, opens the question of textile production in the economy of feudal estates and attempts to review a research report from 1896 offering an interpretation of the context uncovered at the time and a dating of a find assemblage with European significance.

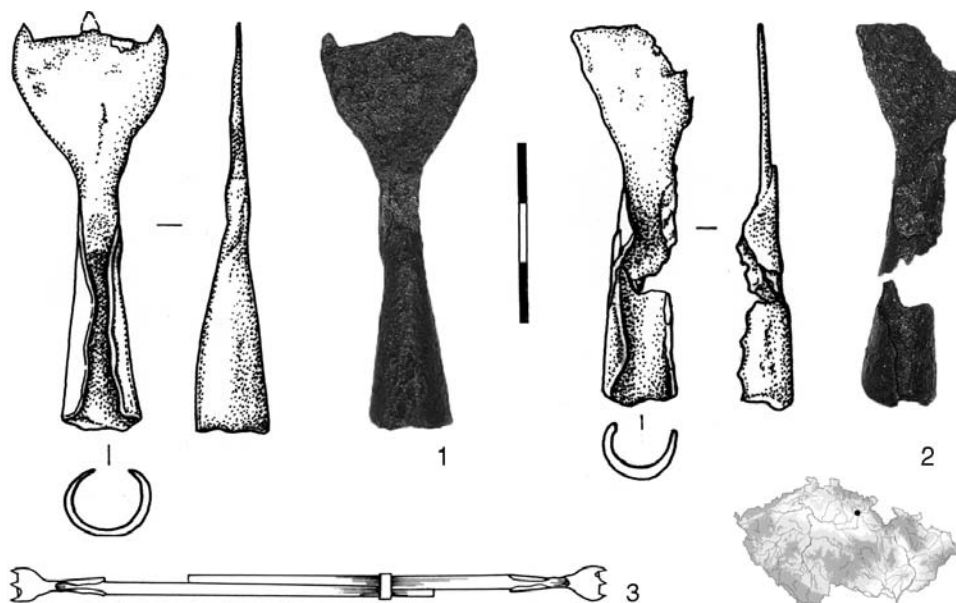
Bohemia – High Middle Ages – manor – loom temple – horizontal loom – weaving – lower nobility

1. Úvod

Hmotný inventář zaniklé středověké tvrze Semonice u Jaroměře, okr. Náchod,¹ patří stále – po více než stu letech od svého objevu – k prvořadým pramenům poznání hmotné kultury drobných šlechtických sídel v českém i evropském měřítku. Těžiště náleзовého souboru tvoří 160 železných artefaktů, jež dokumentují rozmanité stránky každodenního života tvrze, ukončeného nejspíše na počátku 14. století požárem.

Tvrziště v Semonicích, narušené terénními úpravami, amatérsky prozkoumal v r. 1896 poslanec J. Jaroš (viz níže). Jeho zásluhou byla záchrana náleзовého fondu. Situaci odkrytou rychlým výkopem stručně popsal L. Šnajdr (1897), který tak lokalitu uvedl do odborné literatury. J. Jaroš daroval semonické nálezy Národnímu muzeu (tehdy Museu Království českého), kde byly představeny J. Koulou jako výbava vladycké domácnosti 14. stol. (*Zpráva Arch. sboru 1897*, 662). Význam lokality si uvědomil L. Niederle (1916, 3) v souvislosti s nejstaršími doklady těžkého pluhu s velkou asymetrickou radlicí. Analýza vnitřního vybavení tvrze, dochovaného pod její destrukcí v neobvyklé úplnosti, později umožnila rozkrýt základní funkce středověké tvrze, aktivity probíhající v jejích zdech i mimo ně a částečně přiblížit životní standard obyvatel sídla (souborně Huml 1967; dále např. Smetánka 1989; Brych 1998; Klápště 1998, 362–363; 2005, 165–166). Na semonické nálezy jako na zdroj informací o technologii a úrovni středověké kovářské produkce naposled obrátil pozornost metalografický výzkum vybraného vzorku hospodářského náčiní (Hošek 2006). Cílem tohoto příspěvku je poukázat na skutečnost, že výpovědní hodnota semonického souboru dosud nebyla vyčerpána. Reinterpretace dvou dříve publikovaných nálezů nás přivede k tématu textilní produkce ve středověku, jemuž se v poslední době dostalo zasloužené pozornosti díky pracím H. Březinové (1997; 2007).

¹ Lokalizace: Semonice, čp. 1, v jihozáp. části (středověkém jádru) vesnice v sousedství kostela sv. Markéty „prostranství za obytným, r. 1895 nově vystavěným stavením“ (Anonym 1896).



Obr. 1. Semonice, okr. Náchod. Párové nákončí rozpínky tkalcovského stavu. Národní muzeum, Praha. Kresba A. Waldhauserová, foto na obr. 1–3 J. Rendek. Dole rekonstrukce nástroje podle Windler 2005.

Fig. 1. Semonice, district of Náchod. Matched loom temple ends. National museum, Prague. Below – reconstruction of loom according to Windler 2005.

2. Horizontální tkalcovský stav a jeho příslušenství – rozpínky

2.1. Fragment rozpínky tkalcovského stavu ze Semonice

Mezi nálezy ze Semonice uloženými ve sbírkách Národního muzea (dále NM) se nachází dvojice drobných identických předmětů, jež byly spolu s ostatními nálezy dne 26. 9. 1916 zapsány do muzejního inventáře jako „šipky železné“ a později publikovány jako neobvyklá forma lukostřeleckých, snad loveckých hrotů šípů (Huml 1967, č. kat. 146, 153, tab. IX: 8; Brych 1998, obr. 5: 4).

Předmět inv. č. H2-8945 (obr. 1: 1), vykováný ze subtilního železného prutu, se skládá z plochého trojúhelníkového listu a tulejky. List je ukončen rovným tupým ostřím, z něhož zřetelně vystupuje trojice drobných hrotů – zubů (dva po straně, jeden neúplně dochovaný uprostřed). Není vyloučeno, že původní počet zubů dosahoval při symetrickém uspořádání celkem pěti. Na opačné straně se list zužuje v krátký krček, přecházející v otevřenou tulejku s laloky. V průřezu je okrouhlá, slabě deformovaná.

Rozměry: celková d. 7 cm, š. listu 2,6 cm, d. zubů max. 0,4 cm, síla listu 0,1–3 cm, průměr tulejky 1,5 cm.

Předmět inv. č. H2-8938a-b (obr. 1: 2) analogického tvaru, dochovaný ve dvou neúplných zlomcích poškozených korozí. Okraje listu i lalokovité tulejky jsou odlomeny.

Rozměry: max. dochovaná d. 6,7 cm, š. listu max. 1,9 cm, síla listu 0,1–2 cm, průměr tulejky 1,45 cm.

2.2. Archeologické a etnografické souvislosti

Cestu k novému výkladu sledovaných artefaktů otevřel současný švýcarský výzkum archeologických dokladů středověké textilní produkce. Jako železná kování či nákončí rozpínek tkalcovského stavu interpretovala dvojici starších nálezů analogického typu z lokalit Alt-Lägern a Kleinhöchstetten

R. Windler (2005): zpochybnila dosavadní výklady (Zimmermann 2000, 66) a předměty záhy uvedla do kontextu pečlivě shromážděného materiálu z ostatních teritorií Evropy (Windler 2008, s. lit.). Identifikaci rozpínek v archeologických nálezech, založenou na srovnávacím studiu, ikonografických pramenech a mladších etnografických analogiích považujeme ve shodě s dalšími autory (např. Klausmann 2007; Wild 2008, 214) za dostatečně průkaznou.

Rozpínka či rozpěrka (*Breithalter*) je předmět funkčně spjatý s horizontálním podnožkovým (prošlupovým) tkalcovským stavem (*Trittwebstuhl*). Nálezy železných kování dřevěných rozpínek proto v archeologickém materiálu indikují přítomnost tkalcovského stavu, jehož vlastní konstrukce, zhotovená z organických materiálů (dřevo, provazy), zanikla beze stopy, nebo jsou její pozůstatky registrovány jen výjimečně (příklady shrnuje Březinová 2007, 81–85; Windler 2008, 205 ad.).

Dosud známé typy středověkých rozpínek byly opatřeny kováním s uzavřenou či otevřenou (laločkovitou) tulejkou osazenou na dřevěnou násadu (posuvná ramena), zatím archeologicky nedoloženou. Drobné hroty plochého, lopatkovitě rozšířeného listu v počtu tří až dvanácti sloužily k uchycení v tkanině, již rozpínaly do potřebné šířky. Materiálem k jejich zhotovení bylo ve většině případů kované železo, příp. slitiny barevných kovů, ojediněle se objeví výzdoba na tulejce, příp. na listu (dekorativně ztvárněné rozpínky z hessenských lokalit: Klausmann 2007). Nejstarší nálezy rozpínek z Iberského poloostrova jsou datovány již do 5.–7. stol. (?), první exempláře na sever od Alp do 12.–13. stol. (Windler 2008, 206). Znamky užívání rozpínky na textilních, potřhaných při okrajích jejich zuby, zjistila rovněž R. Windler (2005, 120, Abb. 4: Winterthur, fragment plátěné tkaniny z doby kolem r. 1300).

Dřevěné stavitelné rozpínky s okovanými konci jsou vcelku běžně zastoupeny v českém etnografickém materiálu, ovšem pouze v postihnutelném časovém rozsahu rukodělné tkalcovské výroby. Těžiště fondu leží v 19. a počátku 20. století.² Od středověkých předchůdců se liší velikostí i tvarem, jejich funkční interpretaci však mohou ozřejmit. U dochovaných rozpínek pro ruční stavy jde zpravidla o dvojici ramen v podobě latí čtverhranného profilu, jejichž konce jsou okovány páskem plechu s hroty. V principu shodné je dvojdielné řešení, umožňující jednoduše posunovat a fixovat ramena do požadované velikosti rozpínky, odpovídající šířce osnovy. Pro názorné přiblížení úlohy rozpínek při ručním tkaní látek lze odkázat na příklady muzeálních exemplářů tkalcovských stavů 19. a poč. 20. stol. (*obr. 4*) či práce věnované technologii tkalcovství.³

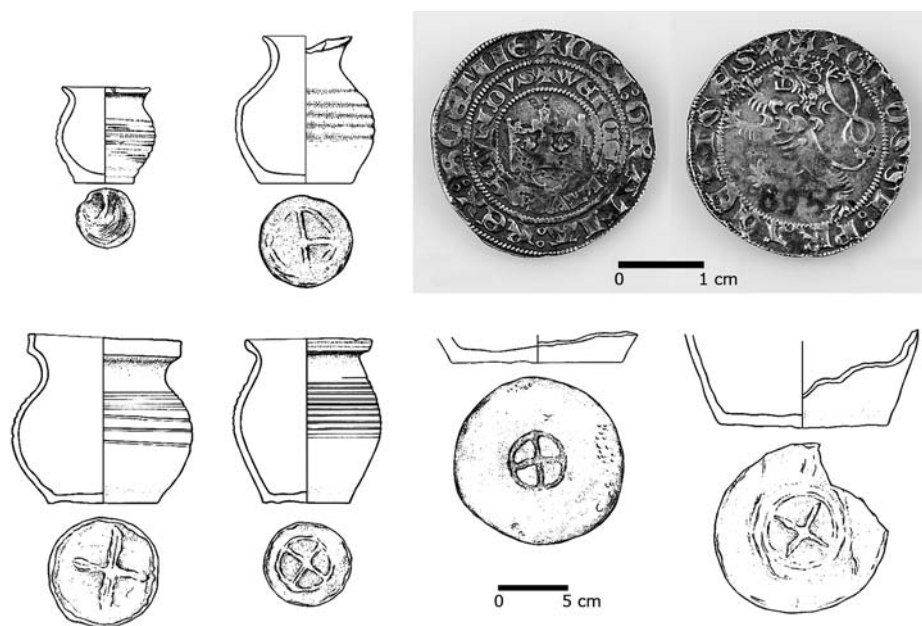
2.3. Poznámka k výkladu ikonografických a písemných pramenů

Z českého prostředí neznáme žádné vyobrazení středověkého tkalcovského stavu, tj. ani rozpínek, jež bychom mohli konfrontovat se semonickým nálezem. Objevují se však někdy samostatně ve znacích tkalcovských cechů, zobrazených ve sfragistickém a ikonografickém materiálu novověku, i prostřednictvím dalších památek. Dvě zkřížená ramena rozpínky najdeme společně s člunkem a schematizovaným stavem, resp. brdem, ve znaku tkalců v iluminaci Lomnického graduálu z let 1578–1582, dále na obou pečetních typářích dašických (r. 1594, 1650)⁴ či sezemických tkalců z r. 1597 (*obr. 3*). Poněkud disproporční, avšak zřetelná vyobrazení, vydávaná někdy za tkalcovské hřebeny (*Husa – Petráň – Šubrtová 1967*, obr. 60, 62, s. 90), jindy za vochle (např. *Mysliveček 1994*, 261), mohou sloužit jako doklad užívání rozpínek v 16. stol., kdy musely být při tkaní natolik běžnými, že pronikly

² Ilustrační vzorek národopisného materiálu nabízí např. sbírka NM, inv. č. H4-33962a-b, H4-45240a-b (srov. *Mevaldová – Tauberová 2008*, obr. 153). Za informace o sbírkových předmětech a etnografické problematice děkují Heleně Mevaldové. K terminologii rozpínek *Štaňková 1961; Suk 1966; Hynková 2000*.

³ Účel rozpínky při tkaní i její nedostatky výstižně popsali již *Kinzer a Fiedler (1895, 34)*: „Prohazováním člunku osnovou napíná se odmotávající outek a stahuje zboží po šířce. Abychom to zamezili a šířku zboží dle sestavení dodrželi alespoň přibližně, jakož i ušetřili paprsek, připevňujeme zvláštní přístroj, který uchopí zboží za kraje a drží je při tkaní v šířce paprskové. V ručním tkalcovství slouží k tomu tzv. šparežně neb ruční rozpěrky ... Tyto špičkami opatřené rozpěrky mají však zvláštní vadu, která jest hlavně při jemném zboží patrná. Kraje tkaniny se totiž jimi poškozují, ano i někdy se roztrhají“.

⁴ SOKA Pardubice, inv.č. 117, 118. Za poskytnuté údaje děkují Tereze Siglové.



Obr. 2. Semonice, okr. Náchod. Keramika a pražský groš Václava II. (1300–1305). Národní muzeum. Kresba L. Raslová.

Fig. 2. Semonice, district of Náchod. Pottery and Prague groschen of Wenceslaus II (1300–1305). National museum, Prague.

spolu s tradičním symbolem řemesla – tkalcovským člunkem – do cechovní heraldiky. Výslovně to potvrzuje např. popis cechovních znaků v privilegiích olomouckých biskupů (*Štěpán 2008*, 139: „a v tom ščítu dvě šperečny na přič“ /Svitavy r. 1546/, „dvě šperečny napřič“ /Ketř r. 1561/). Poměrně realistické vypodobení rozpínky ve zmíněném znaku sezemického cechu (trojúhelný list s pěti zuby, kónická okrouhlá tulejka; *obr. 3*) naznačuje, že středověký typ rozpínek, reprezentovaný semonickými nálezy, přetrvával v málo pozměněné podobě ještě hluboko do novověku. Z kategorie užitého umění lze zmínit cechovní truhly či džbány nesoucí symboly řemesla, včetně rozpínek (*Mevaldová – Tauberová 2008*, obr. 161, 164: habánský džbán s vyobrazením dvojdílné rozpínky s tyčovými rameny, datovaný letopočtem 1691: *obr. 5*). K zajímavým heraldickým památkám mladšího období patří výzdoba bývalého domu cechmistra v Novém Veselí, kde zkrížené rozpínky pod tkalcovským člunkem drží dvojice mořských panen (*Svobodová 1968*, 106).

Pro posouzení situace v 18. a 19. stol. jsou k dispozici též četnější písemné prameny, z nichž vysokou výpovědní hodnotu mají pozůstalostní inventáře. Jejich svědectví snad do jisté míry naznačuje situaci předchozích staletí. Například v orlickohorské a podorlické oblasti, jež nás v souvislosti se Semonicemi zajímá nejvíce, zjistila *H. Hynková (2000, 58)* ve výbavě českých i německých tkalců rozpínky, zvané podobně jako v jiných regionech *šperejzny* (z německého *Sperreisen*; srov. *Speerstock*: viz *Štěpán 2008*, 139), obvykle v počtu 1–4 kusů, lišících se formátem. Ve výrazech *Sperrstäbe* apod. autorka vidí reminiscenci starší formy rozpínek v podobě „zahnutých těžkých slívových tyčí“ podle národopisných analogií (viz *Jakubec 1894*, 40, obr. 7). S výskytem tkalcovských rozpínek v pramenech raně novověkého (resp. postmedieválního) období kontrastuje jejich absence v pramenech středověkých, možná ale jen zdánlivě. Pozornost v této souvislosti poutá textilní terminologie Klaretova slovníku – „Bohemáře“ (*Flajšhans ed. 1926*, 67–68). Na rozdíl od skeptičtějších autorů (*Březinová 2007*, 16) se domníváme, že v latinském výrazu *dola* (*dolabella* ?), jehož staročeským ekvivalentem



Obr. 3. Zkřížená nákončí rozpínky a člunek na pečeti tkalcovského cechu v Sezemicích z r. 1597. Průměr 41 mm. Archiv Národního muzea, inv. č. D 116.
Fig. 3. Crossed loom temple ends and shuttle on the sealer of the weaving guild in Sezemice from 1597. Diameter 41 mm. Archive of National Museum, Inv. No. D 116.



Obr. 4. Detail tkalcovského stavu s dvojdílnou stavitelnou rozpínkou na osnově, 19. století. Muzeum a galerie Orlických hor, Rychnov nad Kněžnou. Foto J. Ouřada. Šipkou vyznačena rozpínka.

Fig. 4. Detail of loom with two-part adjustable loom temple on the threads, 19th century. Orlické Hory Museum and Gallery, Rychnov nad Kněžnou. The loom temple indicated by arrow.

je podle Klareta *rospinadlo* (od *rozpíerati*, *rozpieti*) – rozpínka (?), bychom sledovaný typ tkalcovské pomůcky mohli spatřovat. Vročením kolem r. 1360 by Klaretova zmínka o rozpínce společně s dalšími názvy funkčních součástí horizontálního stavu, na něž upozorňuje H. Březinová, ani nebyla příliš časově vzdálena pojednáváním archeologickým nálezům.

3. Možnosti a meze interpretace semonického nálezu

3.1. Určení typu a funkce předmětu

Se zřetelem k zahraničním analogiím v archeologickém materiálu a výpovědi dalších pramenů (viz výše) lze oba nálezy ze Semonic bez problémů přeradit z kategorie atypických militarií mezi výrobní nástroje. Takové interpretaci nahrává i fakt, že se zde nákončí rozpínky uchovala kompletně, tj. v páru. Vzhledem ke shodnému tvaru i rozměrům totiž s velkou pravděpodobností příslušela jednomu exempláři tkalcovského nástroje. Párové ozubené nákončí odpovídá dvěma posuvným ramenům rozpínky. Profil tulejky prozrazuje tyčovitá, velmi slabá ramena, o způsobu jejich spojení (objímka, zarážky, hřeby, šňůrky atd.) můžeme podle mladších dochovaných ukázek jen spekulovat (*obr. 1: 3; srov. Kínzer – Fiedler 1895, 34*). Rozměry i tvarem mají semonická kování nejbliže ke zmíněným švýcarským nálezům z lokalit Alt-Lägern (12. nebo poč. 13. stol.) a Kleinhöchstetten ze 13. stol. (*Windler 2005, Abb. 1*).

Jediným, zato nesporným svědectvím přítomnosti tkalcovského stavu v Semonicích je tedy drobný detail jeho technického příslušenství. Vzhled horizontálního, nejspíše dvoupodnožkového stavu, jehož klapot byl za okny semonické tvrže slyšet, naznačují zahraniční ikonografické prameny (nejstarší známé vyobrazení horizontálního stavu z poloviny 13. stol. cituje *Walton 1991, fig. 169*; dále *Březinová 2007*)⁵ a rekonstrukce stejně ojedinělých archeologických situací (*Windler 2008, Abb. 10: tkalcovna ve Winterthuru*).

⁵ Užitečný přehled tematicky uspořádaných ikonografických pramenů: <http://www.larsdatter.com/weaving.htm>

3.2. Problém nálezové situace a její rekonstrukce

Pro přibližnou představu terénního kontextu sledovaného předmětu a jednoho z klíčových nálezových souborů středověku máme dnes k dispozici jen tři velmi stručné informační zdroje. Nejmladším, z něhož vychází monografie V. Humla (1967), je zprostředkované svědectví laboranta V. Landy, pracovníka „zemského muzea“ (NM), který Semonice ve svých terénních denících, archivovaných v NM, sám nezmiňuje. O lokalitě však informoval L. Niederla (1916, 4). Ten usoudil na existenci zděného přízemí a dřevěného patra odkryté budovy tvrze: „v ssutinách byly nalezeny věci z prvního patra oddělené vrstvou lepenice a shořelých trámů od nářadí, které se nalézalo patrně dole v přízemí“ a jako jediný uvedl rozměry základového zdiva stavby (6,60 x 8,50 m). Krajský konzervátor a jeden z průkopníků české archeologie L. Šnajdr, dosud považovaný za autora výzkumu (Huml 1967, 5), objev semonické tvrze stručně zhodnotil (Šnajdr 1897, 216–217), v závěrečné bilanci své celoživotní práce jej však ani nezminil (Šnajdr 1911). Lokalitu totiž pouze navštívil a ohledal na pozvání J. Jaroše, jak ostatně sám uvedl ve zprávě vídeňské Centrální památkové komise. V terénu rozlišil stratigrafii tří vrstev sežehnuté mazanice omítky stěn a podlah, vyjmenoval hlavní kategorie nálezů, umístěných v NM a datoval je do 13. stol. (zřejmě bez znalosti nálezů Václavova groše).

Důležitým svědectvím objevu tvrze, jejíž odkryv zahájily již r. 1895 terénní úpravy na pozemku tehdy přestavěné usedlosti čp. 1 v Semonicích, jsou dosud opomíjené zprávy, které o něm bezprostředně referovaly v regionálním tisku (Anonym 1896a; 1896b; 1897).⁶ Z nich je zřejmé, že dárce archeologických nálezů, poslanec a starosta okresního zastupitelstva jaroměřského Jan Jaroš, výkop na tvrzi v r. 1896 také sám uskutečnil: „dal tu v sobotu třemi dělníky kopati a do pondělí do večera byla práce za jeho stálého dozoru hotova“. Podnět k záchranné akci dal majitel usedlosti čp. 1, semonický starosta Jan Jelínek. Prvotní identifikaci nálezů, záhy svěřených NM a z menší části Městskému muzeu v Jaroměři (nyní nezvěstné), provedl „znalec starožitností“ Josef Duška z Josefova. Informace o nálezech krátce po jejich vyzvednutí ze země mají značnou hodnotu, byť jde spíše o letný výčet pozornosti vzbuzujících předmětů. Dozvídáme se, že nálezový celek tehdy obsahoval vedle dosud evidovaných exemplářů nástrojů a zbraní (jako např. meč, původně kompletní, s dnes ztracenou přímou záštitou) „mnoho set jiných drobnějších hospodářských předmětů“. Stavební destrukce, dosahující metrové mocnosti („uhlí z dubového dřeva a celý jeden dubový trám ... vše to leželo v haldách mazanice, v níž pozorovány rourovité otvory“: negativy dřevěných konstrukcí?), byla považována za pozůstatky roubené dvoupatrové stavby na kamenných základech (Anonym 1896a; 1986b). Hmotný inventář údajně čítal přes 300 ks (!) předmětů, z nichž ve sbírce NM dnes evidujeme 166 ks. Následujícího roku proběhl ještě revizní výzkum lokality nákladem zemského muzea (viz Landovo sdělení), který semonický fond doplnil menším nálezovým souborem, v jehož výčtu působí znepokojivě dnes rovněž nezvěstné „zlomky kachlíků“ (Anonym 1897).

Ani nález tkalcovské rozpínky není stratigraficky dokumentován. Otázku, v které části objektu se tkalcovský stav nacházel, na základě výše zmíněných relací neobjasníme. Veškeré hmotné vybavení jednoprostorové, pravděpodobně vícepodlažní stavby s výrazným podílem dřevěných konstrukcí, tj. věže typu donjonu o nevelkých půdorysných rozměrech (v základovém zdivu 6,6 x 8,5 m) údajně spočívalo (podle Šnajdrova zjištění) ve třech stratigrafických vrstvách. Lze předpokládat, že spodní úroveň požářiště obsahovala předměty uložené v částečně zahloubeném přízemí (hospodářsko-provozním), na něž se zřítíla vyšší podlaží, jejichž nálezový inventář odpovídal obytné a obranné funkci (mimo to část objektu prokazatelně sloužila jako sýpka).

Zemědělské a patrně i řemeslnické náčiní bylo skladováno v přízemí věže, v případě tkalcovského stavu však jednoznačnou odpověď dát neumíme. Etnograficky doložená praxe sezónní tkalcovské práce nevylučuje, že tkalcovský stav mohl být v daném prostoru též pouze složen v rozebraném stavu.

⁶ Za laskavé zpřístupnění tohoto pramene vděčím Jiřímu Kalferstovi. Vročením výzkumu se údaj časopisu Ratibor (1896) rozchází se záznamem inventáře NM. Zde je uveden rok převzetí nálezového souboru 1895, který cituje dosavadní literatura (Huml 1967 ad.), ale zápis byl proveden s dvacetiletým zpožděním teprve v r. 1916, což může vysvětlovat vcelku nepodstatnou nepřesnost.



Obr. 5. Fajánsový džbán se symboly tkalcovského cechu (tři člunky a rozpínka). Malba dekoru provedena na bílém podkladu v kombinaci modro-žluto-zelené. Značeno: ANDREAS KADLECZ CEH:MISTER ADAM TAKACZ PAL 1691. Habánská keramika. Výška 30 cm. Národní muzeum, národopisné odd., inv. č. H4–20.499. Fig. 5. Faience jug with the symbols of the weaving guild (three shuttles and loom temple). Painted decoration on a white base in a combination of blue-yellow-green. Habán pottery. Height 30 cm. National Museum, Ethnographic Department, Inv. No. H4–20.499.

Tkalci, ač nebyli vlastními výrobci svého pracovního nástroje, se bez schopnosti vyměňovat jeho poškozené součásti neobešli. Stejně tak je možné, a podle našeho názoru i pravděpodobnější, že semonický stav byl zkonstruován na místě, kde až do svého zániku sloužil svému účelu. Typologicky jsou objekty tkalcovských provozů, zachycené v městském prostředí Winterthuru (13.–14. stol.) či Milána (14. stol.; *Windler 2008*, 215, Abb. 10, 14), interpretovány jako tzv. *Webkeller*. Umístění tkalcovského stavu v přízemí středověkého patrového domu dokládá ikonografie (např. *Windler 2008*, Abb. 11). Uvedené příklady by nemusely být vzdáleny nálezové situaci Semonice, ale jednoznačný závěr by přinesla pouze lokalizace stop po tkalcovském stavu v podobě negativů jeho dřevěných komponent v terénní úrovni prvního podlaží tvrze, příp. podnožkové jámy (*Trittgrube*).

Předpokládáme-li přímé osvětlení interiéru, je zřejmé, že na rozdíl od dílenských objektů mohlo být v přízemí tvrze – jakožto fortifikační stavby – zajištěno jen minimem otvorů. Zimní provoz, kdy nad tkalcovským dílem v Semonících možná hořel plamen jednoho ze železných kahanů nalezených v destrukci tvrze, navíc vyžadoval vytápěnou místnost. Můžeme tedy odůvodněně uvažovat některé z vyšších podlaží věže, vyhrazené ještě pracovním účelům.

3.3. Datování tvrze a jejího inventáře

Písemné prameny o semonické tvrzi mlčí. Existenci sídla v lokalitě naznačuje pouze jednu zmíněný (r. 1357) predikát bratří Peška a Jošta Herynků ze Semonice v souvislosti s patronátem kostela, který o samotné tvrzi nic nevyovídá (*LC 1.1*, s. 9). Archeologické datování nálezové situace tvrze, jež nebyla po svém zániku obnovena, bylo již dříve navrženo do počátku 14. stol. (*Niederle 1916*, *Huml 1967*), je obecně přijímáno (např. *Klápště 2005*, 165; *Ježek 2007*, 546) a dosud nebyl důvod k jeho zásadní revizi. Opírá se o typologicko-technologickou charakteristiku keramických nádob (*obr. 2*), chronologicky citlivějších železných artefaktů jako např. mečů, fragmentů brnění, ostruhy), ale především o nález pražského groše krále Václava II. (1300–1305). Výše naznačenou

chronologii by mohla zpochybňovat pouze obtížně interpretovatelná zmínka o nálezů dnes již ztracených kachlů (*Anonym 1897*). Mezi lokalitami s nálezy nejstarších komorových (reliéfních) kachlů tvrze ve 14. stol. nenacházíme. Mohlo však jít o kachle nádobkové či o reliéfní dlaždice, jejichž případnou záměnu s kachli nelze vyloučit. Oba typy výrobků jsou ve výbavě drobných venkovských sídel prokázány již v předchozím století (např. Kovalov). Příčinu požáru, v jehož důsledku tvrz zanikla, neznáme, a jeho případnou souvislost s válečnými událostmi let 1307–1308 (*Huml 1967*, 5; srov. *Knapp 1887*, 8; *Šusta 1926*, 512–513, 518–519; *Havránek – Daňhelka – Kristen edd. 1958*, 160–162, 304) nelze prokázat.

Jestliže Václavova ražba představuje *terminus post quem* pro celý nálezový soubor, je zřejmé, že řada jednotlivostí hmotného inventáře může naopak odrážet stav vybavení sídla v ještě starším období. Např. zmíněnou skupinu zbraní a zbroje bychom mohli bez problémů datovat do 13. století. Delší životnost lze předpokládat především u řemeslně náročnějších a dražších výrobků. Nemusíme k nim počítat pouze meč a zbroj, v rodině rytíře nezřídka děděné, ale zčásti i pracovní a technické vybavení, tvořící *fundus instructus* hospodářství tvrze. Vzhledem k pořizovací ceně bylo žádoucí i možné (za předpokladu adekvátní údržby) provozovat je delší čas. Platí to jistě i pro ruční tkalcovský stav. Středověkou praxi neznáme, ale v 18. a 19. stol. se předpokládá životnost podnožkového tkalcovského stavu až sto let (*Hynková 2000*). Mluvíme-li o semonickém nálezovém souboru jako o vzorové ukázce hmotné kultury kolem přelomu 13. a 14. stol., získáváme tím rovněž pravděpodobný rámec pro datování tkalcovského stavu.

3.4. Otázky tkalcovské výroby

Jaký typ příze mohl být v Semonicích tkán? Pokud jsme ochotni považovat nález čtvera pérových nůžek za doklad chovu a stříže ovcí na semonickém statku (*Huml 1967*, 44; *Březinová 2007*, 58), nemůžeme zcela vyloučit, že místní tkalcovna zpracovávala přízi vlněnou, tedy sukno. Vzhledem k náročnosti technologického postupu, vyžadujícího souslednost více specializovaných úkonů, jež se staly ve středověku dílem samostatných řemeslných profesí (přehled viz *Petráň 1985*, 700; srov. *Winter 1909*, 613–615), to ale považujeme za méně pravděpodobné. Geografická poloha lokality v blízkosti Podorlicka (později tradiční oblasti plátenické výroby) neodporuje předpokladu příze rostlinného původu, získávané především zpracováním lnu. Podrobný popis pracovního procesu od sklizené lnu po tkaní plátna, který nám uchoval o pár století později Tadeáš Hájek z Hájku (*Petráň 1965*), ukazuje, že též nebyl úkolem nijak snadným.

Plátenictví v éře rukodělné tkalcovské výroby zaměstnávalo muže (řemeslní tkalci) i vesnické ženy, jež tkaly pro potřebu vlastní domácnosti (*Mevaldová – Tauberová 2008*). Kdo se věnoval tkaní látek na semonické tvrzi, nevíme. I kdyby bylo povinností kvalifikovaného služebnictva (což je zřejmě pravděpodobnější než užitečná záliba urozených příslušnic zemanovy rodiny), umístění relativně cenného výrobního zařízení (podobně jako dvojice pluhů) v bezpečí obytné věže tvrze, a nikoli v prostoru hospodářského (příp. i rezidenčního) dvora v jejím sousedství, překvapovat nemusí. Odpovídá předpokládané funkci opevněných věžových tvrzí při ochraně majetku drobných feudálů.

S výše naznačenými úvahami souvisí další otázka, jaký charakter měla tkalcovská výroba na středověké tvrzi. Primární funkcí řemeslné výroby v prostředí středověkých šlechtických sídel bylo krytí vlastní spotřeby (*Brych 1998*, LIII). V případě tkalcovství je však pravděpodobné, že se produkce neomezovala na potřeby sídla, ale zásobovala současně i příslušné venkovské sídliště. Nemuselo jít jen o prodej přebytků, jak uvažuje v případě švýcarského hradu Alt-Lägeru *W. Wild (2008*, 214). Co však víme o situaci kolem roku 1300? Představa poddaných přinášejících svoji podomácku zhotovenou přízi do semonické tvrze k výrobě tkaniny za poplatku vrchnostenské tkalcovně nemusí být fantazií. V městském prostředí později takový model (tkaní na objednávku), upravený cechovními regullemi, mezi tkalci a zákazníky fungoval (*Petráň 1985*, 692), na venkově v podmínkách podomácké výroby byla praxe podobná. Opačný postup se ovšem zapovídal, jak dokládají nijak neobvyklá restriktivní ustanovení řady tkalcovských statut, totiž zákaz „*louditi nebo vyběhávati si přízi*“ tkalci (*Winter 1913*, 272; do vynálezu spřádacího stroje totiž poptávka po přízi převyšovala nabídku).

4. Textilní produkce v prostředí středověké tvrze – shrnutí

V nálezech z drobných opevněných sídel typu tvrzí nebo rezidenčních dvorů jsme doposud evidovali první z kroků textilní produkce, a to výrobu příze. Setrvačnick vřetene – přeslen – je přitom hojněji doložen v českých lokalitách (Čimice, Chodov, Chvojen, Mrázova Lhota, Opočno u St. Boleslavi, Sedlec u Tábora, Zvírotice), na Moravě jsou to např. Konůvky, Mstěnice. Zdá se proto, že předení patřilo k obvyklým pracovním činnostem, jimž se věnovaly zejména ženské obyvatelky středověkých tvrzí. Na rozdíl od předení, jež si na venkově dlouho podrželo ráz primitivní domácí výroby, kterou mohla zvládat pomocí jednoduchých prostředků (přeslice – vřeteno) i nekvalifikovaná pracovní síla, představuje tkaní látek kvalitativně vyšší úroveň řemeslné práce, vyžadující odborné školení. Obecně se soudí, že tkalcovství, především soukenictví, se zavedením horizontálního (prošlupového) stavu stalo doménou mužů–tkalců a profesionálního řemesla, rozvíjeného v prostředí měst. Odtud se měl horizontální stav jen zvolna šířit na venkov, kde se naopak předpokládá delší životnost staršího primitivnějšího typu vertikálního stavu, vyhovujícího tehdejšími nárokům podomácké, zejména plátenické produkce (podrobněji *Březinová 2007*, 62–63, 81–84, 100–101).

Semonický nález staví nastíněný model do nového světla. Přítomnost horizontálního stavu i pracovní síly, schopné jej ovládat (předpokládejme alespoň na úrovni jednoduchých plátňových vazeb), na venkovské tvrzi počátku 14. stol. svědčí nejen o poměrně rychlé recepci této významné technologické inovace, zprostředkované ve 13. stol. ze západoevropského prostředí komunitami řemeslníků usazovaných v nově zakládáných městech, ale i o její aplikaci ve šlechtickém hospodářství. Nezbyvá než konstatovat, že řemeslná výroba v prostředí středověkých šlechtických sídel představuje téma, o němž víme přes všechna dosavadní zjištění málo. O tkalcovství zatím nelze říci, zda jako obtížně postižitelná aktivita pouze uniká archeologické evidenci, nebo zda představovalo spíše výjimku. O tom, že nemuselo být cizím řemeslem ani na hradech, svědčí sporadické hmotné (*Windler 2005*; *Wild 2008*, 214) a písemné (*Slivka – Vallašek 1991*, 77) prameny ze zahraničí.

5. Závěr

Nález páru železných nákončí tkalcovské rozpínky ze Semonic u Jaroměře je nejstarším dokladem výskytu horizontálního tkalcovského stavu v českých zemích. Význam nálezu rozpínky podtrhuje početnost podobných artefaktů, registrovaných dosud pouze v západní polovině Evropy, nejbližší na teritoriu Německa a Švýcarska. Semonický nález je na základě průvodního materiálu datován do počátku 14. století. Za pravděpodobného předpokladu delší životnosti tkalcovského stavu (podle etnografických analogií minimálně po dvě generace uživatelů) lze hypoteticky uvažovat i přesah do 2. pol. 13. stol., tj. do období, kdy k nám měla podle dosavadních úvah nová progresivní technologie tkaní pronikat. K novým zjištěním patří fakt, že středověká tkalcovská výroba, od 14. stol. postupně organizovaná jako odvětví městského řemesla, mohla být v této době za pomoci horizontálního stavu (čili na srovnatelné technické úrovni) provozována i v prostředí venkovských sídel, resp. hospodářství nižší šlechty. Povahy a rozsah této činnosti zatím unikají našemu poznání. V kontextu dalších inovací 13. stol., čitelných v semonickém archeologickém materiálu, ovšem dává přítomnost horizontálního stavu nejen smysl, ale společně s pokročilou agrární technikou naznačuje úlohu statků nižší šlechty při zavádění nových technologií a hospodářských proměnách vrcholně středověkého venkova. Svědectví, jež hmotný inventář semonické tvrze po stu letech opět vydal, potvrzuje i jednu metodicky nezanedbatelnou skutečnost: pozornost starým muzejním sbírkám, včetně pramenů, jež pamatují historicky překonané epochy české archeologie, nemusí být ani dnes při všech informačních ztrátách a limitech bezúčelná.

Prameny a literatura

- Anonym 1896a*: Nález starožitností. Ratibor XIII, č. 30 (25.7.), 414–415.
— *1896b*: Nález starožitností v Semonících. Ratibor XIII, č. 33 (15.8.), 455.
— *1897*: Tvrzka v Semonících. Ratibor XIV, č. 28 (10.7.), 388.

- Brych, V. 1998: Hmotná kultura středověké tvrze v Čechách. In: L. Svoboda a kol., Encyklopedie českých tvrzí I, Praha, XLVII–LXXXIII.
- Březinová, H. 1997: Doklady textilní výroby v 6.–12. století na území Čech, Moravy a Slovenska. Památky archeologické 88, 124–179.
- 2007: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických pramenů. J. Klápště – Z. Měřínský edd., Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensque 2. Praha – Brno.
- Flajšhans, V. ed. 1926: Klaret a jeho družina. Sv. 1. Slovníky veršované. Praha.
- Havránek, B. – Daňhelka, J. – Kristen, Z. edd. 1958: Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila. Praha.
- Hošek, J. 2006: Metalografie železných předmětů ze semonické tvrze ve světle studovaných výkuvů ze středověkých tvrzí, vesnic a měst. Památky archeologické 97, 265–320.
- Huml, V. 1967: Zaniklá tvrz Semonice. Fontes musei Reginae Hradecensis. Supplementum 2. Hradec Králové.
- Husa, V. – Petrůň, J. – Šubrtová, A. 1967: Homo faber. Pracovní motivy ve starých vyobrazeních. Praha.
- Hynková, H. 2000: Tkalcovské nářadí a práce s ním v Orlických horách a Podorlicku. Orlické hory a Podorlicko 10, 44–80.
- Jakubec, J. 1894: České tkalcovství rukodílné. Příspěvek k českému názvosloví. Český lid 4, 34–41.
- Ježek, M. 2007: Jaroměřsko v raném středověku. Archeologické rozhledy 59, 523–570.
- Kinzer, H. – Fiedler, O. 1895: Technologie ručního tkalcovství. Díl I. Tkalcovství listové. Olomouc.
- Klápště, J. 1998: Les outils de la préparation du sol au Moyen Age. In: Le village médiéval et son environnement. Études offertes a Jean-Marie Pesez, Paris, 359–365.
- 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.
- Klausmann, R. 2007: Breithalter aus Hessen – drei Exemplare eines Webereigeräts. In: Hessen Archäologie 2007, Stuttgart, 119–120.
- Knapp, A. 1887: Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem. Jaroměř.
- LC: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim I–VI. Edd. F. A. Tingl, J. Emler et al. Pragae 1867 etc.
- Mevaldová, H. – Tauberová, M. 2008: Len, konopí, kopřiva. CD-ROM ke stejnojmenné výstavě národopisného oddělení Národního muzea, Letohrádek Kinských 16. 10. 2008 – 1. 3. 2009.
- Mysliveček, M. 1994: Panoptikum značek, symbolů a znamení. Praha.
- Niederle, L. 1916: Nejstarší české pluky. Národopisný věstník československý XI, 1–3. Dostupné na: <http://tyfoza.no-ip.com/vestnik/html/knihy/vestnik11/index.htm>
- Petrůň, J. 1965: Renesanční rozprávka z roku 1562 a technologie českého Inářství a plátenictví v 16. a počátkem 17. století. Český lid 52, 65–75.
- 1985: Dějiny hmotné kultury I/2. Praha.
- Slivka, M. – Vallašek, A. 1991: Hrady a hrádky na východnom Slovensku. Košice.
- Smetánka, Z. 1989: Č. kat. 160–178. In: Památky národní minulosti. Katalog historické expozice Národního muzea v Lobkovickém paláci. J. Kočí – V. Vondruška edd., Praha, 61–62.
- Staňková, J. 1961: Výrobní nástroje lidových tkalců na Žďársku. Vlastivědný sborník Vysočiny IV, 91–108.
- Suk, R. 1966: Rukodílná textilní výroba. Muzejní a vlastivědná práce 4, 74–84.
- Svobodová, V. 1968: O výtvarném charakteru lidové architektury na Českomoravské vysočině. Národopisné aktuality (Krajské středisko lidového umění ve Strážnici) 1968/2, 100–118. Dostupné na: <http://na.nulk.cz/1968/2/Nr.html>
- 1969: U horáckých tkalců. Národopisné aktuality (Krajské středisko lidového umění ve Strážnici) 1969/2, 99–110. Dostupné na: <http://na.nulk.cz/1969/2/Nr.html>
- Šnajdr, L. 1897: Burgställe und Fundstätten in Böhmen. Mittheilungen der K. K. Central-Comission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale 23, 216–219.
- 1911: Paměti konzervátora L. Šnajdra. Kojetín.
- Šusta, J. 1926: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví. Praha.
- Walton, P. 1991: Textiles. In: J. Blair – N. Ramsay eds., English Medieval Industries. Craftsmen, Techniques, Products, London – New York, 319–354.
- Wild, W. 2008: Burgen im Kanton Zürich. In: Archäologie mittelalterlicher Burgen. Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und Neuzeit 20, Paderborn, 211–218.
- Windler, R. 2005: Keine Geschossspitze, sondern Webstuhlteil. Zum Nachweis eines Tritwebstuhls auf der Burg Alt-Lägern (Kanton Zürich). Mittelalter – Moyen Age – Medioevo – Temp medieval 10, 120–122.

- Windler, R. 2008: Mittelalterliche Webstühle und Weberwerkstätten – Archäologische Befunde und Funde. In: W. Melzer Hrsg., Archäologie und mittelalterliches Handwerk – Eine Standortbestimmung. Soester Beiträge zur Archäologie 9, Soest, 201–215.
- Winter, Z. 1909: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620). Praha.
- 1913: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha.
- Zimmermann, B. 2000: Mittelalterliche Geschosspitzen: kulturhistorische, archäologische und archäometallurgische Untersuchungen. Basel.
- Zpráva Arch. sboru 1897: Zpráva Archeologického sboru Musea království Českého. Památky archeologické a místopisné 17, 662–665.

The Semonice manor – ad fontes: the oldest evidence of a horizontal loom from Bohemia

The inventory from the burnt fortified manor in Semonice near Jaroměř, Eastern Bohemia, is one of the primary sources of the material culture of smaller feudal estates on a Czech and European scale. The core of the find collection is composed of 160 iron objects, a sample of medieval pottery and a Prague groschen of King Wenceslaus II from the years 1300–1305. The objects offer testimony on the everyday life on the estate (including economic activities), which ended probably at the beginning of the 14th century as the result of a fire before being recorded in written history.

The find of a pair of iron loom temple ends (previously identified as arrows) is the oldest archaeological evidence of a horizontal loom in the Czech Lands. Excavations in 1896 unfortunately did not document the find situation at the manor, i.e. not even the position of the loom temple or possible traces of the wooden construction of the former loom. Nevertheless, the importance of the find of the medieval loom temple is underscored by the infrequency of similar artefacts registered in the western half of Europe, the closest in Germany and Switzerland. A new interpretation of the Swiss, typologically closest specimens from Alt-Lägern and Kleinhöchstetten was also an impetus for the identification of loom temples in Bohemia. Later iconographic sources could assist in their functional interpretation, especially guild heraldry bearing crossed loom temples as a symbol of the weaving craft; ethnographic parallels could also prove valuable. In the finds from smaller settlements (fortified manors, residential courts) we have recorded the first steps in textile production on Bohemian territory – the production of yarn by means of spindles (spindle flywheels). The Semonice loom temple find indicates that medieval weaving, gradually organized from the 14th century in Bohemia as a branch of town guild craft, could have been operated at this time using a horizontal loom (or a comparable technical level) in a homecraft manner also at rural settlements or as part of the economic activities of the lower nobility. For now we can only speculate on the nature and extent of this production – firstly to cover one's own needs, possibly even supplying surplus to the relevant rural settlement, or perhaps custom weaving using delivered yarn.

English by *David J. Gaul*

O krádeži a nálezu gotického ciboria na Novém Městě pražském

Jan Royt – Jaromír Žegklitz

Při archeologickém výzkumu v ulici Na Poříčí na Novém Městě pražském v r. 2004 byla objevena nádoba, interpretovaná jako ciborium. Je zhotovena tepáním ze stříbrného plechu a zdobena raženým, litým, rytým a cízelovaným dekorem. Kruhový medailon zdobený rytím, zlacením a emaillem s postavou Bolesného Krista přidržovaného dvěma anděly prozrazuje vliv frankovlámského prostředí a dovoluje s přihlédnutím k celkovému tvaru nádoby datovat její vznik do doby kolem přelomu 14. a 15. století. Protože nálezová situace svědčí o tom, že se ciborium dostalo do země ve starší fázi 15. stol., je možné jeho ukrytí spojovat s vlnou drancování pražských kostelů a klášterů při husitských obrazoboreckých bouřích.

ciborium – Praha – Václav IV. – frankovlámské vlivy – husité – obrazoborectví

The theft and discovery of a Gothic ciborium in Prague's New Town. A vessel interpreted as a ciborium was discovered during archaeological excavations in Na Poříčí St. in Prague's New Town in 2004. The ciborium is made of wrought silver plate and adorned with stamped, cast, engraved and enchased decoration. A round medallion decorated with engraving, gilding and enamel with the figure of the Crucified Christ held by two angels reveals a strong Franco-Flemish influence and enables, along with the overall shape of the vessel, a dating of its origin to the turn of the 15th century. Since the find context offers evidence that the ciborium was put into the ground sometime at the beginning of the 15th century, it is possible to connect its hiding to the wave of plundering of Prague churches and monasteries during the Hussite iconoclastic turmoil in 1419.

ciborium – Prague – Wenceslaus IV – Franco-Flemish influences – Hussites – iconoclasm

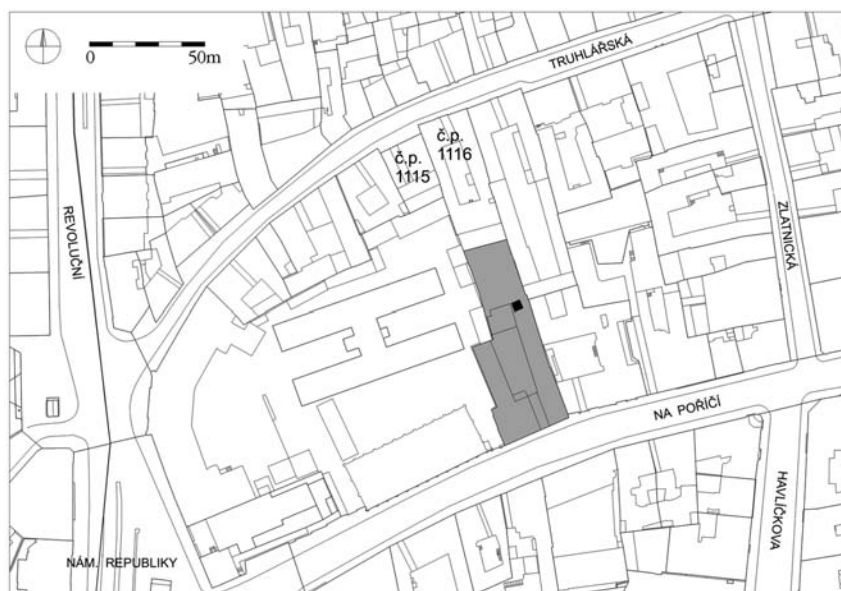
*... šibalské biechu tehdy moci silné,
náboženstvie tehdy bieše pokrytské, velmi divné:
ktož ukrutnější morděř, násilník, žhář bieše,
ten heslo to „obránce zákona božieho“ jmějieše.
Kostely, kaply, kláštery, oltáře, to vše bořechu naporád,
lúpiec, berúc, mordujíc diechu: Toť jest dobrý náš řád!*

Slyšte všickni, staří i vy, děti
(Havráněk – Hrabák – Daňhelka a kol. edd. 1963, 391)

Souběžně se záchranným archeologickým výzkumem areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v Praze (2003–2005) proběhl v r. 2004 v bezprostředním východním sousedství (v souvislosti s výstavbou hotelu Ibis) záchranný archeologický výzkum na parcele domu č. p. 1076/II v ul. Na Poříčí (viz Kašpar 2006). V jeho průběhu byla při vých. okraji zkoumané plochy (čtverec 2N, 53 m v hloubce parcely od uliční fronty domu) objevena kovová nádoba, interpretovaná již před jejím restaurováním a konzervací jako ciborium, tedy liturgická nádoba sloužící v kostele k uchovávání konsekrovaných hostií (obr. 1, 2).

Vývoj sídelních aktivit na zkoumané ploše

V sev. části zkoumané plochy o celkové rozloze ca 1600 m² byly odkryty pozůstatky předlokačnického osídlení, reprezentované částí rozměrného pravoúhlého suterénu pravděpodobně dřevohliněného domu. Přítomnost destrukce opukového kvádřikového zdiva nabízí srovnání s nedalekým dřevohliněným domem se zděnou vstupní šjí, jenž byl součástí zdejší zástavby ve 2. pol. 12. až 1. pol. 13. stol., zaniklé patrně v souvislosti s výstavbou staroměstských hradeb (viz Juřina a kol. 2005; Havrda et al. 2006). Po jejich vybudování až do založení Nového Města, resp. do počátků stavební činnosti



Obr. 1. Praha – Nové Město, plán domovního bloku vymezeného ulicemi Na Poříčí, Zlatnickou a Truhlářskou a náměstím Republiky. Parcela domu č. p. 1076/II včetně nezkoumané podsklepené plochy uličního křídla vyznačena šedou barvou, místo nálezu (čtverec 2N) černým čtverečkem. Zhotovil J. Růžička.

Fig. 1. Prague – New Town, plan of the house block demarcated by the streets Na Poříčí, Zlatnická and Truhlářská, and náměstí [Sq.] Republiky. The lot of house no. 1076/II, including the unstudied cellar spaces of the street wing, is highlighted in grey; the find location (quadrant 2N) is labelled with a small black square.

v této jeho části, jsou zde lidské aktivity doloženy jen řídkými nálezy keramiky 2. pol. 13. až 1. pol. 14. stol. ve výplni několika z mnoha nevelkých, do podloží zahloubených jam nejasného účelu.

První zmínky týkající se novoměstské lokační zástavby na námi sledované parcele pocházejí ze samotného konce 70. let 14. stol., kdy na místě dnešního č. p. 1076/II stály tři domy (Tomek 1870, 233). K nim náležející sklepy byly součástí v době archeologického výzkumu stojícího uličního křídla domu, sahajícího do vzdálenosti 15,5 m od uliční fasády (obr. 3). Vzhledem k absenci jakýchkoli jiných pozůstatků základového zdiva datovatelného do stejného období je zřejmé, že hlouběji do parcely nezasahovaly ani nadzemní části těchto gotických domů.

Archeologickým výzkumem bylo zjištěno, že někdy kolem poloviny 15. stol. byla prakticky přes celou šířku parcely v jejím dnešním rozsahu zbudována nepodsklepená zděná stavba, orientovaná svou delší osou zhruba V–Z, jejíž sev. obvodová zeď probíhala ca 7 m jižně od místa nálezu ciboria. Její zánik lze na základě vyhodnocení nalezené keramiky klást k přelomu 16. a 17. století.

Další písemné zprávy týkající se zkoumané polohy pocházejí až ze 17. století. Podle Berní ruly zde v r. 1654 stály jen dva domy; k jejich majtkovému sloučení do jediného celku v celé šíři dnešní parcely došlo někdy mezi lety 1662–1682, kdy také pravděpodobně byly oba domy radikálně přestavěny (Juřina 2004, 8–10). Samotné místo nálezu ciboria ani jeho bezprostřední okolí nebylo ovšem dotčeno žádnou stavební činností, jež by výrazněji narušila starší terény. Po založení blízkého kapucínského kláštera ve 30. letech 17. stol. se zadní část dnešní parcely stala součástí klášterní zahrady, zřízené v r. 1644, a byla tak na mnoho dalších desetiletí před stavební aktivitou uchráněna.

Situace se změnila po zrušení kláštera v rámci josefínských reforem. Někdy mezi lety 1786 a 1791 bylo ke stávajícímu objektu přistavěno nepodsklepené pravé dvorní křídlo (Juřina 2004, příloha č. 3), jež svou sev. částí překrylo místo uložení ciboria (obr. 3). Poslední výrazný zásah do historických



Obr. 2. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Ciborium, celkový pohled. Vlevo stav po nalezení, vpravo stav po restaurování. Výška 105–111 mm. Všechny fotografie J. Žegklitz.

Fig. 2. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Ciborium, overall view. On the left the condition of the ciborium at the time it was found; on the right the condition after restoration work. Height: 105–111 mm.

terénů před zahájením archeologického výzkumu představovala přestavba dvorních křídel objektu v letech 1907–1908, při níž byla v jižní části pravého křídla v souvislosti s úpravami interiéru pro kino Sibiř snížena podlaha (obr. 3; Juřina 2004, 14).

Popis ciboria

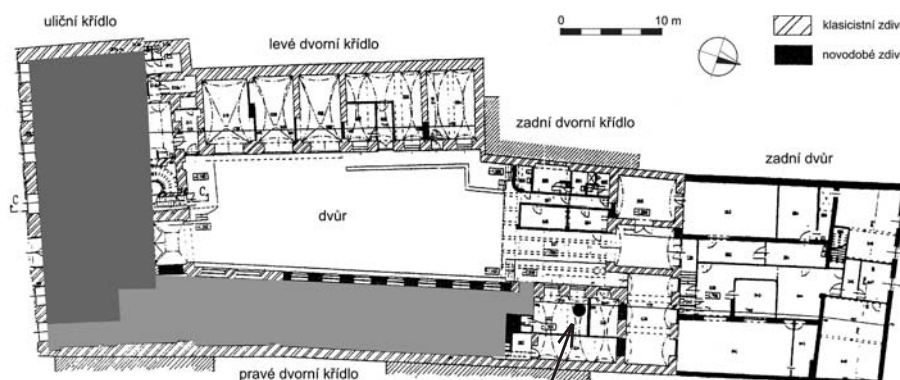
Nádoba typu „scheuer“ (srov. Drda – Krajč 2000) je zhotovená tepáním ze stříbrného plechu vysoké ryzosti (930/1000: analýza provedena v laboratoři Puncovního úřadu v Praze). Kulovité, výrazně zploštělé tělo je posazeno na zvonovitě se rozšiřující šestilaločnaté nožce. V místě styku těla a nožky se po obvodu vine pás raženého drobného perlovce mezi dvěma úzkými vývalky (obr. 4). Téměř svislá spodní hrana nožky je tvořena litým, 10 mm vysokým páskem s prolamovaným dekorem drobných čtyřlístků (obr. 5). Nahoře tělo poměrně ostře přechází do přímého, válcovitého, 19 mm vysokého okraje. V místě styku těla a okraje se po obvodu vine pás raženého „negativního“ perlovce (obr. 6). K tělu je nad úroveň jeho největší výdutí připojena bohatě profilovaná dutá úchytka, zdobená na obou bocích rytými a cizelovanými rozetkami a šrafováním (obr. 7), na spodních ploškách rytým a cizelovaným rostlinným, resp. abstraktním, blíže neurčitelným ornamentem (obr. 8).

Zespod na noze uprostřed je vsazen kruhový rytý medailon s vyobrazením Bolestného Krista podpíraného z obou stran anděly, zdobený zlacením a jamkovým, značně korodovaným a z převážné části vypadaným smaltem neurčitelné barvy (obr. 9). V místě spojení medailonu a nohy je po obvodu úzký pás provazce, nad ním pás drobných ražených křížků (obr. 10). Rozměry: výška 105–111 mm, průměr okraje 83 mm, průměr těla v místě maximální výdutí 116 mm, průměr nohy v místě styku s tělem 36 mm, průměr nohy dole 99 mm, šířka úchytky 35 mm, průměr medailonu 41 mm.

Předmět byl v zemi uložen pravděpodobně neporušený, k poškození těla a nohy došlo při odebrání okolní zeminy v průběhu archeologického výzkumu. Původní součástí předmětu bylo nepochybně víčko, které však nebylo nalezeno. Nález je v evidenci společnosti Archaia Praha, o.p.s., pod přír. č. P42/2004-2N005.

Umělecko-historické zhodnocení

Z období vlády Karla IV. a Václava IV. se dochovalo především v důsledku následných událostí poměrně málo liturgických nádob. Přitom vzhledem k velkému počtu farních i klášterních kostelů se



Obr. 3. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Plán přízemí objektu před demolicí dvorních křídel v zimě 2003/2004. Tm. šedá – rozsah gotických sklepů; sv. šedá – rozsah novověkých sklepů; místo nálezu označeno šipkou.

Fig. 3. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Plan of the ground floor of the building before the demolition of the courtyard wings in the winter of 2003/2004. Dark grey – Gothic cellars; light grey – Early Modern period cellars; find location marked by arrow.

stovkami oltářů můžeme důvodně předpokládat, že jich bývalo poměrně velké množství. Tak např. na přelomu 14. a 15. stol. bylo v nedostavěné katedrále sv. Víta na devět desítek oltářů. Oltáře byly často zřizovány z prostředků oltářních nadací. Nejvíc peněz z každé nadace bylo vynaloženo na plat oltářníka, za menší částky byly pořizovány příslušné liturgické nádoby (nejčastěji kalichy a patény) a liturgické rukopisy.

Nalezená nádoba s největší pravděpodobností sloužila jako ciborium, na což ukazuje její tvar i ikonografie medailonu s Bolestným Kristem. Ciboria byla využívána od raného středověku v chrámech s větším počtem věřících. Vývoj k jejich kanonizované podobě byl poměrně složitý. V raně křesťanské době během pronásledování si věřící brali konsekrovaný chléb a víno domů. Chléb býval zavinut do bílého plátna (dominicale, orarium), které bylo uloženo do košíčku vykládaného uvnitř hedvábím a ozdobeného zlatem či stříbrem, jak víme z epistoly sv. Jeronýma (ep. 125 ad Rusticum, PL 22, sl. 1085): *Nihil illo ditius, dui Corpus Domini canistro vimineo, Sanguinem portat in vitro*. V raném středověku byly konsekrované velké hostie ukládány buď do tzv. eucharistické holubice (columba), která byla zavěšována na řetízích do ciboriového oltáře, nebo do okrouhlých nádob s víčkem vyrobených z kovu, ze dřeva či ze slonové kosti, zvaných pyxis, artophorium, arca, capsula, theca či theotheca. Často mívala ciboria (z latinského cibus – pokrm) podobu věže (turrus, turriculum; *Tumpach – Podlaha 1916*, 813–814). V 11. stol. se rozšířil zvyk užívat pro věřící menší hostie (oblata), což vedlo i ke změně podoby nádoby na hostie. Nádoba-ciborium postupně nabyla podobu kalicha s laločnatou nohou a výrazně rozšířenou kupou uzavřenou víčkem.

Nalezené ciborium má typově blízko k profánním nádobám typu scyphus (něm. Scheuer či Kopf), o jejichž typologii naposledy podrobně informovali v článku o tzv. Husově hrnečku *Miloš Drda a Rudolf Krajčic (2000, 521–535, obr. 11–15)*. Scyphy různých forem byly používány od 2. pol. 13. století. V českém prostředí nemáme až na fragmenty odkryté archeologicky téměř žádné zachované v celistvosti. Nejbližší typové paralely pro naši nádobu nalézáme v Německu. Jde zejména o scyphus z Norimberka, z Lingenfeldu (*Drda – Krajčic 2000, tab. VI D, VI F*) či o scyphus Jeana sans Peur (kol. 1400, Karlsruhe, Badisches Landesmuseum; *Kovács 2004, 201*). O podobě užívaných scyphů se dozvídáme z iluminací rukopisů, např. ve Františkánské Bibli (Poslední večeře Páně, iniciála I, po r. 1270, Knihovna Národního muzea, XII B 13), v Oseckém misálu (Klanění tří králů, iniciála E, poč. 14. stol.), ve Velislavově Bibli (Lot a jeho dcery, před polovinou 14. stol., Národní knihovna ČR, XXIII C 124) či v Krumlovském sborníku (Hostina krále Asvera a Hostina synů Jobových, poč. 15. stol., Knihovna Národního muzea, III B 10, fol. 17v. a fol. 49v). Obdobná nádoba je vyobrazena na minia-



Obr. 4. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Ciborium, detail perlovce v místě styku těla a nožky.

Fig. 4. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Ciborium, detail of astragal at the point where the foot meets the body.



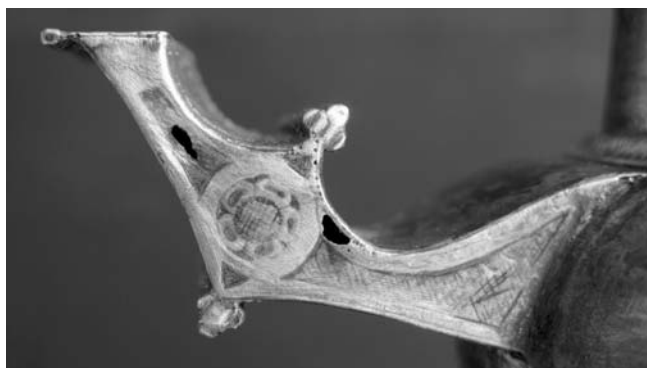
Obr. 5. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Ciborium, detail hrany nožky s prolamovanou výzdobou.

Fig. 5. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Ciborium, detail of edge of foot with open-work decoration.



Obr. 6. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Ciborium, detail perlovce v místě styku těla a okraje.

Fig. 6. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Ciborium, detail of astragal at the point where the body meets the rim.



Obr. 7. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Ciborium, ornament na boční straně úchytky.

Fig. 7. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Ciborium, ornament on the side of the handle.

Obr. 8. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II.
Ciborium, ornament na spodních
plochách úchytky.

Fig. 8. Prague, Na Poříčí St. 1076/II.
Ciborium, ornament on the lower
side of the handle.



tuře v *Grandes Chroniques de France* (Paris, Bibliothèque nationale de France, ms. français 2813, fol. 478vb; *Boehm 2006*, 238, kat. č. III: 19) s vyobrazením Předání darů Karlu IV. burgundským vévodou Janem z Berry v r. 1378.

Pro datování našeho ciboria je důležitá výtvarná podoba a ikonografie emailového medailonu umístěného ve spodní části nohy nádoby. S medailony zdobícími vnitřek nádob profánního či sakrálního účelu se ve středověku setkáváme poměrně často. Jako příklad z českého prostředí lze uvést litý medailon s ženskou hlavou na terčiku dna picí misky, patřící k tzv. karlštejnskému pokladu (*Koenigsmarková 2006*, 116), z Francie pak picí misku z kláštera Maubuisson (1390–1400) s emailovým medailonem s erbem na dně (*Les arts 2004*, 186, fig. 104).

Kruhovému medailonu dominuje polopostava Bolestného Krista, nadnášená dvojicí oblečených andělů (Andělská Pieta, Pitié Nostre Seigneur). Kristus je oděn pouze do bederní roušky a ruce má překříženy v břišní oblasti, na rukou ani v boku nejsou zřetelné rány. Hlava Spasitele je nakloněna k pravému rameni, dlouhé vlasy v pramenech spadají na ramena a na čele mu spočívá trnová koruna spletená ze dvou prutů bez trnů. S podobně pletenými korunami se setkáváme na hlavách Bolestných Kristů ze Staroměstské i Novoměstské radnice či na hlavě Krista v Ambrasském náčrtníku. Tvář Kris-



Obr. 9. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Ciborium, rytý, zlacený a smaltovaný medailon na spodní straně nožky. Vlevo stav po nalezání, vpravo stav po restaurování.

Fig. 9. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Ciborium, engraved and enameled medallion on the lower side of the foot. On the left is the condition at the time of the find; on the right is the condition after restoration work.

ta je porostlá vousy s výraznou bradkou a knírem. Za Kristovou hlavou je křížový nimbus. Pozadí scény tvořil původně email, s kterým pracovali i zlatníci lucemburské Prahy (*Koenigsmarková 2006*, 114–116). Námět Bolestného Krista nadnášeného jedním či dvěma anděly patří k novým devočním motivům (*Les arts 2004*, 245–251) objevujícím se ve frankobálské oblasti v 90. letech 14. století. Jeho aktualizace souvisí s důrazem *devotio moderna* na niternější prožívání událostí z Kristova života. Vyloučit nelze ani eucharistický význam námětu, neboť postava Bolestného Krista často zdobila tabernákly či pastoforia. Nejblíže analogie můžeme sledovat v dvorském umění Karla VI. Na miniatuře v *Très Belles Heures de Notre-Dame de Jean de Berry* (kol. 1390, Paris, Bibliothèque nationale de France, n.a. lat. 3093, p. 155; *Les arts 2004*, 246, obr. 66) podpírá dvojice andělů Bolestného Krista, v pozadí spatřujeme *Arma Christi* (obr. 11). Řadu příkladů „Andělské Piety“ nacházíme ve frankobálském okruhu v uměleckém řemesle. Většinou jde o vyobrazení Bolestného Krista pozdvihovaného jedním andělem (např. triptych z Chocques, 1400–1410, Amsterdam, Rijksmuseum: *Kovács 2004*, 136, 222; *Les arts 2004*, 170–171; relikviář de Montalto, kol. 1400, Montalto, Museo Sistino Vescovile: *Les arts 2004*, 179) či Pannou Marií a sv. Janem Evangelistou (např. medailon z Metropolitanu muzea v New Yorku, kol. 1400: *Kovács 2004*, 223). Bolestný Kristus doprovázený anděly se objevuje také na památkách sepulchrálního charakteru, např. na epitafu Siegfrieda zum Paradeis (kol. r. 1386, Frankfurt a. M., Nikolaikirche: *Drese – Lüdke – Vey 1992*, Abb. 19) či na kamenném reliéfu s donátory z kostela Saint-Denis v Ecos v Ile-de-France datovaném do let 1410–1420 (*Les arts 2004*, 250, kat. č. 153; obr. 12). Námět Andělské Piety zdobí i jednu ze 13 desek zmíněných ve vyšehradských inventářích z r. 1566 a z let 1607–1610.¹ Desky tvořily původně oltář, který mohl ob-

¹ Národní archiv (dříve Státní ústřední archiv), sign. Kvš, karton 110, inventář z r. 1607: „Novum Imagines in magnis tabulis depictae apostolorum et sanctorum aliorum. Tres imagines Salvatoris.“ Inventář z roku 1610: „Imagines magnae pictae: Prima imago Salvatoris, dicta Ecce Homo, cum virga et flagelo; et S. Procopii ex altera parte. 2a Eiusdem Salvatoris cum cruce, picta ex una ... parte. 3a Christi Domini cum cruce, et Angelo adstante; etiam ex una ... parte picta. 4a B. M. V. gestans infantum, cum duobus Angelis Coronam supra caput tenentibus. 5a S. Petri cum S. N. ex altera parte. 6a S. Pauli, ex una parte picta. 7a S. Michaelis, cum S. Martino. 8a S. Joannis Baptistae, cum S. Margaretha. 9 S. Sigismundi, cum S. Ursula. 10 S. Wenceslai, cum S. Giorgio. 11 S. Viti, cum

Obr. 10. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Ciborium, detail výzdoby v místě připojení medailonu k nožce.

Fig. 10. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Ciborium, detail of decoration at the point where the medallion meets the foot.



jednat vyšehradský probošt a kancléř krále Václava IV. Václav Králík z Buřenic (*Tomek 1875*, 12n.; *Bartoš 1947*, 119n.; *Spěváček 1986*, 219n.; *Čumlivský 1995*, 51–54; *Soukupová 2005*; naposled *Royt 2009*). Tento muž vedl diplomatická jednání se zástupci francouzského krále, a byl tedy v přímém kontaktu s frankovlámským prostředím, z něhož motiv Andělské Piety vzešel.

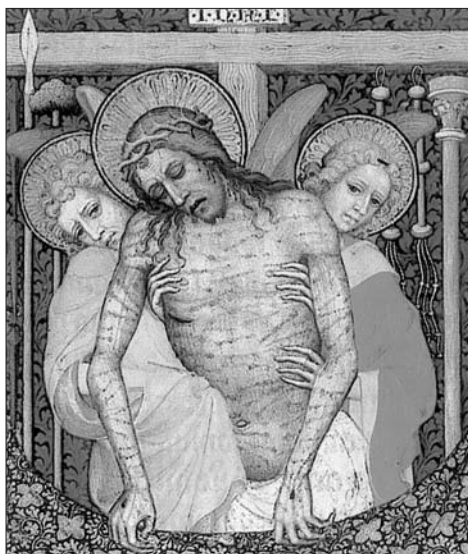
Zbývá tedy zodpovědět kardinální otázky: k čemu objevená nádoba sloužila, kde byla zhotovena, odkud pochází. Odpovědi jsou samozřejmě hypotetické. Jak již bylo konstatováno, z typologického hlediska lze nádobu považovat za scyphus, který měl pravděpodobně víčko, které se nedochovalo. Vzhledem k medailonu s námětem Andělské Piety, která zdobí spodek nádoby, je pravděpodobné, že ta sloužila k duchovním účelům, patrně jako ciborium, neboť – jak již uvedeno – námět Bolesného Krista poukazuje na eucharistii.

Otevřená je též otázka místa vzniku nádoby. Praha v době vlády Karla IV. a Václava IV. byla jedním z významných center zlatnictví. Od r. 1324 zde fungovalo zlatnické bratrstvo sv. Eligia (*Poche 1970*, 320). Dílem pražských zlatníků je celá řada liturgických předmětů ve Svatovítském pokladu (*Podlaha – Šittler 1903*) i v chrámových pokladnicích Evropy, např. v Cáchách (naposled *Fajt 2006*, 385–386). Není tedy vyloučeno, že nádoba, včetně emailového medailonu, mohla vzniknout v Praze, přičemž pro námět Andělské Piety předpokládáme zahraniční předlohy (miniatury v iluminovaných rukopisech či zlatnické importy). Vzhledem k námětu medailonu nemůžeme ovšem vyloučit ani jeho import z oblasti frankovlámské či z Porýní. Vzhledem k ikonografickému motivu i výtvarnému zpracování lze vznik medailonu i celé nádoby zařadit do doby kolem r. 1400. Exkluzivní charakter předmětu a dobová aktuálnost námětu Andělské Piety odkazují k tomu, že jej nechal pořídit významný objednatel.

Interpretace nálezné situace aneb cesta z kostela pod zem

Dobu uložení ciboria do země je možné stanovit jen na základě datování doprovodného materiálu, tedy keramiky. Předmět byl uložen ve vrstvě (2N005) dosedající bezprostředně na geologické podloží, tvořené v těchto místech šterkopískovou vltavskou terasou, místy krytou nepřilíživým půdním horizontem (*obr. 13*). Zmíněná vrstva místy překrývala nevelké a nehluboké jámy, v jejichž výplni se sporadicky vyskytovala keramika 2. pol. 13. století. Samotná vrstva 2N005 byla nejen náleзовě bohatší, ale keramika v ní obsažená byla rovněž pestřejší z hlediska jejího datování. Vedle

S. Stephano. 12 S. Adalberti, cum S. Ludmila. 13 S. Jacobi majoris. 14 S. Thadei. 15. S. Simonis. 16 Antiqua B.V. cum infante et Josepho. 17 Tabula magna de Passione Domini. 18 Longa supra telam pro suggestu. Minores pictae: 19. Imago nova (?) B. M. V. deaurata super tabulam, in parvo Altari B.V. ... 20 Etiam B. V. cum infante, et uno Angelo. 21 Eiusdem B. Mae parva adhuc nova (?) cum libro. Item Tres aliae imagines simpliciores, et quarta pretiosior, eiusdem magnitudinis antiquae clausae; et tres non clausae simplicissimae.“



Obr. 11. Dvojice andělů podírajících Krista. Miniatura z rukopisu *Trés Belles Heures de Notre-Dame de Jean de Berry* (kol. 1390). Reprodukováno z *Les arts 2004*.

Fig. 11. Pair of angels supporting Christ. Miniature from the manuscript *Trés Belles Heures de Notre-Dame de Jean de Berry* (around 1390). Reproduced from *Les arts 2004*.



Obr. 12. Bolestný Kristus doprovázený anděly. Detail kamenného reliéfu z kostela Saint-Denis v Ecos v Ile-de-France 1410–20). Reprodukováno z *Les arts 2004*.

Fig. 12. Crucified Christ accompanied by angels. Detail of stone relief from the Church of Saint-Denis in Ecos, Ile-de-France (1410–1420). Reproduced from *Les arts 2004*.

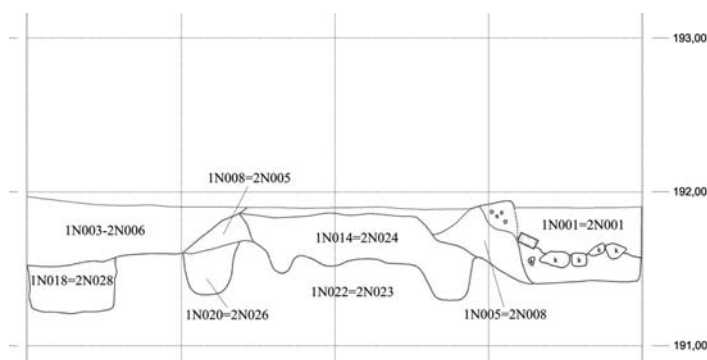
materiálu náležejícího ještě 13. stol. převažovaly oxidačně i redukčně pálené rezné zlomky (v naprosté většině jen z těl nádob – hrnců, misek, pokliček a džbánů) datovatelné do 14. stol.; výskyt několika kusů s tmavě olivově zelenou a tmavší okrovou, někdy slabě nazelenalou glazurou snad vypovídá o přesahu do počátku století následujícího. Poměrně široké časové rozpětí, do něhož lze obsah vrstvy zařadit, spolu s jejím charakterem (šedohnědá hlinitopísčítá vrstva s minimální příměsí drobných kamínků, přecházející bez výrazné hranice plynule do podložního půdního horizontu) napovídá, že k jejímu ukládání docházelo pozvolně a že daný prostor nebyl v této době příliš frekventovaný. Velmi podobný charakter měla i stratigraficky bezprostředně mladší vrstva (*obr. 13*, vrstva č. 2N024); i ta obsahovala zlomky keramiky (v počtu pouhých 10 kusů), z nichž většina se hlásí ještě do 13. stol., pouhé dva drobné rezné fragmenty lze – ovšem jen na základě kvality střepu – řadit rámcově do 15. století.

Z výše uvedeného vyplývá, že se ciborium do země dostalo někdy ve starší fázi 15. století. Je přitom zřejmé, že předmět tohoto typu nemohl být náhodně ztracen, tím méně na podobném místě. Skutečnost, že byl v zemi uložen původně neporušený a až ve spodní části příslušné vrstvy, resp. v místě jejího pozvolného přechodu v přirozený půdní horizont, zřetelně vypovídá o tom, že byl do země uložen záměrně. Tyto indicie nám dovolují vyslovit hypotézu, že se tak stalo v souvislosti s husitskými obrazoboreckými bouřemi, jež v Praze proběhly v několika vlnách v letech 1414–1420.

První je zmiňována k r. 1414 v souvislosti s působením Jeronýma Pražského, během níž „podle žalob Štěpána z Pálče Husovi stoupenci vyházeli z kostelů mnoho křížů, obrazů a ostatků...“ (*Prokeš 1948*, 451).

Nejbouřlivější dobou v tomto ohledu byl r. 1419, kdy bezprostředně po smrti Václava IV. „nastalo veliké jitření v obecném lidu ve městě ... počala se sbírat chátka na ulicích, a dala se v útoky na

Obr. 13. Praha, Na Poříčí č. p. 1076/II. Čtverec 1N, západní řez. Kresba K. Svoboda, digitalizace J. Růžička.
Fig. 13. Prague, Na Poříčí St. 1076/II. Quadrant 1N, west section.



rozličné kostely, kláštery i domy farářů ve všech třech městech, Starém, Novém a Menším; kdež všude tlučeny a kaženy jsou od ní obrazy a varhany, neuctivě pohazovány ostatky svatých, a také rozbírány klenoty kostelní“ (*Tomek 1899*, 2). Mezi nejpostiženějšími jsou uváděny „kostel a klášter sv. Tomáše na Malé Straně, Matky Boží konec mostu, sv. Klimenta, sv. Benedikta, sv. Maří Magdaleny na Karlově, sv. Ambrože, sv. Františka a Matky Boží na Botiči, jakož i klášter břevnovský a strahovský“ (*Prokeš 1948*, 478). V souvislosti s vydrancováním Kartouzského kláštera na Újezdě téhož dne se dovídáme i o zcizení ciboria: „Lid ... pobořil oltáře, zkazil obrazy Kristovy a svatých, pobral svaté ostatky, které nebyly odneseny, a rouhal se jim rozličným způsobem; hlavy svatých děvic byly sem tam pohazovány, svěcená hostie vzata neuctivě i s puškou,² ve které byla schována, a přišla ke ztracení...“ (*Tomek 1899*, 3). 1. září téhož roku se oběťmi podobných útoků staly staroměstské ženské kláštery sv. Františka a sv. Ducha (*Prokeš 1948*, 480), o měsíc později pak v reakci na Želivského kázání další kostely a kláštery, přičemž „mezi kostely zvláště postiženými byl staroměstský kostel sv. Michala...“ (*Prokeš 1948*, 480). Koncem května následujícího roku zpusťily táborské ženy novoměstský ženský klášter sv. Kateřiny (*Prokeš 1948*, 489) a zkáza byla dokonána začátkem srpna 1420, kdy „byly zničeny zbývající ještě obrazy a malby; množství oltářních desek bylo sneseno na staroměstský rynek, kde byly rozbity a pak spáleny u sv. Ambrože. Za své vzaly i zlaté a stříbrné klenoty kostelní, které byly roztaveny, a ze získaného drahého kovu ražena pak mince v mincovně, zřízené na ten čas u sv. Jakuba“ (*Prokeš 1948*, 498–499).

Je-li úvaha o možné souvislosti ukrytí ciboria s drancováním pražských kostelů zfanatizovanou pražskou a táborskou lůzou jen hypotézou, byť dosti věrohodnou, pak pokus dobrot se odpovědi na otázku, v kterém konkrétním kostele před jeho zcizením sloužilo, by byl pouhou spekulací. Jako první se jistě nabízejí objekty v nejbližším okolí, tedy kostel sv. Klimenta, a především klášter sv. Ambrože na místě dnešního domu U Hybernů, založený r. 1355 Karlem IV. a osazený benediktiny z Milána (*Ruth 1995*, 342). Stejně dobře je ale možné, že zmizel z nějakého většího souboru liturgických a dalších předmětů, shromážděného z různých pražských kostelů např. v již zmíněné mincovně u rovněž nedalekého kostela sv. Jakuba (srov. *Ruth 1995*, 359).

Podobně spekulativní bude nutně i zamyšlení nad tím, kdo mohl za ukrytím ciboria stát. Alespoň částečné zodpovězení této otázky je závislé na konkrétní dobové situaci v místě jeho ukrytí. Je známo, při dnešní ulici Na Poříčí stály v dané době tři domy, o jejich podobě však nevíme nic bližšího. To platí i o zadních částech jejich parcel, resp. o podobě „dvorního traktu“ celého domovního bloku mezi ulicemi Na Poříčí a Truhlářskou. Pokud již ve 2. pol. 20. let 15. stol. zasahovaly domovní parcely až k místu, kde bylo ciborium uloženo, a byly obehnané zdmi (jak tomu prokazatelně bylo v 16. stol., kdy byly v jeden majetkový i fyzický celek spojeny dokonce některé protilehlé parcely při obou uvedených ulicích), bylo by možné uvažovat o osobě majitele dané parcely. Příslušné údaje nemáme

² Puška = starší český výraz pro schránku na hostie, ciborium (*Stehliková 2003*, 83, 399).



Obr. 14. Charakter zástavby podél ulic Na Poříčí, Truhlářské a nám. Republiky. Stav kolem roku 1500. Reprodukováno ze *Samojská 2009*, 151.

Fig. 14. Nature of the development along Na Poříčí and Truhlářská streets and náměstí [Sq.] Republiky in Prague. State around the year 1500. Reproduced from *Samojská 2009*, 151.

ovšem k dispozici – zprávy o majitelích domů na parcele dnešního č. p. 1076/II končí k r. 1390 (*Tomek 1870*, 233; *Ruth 1995*, 863), další se vztahují až k začátku 17. stol. (*Ruth 1995*, 863; *Juřina 2004*, 8). Z mnoha důvodů se ovšem jako pravděpodobnější jeví možnost, že místo bylo v té době veřejně přístupné. O existenci obecní uličky s ústím do Truhlářské ulice mezi domy č. p. 1115 a 1116 (viz obr. 1), „mezi spálenišťem jejich až ke zdi klášterské sv. Josefa ležící“, se sice z pramenů dozvídáme až k r. 1653 (obr. 14; *AMP 498*, fol. 78), o umístění domu č. p. 1115 na rohu uličky však víme již ze zápisu z r. 1513 (*AMP 2092*, fol. 45)³ a lze předpokládat, že podobný stav existoval od samého založení města, resp. počátků zástavby této jeho části.

Ať byl zlodějem kdokoli, pro svou patrně dočasně ukrytou kořist se našťestí pro nás nikdy nevrátil. „Zachránil“ tak výjimečný předmět, který nyní obohatil poměrně chudý fond zlatnictví doby Václava IV. a ukázal na anticipaci aktuálních námětů z frankovlámského okruhu v českém prostředí.

Prameny a literatura

- AMP 498*: Archiv hlavního města Prahy, rkp. 498 (Nové Město, knihy šestipanského úřadu).
AMP 2092: Archiv hlavního města Prahy, rkp. 2092 (Nové Město, radní manuál).
Bartoš, F. M. 1947: České dějiny. Dílu II. část 6. Čechy v době Husově (1378–1415). Praha.
Boehm, B. D. 2006: Zlaté město – centrum uměleckých řemesel. In: J. Fajt – B. D. Boehm edd., Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437, Praha, 237–261.
Čumlivský, D. 1995: Vyšehradská kapitula od založení do první poloviny 19. století. Praha.
Drese, I. – Lüdtke, D. – Vey, H. 1992: Christus und Maria. Auslegungen christlicher Gemälde der Spätgotik und Frührenaissance aus der Karlsruher Kunsthalle. Staatliche Kunsthalle Karlsruhe.

³ Za laskavé poskytnutí výsledků archivního studia autoři děkují Kateřině Samojské (viz *Samojská s. d.*).

- Drda, M. – Krajčic, R. 2000:* Tzv. Husův hrneček – originál nebo dokonalý padělek? – Das sogenannte Hus-Töpfchen – Original oder vollendetes Falsifikat?. Husitský Tábor, Supplementum 1, 505–601.
- Fajt, J. 2006:* Relikviářová monstrance. In: J. Fajt – B. D. Boehm edd., Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437, Praha, 385–386.
- Havránek, B. – Hrabák, J. – Daňhelka, J. a kol. edd. 1963:* Výbor z české literatury doby husitské. Svazek první. Praha.
- Havrdá, J. – Kovář, M. – Omelka, M. – Podliska, J. 2006:* Náměstí Republiky čp. 1078/II a 1079/II – areál bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2003–2004. Pražský sborník historický XXXIV, 368–374.
- Juřina, P. 2004:* Zpráva o zjišťovacím archeologickém výzkumu v ulici Na Poříčí č. 5, ppč. 1076/1–4, Praha 1 – Nové Město (výstavba hotelu Ibis). Ms. uložen v archivu nálezočných zpráv společnosti Archaia Praha o.p.s., čj. 409/08.
- Juřina, P. a kol. 2005:* Předběžná zpráva o výsledcích plošného archeologického výzkumu v areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na Náměstí republiky v letech 2003–2006 – Preliminary report on the results of the 2003–2006 open-area archaeological excavations in the area of the former George of Poděbrady Barracks on Náměstí republiky. Archaeologica Pragensia 17, 211–232.
- Kašpar, V. 2006:* Na Poříčí čp. 1076/II. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2003–2004. Pražský sborník historický XXXIV, 375–376.
- Koenigsmarková, H. 2006:* Karlštejnský poklad. In: J. Fajt – B. D. Boehm edd., Karel IV. Císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437, Praha, 114–116.
- Kovács, É. 2004:* L'age d'or de l'orfèvrerie parisienne au temps de princes de Valois. Dijon.
- Les arts 2004:* Paris 1400. Les arts sous Charles VI. Paris.
- Podlaha, A. – Šittler, E. 1903:* Chrámový poklad u Sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Praha.
- Poche, E. 1970:* Umělecké řemeslo. In: J. Pešina ed., České umění gotické 1350–1420, Praha, 320–350.
- Prokeš, J. 1948:* Dějiny Prahy. Praha.
- Royt, J. 2009:* Wenzel Králík von Buřenice als Mäzen. In: J. Fajt – A. Langer Hrsg., Kunst als Herrschafts Instrument. Böhmen und das heilige römische Reich unter den Luxemburgen in europäischen Kontext, Berlin, 388–395.
- Ruth, F. 1995:* Kronika královské Prahy a obcí sousedních I., II. Praha.
- Samojská, K. s. d.:* Místopisný nástin pro domy po obvodu kasáren na náměstí Republiky (Truhlářská – Šilinkova). Ms., Archaia Praha o.p.s., nestr.
- 2009: Svědectví knih městské kanceláře. In: P. Juřina a kol., Náměstí Republiky. Výzkum století – Archaeological excavations of the century, Praha, 146–151.
- Soukupová, H. 2005:* K problematice Vyšehradu. Průzkumy památek XII/2, 42–48.
- Spěváček, J. 1986:* Václav IV. 1361–1419. Praha.
- Stehlíková, D. 2003:* Encyklopedie českého zlatnictví, stříbrnictví a klenotnictví. Praha.
- Tomek, W. W. 1870:* Základy starého místopisu Pražského. Oddíl II. Nowé město Pražské. Praha.
- 1875: Dějepis města Prahy. Díl III. Praha.
- 1899: Dějepis města Prahy. Díl IV. Praha.
- Tumpach, J. – Podlaha, A. 1916:* Český slovník Bohovědný. Díl II. Praha.

The theft and discovery of a Gothic ciborium in Prague's New Town

A vessel interpreted as a ciborium, a receptacle used to hold the Blessed Sacrament in a church, was discovered during archaeological excavations in Na Poříčí St. in Prague's New Town in 2004. The find was made at a site that had never been affected by later building work, which means that the object was not secondarily moved after being deposited in the ground.

The ciborium has a height of 105–111 mm and is made of wrought silver plate adorned with stamped, cast, engraved and chased decoration. A round medallion with a diameter of 41 mm is attached underneath on a six-lobed foot; the medallion is decorated with engraving, gilding and champlevé enamel (mostly fallen off today) bearing the image of the Crucified Christ held on the sides by two angels. The discovered ciborium is similar to the scyphus-type vessel (*Scheuer* or *Kopf*

in German), a secular vessel used from the second half of the 13th century onwards. The closest tangible parallels come from Germany; their use is also documented in numerous manuscript illuminations including illuminations from the Bohemian environment.

The iconography and the artistic form of the medallion are important for dating the find. The subject of the Crucified Christ supported by one or two angels (Angelic Piety) is one of the devotional motifs that first appeared in the Franco-Flemish environment in the 1390s. But the motif soon appears in the Bohemian environment as well – according to the Vyšehrad inventories from 1566 and 1607–1610 it also adorned one of the altar panels, likely ordered by Vyšehrad provost and chancellor of King Wenceslaus IV, Václav Králík of Buřenice. In connection with our knowledge of enamel work in Luxembourg-dynasty Prague it is therefore possible that the ciborium was made in Prague around the year 1400 under the influence of foreign originals; that the object was imported cannot be ruled out however – most likely from the Franco-Flemish territory or from the Rhine region, either the entire vessel or just the medallion. In any case, the exclusive nature of the object is proof that its acquisition was tied to an important client.

No less interesting is the question of how the ciborium, which was found entirely intact, ended up in the given location. Due to the fact that the find context suggests that the ciborium ended up in the ground somewhere at the beginning of the 15th century, it is possible that there is a connection with the iconoclastic turmoil that seized Prague repeatedly at the end of the second decade of the 15th century, at which time numerous Prague churches and monasteries were plundered by Prague and Tábor mobs. The relative proximity of the find location to the Monastery of St. Ambrose, founded in 1355 by Charles IV and occupied originally by Benedictines from Milan, offers the hypothesis that the ciborium was stolen from that location by a looter. Yet another possibility is that the ciborium was stolen from the nearby mint at St. James, where jewels – stolen from various Prague churches – were melted down and made into coins.

English by *David J. Gaul*

JAN ROYT, Ústav pro dějiny umění FF UK, Celetná 20, CZ-110 00 Praha 1; royt@volny.cz

JAROMÍR ŽEGKLITZ, Archaia Praha o.p.s., Truhlářská 20, CZ-110 00 Praha 1; zegklitz@archaia.cz

K hospodaření a kultuře bydlení na středočeském statku v raném novověku: příklad z Trněného Újezdu (okr. Kladno)

Jaroslav Šulc – Jan Kypta – Martin Ježek

Souhrou okolností disponujeme ke dvěma sousedícím usedlostem středočeské vsi Trněný Újezd navzájem nezávislými prameny z pozdního středověku a raného novověku. Na základě nálezu v jednom ze statků se autoři zabývají způsobem vytápění na tehdejších českém venkově, zejména účelu keramické roury, k níž nalézají středoevropské analogie z různého sociálního prostředí. Doklady nepřímého způsobu vytápění domu selské usedlosti přitom pokládají za odraz prosperity i ambicí hospodáře, o nichž mnohé vypovídají podrobné záznamy o sousedním statku ze 2. pol. 16. století.

střední Čechy – pozdní středověk – raný novověk – ves – sociální struktura – kachle – kamnářské výrobky

The possibility of studying the rural housing culture between the Middle Ages and the Early Modern period on the basis of sources from Trněný Újezd (Central Bohemia). Thanks to fortuitous circumstances, we have nearly synchronous and independent sources from the Late Middle Ages and Early Modern period on two neighbouring farmsteads in the central Bohemian village of Trněný Újezd. On the basis of finds on one of the estates, the authors deal with the method of heating in the Bohemian countryside at the time, especially the function of ceramic pipe, for which analogies exist from various Central European social environments. Evidence of an indirect method of heating in the farmstead home is also a reflection of the farmer's prosperity and ambitions, about which the detailed records on the neighbouring estate from the second half of the 16th century reveal a great amount.

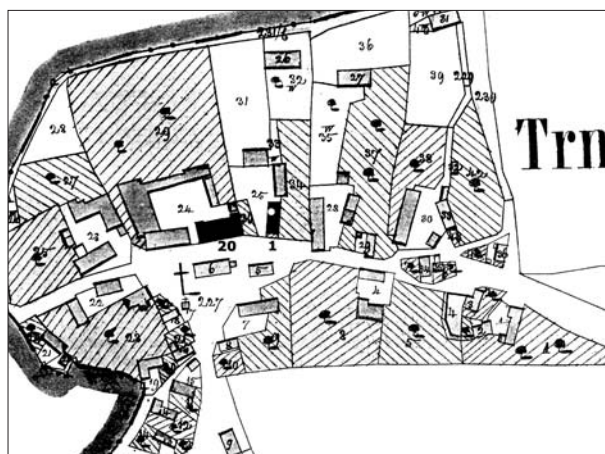
Central Bohemia – Late Middle Ages – Early Modern period – village – social structure – stove tiles – stoves

Úvod

Obec Trněný Újezd se nachází při východní hranici okr. Kladno, v těsné blízkosti budečského hradiště. Sotva kde jinde v Čechách na nás při pohledu na současnou zástavbu vesnických jader dolehne tak silný pocit zmaru. Kdysi výstavné selské statky jsou takřka na každé návsi v tomto kraji zdevastované, jeho tvář postupně znetvořují nevkusné novostavby. Archeologovi zároveň vytane na mysl nepoměr mezi ohromným množstvím terénních zásahů, v současnosti či nedávno realizovaných v historických částech intravilánů, a velice skromným počtem provedených terénních výzkumů, resp. „pozitivních akcí“. Ani poukazy na nesnadnou komunikaci s jednotlivými stavebníky nezakryjí, že tato situace výmluvně vypovídá o prioritách dnešního archeologického výzkumu. Přitom často mají význam i drobná zjištění a nevelké nálezové soubory. Do této kategorie patří prezentovaná kolekce zlomků pozdně středověkých kamnářských výrobků, patrně součástí jednoho otopného zařízení, z újezdské usedlosti čp. 1. Zhodnocení nálezů by nebylo úplné bez rozboru písemných pramenů. Šťastnou shodou okolností máme k dispozici ojedinělý konvolut dokumentů, označený dobově jako *kniha vejjezdův*, jenž poskytuje řadu informací o každodennosti zdejších poddaných v závěru 16. století. O osudech usedlosti čp. 1 se z něho sice mnoho nedozvíme, avšak hned sousedního statku čp. 20 se týkají neobyčejně bohaté zprávy, které stojí za to, abychom se jimi podrobněji zabírali.

Kamnářské výrobky z usedlosti čp. 1

Dům čp. 1 přiléhá svou štítovou stranou k návsi Trněného Újezdu. Výstavbu kamenného domu lze klást do 18. či počátku 19. století. V jihozáp. koutu nejzazší místnosti domu (viz *obr. 1*) vykopal majitel usedlosti p. Soukup v říjnu 2001 při zřizování vodovodního rozvodu jámu o rozměrech zhruba 1 x 1 m. V hloubce asi 0,7 m registroval koncentraci keramických fragmentů. K nedokončenému výkopu přivolal archeologa. Dvě stěny výkopu, hlubokého nakonec 1 m, byly tvořeny základovým zdívkem domu. Horní část profilu zbývajících dvou stěn sestávala z recentních navážek pod betonovou podlahou, spodní část – obsahující keramické zlomky – z červenohnědé jílovité hlíny, patrně výplně odpadní jámy.



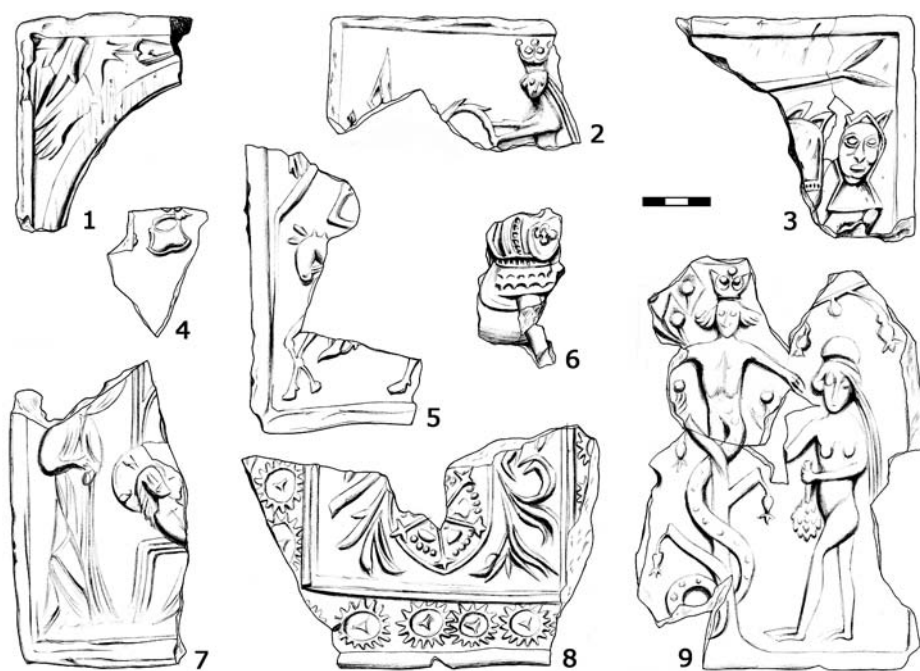
Obr. 1. Trněný Újezd. Situace vesnice na tzv. císařském otisku mapy stabilního katastru z r. 1840. Černé domy čp. 1 a 20: viz čísla před návesním průčelím. Místo nálezu v čp. 1 vyznačeno bílou tečkou.
Fig. 1. Trněný Újezd. Village plan on map from 1840. Estates No. 1 and 20 highlighted in black: see the numbers in front of the village square front. The find site at No. 1 is indicated with a white dot.

Střepy pocházejí z užitkových nádob, kamnových kachlů a keramické roury. Namísto podrobného rozboru 291 zlomků nádob se vzhledem k zásypovému charakteru situace a k nemožnosti stanovení vzájemného chronologického vztahu nádob a kamnářských výrobků omezíme na konstatování výskytu pozdně středověkých a raně novověkých tvarů. Zastoupené kusy vykazují široké časové rozpětí. K nejstarším patří světlé, tenkou červenou linkou zdobené fragmenty neglazovaných hrnců s okraji ve tvaru vysokého okruží či ovaleně profilovanými, které klademe do 15. či starší fáze 16. stol., fragmenty glazovaných nádob řadíme do 16.–17. století.

Soubor zlomků kachlů čítá 329 jedinců; na nádobkové tvary připadá 227 kusů, zbývající náleží komorovým. Všechny fragmenty nesou stopy použití ve funkčním kamnovém tělese (zakouření, otisky mazanice). Kachle byly vypáleny do okrových až bělavých odstínů. Tvar ani celkové rozměry nádobkových exemplářů se nepodařilo rekonstruovat. Jejich stěny byly na vnější straně opatřeny charakteristickou záchytnou šroubovicí, na vnitřní straně zpevňující lištou. Celkový profil komorových kachlů také neznáme; výška komory činila minimálně 8 cm, rozměry kruhového či ovalného vyhřívacího otvoru lze odhadnout na 16–18 cm. Okraje komor jsou buď jednoduše přehnuté, nebo římsovitě hraněné. Stěny komor na vnější straně člení mělká vývalková šroubovice. Na zlomcích čelních vyhřívacích stěn rozpoznáme několik motivů (*obr. 2*), z nichž některé lze jednoznačně klasifikovat: turnajová scéna; Adam a Eva u stromu poznání; Pieta; erb s pětistlou růží; slon (ten byl zobrazen na nedochované části čelní stěny; srov. *Pavlík – Vítanovský 2004*, č. kat. 457–459, s. 232–233) nesoucí na hřbetu věž s korunovanou ženskou postavou, jež drží roh jednorožce či paroh jelena.

Torzo keramické roury (spleno z 16 fragmentů) o (neúplné) délce 41 cm a vnějším průměru 11,7–12,0 cm postrádá okrajové části (*obr. 3*). (V souboru jsou dále zastoupeny 3 zlomky buď téže trubice, nebo dalších obdobných kusů.) Roura byla zhotovena z jemně plavené hlíny, tvrdě vypálený střeš okrových odstínů je silný 0,8–1,0 cm. Na jejím vnějším plášti jsou nepravidelně vyryty mělké vlnice, zčásti vzájemně se překrývající, na vnitřních stěnách jsou patrné vývalky vzniklé při práci na hrncířském kruhu. Roura sestává ze dvou dílů spojených před výpalem; rozhraní dílů je znatelné pouze na vnitřních stěnách. Vnitřní povrch roury není zakouřen. U slabého očazení vnějšího pláště, které tvoří 5–6 cm široký pás po celé délce torza, nelze rozhodnout, zda vzniklo ve fázi výroby, nebo později. Na rozdíl od tohoto pásu ale na neočazených místech pláště ulpěly drobné hrudky vypálené hlíny. Souvislost trubice s tělesem, z něhož pocházejí i fragmenty kachlů, pokládáme za pravděpodobnou.

Keramické roury, nalézané spolu s hromadnými soubory kamnových kachlů, bývají zpravidla klasifikovány jako pozůstatky kouřovodu. Budeme-li absenci stop zakouření na vnitřním povrchu újezdské trubice vysvětlovat umístěním tohoto dílu ve větší vzdálenosti od vyhřívacího tělesa, mohli

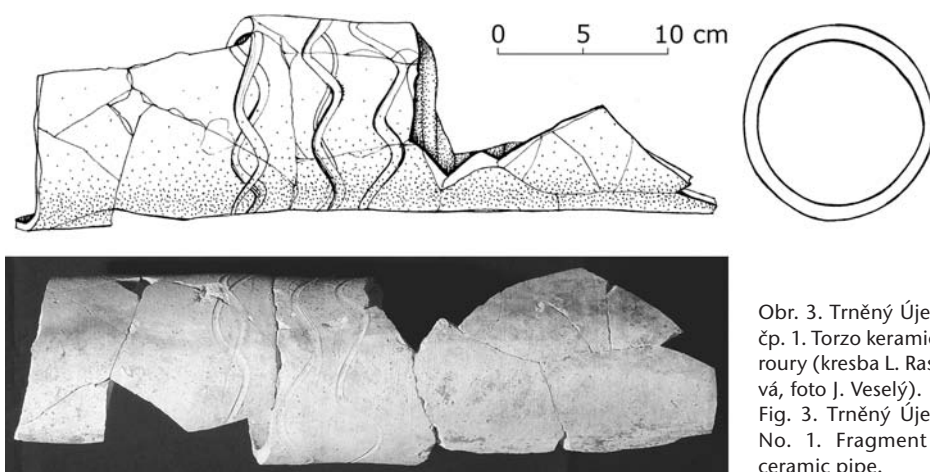


Obr. 2. Trněný Újezd, čp. 1. Výběr zlomků komorových kachlů (kresba K. Vytejčková).
Fig. 2. Trněný Újezd, No. 1. Selection of stove tile fragments.

bychom i ji považovat za součást zařízení k odvodu zplodin. Otázkou zůstává účel vlnic rytých do vnějšího pláště, jimiž se liší od jiných exemplářů.

V úvahu ale připadá i jiné vysvětlení. Ani keramické roury z hradu v Náměšti na Hané (celkem 6 kusů) a ze zaniklé kartouzy v Dolanech u Olomouce (nejméně 2 kusy) nemají vnitřní stěny očazené, na rozdíl od vnějších (Tymonová 2003, 584–585, obr. 6, 7). V obou lokalitách byly tyto artefakty, datované do 1. pol. 15. stol., objeveny v týchž nálezových kontextech jako destrukce otopných zařízení, zřejmě nepřímě obsluhovaných kamen vystavěných z podstatné části z kachlů.¹ Morfologické i metrické parametry rour se shodují. Uprostřed lehce zúžené, 60 cm dlouhé trubice jsou na obou stranách totožně zakončeny ovalnými okraji. Válcový tvar koncových částí rour neumožňuje jejich vzájemné napojování. Pokud by je dávní výrobci zamýšleli jako součásti kouřovodu, pravděpodobně (soudě podle analogií) by jeden jejich konec kónicky zúžili, druhý naopak trychtýřovitě rozšířili (srov. Žegklitz – Hazlbauer – Chotěbor 1992, obr. 3: 1; Hoššo 1982, obr. 3: 5; existují však i výjimky: Fröhlich – Jiřík – Kypta v tisku). M. Tymonová (2003, 585) se proto domnívá, že trubice plnily odlišnou, nejspíš vyhřívací funkci, přičemž byly zasazeny dovnitř kamen: „V tělese otopného zařízení byly zabudovány tak, že oba konce byly pevně zafixovány do mazanicových stěn kamen a skrz jejich volná ústí sálal do místnosti teplý vzduch, vznikající ohřevem středové části roury uvnitř kamen.“ Takové vysvětlení zní pravděpodobně, vzhledem k absenci dobových hmotných (tj. na příkladu dochovaných kamen) či ikonografických dokladů nebo recentních analogií jej ale nelze prokázat.

¹ Při výzkumu hradu v Náměšti na Hané byla odkryta místnost s *in situ* dochovanými pozůstatky (obslužného otvoru a podstavce) otopného zařízení, z jehož destrukce pochází hromadný soubor kachlů i zmíněné roury (Tymonová 2003, obr. 2). V předběžných zprávách o výzkumu dolanské kartouzy byly publikovány jen schematické náčrty odkrytých pozůstatků otopných zařízení (např. Burian 1966).



Obr. 3. Trněný Újezd, čp. 1. Torzo keramické roury (kresba L. Raslová, foto J. Veselý).

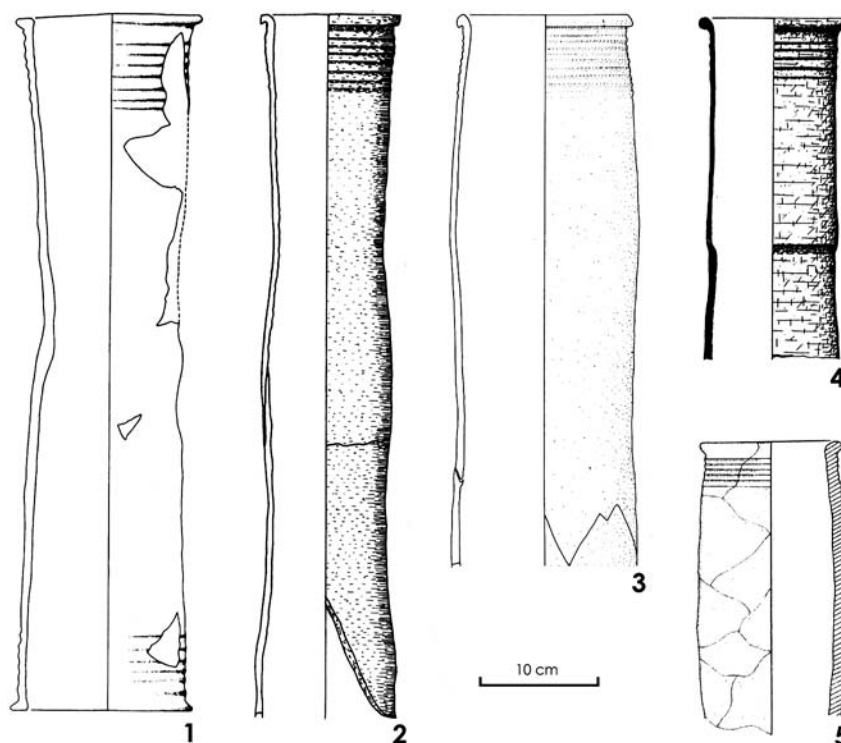
Fig. 3. Trněný Újezd, No. 1. Fragment of ceramic pipe.

Představíme-li si stavební řešení navrhované M. Tymonovou, zaujme poměrně malá šířka příslušné části otopného tělesa, daná délkou roury. Na moderní repliky středověkých kachlových kamen ovšem nelze spoléhat a k dispozici máme jen nemnoho archeologických nálezů, podle nichž s určitostí odvodíme půdorysné rozměry výhřevného pláště. Jeden ze vzácných objevů se poštětil při výzkumu spáleniště měšťanského domu v dolnoslezském městě Sulechów (*Dziedzic 2007*). Na podlaže stavby, jež podle předložené (málo přesvědčivé) argumentace zanikla v polovině 16. stol., se *in situ* dochovaly podstavce i fragmenty výhřevného pláště (včetně několika osazených kachlů z nejspodnější řádky) otopného zařízení. Půdorys vlastního kamnového tělesa měl podobu protáhlého obdélníka, jehož delší rozměr stanovíme na zhruba 1,6 m, kratší – ten určíme přesně – na 80 cm. Stačilo by tedy, aby se boční (delší) stěny v horní části pláště k sobě skláněly po obou stranách jen o 10 cm, pak v nich ony výhřevné trubice pomyslně osadíme.² V destrukci tohoto otopného zařízení evidujeme i torza několika rour, které nápadně připomínají výše zmíněné exempláře z Náměště na Haně a Dolan. Žádná ze šesti nalezených koncových částí není kónicky zúžena ani nálevkovitě rozšířena (*obr. 4: 5*). V tomto případě však není zřejmý celkový tvar trubice. P. Dziedzic sice roury pokládá za součásti kouřovodu, nezmiňuje však stopy jejich někdejšího užití – případné zakouření vnitřních (anebo vnějších) stěn. Funkční klasifikace proto zůstává nejasná.

Další podobné artefakty známe díky výzkumům v historických jádrech měst dnešního Saska. Dvě z větší části dochované roury, které byly nalezeny ve Cvikově (*Beutmann 2007*, 81–82), snadno zaměníme s moravskými exempláři. Jejich celková délka opět obnáší 60 cm, na obou koncích spatřujeme totožně profilované ovalené okraje, zhruba uprostřed je průměr válce lehce zúžen a taktéž stopy zakouření nejsou patrné na vnitřních stěnách, nýbrž na vnějším plášti (*obr. 4: 1*). J. Beutmann podává v podstatě stejnou funkční charakteristiku keramických trubíc jako M. Tymonová.³ Nálezy klade do

² Pochopitelně ne vždy rozměry a tvar pozdně středověkých kachlových kamen umožňovaly, aby v nich byly osazeny pouze 60 cm dlouhé roury. Sotva si je představíme zapuštěné třeba v masivních otopných zařízeních ve světnicích domů v zaniklé středověké vesnici Szentkirály v Maďarsku (např. *Pálóczi-Horváth 2002*, fig. 4). Tamější kachlová kamna v 15. stol. zaujímal zhruba čtvercový půdorys o straně asi 120 cm. Také ale známe podstatně subtilnější typy výhřevných plášťů, v nichž by se tyto roury mohly uplatňovat: v dolnosaském Einbecku se v požárové destrukci jednoho z měšťanských domů, zaniklého v r. 1540, dochovala spodní část otopného zařízení sestávajícího z pece a kachlových kamen o půdorysu zhruba 50 x 80 cm (*Roth Heege – Heege 2003*, Abb. 1, 14).

³ Autor předpokládá, že roury „dienten möglicherweise zur Verbesserung der Warmluftzirkulation und konnten gleichzeitig zum Trocknen, Erwärmen oder gar Backen genutzt werden. Damit wäre die Tiefe der Kachelöfen auf die Länge dieser Rohre (ca. 60 cm) beschränkt gewesen“ (*Beutmann 2007*, 81).



Obr. 4. Torza keramických rour: 1 – Cvikov, Sasko (převzato z: *Beutmann 2007*, Abb. 42: 9); 2 – Penig, Sasko (převzato z: *Thoma 2001*, Abb. 35: 1); 3 – Saská Kamenice, Sasko (převzato z: *Lange 1996*, Abb. 26: 1); 4 – Freiberg, Sasko (převzato z: *Hoffmann – Richter 1995*, Abb. 2: 2); 5 – Sulechów, Dolní Slezsko (převzato z: *Dziedzic 2007*, ryc. 14: 3).

Fig. 4. Fragments of ceramic pipes: 1 – Zwickau, Saxony (taken from *Beutmann 2007*, Abb. 42: 9); 2 – Penig, Saxony (taken from *Thoma 2001*, Abb. 35: 1); 3 – Chemnitz, Saxony (taken from *Lange 1996*, Abb. 26: 1); 4 – Freiberg, Saxony (taken from *Hoffmann – Richter 1995*, Abb. 2: 2); 5 – Sulechów, Lower Silesia (taken from *Dziedzic 2007*, ryc. 14: 3).

2. pol. 15. – 1. čtvrtiny 16. stol., z výplně příslušné jámy pocházejí dva nádobkové kachle, leč i fragment raně renesančního kachle, což uvedenou datací zpochybňuje. Z Freibergu známe torza dvou rour, vhozená ve 2. pol. 15. stol. do studny na jedné z měšťanských parcel (*Hoffmann – Richter 1995*, 36–39). Nálezový soubor sestává mj. z většího počtu zlomků nádobkových kachlů a části jednoho komorového římsového exempláře. Na vnějším povrchu keramických trubíc jsou patrné zbytky omazu a stopy zakouření, o případném zakouření vnitřních stěn se autoři nezmiňují (*obr. 4: 4*). Ve městě Penig byly fragmenty přinejmenším pěti trubíc vyzdvíženy spolu s několika nádobkovými a komorovými kachli ze zásypu rozměrné pece odkryté na parcele radnice (*Thoma 2001*, 247). Funkce otopného zařízení není zřejmá, stejně tak není vůbec jisté, zda roury a kachle náleží k destrukci tohoto objektu, který zanikl kolem poloviny 16. století. Podle nezahlazených spojů je dobře patrné, že penigské exempláře sestávají ze dvou (snad stejně dlouhých) dílů spojených před výpalem (*obr. 4: 2*). V Saské Kamenici bylo objeveno torzo jedné trubice v zásypu obslužného prostoru teplovzdušného otopného zařízení pod podlahou budovy v areálu benediktinského kláštera (*Lange 1996*). *J. Beutmann* (2007, 82) doplňuje důležitou informaci, že i tento exemplář nese stopy zakouření na vnějším, ne na vnitřním povrchu (*obr. 4: 3*). Podle nálezového kontextu nelze odvodit funkční klasifikaci ani původ

roury, neboť byla vyjmuta ze střepiště obsahujícího desítky torz kuchyňských nádob. Ke zrušení teplovzdušného zařízení došlo kolem poloviny 16. století.⁴

Mapu rozšíření doplňuje dolnosaské město Einbeck; zde nalezené trubice jsou řazeny do doby kolem r. 1500 (*Heege Hrsg. 2002*, 264).⁵ Tamní hrnčíři zhotovovali jak roury přesně odpovídající výše uvedeným exemplářům z Moravy a Saska, tak o něco kratší s (patrně na obou koncích totožně) okosenými okraji. Nálezy z Einbecku umožňují zdůvodnit, proč vnější povrch roury bývá jen slabě a místy zakouřen. Na fotografii tří vybraných ukázek spatřujeme na jednom exempláři stopy působení žáru, ne však přímo na povrchu střepu, ale na velkých fragmentech vypáleného omazu, jenž původně pokrýval nejspíš celý povrch pláště (*o. c.*, Abb. 557). S přibývajícemi publikacemi hromadných souborů kachlů včetně průvodních artefaktů se rozšiřuje počet výše probíraných konstrukčních prvků, a tudíž i naše skrovné představy o stavební podobě pozdně středověkých otopných zařízení.⁶ Fragmentsy keramických rour, jejichž vnější plášť byl pokryt zhruba 0,5 cm silnou vrstvou vypálené mazanice, poskytl (včetně pozdně gotických kachlů) nedávný výzkum na jedné z parcel při náměstí v Rakovníku (*Blažková – Kypta – Lomecká 2007*, 45–47). Stojí za upozornění, že pouze na některých zlomcích rakovnických rour se dochovaly fragmenty hliněného omazu, na jiných střepích jeho uplatnění dokládají jen místy přilepené hrudky vypálené hlíny, stejně jako na plášti roury z Trněného Újezdu. Důkaz, že tyto přílepy jsou zbytkem odpadlého hliněného omazu (a zároveň, že se opadaný omaz vůbec nemusí na povrchu roury projevit), poskytují exempláře, na nichž lze porovnat jak dochované zbytky mazaniceového „pouzdra“, tak obnažený povrch střepu (viz *o. c.*, obr. 6: 2). Rakovnické roury do literatury vstoupily jako torza kouřovodu, ale ve srovnání s výše uvedenými analogiemi se taková interpretace nejeví jednoznačně⁷: může se jednat i o výhřevné prvky.

V reprezentativním výběru pozdně středověkých a raně novověkých vyobrazení kachlových kamen sestaveném Z. Hazlbauerem rozpoznáme pouze v případě jednoho tělesa náznak otvoru (umístěného nad kamnovcem), který by snad mohl prozrazovat přítomnost vyhřívací roury (*Hazlbauer 2003*, obr. 3: 3). Zároveň ale dodejme, že kamna bývají často vypodobněna jen schematicky: většinou se s nimi setkáváme na grafických listech jihoněmecké proveniencí, jejichž tvůrci komponovali žánrové scény formou vzájemně přebíraných *topoi*. Tato jakkoli početná vyobrazení lze proto sotva vnímat jako ucelený přehled domovních interiérů v širším (regionálně a sociálně jistě dost rozrůzněném) středoevropském kontextu. Ostatně na grafikách jen minimálně spatřujeme kamna zbudovaná z tehdy nepochybně masově vyráběných reliéfních renesančních kachlů. Zároveň se nám nepodařilo dohledat vyobrazení rour coby kouřovodů. Nepřeceňujme ani fakt, že uvažované výhřevné roury se neuplatňují u dochovaných historických kachlových kamen. Tentokrát už vůbec nelze přímočaře srovnávat, neboť valná většina dochovaných exemplářů ze závěru 15. a z 16. stol. pochází z honosně zařízených zámeckých interiérů či ze shromažďovacích sálů radnic (např. *Strauss 1966; 1972; 1983*).

Úkolem budoucího bádání zůstává mj. chronologické vymezení výskytu těch keramických rour, které lze považovat za vyhřívací prvky. Nejstarší datovatelné exempláře popsanych rour známé

⁴ V Saské Kamenici byly při výzkumech měšťanských parcel nalezeny také keramické roury, které lze skutečně považovat za pozůstatky kouřovodu. Jsou uzpůsobeny k vzájemnému napojování: jeden jejich konec se kónicky zužuje, druhý je naopak nálevkovitě rozšířen (*Fassbinder 2006*, Abb. 65: 4).

⁵ Z několika dalších německých lokalit byly publikovány také nálezy keramických rour, které tvarově odpovídají námí probíraným artefaktům (*Möbes – Timpel 1987*, Abb. 27: 3–5; *Hallenkamp-Lumpe 2006*, Taf. 74: 1160, 1161, 1190). Vzhledem k nedostatečnému slovnímu popisu, popř. fragmentárnímu stavu dochování, ale nelze rozhodnout o jejich funkčním určení.

⁶ Teprve nedávno byly jako konstrukční součásti středověkých kachlových kamen rozpoznány segmentově prohnuté keramické prvky, tvarem připomínající prejzy (naposledy *Koucká 2007*, 60, 147–148, s lit.). Zatím nedokážeme konkrétně postihnout jejich funkci. Nás zaujme, že některé z nich mají podobu půlválců (např. *Krajčic 1997*, 71, obr. 40).

⁷ V článku o rakovnickém nálezovém souboru je sice uvedeno, že několik fragmentů keramických rour je na vnitřním povrchu slabě zakouřeno (*Blažková – Kypta – Lomecká 2007*, 45), na základě dodatečného ohledání ale tento závěr nepovažujeme za průkazný. Tmavší zbarvení povrchu některých střepů mohlo vzniknout až druhotně, v důsledku uložení v zemi.

v českých zemích z kartouzy v Dolanech u Olomouce, zaniklé na prahu husitských válek. Mohly se ovšem uplatňovat už mnohem dříve. Torza keramických rour nalezená spolu s hromadným souborem archaických pohárových kachlů na jedné z měštánských parcel ve Vratislavi (*Dymek 1995*, 40, tab. III: b, c) lze podle tvaru kachlů a nálezového kontextu datovat pravděpodobně do 2. pol. 13. století. Vyobrazené fragmenty rour se – co se týče profilace okrajů – jeví jako podobné výše uvedeným příkladům, funkční klasifikaci ale slovní popis neumožňuje, nadto nedokážeme rekonstruovat celkový tvar trubice. Z hradu Neuenburg, položeného při jižní hranici Saska-Anhaltska, pocházejí analogické artefakty, kladené už před polovinu 13. stol. (*Kniesche 1993*). V zásypu interiéru románské věže byl objeven hromadný soubor archaických nádobkových kachlů, krom toho větší množství mezikachlových výmazů a torza sedmi keramických rour. Není však zřejmé, k jakému účelu tyto trubice sloužily, jelikož nejasnosti nastávají už při klasifikaci samotného otopného zařízení. Na kachlích ani na mezikachlových výmazolech totiž neregistrujeme stopy zakouření, což *A. Kniesche (1993, 13)* hypoteticky považuje za doklad teplovzdušného principu vytápění: do vnitřku tělesa sestaveného z kachlů by měl proudit teplý, dýmu prostý vzduch, přiváděný oněmi trubicemi z oddělené topné prostory/komory.

Ještě připomeňme, že i pokud tu kterou keramickou rouru určíme za součást zařízení k odvodu dýmu, nelze ji *a priori* pokládat za konstrukční prvek kachlových kamen. V této souvislosti se nabízí poukaz na rozdílné interpretace pozoruhodných artefaktů (mj. keramických trubice) nalezených v jedné z hrncíren zaniklého předměstí Sezimova Ústí. Není sporu, že jde o součásti kouřovodu. Otázkou ale zůstává, zda byl určen k odvodu zplodin z kamen (*Hazlbauer – Chotěbor 1990*, obr. 13–15), nebo dýmu ze závěsného osvětlovacího koše (*Škabrada 2003*, 265). Druhá varianta je přesvědčivěji zdůvodněna na základě paralel z novověkého venkovského prostředí (*Skružný 2001*).

Dějiny vesnice v pozdním středověku a v raném novověku

Až do 16. stol. byla vesnice v písemných pramenech zvána Újezdec (Oujezdec), s adjektivem Trněný se setkáváme od poloviny 17. věku.⁸ Nejstarší zmínku o lokalitě najdeme v listině z r. 1320, v níž je vedena jako součást majetku břevnovského kláštera (*RBM III*, č. 573, s. 238).

Pozemkové jmění břevnovských benediktinů bylo po celý středověk roztrženo do řady enkláv, z nichž jedna se nacházela v blízkosti Budče. Klášter taďy na poč. 15. stol. disponoval vesnicemi Svrkyně, Hole a Trněný Újezd. Podle urbáře z r. 1406 kláštera náleželo v Trněném Újezdu celkem 16 dědin (*hereditates*) s úrokem 64 grošů z jedné dědiny, placeného každoročně ve dvou stejnoměrných dílech při termínech sv. Jiří a sv. Havla. K dalším povinnostem držitelů dědiny patřily naturální dávky, 80 vajec a 9 kuřat, a plat 8 malých denárů za dýmné. Zaznamenán je také pastýř, který platil ze svého domku (*gaza*) 6 kuřat. Kromě jiného se v Trněném Újezdu na přelomu 14. a 15. stol. nacházel svobodný dvůr (*curia allodiali*) zatížený vysokým úrokem 420 grošů, tedy téměř sedminásobně převyšujícím rentu vázanou na běžných dědinách (*DRC*, 163–164). Historie tohoto dvora je známa díky listině z r. 1404, z níž se dozvídáme, že konvent původně pronajal dvůr nápravníkovi Pavlovi ze Svrkyně. Stalo se tak mezi lety 1366 a 1381. Po Pavlovi držel dvůr jeho dědic Vítek. Ten v r. 1404 získal souhlas konventu, aby jej mohl i s příslušenstvím prodat poddaným v této vsi, kteří byli zavázáni klášteru ze dvora odvádět 7 kop pražských grošů ročně.⁹ Výše úroku svědčí o tom, že hospodářství bylo vybaveno značným příděllem půdy. Zde zmiňme podstatnou okolnost, které budeme věnovat pozornost v dalším textu: s existencí rozlehlého dvora (nejspíš jde stále o tutéž nemovitost) se setkáváme v pramenech i pro období raného novověku. Na konci 18. stol. tento statek dostal čp. 20. Rozkládá se při návsi Trněného Újezdu a sousedí s usedlostí čp. 1.

Klášter se vší pravděpodobností nebyl v předhusitském období jedinou vrchností újezdských poddaných. Podle zápisu zemských desek daroval v r. 1409 Humprecht ze Zvoleněvsi vyšehradské kapitule plat 12 kop grošů ze svého majetku ve Zvoleněvsi, Zákolanech, Újezdu a Kovárech (*PDZ II*, 63). Plat byl kapitule odváděn ještě v průběhu 16. století.¹⁰ Sekularizace církevního majetku v 1. pol. 15. stol. vedla k podstatné redukci břevnovského

⁸ Např. Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1646, Registra počtů záduší P. Marie před Týnem, fol. 74. *A. Profous (1957, 436)* spojuje s Trněným Újezdem také názvy Kozí Ujezdec a Kašparův Ujezd, doložené v letech 1543 a 1548.

⁹ Národní archiv, fond Benediktini – klášter Břevnov, Praha, listina inv. č. 200, sign. B V 150; též *MHB VI*, 144.

¹⁰ Národní archiv, fond Desky zemské, sign. DZV 3 B 5.

klášterství. Již v r. 1420 zapsal císař Zikmund Svrkyni, Holí a Trněný Újezd, náležející břevnovskému klášteru, za 150 kop grošů Rynšovi ze Zejdlíkovíc (ZRK, č. 1085, s. 155). Podle A. Sedláčka (1909, 923) Ryneš postoupil Trněný Újezd v r. 1442 Jindřichovi Berkovi z Dubé. V r. 1463 držel všechny tři zmíněné vesnice zástavně Jindřich z Kolovrat a z Libštejna, majitel buštěhradského panství (ZRK, č. 79, s. 261). Před koncem 15. stol. koupil panství Jetřich Bezdruzický z Kolovrat a ještě v r. 1502 k němu držel zástavně i Trněný Újezd a Svrkyni. Zápis v zemských deskách tehdy dosvědčuje neúspěšnou snahu břevnovského opata Klimenta uvedené vesnice vyplatit ze zástavy a znovu je připojit ke klášternímu majetku (PDZ I, 373).

Další zprávy o Trněném Újezdu jsou k dispozici až k r. 1532, kdy se vesnice společně se Zákolany nacházela v majetku pražské staroměstské měštky Ofky z Rajnzštejna. Ofka, jež mj. držela dům na Staroměstském náměstí, koupila obě vesnice společně se Zikmundem Chvatěrubským z Lestkova. Zikmund Chvatěrubský byl strýcem manžela Ofky Zikmunda z Lestkova, který zemřel v r. 1523.¹¹ O zástavním charakteru Trněného Újezdu již tehdy není zmínky. Zikmund Chvatěrubský následně postoupil svou polovinu na zakoupeném zboží Ofce, která tak držela dědičně celý statek. Přitom ale učinila Zikmunda Chvatěrubského správcem celého majetku a poručníkem. V r. 1532 Ofka vložila do městských knih vlastní závět, v níž rozdělila výnos ze Zákolan a Trněného Újezdu ve výši 62 kop mišenských grošů. Zikmund Chvatěrubský měl nadále až do své smrti pro vlastní potřebu užívat polovinu vybíraného úroku, druhá měla být poskytována kostelu sv. Mikuláše na Starém Městě pražském. Po smrti Zikmunda měl díl platu, který on sám užíval, případně rovněž na kostelníky a osadní sv. Mikuláše.¹² Podle nejstaršího dochovaného manuálu svatomikulášského záduší z let 1497–1553 skládal Zikmund v r. 1536 svatomikulášské osadě 5 kop českých grošů *pro polehčení sbírek* a 6 kop českých grošů kaplanovi a faráři podle ustanovení závěti. K r. 1553 je pak v této knize dochován podrobný soupis zádušního jmění. Příjem z Trněného Újezdu a Zákolan se tu stále objevuje jako jedna z položek náležející mezi tzv. komorní platy, což znamená, že obě vesnice stále spravoval a užíval Zikmund Chvatěrubský z Lestkova. Ke změně došlo až v r. 1558, kdy Zikmund zemřel a obě lokality připadly jako dědičné zboží k záduší kostela sv. Mikuláše. Osadní tehdy začali sami vykonávat správu vesnic a vybírat peněžní rentu.¹³

O správě majetku svatomikulášského záduší se zachovaly bohaté zprávy ve třech manuálech z let 1497–1597.¹⁴ Naneštěstí prostřední kniha z let 1545–1579 shořela, tudíž jsou pro vesnice Trněný Újezd, Zákolany a Kováry dnes dostupné údaje jen pro léta 1580–1597.¹⁵ Torzálně dochovaný pramen přesto představuje neobyčejně cenný zdroj informací. Původně byl označen jako *knihá vejjezdův*, což odráží způsob správy zádušního majetku.¹⁶ Na místo běžných purkrechtních soudů totiž poddanské záležitosti vyřizovali úředníci záduší, zajiřující každoročně do vesnic Kojetice (dnes v okr. Mělník) a Trněný Újezd. Výsledky jednání pak zapisovali do manuálu. V knize tak najdeme řadu typů záznamů: poddanské kšafy a inventáře, sirotčí agendu, spory řešené vrchnostenským soudem a narovnání, trestní agendu, dlužní zápisy a zástavy a kopiář korespondence, která se týkala správy poddaných. Zápisy přinášejí množství cenných poznatků o konkrétní podobě vrchnostenské správy a vesnické samosprávy, o poddanských nemovitostech, hospodaření poddaných, pohybu obyvatelstva a jednání poddaných v různých životních situacích. Manuál neměl funkci pozemkové knihy, až na výjimky tedy neevidoval převody nemovitostí. Ty byly zapisovány do samostatných register, která se nedochovala. Kromě uvedených manuálů je z období, kdy Trněný Újezd patřil k záduší kostela sv. Mikuláše, dochována ještě kniha příjmů a vydání z let 1606–1609.¹⁷

¹¹ Ofka v r. 1499 předala svůj majetek choti Zikmundovi z Lestkova. Osobu Zikmunda z Lestkova, který zemřel v r. 1523, je třeba odlišovat od Zikmunda Chvatěrubského z Lestkova, který byl jeho strýcem (k majetku Ofky a jejich příbuzných srov. *Teige 1910*, 257–266; Národní archiv, fond Desky zemské, sign. DZV 84 A 11).

¹² Národní archiv, fond Desky zemské, sign. DZV 3 E 1. Kšaft se nachází také v kopiáři fundačních listin záduší Panny Marie před Týnem z let 1542–1767, uloženém v Archivu hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1638, fol. 11 ad.

¹³ Příjem z Trněného Újezdu v té době činil 16 kop 19 českých grošů, ze Zákolan 12 kop 35 českých grošů a z Kovár (poprvé zmíněn jako součást majetku) 2 kopy 52 českých grošů, celkem tedy 31 kop 46 českých grošů (Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1638, fol. 15, 168; sign. 1665, fol. 58).

¹⁴ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1665, 1666, 1667b.

¹⁵ Ze zkázou stíženého rukopisu (se sign. 1667b) bylo na konci 19. stol. pořizeno několik výpisů (AČ 29; *Honejšek 1894*; *Winter 1892*). Rukopis shořel v r. 1945.

¹⁶ Diplomatický rozbor rukopisu a souhrnné zhodnocení jeho obsahu provedla H. Chvátalová (1988).

¹⁷ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1667a.

V r. 1628 byl farní chrám svatého Mikuláše na Starém Městě pražském vrácen strahovským premonstrátům, jimž náležel před husitskými válkami. Duchovní správa svatomikulášské osady potom přešla na farní kostel Panny Marie před Týnem. Důchody svatomikulášského záduší byly rozděleny mezi týnské záduší a záduší kostela Panny Marie na Louži. Vesnice Trněný Újezd, Zákolany a Kováry zůstaly v majetku záduší týnského chrámu až do konce patrimoniálního období. Z dochovaných pramenů ze 17.–19. stol. jsou důležitá především registra počtů (příjmů a vydání) z let 1654–1687, dále kopiář fundačních listin z let 1542–1767, manuál z let 1666–1669 a gruntovní knihy, které obsahují zápisy počínající v 1. pol. 18. století.¹⁸

Usedlosti čp. 1 a čp. 20 v písemných pramenech

Nejstarším pramenem, který dnes poskytuje ucelenou představu o sociální struktuře vesnice a ekonomickém potenciálu zdejších usedlostí, je berní rula z r. 1654 (*Doskočil 1954*, 681). Vzhledem k tomu, že její původní verze se pro slánský kraj nedochovala, k dispozici je jen výtah uložený ve spisové části tereziánského katastru.¹⁹ Podle něj statek Trněný Újezd v polovině 17. stol. sestával ze tří vsí. V samotném Trněném Újezdu je evidováno pět selských gruntů a dvě chalupy, v Kovárech, které ovšem patřily ke statku jen dílem, jeden pustý selský a jeden pustý chalupnický grunt a ve vsi Zákolany dva selské grundy (z toho jeden pustý) a pět chalup (z toho dvě pusté). Ekonomický potenciál újezdských usedlostí, definovaný rozlohou orné půdy a berní hodnotou, byl rozrůzněný. Největší výměrou polí disponoval dvůr, který podle ruly držel Jakub Feldtshuch. Rozloha jeho orné půdy činila 180 výsevkových strychů, oséváno bylo 40 strychů na zimu a 46 strychů na jaro. Rozlehlým polnostem odpovídaly i vysoké stavy dobytka (2 potahy, 13 krav, 15 jalovic, 30 ovcí a 13 sviní). Dvůr, který na konci 18. stol. získal čp. 20, svým potenciálem převyšoval ostatní selské grundy ve vesnici více než dvojnásobně. Druhým největším hospodářstvím byl grunt v držení Vojtěcha Chudomela (72 strychů orných rolí a 18 strychů lad). Při pozdější konskripci získal čp. 1.

Držitel v roce 1654	Berní hodnota	Orná půda (strychy)	Lada (strychy)	Seje na zimu (strychy)	Seje na jaro (strychy)	Potahy	Krávy	Jalovice	Ovce	Svině
Šebestián Šebek, chalupník	1/16	3		2,5		2	1			
Bartoloměj Jehelka, s potahem	1 + 1/16	72		24	30	3	2	8		9
Jakub Feldtshuch, s potahem	2 + 1/4	180		40	46	2	13	15	30	13
Vojtěch Chudomel, s potahem	1	72	18	23	22,5	3	3	1		1
Jan Vohmit, s potahem	11/16	42	6	12	10,3	3	4	2		4
Jakub Kočí, s potahem	11/16	42	6	11	8	1		2	1	1
Tomáš Jehelka, chalupník	1/16		5	2,5	2,5	2	3	4	19	4

Poddanské nemovitosti v Trněném Újezdu v r. 1654 podle berní ruly.

Souhrnně bylo berními komisaři v r. 1654 konstatováno, že vesnice Trněný Újezd je *dobře vystavena*, role má pšeničné a lidé rádi zůstávají při svých živnostech. Ve starších pramenech (v agendě svatomikulášského záduší z let 1580–1609) lze spolehlivě identifikovat jen dvě usedlosti, a to dvůr Jakuba Feldtshucha a grunt Jana Vohmita, k němuž patřila již v předbělohorském období výsadní krčma. Nejlépe jsou dokumentovány dějiny dvora čp. 20. O jeho mimořádném ekonomickém potenciálu svědčí nejen údaje berní ruly. Podle zápisu manuálu z r. 1583 k tomuto hospodářství patřilo 33 kop záhonů rolí a v pramenech se objevuje jako *rychta*, přičemž jeho držitelé bývali zádušními

¹⁸ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1638, 1642, 1646, 1647, 1648, 5391, 5392.

¹⁹ Národní archiv, fond Tereziánský katastr, inv. č. 2643.

úředníky často skutečně jmenování rychtáři.²⁰ Na celém statku byla tato rychta jediná, do její správní pravomoci tedy spadali poddaní z Trněného Újezdu, Zákolan a Kovár. Pokud snad došlo k tomu, že držitel dvora nebyl současně rychtářem, musel skutečnému představenému obce kompenzovat důchod, který byl k výkonu rychtářského úřadu přímo vázán. V r. 1587 tak držitel dvora Tomáš Dvořák odevzdal rychtáři Vítu Vařenému jeden vůz sena za louky a 13 kop záhonů rolí příslušejících k jeho úřadu.²¹

Prvním známým držitelem rychty byl Pavel, který ji užíval před r. 1570.²² Nepochybně patřil mezi poddané svatomikulášského záduší, stejně jako všichni známí hospodáři na této nemovitosti před r. 1609. Úředníci záduší totiž z principu odmítali připustit, aby na jejich gruntech hospodařily nepoddanské osoby. Patrné je to z reakce na žádost nelahozeveského úředníka, který se v r. 1587 o dvůr ucházel. Pražané žadatele odmítli s odůvodnění, že na nemovitosti chtějí mít jen *robotného a kmetčího člověka*.²³ Pavel nejpozději v r. 1570 zemřel. Pozůstala vdova Barbora se provdala za Jana Toška, který se na nemovitosti následně zakoupil. Současně se vykázal zachovacím a zhostným listem a slíbil zádušním úředníkům poddanství a člověčenství.²⁴ Dvůr se údajně vynacházel v době prodeje ve výborném stavu, *se všemi svršky a nábytky hojnými*. Jeho kupní cena činila 550 kop míšenských grošů, což nebyla vzhledem k výměře orné půdy vysoká suma. Ne náhodou úředníci o 16 let později konstatovali, že grunt mohl být v r. 1570 prodán o několik set kop grošů draže.

Nový držitel Jan Tošek získal v podílu své manželky 200 kop grošů a zbylou částku 350 kop grošů měl skládat každoročně po 12 kopách míšenských grošů. V letech 1570–1585 potom skutečně odvedl 180 kop míšenských grošů.²⁵ O Janu Toškovi a jeho hospodaření se v zádušních manuálech zachovalo velké množství zpráv. Ze zápisů je patrné, že nový hospodář od samého počátku projevoval málo respektu k vrchnosti, jejím nařízením a snahám o reglementaci svého jednání. Podle výpisů, které pořídil z dnes neexistujícího staršího manuálu *V. Honejsek (1894, 110)*, byl poprvé již v r. 1570 uvězněn, a to z důvodu, že nepřijel pro pány do Prahy a činil si z nich posměch. Přesto byl ještě téhož roku pověřen úřadem rychtáře a setrval v něm až do r. 1577, kdy se znovu ocitl pro různá přečinění ve vězení. Podle *V. Honejska* manuál uváděl mezi důvody *neposlušnost, mrhání statku*, vysoké zadlužení a skutečnost, že Tošek navzdory zákazu vrchností chodí do cizopanské krčmy v sousedních Otovicích, nedbá příkazů vrchností atd. Na základě prosby byl sice propuštěn, musel ale slíbit, že *podle přísahy povinnosti své bude se ku pánům svým poslušně, volně a poddaně, beze vsí odpornosti chovati, že zlepšení statku bude pilen a votvovické krčmy prázden a do ní že bezprostředně chodit nebude. Se ženou svou, že bude manželsky a náležitě nakládati a bez vědomí panského v žádné dluhy se nevydávati. Kdykoliv přijde do Prahy, že vždy u pánů úředníků, nebo kdyby doma nebyli, u některého z pánů starších stavi, jestli by jakou potřebu k vyřízení měli. Kdyby se podle toho zápisu nezachoval, má se z gruntu vyprodat a grunt ten jiným poddaným člověkem opatřit v čase, který mu bude vyměřen*.

Ani tomuto slibu však svěhlavý držitel újezdské rychty nedostál, rok poté byl totiž znovu úředníky nařčen, že se jim protivil, přes slib se k nim nikdy nedostavil a navíc utratil v otvovické krčmě císařskou berní vybranou od poddaných! Byl proto podruhé uvězněn. Díky přimluvám mnohých přátel, včetně některých měšťanů Starého Města pražského, dosáhl i tentokrát propuštění pod příslibem, že do dvou týdnů uhradí dlužnou peněžní rentu ve výši 24 kop grošů, z gruntu se do dvou měsíců vyprodá a osadí jej hodným člověkem a do té doby nebude chodit do otvovické krčmy a bude pilný svého hospodářství (*Honejsek 1894, 110*). Je pozoruhodné, že i přesto Jan Tošek hospodařil na újezd-

²⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 204.

²¹ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 75.

²² Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 59.

²³ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 200.

²⁴ O slibu poddanství a člověčenství Jana Toška referuje *V. Honejsek (1894, 110)*. Příslušný záznam se pravděpodobně nacházel ve shořelém manuálu z let 1545–1579.

²⁵ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 59.

ské rychtě až do r. 1586. V r. 1581 přitom museli úředníci opětovně konstatovat, že Tošek navzdory předešlým opatřením nadále *nepřestává statečku svého opouštět a živnosti obmeškávati, do votvovické krčmy bezpotřebně choditi*, vytýkali mu také, že *když fůru vobilí do Prahy veze, tehda se domů s penězi nenavráti, až všecky v Praze, v té krčmě votvovické s lotryní krčmářkou utratí*.²⁶ Postupně narůstajícím břemenem byla výše Toškova zadlužení, které v r. 1583 dosáhlo hodnoty převyšující 144 kop grošů; v r. 1585 přesáhly závazky 165 kop grošů.²⁷ Patřily sem dluhy za finanční půjčky, obilí, koně, šrot, slámu nebo útraty v krčmě. Přibýval také počet opakovaných žádostí Toškových věřitelů o součinnost zádušních úředníků při vymáhání dlužných částek.²⁸ Svatomikulášští úředníci proto znovu hrozili Toškovi, že na grunt dosadí jiného hospodáře, který se skutečně hned v létě 1585 přihlásil.²⁹ V září 1585 byl Tošek pro dluhy opětovně uvězněn a poté propuštěn. Znovu sliboval, že se bude chovat *jakž náleží na dobrého hospodáře*, oseje pole ozimým obilím, nebude úrodu bezpotřebně rozprodávat a dostaví se k pánům, aby se obhájil ohledně svých dluhů.³⁰ Jak se ale dalo čekat, v listopadu opět psali zádušní úředníci jednomu z věřitelů, že *co se pak dvořáka Jana Toška dotýče, pokudž by vám spravedlivým dluhem vedle vyměření sněmovního snešení povinovat byl, chtěli sme, naschválě pro něho poslavše posla, dopomoci, ale že pak na ten čas na gruntech našich není, a jinde, kde se mu dobře líbí, se pokrejvá*.³¹ Další uvěznění pro dluhy proto následovalo v lednu 1586.³² Ani tentokrát Tošek po propuštění nedbal slibů, a v červnu téhož roku proto konečně následoval prodej rychty.³³ Podle zprávy zádušních úředníků se dvůr nacházel v dosti špatném stavu. Tošek prý *nanejvětší jej spustil, zedral a zloupil, z něho svršky téměř všecky rozprodal a jak mu se nejlépe vidělo, rozmrhal*.

Dvůr byl prodán Tomášovi Lidickému, svobodníku, který ale před uzavřením trhové smlouvy musel přijmout poddanský závazek. Kupní cena byla stanovena na 1200 kop míšenských grošů, tedy více než dvojnásobně oproti sumě, za kterou byla nemovitost v r. 1570 prodána Janu Toškovi. To by o velkém zpustnutí nesvědčilo. Nový majitel ihned složil závdavek 200 kop grošů, který byl propuštěn Toškovi na vypořádání závazků. Roční splátka (vejrunek) zbylé dlužné sumy 1000 kop byla stanovena na 25 kop míšenských grošů. Ještě téhož roku získal Jan Tošek výhost, který ale jeden ze zádušních úředníků Jan Škréta Šotnovský ze Zátvořic vzápětí znehodnotil, neboť se prý Jan Tošek snažil suplikací u císaře nárokovat vyšší spravedlnost, než jaká mu náležela.³⁴ Novou vrchnost tak získal až v r. 1590, kdy byl skutečně propuštěn z poddanství na žádost Jáchyma Novohradského z Kolovrat, chtěje se usadit v sousední vsi Otovice.³⁵ Tomáš Lidický, zvaný potom Tomáš Dvořák, hospodařil na gruntu jen do r. 1592. Ani nový držitel se z pohledu zádušních úředníků neosvědčil. Navíc musel vést dlouholetý spor se sousední vrchností, Janem Bořitou z Martinic a na Okoři, který mu bránil užívat nějaké pozemky.³⁶ Nový majitel byl ihned dosazen do obecní samosprávy. Ještě v r. 1587 zastával sice jen konšelský úřad, o rok později ale získal rychtářskou hodnost.³⁷ V r. 1591 už byl napomínán, že *grunt spouští a nemá než toliko 2 koně*. V r. 1592 se zřejmě ocitl v neudržitelné situaci a sám žádal o možnost se ze statku vyprodat a zakoupit se na skromnější živnosti.³⁸

²⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 8.

²⁷ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 25, 40.

²⁸ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 25, 42, 45, 51.

²⁹ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 40. Byl jím Ondřej Kadanský z Holubic, který prý *předstoupivše před pány žádal, aby mohl toho trhu užiti, že by chtěl rád pánů ve všem poddán a dobrem hospodářem bejtí*. Načež mu byla poskytnuta lhůta, aby se zhostil od své vrchnosti a znovu se přihlásil.

³⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 45.

³¹ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 45.

³² Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 50, 51.

³³ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 54.

³⁴ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 62.

³⁵ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 136.

³⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 73, 77, 90 ad.

³⁷ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 75, 90.

³⁸ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 158, 204.



Obr. 5. Trněný Újezd, čp. 20. Pohled z návsi na obytný dům situovaný v čele statku (foto J. Kypta, 2009).

Fig. 5. Trněný Újezd, No. 20. View from village square of house situated at the front of the estate.



Obr. 6. Trněný Újezd, čp. 20. Detail návěsního průčelí domu, pod okapní římsou patrné zbytky bíle malované výzdoby raně barokního charakteru (foto Z. Neustupný, 2009).

Fig. 6. Trněný Újezd, No. 20. Detail of the front of the house on the square; remnants of white painted decoration of an Early Baroque character are visible beneath the gutter ledge.

Nový zájemce o statek se ohlásil brzy. Byl jím Pavel Novák z vesnice Záluží u Čelákovic, která se nacházela v majetku Starého Města pražského.³⁹ Novák měl patrně dobré reference: jeho otec Jan Novák byl vynikajícím hospodářem, jenž v r. 1567 koupil usedlost v Záluží (dnes čp. 5). Její hodnota v průběhu Novákova více než čtyři desetiletí trvajících hospodaření přesáhla čtyřnásobek původní ceny (srov. *Kypta – Šulc 2005*).⁴⁰ Pavel Novák, zvaný potom v pramenech Zalužanský či Zálužský, byl ihned dosazen mezi vesnické konšely. Záhy se také dostal do sporů, když při výročním výjezdu v r. 1592 vznesl stížnost, že mu sousedé ve dne i v noci působí velké škody na lukách i osení pasením dobytka, načež si prý bez odezvy stěžoval rychtáři i dalším konšelům a žádal o nahrazení škody.⁴¹ Jako hospodář se zřejmě osvědčil, muž téhož jména (Pavel Zálužský) je v držení dvora doložen v registru příjmů svatomikulášského záduší z r. 1609, kdy byl v úřadu rychtáře.⁴²

Další držitelé újezdské rychty nejsou pro nedostatek dochovaných pramenů známi. V době sestavení berní ruly zůstávaly všechny zdejší usedlosti osazeny, a to včetně rychty. Statek tehdy již patřil do majetku záduší chrámu Panny Marie před Týnem na Starém Městě pražském. Jestliže se v předbělohorském období střídaly v držení dvora čp. 20 jen osoby poddanského původu, situace se po skončení třicetileté války změnila. Ve 2. pol. 17.–18. stol. v držení nemovitosti totiž nacházíme jen osoby vyššího stavu. V r. 1654 to byl Jakub Feldtshuch (Feldschoss), voják (v r. 1676 uváděn jako *lejnant*). V držení dvora setrval až do r. 1676.⁴³ V letech 1677 a 1678 prameny uvádějí Reinharda Václava z Šenkhaysu a od r. 1679 Josefa Pfalze.⁴⁴ Ten také získal v r. 1681 od praž-

³⁹ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 204.

⁴⁰ Na rozdíl od doby psaní článku o usedlosti čp. 5 v Záluží dnes víme, že Jan Novák měl kromě dvou synů ještě dalšího mužského potomka, Pavla Nováka, jenž se posléze usadil v Trněném Újezdu. V r. 1592 si Pavel Novák vypůjčil 100 kop míšeňských grošů od Václava staršího Zálužského z Vostrokal, toho času hejtmana na panství Lysá nad Labem, který je výslovně v zápisu zádušních register uveden jako jeho vlastní bratr (Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 205).

⁴¹ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 204, 209, 244.

⁴² V r. 1607 platí ze dvora vejrunek 20 kop grošů Pavel z Oujezdce, v r. 1608 Pavel Procházka a v r. 1609 Pavel Zálužský, rychtář z Újezdu. Je proto pravděpodobné, že se jedná stále o tutéž osobu (srov. Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, Kniha příjmů a vydání z let 1606 – 1609, sign. 1667a).

⁴³ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1646, 1647.

⁴⁴ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1647, fol. 273; sign. 1648, fol. 5.

ského magistrátu povolení zřídit ve svém dvoře vinný šenk za roční poplatek 14 zlatých.⁴⁵ V 80. letech 17. stol. přikoupil také kovárnu v Zákolanech, kterou ale přenesl a znovuvystavěl při svém dvoře.⁴⁶ Josef Pfalz držel dvůr ještě v r. 1703, deset let poté (při pořizování fassé tereziánského katastru) tu ale hospodařil již radní Bernard Bulla. Podle okulární vizitace z r. 1721 ke dvoru patřilo 232 výsevkových strychů orné půdy.⁴⁷ V r. 1747 koupil dvůr, zvaný *Mayerovský*, za 5400 zlatých František Nagl s chotí Annou Barborou Naglovou.⁴⁸ Ti v r. 1759 odprodali od hospodářství 9 strychů polí a o rok později prodali celou nemovitost i s kovárnou a vinicí za 6620 zlatých Matějovi Norbertovi Schmeltzerovi s chotí Marií Františkou a Anně Dorotě rozené Buchbergerové.⁴⁹

O dějinách usedlosti čp. 1 se dochovalo méně informací. Svou roli přitom hraje i skutečnost, že se tuto nemovitost nepodařilo spolehlivě identifikovat v pramenech svatomikulášského záduší z předbělohorského období. Podle berní ruly se jednalo o druhou největší usedlost ve vsi (72 strychů polí, 18 strychů lad). Víme alespoň, že i v jejím držení se kolem přelomu 16. a 17. století střídaly jen osoby poddanského stavu.

K r. 1591 eviduje manuál v Trněném Újezdu pět poddanských nemovitostí. Na rychtě (čp. 20) tehdy hospodařil Tomáš Lidický (Dvořák), na krčmě Matěj Wohmit, zbývají tudíž tři hospodáři – Zikmund Zich, Matouš Král a Václav Jehelka. Jeden z nich nepochybně držel usedlost čp. 1.⁵⁰ Snad na ní hospodařil Zikmund Zich, soudě tak podle toho, že v r. 1583 k jeho gruntu přináleželo 18 kop záhonů rolí.⁵¹ V letech 1581–1590 je na tomto statku doložen Vít Zbořený, který byl několikrát během 80. let 16. stol. rychtářem, od r. 1591 Zikmund Zich. Osoba stejného jména je uvedena ještě v knize příjmů a vydání z let 1606–1609.⁵² V r. 1654 na statku hospodařil Vojtěch Chudomel, který jej držel ještě v r. 1684.⁵³ Ten nejspíš od r. 1668, nebo 1669 provozoval újezdskou krčmu.⁵⁴ Od r. 1678 je jako krčmář uváděn držitel jiné újezdské nemovitosti Pavel Kala.⁵⁵ V r. 1703 na gruntu čp. 1 hospodařil Štěpán Kolmistr a v r. 1713 vdova Lidmila Kolmistrová.⁵⁶ Podle okulární vizitace tereziánského katastru z r. 1721 k němu přináleželo celkem 108 výsevkových strychů orné půdy.

Závěr

Pojednáváný soubor zlomků pozdně gotických kachlů zmnožuje dosud poměrně nevelký výčet nálezů tohoto druhu, jež můžeme přiřadit do prostředí vesnických poddanských usedlostí (např. *Dreslerová – Kypta – Šulc 2004; Krásný – Kypta – Šulc 2005*). Není pochyb, že tyto artefakty poskytují závažné svědectví o proměně kultury bydlení venkovanů na pomezí středověku a novověku, velice často ale nedokážeme obecný závěr upřesnit. To platí i pro kolekci z Trněného Újezdu. Vzhledem k nedostatku jiných opor nám při datování zbývá stylový rozbor výzdoby čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů, jenž sám o sobě dovoluje vymežit pouze časový interval výroby kadlubů, a to dost široce do 2. pol. 15. – 1. třetiny 16. století. Ještě vágněji určíme rozpětí mezi vznikem oněch matric a jejich definitivním vyřazením z inventáře hrnčířské dílny (srov. *Žegklitz – Vitanovský – Zavřel 2009*, 452), k tomu se přidružuje možnost opakovaného používání kachlů vyjmutých ze starších rozebraných otopných zařízení.

⁴⁵ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1648, fol. 56.

⁴⁶ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1642, fol. 134; sign. 1648, fol. 92.

⁴⁷ Národní archiv, fond Tereziánský katastr, inv. č. 2780.

⁴⁸ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 5391, fol. 128.

⁴⁹ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 5391, fol. 139, 144.

⁵⁰ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 158.

⁵¹ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 25. Ke gruntu Matěje Wohmita patřilo jen 12 kop záhonů, k usedlosti Matouše Krále 7 kop záhonů, rozloha polí Václava Jehelky není uvedena.

⁵² Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1666, fol. 7, 158; sign. 1667a.

⁵³ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1648, fol. 171.

⁵⁴ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1647, fol. 66, 108, 279.

⁵⁵ Archiv hlavního města Prahy, fond Sběrka rukopisů, sign. 1647, fol. 307.

⁵⁶ Národní archiv, fond Tereziánský katastr, inv. č. 2643, 2780.

Ačkoli se v literatuře ujal předpoklad, že kachle představují pozůstatek kachlových kamen, resp. nepřímo obsluhovaného výhřevného tělesa, průkaznou argumentaci většinou postrádáme. Upozorňujeme tak navzdory našemu přesvědčení, že uvedený apriorní závěr – týká-li se pozdně gotických a renesančních výrobků – je zpravidla na místě. Zvláště obezřetně však musíme posuzovat právě nejstarší doklady výskytu kachlů ve venkovských lokalitách. Bez výjimky se totiž dosud jedná o artefakty nalezené v kontextech, jež o konstrukčním charakteru příslušného otopného zařízení nic nevypovídají. K opatrnosti nutí historické snímky etnografů, kteří v některých středoevropských oblastech ještě mohli vstoupit do autentických interiérů dymných či polodymných jizeb venkovských domů. V nich dokumentovali mj. otopná zařízení sestavená sice zčásti z kachlů, leč způsob odvodu dýmu, různě intenzivně unikajícího do obytné místnosti, nedovoluje, abychom je vřadili mezi kamna (např. *Skrůžný – Špaček 2002*, obr. 10, 15). Novodobé příklady otevřených topenišť v jizbách ovšem vesměs pocházejí z horských či podhorských oblastí, a nemohou tedy sloužit jako přímé analogie pro rekonstrukci vybavení mnohem bohatších domácností raně novověkých selských statků v úrodných regionech.

Zatím ani stavební historici nedospěli ke shodě, kdy se dýmu zbavené světnice stávaly „standardní“ součástí domů poddanských usedlostí středočeského venkova. Přesto – vycházíme-li ze srovnání s dymnými pecemi vrcholně středověkých venkovských domů – můžeme konstatovat, že hromadné soubory kachlů, čítající podobně jako nálezy z Trněného Újezdu desítky exemplářů, svědčí o existenci vyspělých otopných zařízení. Přítomnost keramické roury (třebaže nedokážeme rozhodnout, zda ji máme charakterizovat jako odtahovou, anebo výhřevnou) přitom utvrzuje představu o konstrukčně složitěji řešeném tělese, o němž předpokládáme, že naplňovalo kritéria sousloví *kachlová kamna*. Nepřímý způsob vytápění obytných místností si patrně už v pozdním středověku také osvojili lec-keří poddaní. Není totiž jediný důvod, abychom světnice – uvažujeme-li o středoevropském kontextu v době pokročilé 2. pol. 15. stol. – pokládali za specifický znak maďarského venkova, odkud dnes jediné známe takto staré přímé doklady (např. *Pálóczi-Horváth 2002*).

Počátky uplatnění nepřímého způsobu vytápění domů poddanských usedlostí spojujeme především s velkými selskými dvory, které v pozdním středověku a raném novověku poskytovaly možnosti nemalých peněžních zisků z trhu se zemědělskými produkty. Toto období bývá někdy označováno jako „zlatý věk“ českého venkova. Právě tehdy se v architektuře poddanských usedlostí nezřídka uplatňovaly slohové prvky, a nálezy kachlů ve vesnických lokalitách proto nepřekvapují. Prosperita se ovšem odvíjela od schopností jednotlivých hospodářů. Osudy újezdských osedlých nám tentokrát ve vzácném detailu přibližují zápisy vrchnostenských úředníků z 2. pol. 16. století. Měli nejvíce co do činění s jedním z držitelů statku čp. 20, s Janem Toškem. Vzhledem k velkému počtu zpráv jej můžeme nahlížet coby zástupce sociální (jistě početné) kategorie zpupných poddaných, kteří projevovali pramály zájem zvelebovat drženou usedlost.

Svéhlavého sedláka, jenž nechtěl plnit povinnosti vůči vrchnosti a nehleděl si řádného chodu hospodářství, nedokázala napravit ani každoroční důrazná napomenutí, ba ani několikerá uvěznění. Mohl se spolehnout na přímluvy vlivných přátel z okruhu pražského měšťanstva, zřejmě díky nim byl na gruntu zádušními úředníky dlouho trpěn. Tím se nám zčásti odkrývá pozoruhodný rozsah sociálních vazeb tohoto hospodáře, pro něhož – jak vyplývá z daného kontextu – poddanský závazek představoval jen formální akt nutný pro získání neobyčejně velké usedlosti. O prosperitě statku, jenž Tošek podle ohledání úředníků *nanejvětší ... spustil, zedral a zloupil*, rozhodně nemůže být řeč. Naopak o Pavlovi Novákovi, jednom z Toškových nástupců, tytéž písemné prameny podávají jen málo informací. Navzdory (resp. snad právě kvůli) tomu se můžeme důvodně domnívat, že dostal nárokům chodu velkého statku. Usuzujeme tak podle jeho rodinného původu. Byl totiž synem sedláka Jana Nováka, který navýsost zdatně hospodařil ve vesnici Záluží u Čelákovic. Píli a ctižádost předal i svým potomkům. O schopnostech jeho synů svědčí už to, že dva z nich byli povýšeni do vladyckého stavu a stali se dobře situovanými vrchnostenskými úředníky. Jeden z bratrů Pavla Nováka na přelomu 16. a 17. stol. dokonce zastával post hejtmána komorního panství Lysá nad Labem (*Kypta – Šulc 2005*).

Závěrem se vraťme k době, kdy Jan Tošek bezostyšně zanedbával rozlehlý statek. Takový neutešený stav hospodářství a také jeho příčinné okolnosti patrně nebyly na raně novověkém venkově ničím výjimečným. Pražští úředníci, kteří ve 2. pol. 16. stol. dohlíželi na poddané v Trněném Újezdu,

podnikali pravidelné roční výjezdy ještě do jedné středočeské vesnice, do Kojetic ležících na jižním Mělnicku (AČ XXIX; *Honejsek 1894*). V zápisech o tamních osedlých často čteme, že nechťeli vlastními silami obhospodařovat držené polnosti. Místo toho je běžně pronajímali, čímž rezignovali na získávání tržně využitelných přebytků. Úředníci nadto opakovaně seznávali, že kojetičtí se nestarají ani o opravy vlastních domů. Výtky se zpravidla týkaly neobnovování výmazu komínů, což způsobovalo příliš časté požáry. Mnozí poddaní upadali do hlubokého zadlužení. Aniž by půjčky směřovaly k podpoře chodu hospodářství, byly vesměs utraceny v krčmách. Tak třeba jeden nenapravitelný sedlák se staral jen o to, aby ráno vstana na pálení, odtud domů k obědu a zase na pivo do krčmy jít, a tam do večera pít (*Honejsek 1894*, 59). Ze stereotypního charakteru vizitálních zápisů vyplývá, že úředníky soustavně proslovaná napomenutí a nařízení nenacházela ani zde odezvu, účinkem se také mýjela reálná hrozba uvěznění. Svědectví těch pramenů, které nám dovolují blíže poznat mentalitu raně novověkých sedláků, ukazují, že nepochybně předpoklady prosperity, nabízené hospodářským potenciálem selských dvorů, se konkrétním lidem dařilo velice úspěšně využít, jiní je ovšem dokonale promarnili. Netřeba od základu bořit představu o předbělohorském období, které jsme si navykli nazírat jako „zlatý věk“ českého venkova, musíme ale mít na paměti zjednodušující povahu této nálepky. Je možné, že už v době života Pavla Nováka patřila újezdská usedlost čp. 20 mezi nejvýstavnější grunty v kraji, jak tomu nepochybně bylo v 18. a 19. století.⁵⁷ Její dnešní podobu sice určují barokní a klasicistní stavby, jejich neobyčejně velké hmotové rozměry dávají leccos tušit o hospodářském potenciálu statku i v předchozím období. V čele usedlosti stojí rozlehlý patrový dům, na jehož návesním průčelí se uchovaly zbytky malované raně barokní výzdoby v podobě iluzivních pilastrů a podokapního pásu tvořeného vegetabilními ornamenty (*obr. 5; 6*). Kdysi honosná fasáda výmluvně vypovídá o prosperitě statku v pobělohorském období, kdy jej výhradně držely osoby stavovského původu.

Výpovědi výše probíraných hmotných a písemných pramenů ze dvou sousedících usedlostí v Trněném Újezdu se mohou jevit jako mimoběžné, ale zejména podrobné zprávy o držitelích gruntu čp. 20 mají v mnohém obecnou platnost. Ukazují, nakolik mohl být sociální kontext jedné usedlosti v poměrně krátkých úsecích proměnlivý. S tímto vědomím pak musíme poměřovat archeologické nálezy, které jsme schopni zařadit vesměs jen do širšího časového rozpětí.

Vydané prameny a literatura

- AČ: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXIX. Dodavek k řádům selským a instrukcím hospodářským 1388–1779. J. Kalousek ed. Praha 1913.
- Beutmann, J. 2007: Untersuchungen zu Topographie und Sachkultur des mittelalterlichen Zwickau. Die Ausgrabungen im Nordwesten des Stadtkerns. Dresden.
- Blažková, K. – Kypka, J. – Lomecká, J. 2007: Pozdně gotické kachle z Rakovníka (náleзовý soubor z parcely domu čp. 110). Památky středních Čech 21/1, 39–49.
- Burian, V. 1966: Předběžná zpráva o historickoarcheologickém výzkumu kartouzky v Dolanech 1964–1965. In: Zprávy vlastivědného ústavu v Olomouci 1966 (č. 128), Olomouc, 9–15.
- DRC: Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. J. Emler ed. Praha 1881.
- Doskočil, K. 1954: Berní rula 2. Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule. Praha.
- Dreslerová, D. – Kypka, J. – Šulc, J. 2004: Gotické kachle ze zaniklé vsi Újezdec u Borku. Archeologie ve středních Čechách 8, 685–698.
- Dymek, K. 1995: Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie. Wrocław.
- Dziedzic, P. 2007: Późnośredniowieczny piec z kafli garnkowych z Sulechowa, pow. zielonogórski. In: M. Dąbrowska – H. Karnowska red., Średniowieczne i Nowożytnie Kafle. Regionalizmy – Podobieństwa – Różnice, Białystok, 51–59.

⁵⁷ Vzpomeňme, že právě oblast v severozáp. sousedství Prahy vyniká velkým počtem dokladů výstavných kamených objektů předbělohorského stáří, které stály v poddanských usedlostech (*Škabrada – Dostál 1984*).

- Fassbinder, F. 2006:* Archäologische Untersuchungen zur Frühgeschichte der Stadt Chemnitz. Die Grabungen 1994–1995. Dresden.
- Fröhlich, J. – Jiřík, J. – Kypta, J. v tisku:* Nález raně novověké keramiky u Uzenic na Blatensku. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 23.
- Hallenkamp-Lumpe, J. 2006:* Studien zur Ofenkeramik des 12. bis 17. Jahrhunderts anhand von Bodenfinden aus Westfalen-Lippe. Mainz.
- Hazlbauer, Z. 2003:* Dobová znázornění rozličných kachlových kamen s přihlédnutím k jejich zřízení v různých místnostech stavebních objektů. In: Svorník 1, Praha, 169–186.
- Hazlbauer, Z. – Choičbor, P. 1990:* Stavební rekonstrukce dvou vrcholně gotických kamen ze Sezimova Ústí. *Archaeologia historica* 15, 361–383.
- Heege, A. Hrsg. 2002:* Einbeck im Mittelalter. Eine archäologisch-historische Spurensuche. Oldenburg.
- Hoffmann, Y. – Richter, U. 1995:* Eine spätmittelalterliche Abfallgrube mit Ofenkacheln aus Freiberg. *Mitteilungen des Freiburger Altertumsvereins* 76, 36–46.
- Honejsek, V. 1894:* Z dějin nepatrné české vesnice. Praha.
- Hoššo, J. 1982:* Neskorogotická kachlová pec z Liptovskej Mary. *Archaeologia historica* 7, 499–508.
- Chvátalová, H. 1988:* Kniha výjezdů záduší sv. Mikuláše na Starém Městě pražském z let 1579–1597 (Příspěvek k sociální skladbě a správě předbělohorské vesnice). *Sborník archivních prací* 38, 583–601.
- Kniesche, A. 1993:* Ein romanischer Ofenkachelfund von der Neuenburg. *Burgen und Schlösser in Sachsen-Anhalt* 2, 6–14.
- Koucká, T. 2007:* Středověké kachle z Nového Knína. Příbram.
- Krajč, R. 1997:* Středověká kachlová kamna v Táboře (Archeologický výzkum v Křížkově ulici čp. 28). Tábor.
- Krásný, F. – Kypta, J. – Šulc, J. 2005:* Pozdně gotické nálezy ve venkovských usedlostech v Čisté u Mladé Boleslavi. *Archeologie ve středních Čechách* 9, 643–652.
- Kypta, J. – Šulc, J. 2005:* Pozdně gotické slohové prvky v architektuře venkovských usedlostí v Záluží u Čelákovic. *Památky středních Čech* 19/1, 46–53.
- Lange, D. 1996:* Frühneuzeitliche Keramik aus dem ehemaligen Benediktinerkloster Chemnitz. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 38, 201–251.
- MHB:* Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita, quibus non modo patriae, aliarumque vicinarum regionum, sed et remotissimum gentium historia mirum quantum illustratum. Tomus VI. G. Dobner ed. Praegae 1785.
- Möbes, G. – Timpel, W. 1987:* Die Burg Lodenschitz in der Gemarkung Schlöben bei Stadtroda. *Alt-Thüringen* 22/23, 297–367.
- Pálóczi-Horváth, A. 2002:* Development of the Late-Medieval house in Hungary. In: *Ruralia IV. The rural house from the migration period to the oldest still standing buildings*, Prague, 308–319.
- Pavlík, Č. – Vitanovský, M. 2004:* Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikonografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance. Praha.
- PDZ:* Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořelých. Díl I., II. J. Emler ed. Praha 1870, 1872.
- Profous, A. 1957:* Místní jména v Čechách. Díl IV. Praha.
- RBM:* Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. Annorum 1311–1333. J. Emler ed. Praegae 1890.
- Roth Heege, E. – Heege, A. 2003:* Der „Hörner-Ofen“ aus Einbeck – Ein 1540 beim Stadtbrand zerstörter Kachelofen aus der Hohen Münsterstraße 24. In: *Beiträge vom 34. Internationalen Hafnerei-Symposium auf Schloß Maresch in Bozen/Südtirol 2001*. *Nearchos* 12, Innsbruck, 331–348.
- Sedláček, A. 1909:* Místopisný slovník historický Království českého. Praha.
- Skrůžný, L. 1999:* Keramické dymníky zvané „kochy“, „košky“, „kozuby“, „krby“, „krbečky“ a „sopouchy“ v ikonografickém materiálu Chebského muzea v Chebu a ve sbírkových fondech moravských, slovenských i českých muzeí. In: *Sborník Chebského muzea* 1998, Cheb, 139–159.
- Skrůžný, L. – Špaček, J. 2002:* Vývoj kachlových kamen ve svědectví ikonografického materiálu a národopisných paralel. *Archaeologia historica* 27, 535–553.
- Strauss, K. 1966:* Die Kachelkunst des 15. und 16. Jahrhunderts in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Straßburg.
- 1972: Die Kachelkunst des 15. und 16. Jahrhunderts in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Skandinavien. II. Teil (neue Folge). Basel.
- 1983: Die Kachelkunst des 15. bis 17. Jahrhunderts in europäischen Ländern. III. Teil. München.
- Škabrada, J. 2003:* Konstrukce historických staveb. Praha.

- Škabrada, J. – Dostál, P. 1984: Pozdní gotika ve vesnických usedlostech na okrese Kladno. In: *Urbes medii aevi investigationes archaeologicae*, Praha, 113–148.
- Teige, J. 1910: *Základy starého místopisu pražského (1437–1620)*. Oddíl I. Staré Město pražské. Díl I. Praha.
- Thoma, W. 2001: Die archäologischen Ausgrabungen im Umfeld des Rathauses von Penig. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 43, 213–267.
- Tymonová, M. 2003: Kachlová kamna z Náměště na Hané. *Archaeologia historica* 28, 575–590.
- Winter, Z. 1892: Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl II. Život veřejný mezi r. 1420–1620. Praha.
- ZRK: Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. A. Sedláček ed. Praha 1914.
- Žegklitz, J. – Hazlbauer, Z. – Chotěbor, P. 1992: Pokus o rekonstrukci kachlových kamen ze zaniklé sklárny v Broumech. *Archeologické rozhledy* 44, 94–108.
- Žegklitz, J. – Vitanovský, M. – Zavřel, J. 2009: Soubor kachlových forem z pražské hrnčířské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572. *Archeologické rozhledy* 61, 427–466.

The possibility of studying the rural housing culture between the Middle Ages and the Early Modern period on the basis of sources from Trněný Újezd (Central Bohemia)

Thanks to fortuitous circumstances, we have nearly contemporaneous and independent sources from the Late Middle Ages and Early Modern period on two neighbouring farmsteads in the central Bohemian village of Trněný Újezd (Kladno distr.). Both farmsteads stand on the village square and both with their size and impressive architecture once ranked among the wealthiest estates in the village.

A sunken structure disrupted inside house No. 1 yielded ceramic waste from a broad time span of between the 15th–17th century, including 329 fragments of stove tiles and a piece of a ceramic pipe. The stove tiles can be dated to the late 15th or early 16th century on the basis of their decoration. We are not able to date the fragment of the pipe with great precision. The inner surface of the pipe is not blackened with smoke, the exterior surface bears little remnants of clay. We are aware of similar artefacts from Silesia, Saxony and Moravia dating mostly to the 15th–16th century. Their form resembles parts of a chimney flue, and yet their ends have not been modified for joining one pipe to another; the absence of smoke residue inside the pipes furthermore points to the pipes not being components of a chimney. These pipes occur in stove ruins both individually and in greater numbers. If we know, say, that six of these pipes were utilized in a single heating apparatus (Sulechów, Silesia), it is possible to cast doubt on the idea that they were used for conducting smoke. If the producers of these pipes had intended for them to be used as part of a chimney flue, one end would probably have narrowed conically at the end, while the other end would have widened (judging from analogies). If we dismiss a link to smoke removal, the question remains as to the specific position of these elements in the stove body. Some authors (Tymonová 2003; Beutmann 2007) believe that these pipes performed a heating function: the ends of the pipes were to be inserted through the opposing sides of the stove so that warm air from the centre of the stove interior would heat the pipe and the resulting warm air would flow from the pipe mouth into the room. While this explanation seems plausible, in the absence of iconographic documents or recent analogies it however cannot be conclusively substantiated.

There is no doubt that the stove tile finds are consequential evidence on the transformation of the rural culture of living at the turn of medieval times and the Early Modern period; in most cases, however, we are not able to elaborate a general conclusion. This also holds true for the collection from Trněný Újezd. On the basis of the decoration of the tiles, we can only define the interval for the production of the tile moulds as between the second half of the 15th century and the first third of the 16th century; we are not able, however, to establish the span of time between the creation of the tile moulds and the time that they were definitively removed from the stocks of the pottery workshop. That stove tiles removed from older, disassembled heating devices were used repeatedly is also a possibility. While the *a priori* assumption has taken hold in literature that stove tiles represent the

remains of stoves, i.e. indirectly operated heating bodies, we are mostly missing conclusive evidence for this line of reasoning. We must be cautious in evaluating the oldest evidence of the occurrence of stove tiles at rural sites, since these tiles discovered in Bohemia to date have come, without exception, from secondary find situations. We are not able, therefore, to reconstruct the relevant heating body. Due to the fact that the assemblage from Trněný Újezd is composed of fragments of dozens of stove tiles, we can nevertheless consider the existence of an advanced piece of equipment, perhaps a tiled stove.

Among the written sources related to late medieval and Early Modern history in Trněný Újezd, we above all value the set of documents that seigniorial officials drew up in the second half of the 16th century during their annual visits to the village. These records provide a great amount of information on the specific form of the seigniorial administration, on feudal property, vassal farming, the movement of the population and the conduct of vassals in various life situations. Uncommonly extensive reports concern mainly the estate No. 20, which neighboured the estate No. 1. The headstrong Jan Tošek, who did not want to fulfil his obligations to the authorities and was negligent in his husbandry of the land, farmed this property in the years 1570–1586. The seigniorial officials failed in their attempts to correct his behaviour, despite emphatic yearly reprimands and several spells in gaol. He continued to squander his earnings from grain in the tavern; furthermore, he was heavily in debt. Despite repeated warnings from officials that they would take the farmstead away from him, Jan Tošek could rely on influential Prague burgher friends to intercede on his behalf. As such, we are partially informed on the remarkable extent of the social ties of a farmer for whom the feudal obligation represented merely a formal act necessary for obtaining an uncommonly large farmstead. Nothing can be said about the prosperity of the estate which, according to investigations by the officials, became run-down under Tošek's holding. On the other hand, the same written sources provide very scant information on Pavel Novák, one of Tošek's successors at the same estate. In spite of that (or perhaps as a result) we are able to justly believe that he fulfilled the requirements needed to operate a large estate. This conclusion can be reached on the basis of his family origin: he was, after all, the son of farmer Jan Novák, who was a highly competent farmer in another central Bohemian village. Diligence and ambition were traits that the elder Novák passed on to his offspring. Further proof of the abilities of his sons was the fact that two others became seigniorial officials of good standing that occupied professional positions among people of noble rank.

The testimony of these sources, which helps us gain a greater understanding of the mentality of Early Modern period farmers, demonstrates that specific people managed to successfully take advantage of the unquestionable conditions for prosperity set by the economic potential of farmsteads; others, on the other hand, managed to completely squander their opportunities. We can therefore view Jan Toška and Pavel Novák as representatives of highly divergent (and numerous) social categories. While one of these individuals expressed scant interest in improving his farm holdings and behaved defiantly toward authorities, the second individual instead farmed properly and was able to earn substantial sums on the agricultural surplus market.

English by *David J. Gaul*

Dotazníkový průzkum „Percepce archeologie 2008“

Petr Květina – Klára Neumannová

Dotazníkový průzkum proběhl v letním semestru roku 2008 a zahrnoval šetření na čtyřech katedrách archeologie v České republice. Cílem výzkumu bylo získat obraz vnímání archeologie a její univerzitní výuky na základě názorů studentů archeologie. Testovány byly hypotézy týkající se rozdílů v pojetí archeologie a jejího metodologického základu na sledovaných katedrách, ovlivnění studentů katedrou a chápání archeologie jako součásti historických, nebo antropologických (sociálních) věd.

percepce archeologie – univerzity – dotazníkový průzkum – vysokoškolské studium

Questionnaire survey “Perception of Archaeology 2008”. The questionnaire survey was conducted during the summer semester of 2008 and comprised coverage at four university archaeology departments in the Czech Republic. The aim of the survey was to obtain an image of the perception of archaeology and university instruction in this discipline on the basis of the opinions of archaeology students. The hypotheses tested concerned the differences in the concept of archaeology and its methodological foundation at the surveyed departments, the departments’ influence on students and the understanding of archaeology as part of the historical or anthropological (social) sciences.

perception of archaeology – university – questionnaire survey – university studies

Úvod

Dotazníkový průzkum „Percepce archeologie“ proběhl v letním semestru roku 2008 a zahrnoval šetření na katedrách archeologie v Brně, Hradci Králové, Plzni a Praze.¹ Formulovány byly tři základní pracovní hypotézy, které jsme se pokusili verifikovat:

A. Pojetí archeologie a jejího metodologického základu se na jednotlivých sledovaných katedrách liší.

B. Tyto rozdíly jsou v korelaci s délkou studia, což znamená, že pokročilí studenti jsou ve svých názorech více ovlivněni danou katedrou.

C. Studenti vnímají archeologii jako součást historických věd, řazení archeologie k antropologickým vědám není běžné.

Výběr kateder pro dotazníkové šetření provedli autoři výzkumu tak, aby byla zahrnuta pracovní místa s výraznou profilací a s předpokladem odlišného pojetí archeologie. Průzkum byl zaměřen na dvě kategorie studentů, a to prvních a pak vyšších ročníků (primárně šlo o čtvrté ročníky, což však nakonec nebylo možné dodržet). Celkem bylo získáno 213 vyplněných dotazníků, z čehož 75 patří studentům z Brna, 49 z Hradce Králové, 48 z Plzně a 41 z Prahy.

Vyplněné dotazníkové formuláře byly přepsány do databáze (MS Access) a následně analyzovány prostřednictvím softwaru MS Excel, SPSS a Canoco.

Výsledky šetření seřazené podle otázek

• Zkuste definovat odborné zaměření následujících archeologických kateder: Praha, Brno, Plzeň, Hradec Králové.

Daná otázka vyžaduje vyhodnocení ve dvou rovinách: první jsou názory respondentů na ostatní katedry archeologie, druhou je definice jejich vlastní školy. Na každou archeologickou katedru jsme

¹ V určitém ohledu je možné provedení průzkumu vnímat jako doplněk k nedávné diskusi týkající se vysokoškolského studia archeologie (Beneš 2006; Bouzek 2006; Matoušek 2006; Neustupný 2005; Tichý 2005; Vašíček 2006).

tak získali vždy dva pohledy: zvnějšku a zevnitř, přičemž součástí vyhodnocení je i jejich vzájemné srovnání (*tab. 1, obr. 1*).

• **Vnímáte archeologii jako humanitní disciplínu (tj. takovou, jejímiž nejbližšími příbuznými jsou historie, dějiny umění...)?**

%	ostatní o Brnu	Brno o sobě	ostatní o HK	HK o sobě	ostatní o Plzni	Plzeň o sobě	ostatní o Praze	Praha o sobě
pravěk	20,9	25	1	7	1,5	5,7	13,2	15,4
protohistorie	1,8	0	0	1,3	0	0	0,6	0
středověk	16,8	16	1,8	0,7	11,4	8,9	23,5	63,5
tradiční a.	3	1,6	0,6	0	0,9	0	5	3,8
typologie	4,3	12	0	0,7	1,8	0,4	9	0
teorie	0,5	0,7	0	0	5,3	2,1	3,3	3,8
metodika	0	0	0	0	4,5	2,1	1,8	0
praktická a.	2,4	1,3	0	8,8	0	1,1	0	0
popularizace	2,3	0,9	9,5	29,3	1,5	0,9	1,9	1,9
moderní postupy	0	0	0	0	0,5	4,3	0	0
experimentální a.	0	0	22,7	27,8	0	0	0	0
nedestruktivní metody	2,8	1,3	0,2	2,2	32,3	51,4	2,6	0
počítačové zpracování	8,9	16,3	6,8	20,7	13,1	14,7	2,1	0
klasická a.	3,7	2	0	0	0	0	8,9	0
egyptologie	0	0	0	0	0	0	1,5	0
jiné	5	3,1	0,5	1,5	2,6	2,1	0,2	0
žádná specializace	0,9	4,4	0	0	0,4	4,3	0,6	3,8
nevím	24,8	15,3	37,9	0	20,6	2,1	24,4	7,7
nevím, že existuje	1,8	–	19	–	3,7	–	1,3	–

Tab. 1. Relativní četnost názorů pregraduálních respondentů na odborné zaměření archeologických kateder. Výsledky byly korigovány vzhledem k nestejným počtům odpovědí v jednotlivých dotaznících.

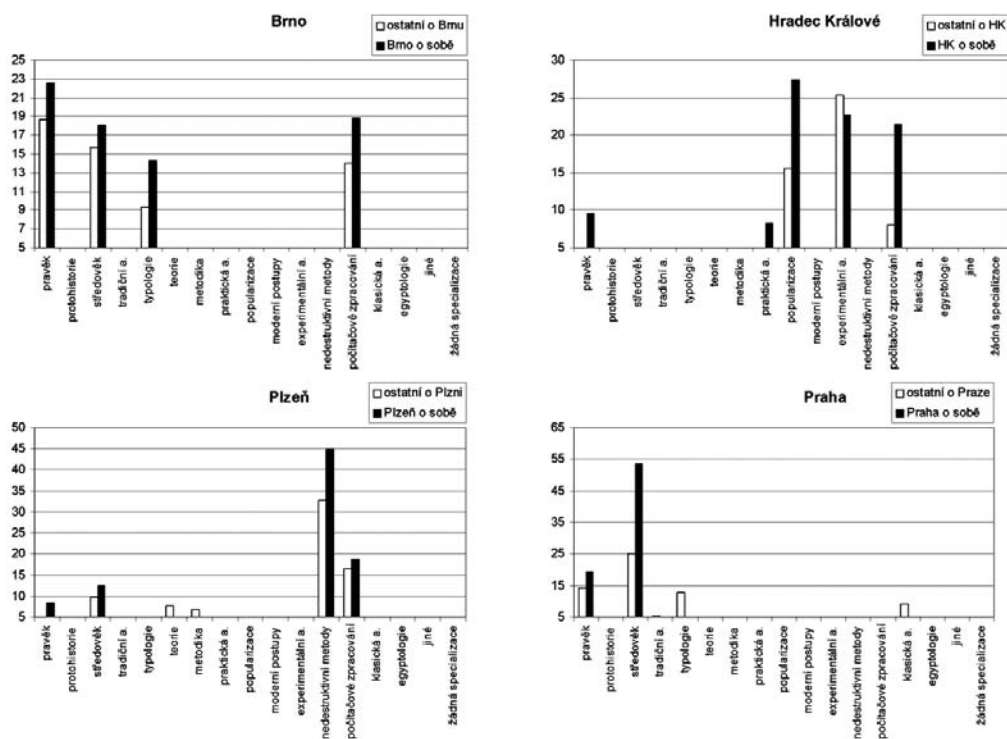
V kategorii pregraduálních studentů převažuje u všech škol názor, že archeologie je humanitní disciplínou (Plzeň 72 %, Praha 73 %, Brno 83 %, Hradec Králové 88 %).

Porovnání mezi počátkem studia (1. ročník) a jeho koncem (vyšší ročníky) nevykazuje významnější změny v poměru odpovědí ano : ne. Rozdíl, i když nepříliš patrný, je mezi studenty pražskými a plzeňskými na jedné straně (72,5 %) a brněnskými a hradeckými na straně druhé (85,5 %).

V komentáři k druhé otázce jsme zaznamenali časté odkazy na blízký vztah archeologie a přírodovědných oborů. S výjimkou Hradce Králové se tento názor vyskytuje u ostatních kateder v relativně konstantním poměru mezi 20–34 % odpovědí.

• **Přiřadte následujícím výroků body od 1 do 5 podle věrohodnosti, kterou pro vás mají (autoři výroků nebyly v dotazníku uvedeni):**

- Archeologie je však jedna z věd, které se vyčlenily podle svých prostředků, nikoliv předmětu (*Neustupný 2007, 27*).
- Archeologie je studium materiálních předmětů s cílem popsat a vysvětlit lidské jednání. Je založena na tvrzeních o interakcích člověk-předmět (*La Motta – Schiffer 2001, 15*).



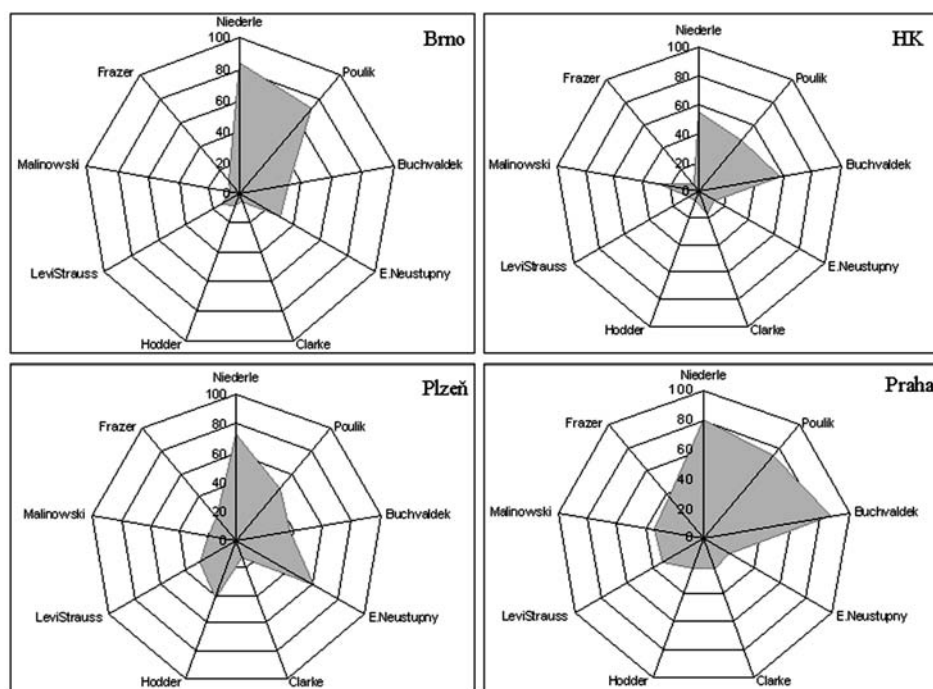
Obr. 1. Relativní četnost názorů pregraduálních respondentů na odborné zaměření archeologických kateder.

- C. Archeolog musí dbát na to, aby své soudy (a také jejich východiska) pokud možno omezil jen na své prameny (*Třešník 2001*, 9).
- D. Archeologie je antropologie, nebo není nic! (výrok L. Binforda citovaný in: *Willey – Philips 1958*).
- E. Archeologie by neměla být oddělena od historie a dějin umění a vůbec od humanitního základu, ze kterého vyrostla (*Bouzek 2006*, 152).
- F. Archeologie jako jedna z historických věd usiluje stejně jako vlastní historiografie (dějepisectví) o úplné poznání dějin lidstva (*Hrala 1976*, 14).

V kategorii všech pregraduálních studentů se posluchači shodli, že nejméně pravděpodobnější jsou pro ně výroky F, B a E (všechny s průměrným bodovým hodnocením větším než 3; *tab. 2*). Výroky A a C jsou obvykle průměrně hodnoceny více než dvěma body. Za nejméně důvěryhodné je považováno tvrzení D (průměrně méně než 2 body).

Mezi názory studentů prvního a vyšších ročníků nejsou výraznější rozdíly (*tab. 2*). Od výsledků kategorie všech pregraduálních studentů se liší především odpovědi posluchačů z Hradce Králové, kteří ve vyšších ročnících kladou dosti vysoko výrok A (3,12 bodů), a naopak nízko výrok C (1,6 bodů). V Plzni má pro vyšší ročníky nižší důvěryhodnost výrok E (2,84 bodů) než pro studenty prvních ročníků (3,57 bodů). Podobná situace je v Praze, ale týká se tvrzení C (1. ročník 3,21 bodů; vyšší ročníky 2,3 bodů).

Obecně byly nejvýše hodnoceny výroky obsahující tvrzení, že archeologie je součástí humanitních věd a její nejbližší příbuznou je historie. Naopak nejmenší věrohodnost byla přisouzena tvrzení, které řadí do jednoho rámce archeologii a antropologii.



Obr. 2. Bibliografické znalosti v rámci několika tématických skupin. Relativní četnost správných odpovědí v kategorii pregraduálních studentů.

	Všichni pregraduální studenti	Studenti 1. ročníku	Studenti 2.–5. ročníku
Brno	F, B, E, A, C, D	B, F, E, C, A, D	F, B, E, A, C, D
HK	F, B, E, A, C, D	B, F, E, A, C, D	F, B, E, A, C, D
Plzeň	F, B, E, A, C, D	F, E, B, A, C, D	F, B, E, A, C, D
Praha	F, B, E, C, A, D	F, B, E, C, A, D	F, B, E, A, C, D

Tab. 2. Pořadí výroků na základě jejich průměrného bodového hodnocení v jednotlivých kategoriích respondentů.

• Je podle Vás archeologická kultura odrazem sociální identity minulých populací?

Cílem bylo zmapovat, do jaké míry respondenti považují archeologickou kulturu za reálnou historickou sociální jednotku integrovanou např. na základě příbuzenských nebo mocenských struktur. V kategorii pregraduálních studentů převládá v Hradci Králové (78 %), Brně (69 %) a Plzni (62 %) názor, že archeologická kultura je takovým odrazem reality. V Praze jsou kladné i záporné odpovědi zhruba vyrovnané (ano 49 %, ne 46 %).

Při srovnání studentů 1. ročníků a vyšších ročníků se trendy u jednotlivých škol liší. V Brně s vyšším ročníkem vzrůstá důvěra ve vazbu archeologické kultury k sociální identitě, a to na úkor ponechání dané otázky bez odpovědi (v 1. ročníku odpověď „ano“: 50 %, „ponecháno bez odpovědi“: 19 %; ve 2.–5. ročníku odpověď „ano“: v 80 %, „ponecháno bez odpovědi“: v 6 %). V Hradci Králové zůstává převažující míra kladných odpovědí na danou otázku v 1. i ve vyšších ročnících. V Plzni s dobou studia mírně klesá počet kladných odpovědí a to na úkor nezodpovězení otázky. Nicméně stále

se udržuje silná důvěra ve vztah archeologické kultury a minulé sociální identity (odpověď „ano“: 1. ročník 74 %, vyšší ročníky 52 %). V Praze s dobou studia poměr kladných odpovědí mírně klesá (odpověď „ano“: 1. ročník 57 %, vyšší ročníky 44 %).

• **Propojte autory s jejich díly.** Správné odpovědi:

A. Buchvaldek	Dějiny pravěké Evropy	F. Hodder	Symbole v „akci“
B. Clarke	Analytická archeologie	G. Niederle	Slovanské starožitnosti
C. Neustupný	Syntéza struktur formalizovanými...	H. Poulík	Staří Moravané budují svůj stát
D. Malinowski	Argonauti západního Pacifiku	I. Lévi-Strauss	Strukturální antropologie
E. Frazer	Zlatá ratolest		

%	česká archeologická klasika			archeologická metoda		anglosaská archeologie	antropologická klasika		
	Niederle	Poulík	Buchvaldek	Neustupný	Clarke	Hodder	Levi-Strauss	Malinowski	Frazer
Brno	84	70,67	32	29,33	5,33	8	13,33	6,67	12
HK	55,10	44,90	57,14	12,24	16,33	6,12	8,16	28,57	6,12
Plzeň	72,92	45,83	37,50	60,42	12,50	41,67	29,17	18,75	20,83
Praha	80,49	73,17	87,80	19,51	21,95	21,95	31,71	34,15	36,59

Tab. 3. Rozdělení autorů do tematických bibliografických skupin a procentuální úspěšnost odpovědí v kategorii všech pregraduálních studentů.

Studenti jednotlivých kateder se ve znalostech literatury podstatně liší, o čemž podává přehled *tab. 3 a obr. 2*. Liší se nějak významně rozložení znalostí o literatuře na začátku a v průběhu studia?

Brno – porovnáme-li studenty prvního a dalších ročníků, pak se rozložení znalostí o literatuře mění pouze v případě archeologické metody E. Neustupného ve prospěch vyšších ročníků.

Hradec Králové – studenti 1. ročníku neznají oproti vyšším ročníkům práci J. Poulíka a B. Malinowského, zato znají v 33 % D. Clarka, o kterém nemají žádné povědomí studenti 2.–3. ročníku.

Plzeň – zde zaznamenáváme asi největší rozdíly mezi prvním a vyššími ročníky. V 1. ročníku studenti znají ve významnějších počtu jen práci L. Niederla (52 %), což se dramaticky mění ve vyšších ročnících, kdy studenti znají dobře českou archeologickou klasiku, všichni znají práci E. Neustupného, v 80 % znají I. Hoddera, ve 44 % C. Lévi-Strausse. Asi čtvrtina respondentů se také orientuje v antropologické klasice: B. Malinowski (28 %) a J. Frazer (24 %).

Praha – studenti prvního i vyšších ročníků mají shodně dobré znalosti české archeologické klasiky. Zhruba 30 % studentů 1. ročníku zná C. Lévi-Strausse a J. Frazera. Ve vyšších ročnících mají studenti celkově ucelenější přehled ve všech sledovaných tematických okruzích, i když nedosahují excelentních výsledků.

• **Uvedte, zda se zabýváte / hodláte se zabývat pravěkou, protohistorickou, raně středověkou, nebo vrcholně středověkou archeologií.**

%	prehistorie	protohistorie	raný středověk	vrcholný středověk	post medieval	jiné	neví	bez odpovědi
Brno	33	17	22,7	14,8	2,3	3,4	4,5	2,3
HK	23,4	21,9	14,1	15,6	0	9,4	7,8	7,8
Plzeň	19,3	5,3	21,1	28,1	8,8	8,8	8,8	0
Praha	34	20,8	24,5	17	0	0	1,9	1,9

Tab. 4. Relativní četnost deklarované odborné specializace respondentů.

Při srovnání studentů prvního a pak vyšších ročníků se mezi jednotlivými školami projeví následující rozdíly:

V Brně je zájem studentů o jednotlivá období vyrovnaný. Nejvýraznější je navýšení počtu zájemců o vrcholný středověk ve vyšších ročnících (z 10 % na 18 %), což se pravděpodobně děje na úkor nerozhodnutých v 1. ročníku (10 %).

V Hradci Králové se preference studentů v průběhu studia mění: přibývá zájemců o pravěk (ze 14 % v 1. ročníku na 31 % v dalších ročnících) a raný středověk (ze 7 % na 19 %) na úkor nerozhodnutých a těch, kteří se chtěli v 1. ročníku věnovat vrcholnému středověku (21 %). Zvyšuje se počet studentů, kteří se v budoucnu nehodlají archeologii věnovat (11 %).

V Plzni se plánované zaměření studentů na počátku studia a v jeho průběhu značně liší: Zatímco v 1. ročníku výrazně převládá počet zájemců o prehistorii (29 %), ve 4. ročníku se tato preference zcela mění ve prospěch vrcholného (36 %) a raného (24 %) středověku.

V Praze v 1. ročníku převládá jednoznačná preference pro prehistorickou archeologii (44 %). To se však v průběhu studia mění, takže ve vyšších ročnících studenti deklarují ve srovnatelném poměru zájem o prehistorii (30 %), protohistorii (24 %) a raný středověk (27 %). Oproti 1. ročníku vzrostl počet zájemců o vrcholný středověk (z 13 % na 19 %).

- **Vyznačte na časové ose, kde se podle vás nachází hranice, za kterou už písemné prameny přinášejí podstatnou část informací pro řešení archeologických otázek. Tato mez by se také dala definovat jako hranice mezi prehistorickou a historickou archeologií (myšleno pro středoevropský prostor).**

%	-1000 až -501	-500 až -1	0 až 599	600 až 999	1000 až 1299	1300 až 1499	od 1500
	prehistorie	latén	řím a SN	raný středověk I	raný středověk II	vrcholný středověk	novověk
Brno	2,70	24,32	16,22	28,38	14,86	10,81	2,70
HK	6,12	24,49	32,65	26,53	8,16	0	2,04
Plzeň	6,25	10,42	20,83	18,75	29,17	12,50	2,08
Praha	0	12,50	7,50	22,50	42,50	12,50	2,50

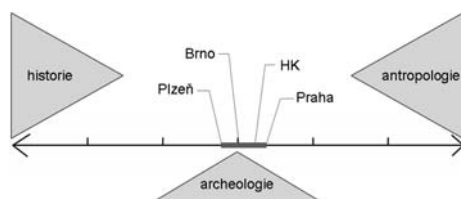
Tab. 5. Rozdělení relativních četností odpovědí pregraduálních studentů na otázku po hranici, za kterou už písemné prameny přinášejí podstatnou část informací pro řešení archeologických otázek. Původní detailní vyznačení na chronologické ose byly pro přehlednost shrnuty do kategorií.

Předpokládáme, že formování názorů souvisejících s odpovědí na položenou otázku bude ovlivněno obecným zaměřením archeologických kateder, na nichž respondenti studují. Odpovědi dotazovaných z jednotlivých kateder se výrazně odlišují už v základní kategorii zahrnující obecně pregraduální studenty (tab. 5). Při srovnání studentů prvního a pak vyšších ročníků se projeví vzájemné rozdíly v homogenitě názorů v průběhu studia.

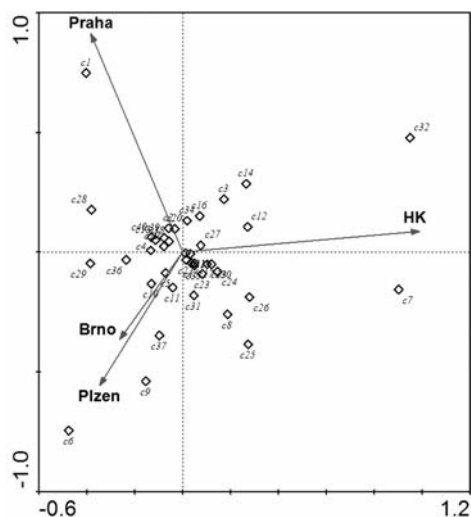
Brno – v 1. ročníku se největší část studentů vyslovuje pro mezní hranici významu písemných pramenů v období raného středověku, tj. od r. 900 do 1000 (28 %) a vrcholného středověku (12 %). Ve vyšších ročnících se tato mez posouvá dále do minulosti až k roku 400 př. Kr. (16 %). Další relativně významná část respondentů z vyšších ročníků klade hranici do období Velké Moravy (14 %). Shodně po deseti procentech se vyslovuje pro r. 100 př. Kr. a r. 600 n. l.

Hradec Králové – studenti v 1. ročníku vykazují velký rozptyl v odpovědích. Hodnot nad 10 % dosáhly údaje 100 n. l., 400–500 n. l. a 800 n. l.

Plzeň – výsledky prvního a vyšších ročníků se zcela liší. V 1. ročníku se nejvíce odpovědí soustředilo do intervalu 500–600 n. l. (35 %). Ve vyšších ročnících se největší váha přisuzuje intervalu 1100–1200 n. l. (40 %) a r. 1400 (12 %).



Obr. 3. Pozice archeologie na pomyslné ose mezi historií a antropologií. Odpovědi pregraduálních studentů.



Obr. 4. Grafický výstup z analýzy CCA. Zřetelně je vidět blízkost kateder v Brně a Plzni.

Praha – názory obou sledovaných skupin respondentů jsou nejkonzistentnější: obě skupiny zdůrazňují význam r. 1200 (1. ročník: 29 %, vyšší ročníky: 30 %). V prvním ročníku dále 14 % dotázaných považuje za hraniční roky 800 n. l. a 1000 n. l. Ve vyšších ročnících je kromě zmíněného roku 1200 přisuzován význam i r. 1400 (15 %).

• **Daná stupnice vyjadřuje odlišné pojetí předmětu výzkumu v historických disciplínách a v antropologických vědách. S ohledem na svou specializaci vyznačte na této stupnici pozici archeologie.**

Průměrná odpověď všech hodnocených skupin se vždy blíží nule, tj. názoru, že archeologie leží uprostřed mezi historickými a antropologickými vědami. Mezi jednotlivými katedrami však existují zaznamatelné rozdíly (obr. 3). Ve skupině pregraduálních studentů se nejbližší chápání archeologie jakožto antropologické disciplíny ocitli posluchači z Prahy ($M = 0,36$) a z Hradce Králové ($M = 0,25$). Historie má nejbližší k archeologii pro studenty z Plzně ($M = -0,27$). Brněnští studenti spatřují místo archeologie takřka uprostřed mezi historií a antropologií ($M = 0,03$).

Rozdíly mezi prvním a vyššími ročníky se obecně projevují v tendenci posunu chápání archeologie ještě více do středu mezi antropologií a historií. Zajímavá je názorová konzistence studentů z Brna, u nichž se průměrné pojetí pozice archeologie v 1. a vyšších ročnících nemění ($M = 0,03$). Největší rozdíl lze naopak zaznamenat v Plzni (u 1. ročníku $M = -0,48$; u vyšších ročníků $M = -0,07$).

• **Domníváte se, že archeologie má (mimo terénní výzkum) svou vlastní specifickou metodu?**

Odpověď „ano“ převažuje v Plzni (62 %), Hradci Králové (59 %) a Brně (57 %). V Praze je naopak dominantní odpověď „ne“ (61 %). Názory studentů a prvního a vyšších ročníků se na jednotlivých katedrách výrazně neliší.

• **Za jakých podmínek může archeologie dospět k objektivnímu poznání minulosti?**

A. Dochází k tomu již nyní (a dalším výzkumem se bude zpřesňovat).

%	Tvrzení				
	A	B	C	D	E
Brno	11	11	37	34	7
HK	21	21	29	24	6
Plzeň	13	11	30	35	11
Praha	6	0	29	55	10

Tab. 6. Relativní četnost odpovědí pregraduálních respondentů na otázku za jakých podmínek může archeologie dospět k objektivnímu poznání minulosti. Výsledky podle nabídnutých možností.

- B. Je třeba ještě vykopat a zpracovat více nálezů, arch. situací a lokalit.
 C. Je třeba většího propojení s jinými obory.
 D. Nedojde k němu nikdy, protože poznání je vždy limitováno paradigmatem doby.
 E. Jiné.

Srovnáme-li názory studentů prvního a následujících ročníků (tab. 6), objevíme zajímavý trend, který se projevuje v Brně i v Praze, totiž že s délkou studia vzrůstá důvěra studentů ve výrok C, a to na úkor výroku D.

• **Vyznačte na časové ose, odkdy archeologické nálezy reprezentují společnost se zhruba shodnými kulturními vzorci, jaké existují v současnosti.**

V kategorii pregraduálních studentů má histogram četností odpovědí na tuto otázku dva vrcholy u všech sledovaných škol (tab. 7). První vrchol se nachází buď v období protohistorie (Brno, Praha), nebo v raném středověku (Plzeň, Hradec Králové), druhý vrchol leží buď v období industriální éry (Brno, Hradec Králové, Praha), nebo v novověku (Plzeň, Praha). Při srovnání odpovědí studentů prvního a vyšších ročníků se projeví některé významné rozdíly v Brně, Plzni a Praze. V Brně se studenti 1. ročníku jednoznačně přiklánějí k období industriální éry, ale vyšší ročníky své preference dělí mezi tímto obdobím a protohistorií. V Plzni posluchači 1. ročníku zdůrazňují období novověku, ale ve vyšších ročnících se kloní k ranému středověku a industriální éře. V Praze se 1. ročník přiklání nejvíce k období protohistorie, ale u vyšších studijních ročníků se vyrovnávají preference pro protohistorii, industriální éru a současnost.

%	-6000	-3500	-950	0	850	1400	1650	1850	2000
	hluboký pravěk	starší pravěk	mladší pravěk	protohistorie	raný středověk	vrcholný středověk	novověk	industriální éra	současnost
Brno	4	6,67	9,33	16	10,67	5,33	14,67	20	8
HK	2,04	8,16	12,24	14,29	18,37	2,04	10,20	22,45	0
Plzeň	10,42	0	4,17	6,25	20,83	4,17	20,83	18,75	2,08
Praha	9,76	0	4,88	17,07	14,63	4,88	4,88	14,63	14,63

Tab. 7. Relativní četnost odpovědí na otázku od kdy archeologické nálezy reprezentují společnost se zhruba shodnými kulturními vzorci, jaké existují v současnosti.

Shrnutí

Cílem průzkumu bylo porovnat vnímání archeologie mezi studenty čtyř univerzitních pracovišť v České republice, a to v Brně, Hradci Králové, Plzni a Praze. V úvodu formulované pracovní hypotézy byly verifikovány v tomto smyslu:

A. Na jednotlivých katedrách je archeologie pojímána odlišně. Konkrétní příklady přináší podrobný rozbor výsledků výše.

B. Názory na archeologii obecně korelují s délkou studia. Trend je nejvýraznější v Plzni a v Brně, což je možné interpretovat tak, že tyto dvě školy své studenty formují velmi silně. Naopak v Praze jsou názory studentů koherentní od 1. až do 4. ročníku.

C. Příbuznost archeologie k historickým, nebo naopak k antropologickým vědám jsme považovali za jeden z hlavních sledovaných problémů. Výsledky jsou v tomto směru jednoznačné: studenti archeologie v České republice vnímají archeologii jakou součást historických věd. Studenti z Prahy a Hradce Králové přitom neodmítají blízkou příbuznost antropologických disciplín pro archeologii, i když spíše v mimočeském prostředí. Významná část dotazovaných také připomíná důležitost spolupráce archeologie s přírodovědnými obory.

K vyhodnocení celého datového souboru byla použita metoda vícerozměrné statistiky označovaná jako kanonická korespondenční analýza (CCA). Výhodou této metody je, že umožňuje postihnout vzájemné korelace mezi odpověďmi respondentů a kategoriálními proměnnými (v tomto případě, z jaké školy pocházejí). Výsledky analýzy, provedené v programu Canoco for Windows 4.5 a Cano Draw for Windows 4.5 (*ter Braak – Šmilauer 2002*), upozornily na to, které odpovědi jsou pro danou katedru typické, které naopak korelují negativně a které otázky nevybočují z průměru a jsou pro všechny katedry přibližně stejně důležité. V podstatě tak potvrdily zjištění popsána výše. Kromě toho z provedené mnohorozměrné analýzy vyplývá, že výsledky dotazníků studentů z Brna a Plzně k sobě mají v obecné rovině blíže než výsledky z Hradce Králové a Prahy (*obr. 4*).

Projekt „Percepce archeologie 2008“ vznikl za podpory výzkumného záměru Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v.v.i., s názvem „Archeologický potenciál Čech: teoretický výzkum, metodologie a informatika, péče o národní kulturní dědictví.“ Identifikační kód AVOZ80020508.

Autoři děkují doc. Martinu Gojdovi, prof. Janu Klápštěmu, prof. Zdeňku Měřinskému, doc. Radomíru Tichému za jejich laskavý souhlas s provedením dotazníkového šetření na půdě jimi řízených vysokoškolských pracovišť. Za pomoc s realizací průzkumu patří dík Miroslavu Dobešovi, Janu Johnovi, doc. Jiřímu Macháčkoví, Milanu Slezákovi, Richardu Thérovi, Dagmar Vachůtové, doc. Pavlu Vařekovi. Náš dík patří i všem respondentům, kteří zodpovědně vyplnili dotazníky.

Literatura

- Beneš, J. 2006: Vysokoškolská archeologie v čase tichých proměn, *Archeologické rozhledy* 58, 159–162.
- Bouzek, J. 2006: Poznámky k článku Evžena Neustupného „Vysokoškolská archeologie“, *Archeologické rozhledy* 58, 151–153.
- ter Braak, C. J. F. – Šmilauer, P. 2002: CANOCO reference manual and CanoDraw for Windows user's guide: software for Canonical Community Ordination. Ithaca: Microcomputer Power.*
- Hrala, J. 1976: *Malý labyrint archeologie*. Praha: Albatros.
- LaMotta, V. M. – Schiffer, M. B. 2001: Behavioral Archaeology. Toward a New Synthesis. In: I. Hodder ed., *Archaeological Theory Today*, Cambridge: Polity Press, 14–64.
- Matoušek, V. 2006: Několik poznámek k vysokoškolské výuce archeologie, *Archeologické rozhledy* 58, 153–157.
- Neustupný, E. 2005: Vysokoškolská archeologie, *Archeologické rozhledy* 57, 381–389.
- 2007: *Metoda archeologie*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Tichý, R. 2005: Vysokoškolská archeologie v pojetí Evžena Neustupného, *Živá archeologie* 6, 79–80.
- Třeštíková, D. 2001: Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791–871. Praha: Lidové noviny.
- Vašíček, Z. 2006: Poznámky k jednomu Heideggerovu textu o vědě, *Archeologické rozhledy* 58, 157–188.
- Willey, G. R. – Phillips, P. 1958: *Method and theory in American archaeology*. Chicago: University of Chicago Press.

Questionnaire survey “Perception of Archaeology 2008”

The questionnaire survey entitled “Perception of Archaeology” was conducted during the summer semester of 2008 at university archaeology departments in Brno, Hradec Králové, Plzeň and Prague. The aim of the survey was to obtain an image of the perception of archaeology and university instruction in this discipline on the basis of the opinions of archaeology students. Three basic hypotheses were formulated: A) the concept of archaeology and its methodological foundation differ at the individual universities involved in the survey; B) these differences correlate with the length of study, which means that the opinions of advanced students are more influenced by the given department; C) students perceive archaeology more as a part of the historical rather than the anthropological (social) sciences.

The authors of the study chose the particular university departments for the questionnaire survey to include departments with distinct profiles and presumed divergent concepts of archaeology. The study was focused on two categories of students: those in their first years of study and upperclassmen. A total of 213 completed questionnaires were obtained – 75 from students in Brno, 49 from Hradec Králové, 48 from Plzeň and 41 from Prague.

The hypotheses formulated in the introduction were confirmed in the following sense: A) archaeology is in fact perceived differently at individual departments. This concerns, for example, methodology, departmental specializations, the concept of archaeological sources and knowledge of professional literature; B) opinions of archaeology correlate in general with the length of study. This trend is most pronounced in Plzeň and Brno, which could be explained by the fact that these schools mould their students very strongly. On the other hand, the opinions of students in Prague remain the same from the first to the fourth classes; C) we considered the affinity between archaeology and the historical sciences or, to the contrary, anthropology, as one of the main issues studied. The results in this respect are unequivocal: archaeology students in the Czech Republic view archaeology as part of the historical sciences. A significant numbers of those participating in the survey note the importance of cooperation between archaeology and natural science disciplines.

English by *David J. Gaul*

DISKUSE

The early Slavs in Bohemia and Moravia: a response to my critics

Florin Curta

In pondering how the existing evidence pertaining to the early Slavs in Bohemia and Moravia may be assessed, the paper rejects the arguments presented by Nada Profantová, Felix Biermann, and Andrej Pleterski, in particular the idea of a migration of the early Slavs from western Ukraine and Bukovina into Bohemia and Moravia. The chronology of assemblages of the so-called “culture with Prague-type pottery” proposed by Profantová is demonstrably wrong, while Pleterski’s idea of a specifically Slavic “kitchen culture” rests on insufficient knowledge of the changes in eating practices accompanying economic transformations in the Mediterranean region during the sixth and seventh centuries. Against Biermann’s uncritical treatment of the written sources, particularly of Fredegar, the paper argues that the text of the Chronicle of Fredegar is not to be taken at face value, but understood as a means to please Fredegar’s Austrasian audience.

migration – ethnicity – early Slavs – handmade pottery – Fredegar – Procopius of Caesarea – “Slavic” bow fibulae

Počátky Slovanů v Čechách a na Moravě: odpověď mým kritikům. V úvaze o hodnocení stávajícího dokladového materiálu vztahujícího se k raným Slovanům v Čechách a na Moravě odmítá autor tohoto textu argumenty přednesené Nadou Profantovou, Felixem Biermannem a Andrejem Pleterskim, obzvláště myšlenku příchodu prvotních Slovanů do Čech a na Moravu ze západní Ukrajiny a Bukoviny. Chronologie souborů takzvané „kultury s keramikou pražského typu“, předložená Profantovou, je prokazatelně chybná, kdežto Pleterského myšlenka specificky slovanské „kuchyňské kultury“ spočívá na nedostatečně obeznamenosti se změnami v jídelních zvycích doprovázejících ekonomické změny ve Středomoří během 6. a 7. století. Proti Biermannovu nekritickému zacházení s písemnými prameny, zvláště s Fredegarem, namítá autor, že text Fredegarovy kroniky nelze brát doslovně, nýbrž je jej třeba chápat jako snahu vyhovět Fredegarovu autrasijskému čtenářstvu.

migrace – etnicita – počátky Slovanů – ručně robená keramika – Fredegar – Prokopios Caesarejský – „slovanské“ paprscité spony

*The one who is at a loss to understand the other is I.
But at least the immediate point should be plain,
unless you are determined to have it otherwise.*

Nikolai V. Gogol, *The Nose*¹

I wrote *The Making of the Slavs* more than ten years ago in a rush of urgency and optimism. The urgency came from the strident discrepancy between interpretations of various categories of sources and from the then current state of research. In light of the momentous transformations taking place in the discipline of archaeology in the 1980s and 1990s, I found myself thinking a lot about the changing bases of scholarly dialogue between historians and archaeologists. I was contemplating in particular the dismal gap between the new and exciting perspectives opened by anthropologists studying ethnicity and the conceptual and methodological difficulties encountered by historians and archaeologists inspired by a “linguistic” approach to the history of the early Slavs. For any reasonable

¹ English translation from Gogol 1952, 164.

scholar whose understanding of the Slavic ethnogenesis required an equal consideration of written and archaeological sources, the state of research in the late 1990s must have indeed seemed very dispiriting. Because of a fundamental belief in a primordial definition of ethnicity (often placed squarely in the realm of language), which obscured both the interpretation of the written sources (especially of Jordanes) and an adequate treatment of the archaeological evidence, there was apparently no way to reconcile the diverging conclusions drawn from the analysis of different sources. The earliest mentions of Slavic raids across the Lower Danube River may be dated to the first half of the sixth century, yet no archaeological evidence of a Slavic settlement in the Balkans could be securely dated before *ca.* 600 (Koleva 1993; Angelova – Koleva 2007). Aping the way in which, according to linguistic paleontology, Common Slavic spread across Eastern Europe, historians imagined a migration from the Pripet marshes on the present-day border between Belarus and Ukraine to the Lower Danube, across which the Slavs are known from written sources to have crossed into the Balkans. However, archaeologists could not provide sufficient (or even positive) evidence of any such migration from north to south. Nor is there any evidence of such a migration in any of the sixth-century sources pertaining to the early Slavs. Procopius of Caesarea and the author of the *Strategikon* clearly placed them in the Lower Danube region and did not think of them as coming from anywhere else. Nonetheless, archaeologists in Poland, former Czechoslovakia, Ukraine, Belarus, and Russia interpreted as Slavic archaeological assemblages dated to the sixth or seventh century and found in their respective countries, despite the lack of any firm evidence from the written sources that any Slavs lived in those territories around AD 600.

The optimism, on the other hand, came from a sense of buoyancy and opportunity in the fields of both history and archaeology. The critique of the ethnogenesis model embraced by many German and Austrian scholars inspired by Reinhard Wenskus's work seemed to be drawing the attention to the need to treat written sources as texts, using traditional means of textual analysis, as well as current theoretical approaches to literary analysis (e.g., narratology) in order to establish the cultural context and to define authorial purpose (to cite only the studies published before the *Making of the Slavs*: Cesa 1982; O'Donnell 1982; Ivanov 1984; Cameron 1985; Goldstein 1986–1987; Goffart 1988; 1989; Pizzaro 1989; Adshead 1990; Lošek 1990; Ivanov – Gindin – Cymburskii 1991; Curta 1997).² The full implications of this “literary turn” for the analysis of the written sources remain to be seen, but it has by now become clear that in order to make any progress the research on the early Slavs needs to distance itself from the practice of repeating the stereotypes embedded in late antique ethnography. Meanwhile, new approaches to the archaeology of ethnicity have also transformed our understanding of the relation between material culture and group identity (most prominent before the publication of the *Making of the Slavs* are Daim 1982; Hodder 1982; McGuire 1982; Bentley 1987; Buchignani 1987; David – Sterner – Gavua 1988; Anthony 1990; Olsen – Kobyliński 1991; Shennan 1991; Hides 1996).³ More constructive conversations appeared to be possible both between and within disciplines, not least because a younger generation of scholars with less of the old baggage were coming to the fore (Klein 1988; Champion 1990; Beaudry – Cook – Mrozowski 1991; Gojda 1992; Moreland 1997; see also Shanks – Tilley 1989).⁴

One of my book's purposes was certainly to be an exercise in blending the historical into the archaeological analysis. I wanted to fashion a plausible synthesis out of quite heterogeneous materials.

² Many more studies have been published on this matter after the *Making of the Slavs*. See, for example, Gantar 1998; Roques 1998; 2000; Curta 1999; 2008b; Rousseau 1998; Flusin 2000; Howard-Johnston 2000; Whitby 2000; Brodka 2004; Kaldellis 2004; Loma 2004; Goffart 2005; Revanoglou 2005.

³ Among the great number of studies published on this topic after the *Making of the Slavs*, worth mentioning in this context are Pohl 1998; Tabaczyński 1998; Mamzer 1999; Brather 2000; 2002; Urbańczyk 2000; 2003; Curta 2002; 2007; Mirmik Prezelj 2002; Gąssowski 2003; Barford 2004; Milinković 2004; Bertašius 2005; Lucy 2005; Stepanov 2006; Hakenbeck 2007; Härke 2007; Heather 2008.

⁴ For newer studies relevant for this paper, see Härke 1998; Neustupný 1998; 2002; Lang 2000; Mirmik Prezelj 2000; Moreland 2001; Třeštík 2001; Macháček 2003.

The conclusion I have reached is in sharp contradiction with most other works published on this topic both before and after the *Making of the Slavs*. Instead of the traditional approach, that of opposing the barbarian Slavs to the civilization of the Late Roman Empire, I preferred to look at the Danube *limes* as a complex interface. Instead of a great flood of Slavs coming out of the Pripet marshes, I envisaged a form of group identity, which could arguably be called ethnicity and emerged in response to Emperor Justinian's implementation of a fortification project on the Danube frontier and in the Balkans. The Slavs, in other words, did not come from the north, but became Slavs only in contact with the Late Roman frontier. Contemporary sources mentioning Sclavenes and Antes, probably in an attempt to make sense of the process of group identification taking place north of the Danube frontier of the Late Roman Empire, stressed the role of "kings" and chiefs, as war leaders who may have played an important role in this process. This kind of exercise was only possible for a territory—broadly defined as the "Lower Danube region" – for which we have both archaeological evidence and information from the written sources, which can undoubtedly be established as referring to that territory. The last thing I wanted to propose was any straightforward interpretation of the evidence from all territories believed to have been inhabited by the Slavs in the early Middle Ages, from Bohemia to the Dnieper River and from the Baltic Sea to Greece. To claim, as Naďa Profantová does, that I accept, *cum grano salis*, the concept of Slavdom (*slovanství*) for the eighth and ninth centuries, is therefore a regrettable misunderstanding of my main arguments and a serious conceptual confusion.⁵ Rather than impose my reading of the written sources on the interpretation of archaeological assemblages from territories outside the Lower Danube region, I wanted to show that the conclusions drawn from the analysis of the materials known from that region may well force us to see the evidence from Poland, Slovakia, Czech Republic, or Belarus in a different light. I wanted to give due emphasis to the subtle and complicated ways through which a group identity which could arguably be called ethnicity may be established by means of material culture, in order to invite archaeologists working in those countries to reassess the fundamental assumptions of their interpretation of the archaeological evidence. Several reviewers noted that the conclusions I have reached in the *Making of the Slavs* have only limited applicability to territories farther away from the Danube frontier of the early Byzantine Empire (Barford 2002; Brather 2003). They also wondered what, in the light of the *Making of the Slavs*, would be my approach to the question of the early Slavs in Central and East Central Europe.

It was for this purpose that I decided to make modest use of my own story and to take a fresh look at the "making of the Slavs" with a special emphasis on Bohemia and Moravia. First, I have been struck over the years by the obstinate efforts of several Czech historians and archaeologists to make the Slavs appear in those territories as early as the sixth, if not the late fifth century, despite the obvious absence of any solid evidence in support of such views (Ondrouch 1964; Zeman 1968; Váňa 1971; Klanica 1987; Třeštk 1996; Galuška 2000). Advocating an early presence of the Slavs may well have initially been an attempt to show that there were Slavs in Bohemia and Moravia before the migration of the Avars into Pannonia, a point confirmed by Profantová's decision to endorse the idea of a Slavic settlement of Bohemia before 568, even though she also admits that written sources cannot support that position (Profantová 2009, 312). Second, I was equally puzzled by the many inconsistencies in the archaeological discourse about the so-called "Prague type" of pottery, which many continue to regard as typically Slavic. In Profantová's case, this creates contradictions that can be very disconcerting. No one likes to be made aware of inconsistencies, least of all as they bear on one's fundamental principles or most firmly entrenched beliefs. More commonly, even in the face of clear evidence to the contrary, one tries to concede a few points without abandoning the fundamental thrust of one's arguments. Yet one can seldom sustain such a position for too long, while at the same time avoiding ridicule. In practice, problems creep up on one's very attempt to find justification. They register their

⁵ I have in fact never used the term *Slavdom* or any other such term, which in English could serve as an equivalent to *slovanství*. Profantová's basic premises are therefore wrong. By attributing to me statements that I have never made, she creates a straw man, which she then proceeds to attack, while conveniently ignoring the real implications of my arguments.

presence only partially, taking up residence in hidden corners, doing their work behind one's back. Often they ambush one's understanding, making a mockery of any standards of consistency and coherence. For example, Profantová argues that neither she, nor Gabriel Fusek (or Michał Parczewski) ever assumed that the handmade pottery of the so-called Prague type was recognized as "Slavic" by early medieval users in Slovakia, Poland, or Moravia (Profantová 2009, 306). She immediately insists, however, that those who produced and used that pottery in those areas must have been the Slavs, who are otherwise mentioned in sources considerably later than the date commonly accepted for the culture "with the Prague-type pottery" (Profantová 2009, 306–307).⁶ If no contemporary sources inform us about how the "Slavs" viewed the so-called Prague-type pottery and whether or not they regarded it as a symbol of their ethnic identity, why then call this pottery Slavic in the first place? What else if not "ethnic badge" (or index-fossil) was on the mind of Gabriel Fusek, for example, according to whom the Prague-type pottery is typical for the early Slavic assemblages in Slovakia (Fusek 1993, 33)?⁷

In pondering how the existing evidence pertaining to the early Slavs in Bohemia and Moravia may be assessed, my intention was to point to possible ways to overcome such inconsistencies and contradictions. I also wanted to come to grips with the problems raised by the historical interpretation of archaeological assemblages in the absence of any contextual information derived from written sources. However, instead of retelling the story of the "Slavic ethnogenesis", I thought it would be more illuminating to suggest some alternative. To that end, I looked for a series of key assemblages attributed to the early Slavs, the chronology of which had a symptomatic relationship to the current ideas about Slavs in the Czech and Moravian lands, and which serve to illustrate the cultural changes allegedly accompanying the spread of (Common) Slavic to those lands. Through a critical examination of those assemblages, I tried to see what the most conservative estimate of their dates could imply for the historical reconstruction of what had happened in Bohemia and Moravia before and after AD 600. While confined to the nuts and bolts of the historical narrative – the story of who lived in Bohemia and Moravia during the sixth and seventh centuries – the analysis I have offered may seem banal. Yet by providing a detailed archaeological discussion of the parallels and comparisons involved in the interpretation of the key assemblages selected, we can get a much clearer idea of what is at stake. Is the material culture attributed to the earliest Slavs in Bohemia and Moravia an entirely new one? If so, is this cultural change to be interpreted in ethnic or, perhaps, social and economic terms? The answers to those questions can in turn deliver a more complicated and unexpected set of premises on the basis of which we can approach the question of the migration of the Slavs. To take only one example, Felix Biermann defends the migrationist model and the idea that the Slavic ethnogenesis took place somewhere in northwestern Ukraine and southern Belarus, within the territory of the Kiev culture (Biermann 2009, 339).⁸ He insists that both archaeology and linguistics support that idea. Leaving aside the dubious assumption associating the archaeological assemblages in the region in question to the Slavic ethnogenesis, Biermann seems to be completely oblivious to the fact that we

⁶ According to Profantová's contorted logic, I supposedly am the only one regarding the Prague-type pottery as Slavic. This is not only contrary to the central argument in *The Making of the Slavs*, but is also directly contradicted by what I wrote in *Curta 2008d*, as well as elsewhere (most relevantly in *Curta 2001b*).

⁷ Profantová claims that no living scholar of some notoriety truly believes in the concept of Slavdom (Profantová 2009, 304). This is indeed bizarre, to say the least, given Profantová's passionate defense of her fellow travelers through the land of culture-history, particularly Michał Parczewski and Gabriel Fusek, whose work she claims to know very well. A few examples should illustrate the point. The caption for the illustration in *Parczewski 2005*, 73 fig. 4, reads "Zasięg Słowiańszczyzny w VIII wieku". Fusek (2001, 81–82) writes of a single Slavdom in permanent expansion. Similarly, *Pleterski – Knific (1999, 369)* imagine an entire Slavdom in expansion (see also *Pleterski 1990*). Finally, *Gavritukhin (2000)* writes of the great Slavic migration. *Quod erat demonstrandum*.

⁸ It is rather amusing that while placing the Slavic ethnogenesis in southern Belarus, Biermann regards my criticism of the idea of a Slavic *Urheimat* in the Pripet marshes as misplaced, given that that location has long been abandoned (Biermann 2009, 343). Apparently, Biermann does not know that the Pripet marshes are in southern Belarus.

actually have no evidence whatsoever, either archaeological or linguistic, to support the idea that the Slavs in Bohemia and Moravia were immigrants from northwestern Ukraine and southern Belarus. In other words, before any attempt at ethnic attribution of the archaeological assemblages invoked in support of the migrationist model, it is first necessary to validate that model as a plausible alternative. We cannot simply assume a migration in order to explain cultural change, without some factual basis for that assumption. Unfortunately, what we know about the archaeology of migrations otherwise documented in the historical record does not square at all with the archaeological evidence from sixth- to seventh-century assemblages in either Ukraine (at the departing point) or Bohemia (at arrival; for the archaeology of early medieval migrations, see the pertinent remarks of *Bierbrauer 1993; Klein 1999; Barbiera 2005; Härke 2007*). It would be wrong, I think, to disregard such problems as unimportant as opposed to the supposedly essential problem of what was Slavic and what not. Part of my intention in offering my own views was to tempt others into doing the same, a wish answered by each of my three critics in their respective ways.

More directly in response to those three comments, there are several points that need to be emphasized. With respect to the particularities of my standpoint (and some of the accompanying errors⁹), I certainly accept Naďa Profantová's skepticism regarding the possibility of using single- or double-sided combs for dating ceramic assemblages containing handmade pottery believed to be of the so-called Prague type. While I broadly share her reticence, I am not sure what, after all, was in dispute about our understanding of how single- or double-sided combs can or cannot be dated. At the end of almost two pages covering this topic, the reader of her comments cannot escape the impression that Profantová got carried away by her critical zeal and her desire to prove me wrong at any price. The price, in this case, is honesty. She writes: "According to his far-going analogies, the cemetery in Přebuz should be dated to *ca.* 600, only because of the fragments of two combs found there" ("Curta ... podle dosti odvážných, prostorově odlehlých analogií dospívá k závěru, že dva zlomky oboustranných hřebenu z Přebuz datují začátek tohoto pohřebiště spolehlivě před r. 600"; *Profantová 2009*, 320).¹⁰ This is completely false. To be sure, I assigned an Early Avar date to the assemblage from house 2 in Biharea (Romania), in which a comb was found, which is similar to the fragments from Přebuz. But I also wrote that "whether or not such distant analogies are allowed for the Přebuz combs, they suggest the possibility of an earlier, sixth-century dating for at least some of the cremation burials in that cemetery ("Ať je již užití takto vzdálených analogií pro přebuzské hřebeny přiměřené, či nikoli, naznačují datování alespoň některých tamních pohřbů do staršího období, totiž do 6 století"; *Curta 2008d*, 675). I also wrote that only a proper publication of all finds from Přebuz could clarify the problem. I specifically mentioned that the dating of the Přebuz combs is problematic ("stejně problematické"; *Curta 2008b*, 674). Against her own line of reasoning, Profantová then leaves the door open for a dating of the Přebuz graves before *ca.* 600 and adds that such a dating is not based on the double-sided combs alone (*Profantová 2009*, 321). What then is the evidence on the basis of which we can establish some rudimentary chronology of the Přebuz cemetery? Profantová assures the reader that she would never employ double-sided combs to date the Roztoky settlement, but then confidently places the upper chronological boundary of that settlement site between 630 and

⁹ Profantová is certainly right to point out three egregious errors in my paper. The potsherd illustrated in the upper right corner of fig. 12 in *Curta 2008d*, 668, is indeed not from feature 911, but from feature 912. Similarly, the follis struck for Emperor Heraclius in 613/4 was found not within, but next to (and at a certain distance from) one of the features excavated in Grodzisko Dolne (*Curta 2008d*, 681). Finally, Ivan Borkovský never assigned to his Prague-type the pottery found by Dinu V. Rosetti in Bucharest-Dămăroaia (*Curta 2008d*, 659).

¹⁰ Profantová concludes that, following my rejection of a similar dating by analogy of *single-sided* combs from Roztoky and elsewhere (*jednostranné hřebeny z Roztok či odjinud*), one would then have to accept that feature 842 in Roztoky is the second oldest on that site. But there is no *single-sided* comb in feature 842 in Roztoky, and Naďa Profantová should know that better than anyone else, for she excavated that feature. The only comb found in feature 842 in Roztoky is *double-*, not *single-sided*. See *Kuna – Profantová 2005*, 35 ("*oboustranný... hřeben*") and 484 fig. 234.7.

650 on the basis of single-sided combs with triangular handle (*Profantová 2009*, 321).¹¹ At times, the impression one gets from reading Profantová's comments is that she is eager to score points, with little, if any regard for either logic or the minimal rules of scholarly discourse. This is apparent in her critique of my re-dating of the pottery from Libice on the basis of an iron bracelet. My own argument was that "such bracelets are one of the most important chronological markers for Avar-age cemeteries in Austria, where they have been found only in Middle and early Late Avar assemblages of the second half of the seventh and first third of the eighth century" ("takové náramky představují jeden z nejdůležitějších chronologických ukazatelů pohřebišť z doby avarské v Rakousku, kde se našly pouze ve středoavarských a raných pozdně avarských souborech 2. pol. 7. a 1. třetiny 8. stol.") (*Curta 2008b*, 679). In support of my argument, I cited Anton Distelberger's work on Avar-age female burials in Austria. In reply, Profantová cited the evidence from Alattyán, in Hungary, although the argument was clearly about Avar-age assemblages in Austria (the situation in Hungary, the core of the Avar qaganate, being of course rather different from that in Austria, on the western periphery of the qaganate). But Profantová also takes me to task for not respecting the limitation of the material, as Distelberger has done. Profantová, in other words, wants to prove that iron bracelets were quite common in Austria in the Early Avar period as well. She even thinks that the evidence from the Zillingtal cemetery could confirm her argument. She clearly did not read the book of Anton Distelberger, which she claims to know better than anyone else. Had she read that book, she would not have missed the crucial information about the lack of any solid evidence of any Avar-age material in Austria before the very end of the Early Avar period, i.e., before ca. 630 (*Distelberger 2004*, 24: "Das Material der großen Gräberfelder von Mödling und Zillingtal zeigt, daß sich der Beginn der awarischen Begräbnisstätten in Österreich nicht vor der Ende der Frühawarenzeit /ca. 630–650/ ansetzen läßt").¹²

With very little, if any evidence to support her arguments, Profantová pontificates: the culture with Prague-type pottery appears in Bohemia, Moravia, Slovakia, and Little Poland in the late sixth century and disappears in the late seventh century (*Profantová 2009*, 322). But the chronological diagram cited in support of her interpretation (*Profantová 2009*, 320 fig. 9) is completely wrong. Profantová lists Kozly as the earliest site with Prague-type pottery in Bohemia, dated to the second half of the sixth century. This is perhaps on the basis of the single-sided comb with triangular handle, for which no firm chronological brackets have so far been established. If so, then it is curious that within that same diagram, Profantová dates house 911 in Roztoky to the seventh century, despite the presence in that house of a fragment of a similar comb. She also lists three assemblages from Roztoky – 1412, 1708 and 1717 – which have not been published. There is no way to know on what basis she decides that the former needs to be dated to the first thirds of the seventh, while the other two are of the second half of the sixth and the first half of the seventh century. She dates features 18, 26, and 28 in Prague-Běchovice to the second half of the sixth and the early seventh century. None of those features produced anything which could be viewed as chronologically sensitive in order to obtain such a narrow dating. Profantová claims that "the stamped pottery is chronologically not so sensitive" (*Profantová 2009*, 318), but then apparently uses that to date feature 26 to the second half of the sixth century. There is in fact no evidence for a dating within the sixth century for any of the features excavated in Prague-Běchovice. Profantová also dates house 5 excavated in Březno to the late sixth and early seventh

¹¹ It is important to note at this point that Nada Profantová can very well support at the same time completely opposite points of view. While defending the dating potential of the single-combs with triangular handles in her comments to my paper, she also describes those combs as "bezüglich der Chronologie nicht aussagekräftig" (*Profantová 2008*, 625).

¹² That the cemetery in Mödling cannot be dated earlier than the end of the Early Avar or the beginning of the Middle Avar period is confirmed by *Daim (2003, 494)*. The reason for Distelberger to classify the earliest iron bracelets found in Austria as "FA/MA I" is that this type of artifact actually appears first in the Early Avar period, for example at Alattyán, as Profantová correctly points out. However, there are no burial assemblages in Austria, which could be dated to the Early Avar period, and the iron bracelet must therefore have appeared in that region only during the Middle or Late Avar period.

century. That house produced handmade pottery with no decoration, but also a fragment of a decorated pot thrown on a tournette; there is also a fragment of a bone comb and a spindle whorl, but the comb is not illustrated, and nothing is known about any other artifacts which could be dated with any degree of precision. Judging from the vertically combed decoration of the shard from a pot thrown on a tournette, this is probably a late seventh-, rather than a late sixth-century assemblage (*Pleinerová 2000*, 35, 55 fig. 19 [plan], 99 fig. 63: 4 [for the tournette-made potshard]; 100 fig. 64; 101 fig. 65: 2; 269 pl. 1). Similarly, pit 95 in Březno, which Profantová dates to the late seventh century, produced handmade pottery and a fragment of an iron disc, most likely a so-called “Silesian pan,” which cannot be dated before ca. 800 (*Pleinerová 2000*, 12; 76 fig. 40: 1–5; for “Silesian pans” see *Bubeník 1980*). House 1070.3 in Roztoky is dated to the second half of the sixth and the early seventh century, but the only non-ceramic artifacts from that assemblage are a fragment of a bone needle and a fragment of a glass bead (*Kuna – Profantová 2005*, 55, 533 fig. 286a: 2, 3). I have advanced the idea of dating assemblages with bone needles to the late sixth and early seventh century (*Curta 2008d*, 676). However, Profantová thinks that my attempts to use artifacts, such as bone needles, which change too slowly to be chronologically sensitive, speak more about my courage as an author than about the chronology of the analyzed assemblages (*Profantová 2009*, 322). It may well be so, but then what is the basis for her dating of house 1070.3 in Roztoky? Similarly, Profantová thinks that, like needles, barbed arrow heads cannot be dated with any precision, but then dates house 669 in Roztoky to the seventh century. This apparently is based on the date of the associated barbed arrow head, for, as I have shown in my article (*Curta 2008d*, 678), the iron strap end found in that same house could also be dated to the late sixth century.¹³

Much seems to depend on how Profantová’s understanding of the chronology of assemblages attributed to the “culture with Prague-type pottery” can be shown to have translated into means of understanding the evolution of pottery manufacturing techniques. In order to prove that such a culture truly existed, Profantová needs to demonstrate that similar manufacturing techniques co-existed on sites as far from each other as, say, Roztoky and Rashkiv (Ukraine). That pots in Rashkiv were manufactured by means of the coiling technique has been long recognized (*Baran 1988*, 52). According to Profantová, the same is true not only for the pottery found in Roztoky, but also for all vessels of the Prague type, whether decorated or not (*Profantová 2009*, 316).¹⁴ She also claims to have examined *de visu* the pottery from Rashkiv as well as from other Ukrainian sites. Her conclusion is that “the Czech material is closer to that from Rashkiv than to that from other Ukrainian sites,” such as Obukhiv near Kiev (*Profantová 2009*, 314). This comes as no surprise, given that Obukhiv is a site most likely later than Rashkiv. First, it produced evidence of pottery with finger impressions on the lip, such as

¹³ Profantová also dates house 1039 in Roztoky to the seventh century. This is based on the dating of the bronze strap end found in that house with a good analogy in a warrior grave (grave 446) from the cemetery excavated in Altenerding (Germany), which has been dated to ca. 600. However, that house produced only 9 potsherds of “early medieval pottery”, none of which is illustrated or described in any detail. One wonders therefore why was this assemblage included in a diagram supposedly showing the chronological ordering of “selected assemblages with Prague-type pottery” found in Bohemia.

¹⁴ According to Profantová, I was wrong when writing that technological classes of pottery cannot be recognized by means of the definition of the culture with Prague-type pottery (*Profantová 2009*, 314). While referring to the coiling technique in relation to the pottery found in Rashkiv, I supposedly mentioned Roztoky to point out that on that site the technology was not recognized, because in the Czech Republic “no studies exist which examine basic techniques employed for constructing pots”. That is in fact a dishonest misrepresentation of what I wrote (see *Curta 2008d*, 665). My reference to the lack of studies examining the techniques employed for the manufacturing of pots comes before the mention of Rashkiv. Moreover, I have nowhere written that the coiling technique, as identified in Rashkiv, has not been recognized in Roztoky. How could I have possibly done so, when in fact the site monograph (*Kuna – Profantová 2005*) contains absolutely no discussion of manufacturing techniques? Only Profantová now wants the reader to believe that, like in Rashkiv, all pots in Roztoky were manufactured by the coiling technique. Whatever the reasons for her impatient claims, one can hardly be blamed for not taking her word at face value.

found in house 7 (*Abashina 1986*, 82; 81 fig. 7: 24). Second, an earring with croissant-shaped pendant – a stray find, most likely from the settlement area – is an artifact of a clearly seventh-century date (*Korzukhina 1996*, 353; 681 pl. 91: 4). Be that as it may, one wonders though how could Profantová figure out whether or not pots in Obukhiv were made in the coiling technique, since, unlike Roztoky or Rashkiv, no assemblage from that site produced any whole vessel.

Similarly dubious are other claims that Profantová makes in her comments. Take for example her firm belief that no late fifth- to early sixth-century cemeteries exist in Bohemia and Moravia to inform us about the “Germanic presence in the region” (*Profantová 2009*, 312). Profantová’s intention may have been to show that upon the arrival of the Slavs, Bohemia or Moravia had just been abandoned by the Germanic population, in other words that the Slavs entered a *terra deserta*. Irrespective of her intention, though, Profantová does not seem to know anything about recent studies demonstrating the continuity, well into the sixth century, of a number of cemeteries beginning in the fifth century, such as Záluží near Čelákovice, Lochenice IX or Jiřice (*Droberjar 2008*, 243).¹⁵ Even more bizarre is Profantová’s claim that the Prague-type pottery comes only (or at least, typically) in a sand-tempered fabric. According to her, since in the case of the pottery found in Roztoky, the addition of crushed potsherds or mica was recognized only under the microscope, it remains unclear whether such components were intentionally used as temper (*Profantová 2009*, 314). In reality, both mica and crushed potsherds may be easily recognized without the use of the microscope.¹⁶ Moreover, while mica may indeed constitute a natural component of the clay, how could the crushed potshards possibly get there without the potter’s intention to mix them in the fabric?

However, the most dubious of all arguments advanced in Profantová’s comments is that of the chronological relation between undecorated and decorated pottery. Endorsing the traditional views of such scholars as Michał Parczewski and Gabriel Fusek, Profantová believes that following a period of about 50 years¹⁷ in which only undecorated, handmade pottery was produced and used, the practice was gradually established to straighten pots on the potter’s wheel and to decorate them with the combed ornament. Thus, over a period of 70 to 80 years, both decorated and undecorated pottery was produced and used. Then, during the final phase of the “culture with Prague-type pottery” the decorated pottery gradually eliminated the undecorated pottery. The fact that the decorated pottery of the last phase is allegedly absent from Ukraine and Little Poland is to be explained in terms of the expansion of the Prague-type culture: the areas from which the migration started experienced only the first phase of the development (*Profantová 2009*, 318). There are serious problems with this model. First of all, it is not at all clear why the technological innovation (the transition from handmade, undecorated pottery to decorated pottery thrown on the wheel) had to take place only outside Ukraine and Little Poland. Given that those two regions were not depopulated at the time of the last phase of the Prague-type culture in Bohemia, one is led to believe that those who remained behind must have been less innovative or smart than the Slavs migrating to Bohemia and Moravia.¹⁸ Second, while arguing that “nobody defines mutually exclusive horizons with only decorated and only undecorated pottery” (*Profantová 2009*, 318),¹⁹ Profantová does precisely that when claiming that the oldest

¹⁵ There are also cemeteries beginning only in the sixth century, such as Mochov, Lochenice I, Zvoleněves and Prague-Libeň.

¹⁶ In fact, during the 1950s and 1960s, many archaeologists in Romania and (Soviet) Moldova signaled the presence of that temper in ceramic assemblages with fifth- to seventh-century pottery. See, for example, *Diaconu 1958; Rafalovich 1972; Vilceanu – Barnea 1975*.

¹⁷ No evidence is presented for Profantová’s estimate of the duration of the oldest phase of the “culture with Prague-type pottery.” Indeed, the reader of her comment is left wondering how can one know how long was the “oldest horizon” and what are the non-ceramic artifacts with which one could date that horizon with any degree of precision.

¹⁸ For some bizarre reason, Profantová believes the decorated pottery to be “luxury” pottery, or in any case pottery of a better quality than the undecorated one, despite the fact that decorated and undecorated pottery remains have been found together within the same, relatively humble archaeological assemblages in Bohemia, Moravia, and elsewhere.

horizon of her “culture with Prague-type pottery” is that with only undecorated pottery. She asks rhetorically: “But isn’t the attempt to distinguish between an older, undecorated from a later, decorated pottery only some kind of evolutionist prejudice (evolucionistický předsuděk)?” (*Profantová 2009*, 317). She then proceeds to demonstrate that the stratigraphy in Roztoky and Prague-Liboc supposedly shows that an older horizon with only undecorated pottery of Prague type is followed by a younger one with decorated and undecorated pottery or, in the case of Prague-Liboc, with pottery straightened on the potter’s wheel. It is precisely at this point that Profantová’s entire argument crumbles under the burden of evidence. To be sure, neither feature 1094, nor feature 1104 in Roztoky has been completely excavated. To say that feature 1094 contained only the handmade pottery showed in *Kuna – Profantová 2005*, 143 fig. 14 is imprudent, at the best, and a sign of wishful thinking at the worst. Moreover, it is not at all clear that the two fragments with combed ornament shown in *Kuna – Profantová 2005*, 145 fig. 21 came from the occupation layer of feature 1104. All one learns from p. 130 of the site monograph is that the pit 1104 produced the pottery in question. Since the pit was dug into the filling of house 1094, it is at least theoretically possible that the pottery in question was in that filling in the first place. In Roztoky, there is also one case of superposition, in which the superposed feature (1038) produced only handmade pottery, just like the superposing feature (pit 1037; *Kuna – Profantová 2005*, 50 and 518–519 figs. 271 and 272). A similar situation is attested in Nitra – Míkov dvor (Slovakia), with features 263 and 269 (*Fusek 1991*, 296, 322 pl. IV). In Kodin I (Ukraine), there are also several cases of superposition of features, each producing both hand- and wheel-made pottery: for example, houses 11 and 13 (*Rusanova – Timoshchuk 1984*, 29 and 48–49); or houses 14 and 16 (*Rusanova – Timoshchuk 1984*, 49–50). There are also cases of superposition, in which the superposed feature contained both hand- and wheel-made pottery, while the superposing feature produced only handmade pottery: houses 17 and 18 (*Rusanova – Timoshchuk 1984*, 50–51); and houses 25 and 26 (*Rusanova – Timoshchuk 1984*, 30 and 52).²⁰ The same phenomenon is documented in Botoșana (houses 8 and 9; *Teodor 1984*, 28–29) and Davideni (houses 25 and 26; *Mitrea 2001*, 61–64), both sites located in northeastern Romania, near the border with Ukraine.

The evidence thus seems to reveal a situation that is the complete opposite of what Profantová (as well as Parczewski and Fusek) believed to have happened. But Profantová simply ignores the evidence, especially when it goes against her arguments. According to her there is no decorated pottery in Ukraine, which could be dated to the fifth or sixth century (*Profantová 2009*, 318). In reality, decorated, wheel-made pottery is known from several fifth- to sixth-century assemblages in Ukraine: Horecha, house 7a (*Rusanova – Timoshchuk 1984*, 85 fig. 38: 8); Kavetchina, house 7 (*Vakulenko – Prykhodniuk 1984*, 64 fig. 37.9); Zelenyi Gai, house 4 (*Baran 1972*, 176 fig. 53: 4); and Teremtsi (*Baran 1972*, 73 fig. 33: 3). Similarly, Profantová claims that “in Late Antiquity and the early Middle Ages, the stone oven appears in Central Europe only on sites with Prague-type pottery and, later, of the ‘hillfort’ period” (*Profantová 2009*, 324).²¹ Again, this is simply not true. Stone ovens appear on

¹⁹ Profantová’s claims must be treated with great suspicion, as they are certainly not as apodictic as she believes them to be. She declares that nobody would insist without hesitation that the Prague-type pottery must be earlier than the seventh century (*Profantová 2009*, 318). But she obviously ignores, perhaps deliberately, many examples to the contrary. Take, for instance, Jiří Zeman’s insistence that the Slavic, Prague-type pottery found in Březno must be dated *at the latest* to the first half of the sixth century (*Zeman 1968*, 5).

²⁰ Similar examples are known from Kodin II: houses 2 and 3 (*Rusanova – Timoshchuk 1984*, 22 and 54); houses 14 and 16 (*o. c.*, 57); houses 26 and 28 (*o. c.*, 59–60); houses 29 and 30 (*o. c.*, 60); and houses 39–40 (*o. c.*, 62). A similar situation appears in Kavetchina, houses 19–20 (*Vakulenko – Prykhodniuk 1984*, 80).

²¹ There really is no way to tell how many of the squares, which Profantová added to my map (*Curta 2008d*, 657 fig. 9; see *Profantová 2009*, 316 fig. 6), indicate finds from settlements dated to the sixth or to the seventh century. Moreover, her additions do not change the point of my remarks. In the text accompanying the map, I wrote that “the distribution of heating facilities accompanying sunken-featured buildings excavated on sites in the Lower Danube region show a remarkable cluster of clay ovens in Wallachia, in sharp contrast with the cluster of brick ovens on many sixth-century forts on the other side of the river, in the northern Balkan provinces of the Roman

sixth-century sites without any Prague-type pottery, such as Dipşa in Transylvania (*Gaiu 1993*, 92–93; see also *Cosma 1996*).²² For someone who authoritatively demands “fewer conclusions reached in a haste, as well as less factual inaccuracies” (“o trochu více prosty zkratkovitých závěrů a věcných nepřesností”), such blatant ignorance of the situation in the field and of the relevant archaeological assemblages in Central and East Central Europe is disturbing. The conclusion one can draw from all this is either that Profantová passes over in silence those facts which directly contradict her arguments, in which case she is simply dishonest; or that she has not read the specialized literature pertaining to the issue at stake and does not in fact know all the facts, in which case one begins to question the very basis of her authoritative criticism.

The latter seems to be the solution closest to reality, especially when turning to her reading of such written sources as Jordanes, Procopius of Caesarea, and Fredegar. Profantová does not read or does not understand Latin; she could not have otherwise translated as “jméno nyní mění podle rodu a míst” what in Latin reads as follows: “quorum nomina licet nunc per varias familias et loca mutantur.” The subject of that sentence is a plural noun (“names,” not “name”), and its meaning is therefore that the names of the Sclavenes are now (i.e., at the time of Jordanes’s writing) dispersed amid various clans and places.²³ Profantová is also wrong when claiming that when Fredegar writes of *Avars coinomento Chunis* (a parallel to *Sclavos coinomento Winedos* in IV 48 and *Sclauī coinomento Winidi* in IV 68), this was not a way to distinguish Avars from Huns, but a manner of referring to nomads in general (*Profantová 2009*, 308). In fact, quite the contrary is true: Fredegar regarded Avars as a “species” (or sub-category) of the Huns in the same way as he regarded the Wends as a “species” of the Slavs. Moreover, the phrase *Sclauī coinomento Winidi* is not Fredegar’s own creation; instead, the phrase was borrowed from *Vita Columbani*, in which the pair is to be explained as purely bookish, a good parallel to *Boias, qui nunc Baioarī vocantur* (for a detailed discussion, see *Krahwinkler 2000*, 406). Even more embarrassing is Profantová’s attempt to defend Dušan Třeštík’s (wrong) interpretation of a passage in Procopius’s *Wars* regarding the return of Hildigis from Italy (*Wars* VII 35.21–22). The passage in question explains that after brief skirmishes with Roman troops, Hildigis recrossed the Danube and “withdrew once more to the Sclaveni.” The order of events is quite clear: first the crossing of the Danube, then the withdrawal to the Sclaveni. Against the evidence, Profantová suggests that Hildigis first returned to the Slavs, and then crossed the Danube. Her argument in support of such a violation of the text evidence is that, had Hildigis’s troops crossed the Danube first, they would have done so only after crossing the imperial territory in the north(western) Balkans, something that Procopius does not mention, even though he normally provides details in descriptions of barbarians (*Profantová 2009*, 311). In fact, quite the contrary is true. Procopius’s account of the Sclavene raid of 549 is a good example in that respect. After the 3000 Sclavene warriors crossed the Danube and advanced to the Hebrus/Marica, which they crossed without problems, they split into two groups, one attacking the cities in Thrace, the other invading Illyricum. Procopius’s narrative focuses only on the

Empire” (*Curta 2008d*, 657). Since all symbols, which Profantová added to my map represent stone ovens, her additions have no consequences for the argument in the text. Note also that the first map in Profantová’s comments (*Profantová 2009*, 305 fig. 1) is clearly marked as having been in fact produced by Gabriel Fusek. Judging from the copyright note, Profantová asked for his permission to re-publish the map. She never asked for permission to publish any of my maps, which were used in her comment.

²² According to *Profantová (2009*, 324 with n. 19), the stone oven occurs on settlement sites of the Sântana de Mureş-Chernyakhov culture, “which in this context is considered genetically related to the later culture with Prague-type pottery.” But if so, why were stone ovens not in use in Wallachia, where the latest phase of the Sântana de Mureş-Chernyakhov culture is clearly attested in both settlements and cemeteries, and where early Byzantine authors such as Procopius of Caesarea, Pseudo-Caesarius, and the unknown author of the *Strategikon* locate the Sclavenes who are believed to be the bearers of the “culture with Prague-type pottery”? Instead, the dominant type of heating facility in sixth- to seventh-century settlements in Wallachia is the clay, not the stone oven (*Dolinescu-Ferche 1995*).

²³ Moreover, Profantová wrongly cites this passage from chapter 34 of Jordanes’s *Getica*, when in reality the passage is from chapter 35.

group operating in Thrace, with no details about that going into Illyricum (*Wars* VII 38.7). Moreover, Profantová's argument becomes a moot point when one realizes that, irrespective of the location of the Slavs to whom he eventually withdrew, Hildigis's troops had to go through imperial territory anyway. But in her valiant defense of Třeštík, Profantová stubbornly persists in error, verging on the ridicule. To be sure, Třeštík advanced the idea that Hildigis returned from Venetum via Sirmium (*Třeštík 1997*, 48). But Sirmium is on the Sava, not on the Danube. Apparently that is not a problem for Profantová (who otherwise knows that Sirmium is present-day Sremska Mitrovica on the Sava); her only problem is that Sirmium was in the hands of the Gepids at that time. But Procopius's text is crystal-clear: Hildigis crossed the Danube, not the Sava. Unless Profantová can demonstrate that Procopius misidentified the river, which Hildigis and his troops crossed in order to withdraw to the Sclavenes, I remain convinced that Dušan Třeštík was wrong. In order to cross the Danube, Hildigis and his men needed to approach Singidunum (present-day Belgrade), which was not in the hands of the Gepids at that time. Moreover, none of the Slavic raids into the Balkans, which Profantová cites in support of her interpretation, returned north of the Danube via Singidunum. All accounts in Procopius concerning such raids suggest that the crossing took place across the course of the Danube to the east from the Iron Gates.

I do not quite understand why Profantová wants to set up "Slavdom" and ethnicity in opposition to one another, or why it should be necessary to dissociate my notion of ethnicity from that of Reinhard Wenskus, Herwig Wolfram and Walter Pohl. I wrote: "ethnicity is now currently employed to refer to a decision people make to depict themselves or others symbolically as bearers of a certain cultural identity" (*Curta 2008d*, 647). Profantová disagrees, but in doing so she seems to neglect the fact that Walter Pohl (whom she mistakenly believes to be a German, instead of an Austrian historian) embraced a very similar concept of ethnicity: "a negotiated system of social classification," the objective features of which may be seen as "symbols, explained by myths or traditions." Pohl explains that "to make ethnicity happen, it is not enough just to be different. Strategies of distinction have to convince both insiders and outsiders that it is significant to be different, that it is the key to an identity that should be cherished and defended" (*Pohl 1998*, 21–22).²⁴ Again, the impression the informed reader gets from comparing such statements to Profantová's claims that the "Vienna school" (to which, of course, she annexes Dušan Třeštík) has a better, or even different theoretical grip on what ethnicity is and how it works, is that she has not truly read the works she cites in support of her arguments and that, as a consequence, her understanding of the issue at stake is rather limited. This is why her example of American suburban men preparing the barbecue cannot serve as an argument in favor of the idea that the Prague-type pottery was not a symbolic manifestation of ethnic identity (*Profantová 2009*, 326). It remains unclear what, if anything, does Naďa Profantová know about American men or suburbs, but barbecue is definitely not the daily food of the average American. Preparing the barbecue is a highly "public" performance – in front of the extended family, of friends, of work colleagues or fellow employees – and as such it reinforces a particular stereotype of American culture, "man-as-provider." The Prague-type pottery, with the probable exception of clay pans, most likely participated in no such "public" displays of skill and resources since, as Profantová correctly points out, that pottery was produced and used within the household. Having missed this important point, Profantová is therefore incapable of understanding that if it was not used to "show off," the Prague-type pottery could not have been ethnically specific, i.e., used to mark ethnic boundaries.²⁵ Profantová is equally confused

²⁴ For a definition of ethnicity such as used in my study, Profantová could have also consulted the work of Thomas Hylland Eriksen, which has been recently translated into Czech (*Eriksen 2007*). A very similar concept of ethnicity is in use among German (*Hansen 2001*; *Rademacher – Wiechens 2001*) as well as Bulgarian and Hungarian scholars (*Stepanov 2006*; *Bálint 2006*).

²⁵ Curiously, while claiming that the Prague-type pottery is ultimately Slavic, Profantová declares that there are no artifacts symbolizing Avar ethnicity (*Profantová 2009*, 326). For once I agree with her position, as I myself wrote that artifacts "cannot and should not be treated as 'phenotypic' expressions of a preformed identity" (*Curta 2001a*, 31). Profantová's "new" position, however, is in sharp contrast to her earlier views (which she never retracted; see *Profantová 2003*, 27).

about the issue of language. She pontificates that Common Slavic is not an invention of the linguists, but the very language the Slavic *gentes* (sic) spoke between the sixth and the ninth century. But what do we really know about the language spoken by the Sclavenes mentioned in early Byzantine sources? Procopius tells us that the Sclavenes and the Antes had “the same language, an utterly barbarous tongue” (*Wars* VII 14.26). This Profantová interprets to mean that all Slavs had only one language, namely Common Slavic. There is, however, no mention in Procopius of what was the language that both Sclavenes and Antes spoke: the only adjective modifying the noun “tongue” is “barbarous.” This is unusual for Procopius, who always uses the noun “language” or “tongue” together with some ethnic attribute, i.e., always mentions a language of some kind: Latin, Gothic, Armenian, Phoenician, Persian, or Greek.²⁶ That Procopius had knowledge of at least some of those languages is beyond any doubt.²⁷ By contrast, nothing suggests that he knew the linguistic value of “barbarous,” when applied to the language spoken by Sclavenes and Antes. To claim that the language referred to by Procopius was what we now call (Common) Slavic is an over-interpretation. All that Procopius tells us is that, to his ears, the language that both Sclavenes and Antes spoke was “utterly barbarous.” This is to be read as an ethnic stereotype: “barbarians cannot speak but barbarous languages.” Similarly, to think of all Slavs as having common gods and rituals, and preferring certain names such as Perun and Svarog (*Profantová* 2009, 325) is to built theories on thin air, for not a single shred of evidence exists of any such things for the sixth and seventh century.

On a broader front, Felix Biermann takes me to task for denying that language constituted a unifying element (*verbindendes Element*) for the early Slavs, in much the same way as the “culture with Prague-type pottery” represented the material expression of a Slavic model of economic and daily life (*Biermann* 2009, 340). While this seems overdrawn – language may be a “unifying element” without necessarily being a marker of ethnic boundaries, as in the case of *linguae francae* – it is certainly true that I abstained from any extensive discussion of how we can map what we know about the spread of Common Slavic onto the conclusions of archaeological studies pertaining to the so-called Prague culture and how both could relate to the Slavs (Sclavenes) known from written sources. The reason is very simple: we actually have no firm basis for more than speculations about the linguistic spread of (Common) Slavic given the lack of any relevant information in that respect. Unlike *Biermann* (2009, 341), I simply do not see how one could learn anything about the “linguistic community” from an examination of the archaeological remains of the Prague culture. Biermann’s position in this respect is doubly flawed, because he fails to recognize that such an approach is ultimately based on the assumptions that Slavic was spoken (only) by Slavs and that the bearers of the Prague culture were the Slavic-speaking Slavs. Needless to say, both assumptions are unwarranted. There is no conceptual overlap between the archaeological and linguistic notions of “Slavs” and so far no way to link the material culture and linguistic developments. Biermann believes that Slavic was spoken in the early Middle Ages in the northern regions of East Central and in Eastern Europe, but cannot point to any shred of evidence in support of his beliefs. Similarly, scholars assume that the Sclavenes mentioned by Procopius of Caesarea as living in the lands to the north from the Lower Danube spoke what we now call Common Slavic. But that is simply an assumption: we actually have no idea what was the language that they spoke, for nothing survives from that language.²⁸ Moreover, the episode of the

²⁶ Latin: *Wars* II 1.7, II 23.6, III 1.6, V 14.4, VII 14.36, and VIII 5.13. Gothic: *Wars* III 2.5 and V 10.6-13. Armenian: *Wars* VII 26.24. Phoenician: *Wars* IV 10.20. Persian: *Wars* VIII 10.8. Greek (“Hellenic”): *Wars* II 25.4.

²⁷ He described a horse whose body was dark gray, except for this head, which was white: “Such a horse the Greeks call ‘phalius’ and the barbarians ‘balan’.” The barbarians in question are the Goths, for Procopius explains that the Goths understood that they needed to shoot at that particular kind of horse, since it was Belisarius’s (Procopius of Caesarea, *Wars* V 18.6). For another case of bilingualism, see *Wars* VI 1.13-19 (Gothic and Latin spoken by the Goths).

²⁸ As a matter of fact, the only piece of linguistic evidence that we have are names of a few sixth-century Slavene chieftains (Daurentius, Ardagastos, Peiragastos, Musokios). None of them could be shown beyond any doubt to be of Slavic origin (*Struminskýj* 1979–1980).

“phoney Chilbudios” (Procopius of Caesarea, *Wars* VII 14. 32–35) – who, although of Antian origin, spoke Latin fluently – suggests that bilingualism was not only possible, but relatively frequent in the early Middle Ages, which completely undermines Biermann’s idea of a one-to-one relationship between language and ethnicity. Much like today, a Slav could speak Latin without being Roman. Conversely, we have incontrovertible evidence of non-Slavs, primarily Avars and Lombards, speaking Slavic. The “communication area,” which Biermann assumes to be the basis for the linguistic and cultural uniformity of the early Slavs clearly comprised other ethnic groups as well. Just like Avars and Lombards could speak Slavic, the sunken-floored building with stone oven in a corner and the handmade pottery believed to be of Prague type can appear on sites and in archaeological assemblages in Hungary and Italy, which have nothing to do with the Slavs, but instead have been associated with the Lombard and Avar polities. How did language (Slavic, in this case) spread to those non-Slavic environments? Whether or not one accepts Biermann’s idea of a “Lauffeuerprinzip” (Biermann 2009, 341), it is important to note that he, like Profantová, simultaneously defends two opposite points of view. On one hand he believes the migrationist model to be the most plausible of all, on the other hand he thinks he can explain similarity between things Slavic in Eastern, Southeastern, and East Central Europe as “a mirror of an interrelated communication and then linguistic area” (“als Spiegel eines untereinander verwandten Kommunikations- und dann auch Sprachraums zu deuten”: Biermann 2009, 339, 341). If migration is the driving engine between the transformations taking place in Eastern Europe during the early Middle Ages, how was it possible for a language initially spoken within the *Urheimat* (wherever that may be) to remain basically the same in those areas to which the migrants moved, with no major dialectal differences developing between the sixth and the ninth century? If, on the contrary, we should envisage a vast communication area, how did in fact a speaker of Slavic (a Slav, if you wish) from, say, Bohemia communicate with one in present-day Ukraine or Bulgaria, in order for him or her to learn about “new things” in those remote areas and change his or her own accordingly?²⁹ Felix Biermann provides no answers to those questions and does not seem to be aware of the deeper implications of his contradictory position. As a matter of fact, early medieval authors did not define the Slavs on the basis of either language or material culture. Neither Procopius of Caesarea, nor the author of the *Strategikon* had any interest in Common Slavic or pottery, be that of the Prague type or not. To classify and recognize the Slavs, Byzantine authors used criteria other than those which Biermann, in the early twentieth-first century, would like us to consider: “Wenn die Klassifikation als Slawen weder sprachlich noch archäologisch zu begründen wäre, was haben die Byzantiner mit der Begrifflichkeit ‘Slawen’ dann genau ‘gemacht’ bzw. erzeugt?” (Biermann 2009, 340).

There is a more basic issue here. Biermann rightly focused upon my insistence on a correct interpretation of the written sources. That insistence had two purposes: it was strategic, in that I argued against the “text-driven archaeology” practiced by advocates of the culture-historical approach; and it was more specifically historiographical, in that I warned against taking the sources at face value, as ethnographic reports from the field. Neither Profantová nor Biermann likes this stance. The latter sees my unwillingness to reproduce the stereotypes of ancient ethnography as a selective reading of the sources (Biermann 2009, 344). Biermann then casts his own proposal in a manner that makes his choice pretty clear: Fredegar’s Wendish account is not an “ethnogenetic myth,” but a reliable report of what actually happened. This is of course no novel idea. Sixty years ago, Gerard Labuda (1949, 91–92) similarly believed Fredegar to be a completely reliable source, which one needed to take at face value. The problem, however, with adopting such an approach is that it does not in fact support the common views on Samo and the “first Slavic state” upheld since Labuda’s time by both historians and archaeologists (Chaloupecký 1950; Lutovský – Profantová 1995; for a good *mise au point*, see Eggers 2001; see also Polek 2006). According to such views, to which Biermann subscribes, Samo’s “state” must have been somewhere in Bohemia, given that after their revolt against the Avars, the Wends

²⁹ The idea of a “communication area” is even weaker than the migrationist model because, while taking out the *deus ex machina* from history, it fails to explain the fact that Common Slavic remained remarkably homogeneous throughout the ninth and tenth century.

are said to have repeatedly raided Thuringia, until Dervan, the duke of the Sorbs, decided to leave his Merovingian overlords and join Samo's rebels (Fredegar VI 68). In addition, after his victory over the army of Sigebert in 638, the rebellious Radulf, duke of the Thuringians, allied himself with the Wends. Nonetheless, Fredegar's Wendish account makes it clear that the Slavs among whom the "Huns" wintered every year and with whose wives and daughters they slept lived within the territory under Avar control, if not also within the Avar qaganate. This was certainly not a new development, for Fredegar claims that the Wends have been subjects of the Huns for a long time (*ab antiquito*).³⁰ It is within the same territories that the sons of the Huns by their Slavic concubines lived when rising in rebellion against their Avar fathers and the Khagan (Fredegar IV 48). There is no mention of any migration of those whom Fredegar now calls Wends – because they represented a political category different from those Slavs who were subjects of the Avars – and eventually decided to elect Samo as their king. In order for Samo's polity to become independent from the Avars, it must therefore have been effectively separated from the Avar qaganate. And no evidence exists that the power of the Avars reached as far as Bohemia. Moreover, when deciding to wage war on Samo, King Dagobert is said to have been helped by the Lombards who made a hostile attack on the lands of the Slavs (*osteleter in Sclavos perrixerunt*; Fredegar IV 68).³¹ Those lands must therefore have been closer to the northeastern border of the Lombard Kingdom in Italy, if the troops which offered their assistance to Dagobert came from the Duchy of Friuli (Eggers 2001, 73).³² The territory of the present-day Czech Republic cannot have possibly been the original area from which Samo's state began to develop, and which must therefore be sought farther to the east and southeast, in Lower Austria or in the region of the present-day border between the Czech Republic, Slovakia, and Austria (Fritze 1979, 519; Wolfram 1985, 130; Justová 1990, 116). This is precisely the area in which burial assemblages – mostly of warrior graves, none of which is earlier than ca. 630 – produced ceramic wares decorated with prick-like comb punches, a feature recently interpreted in relation to Samo's Wends (Stadler 2005, 159; 2008, 78; see also Eggers 2001, 68).

There is no need either to take Fredegar's Wendish account at face value or to align that interpretation of the text with the archaeological evidence in such a manner. However, I have to insist upon this particular point in order to show that if adopting such an interpretation, one arrives at conclusions very different from those drawn by Naďa Profantová and Felix Biermann. Similarly, if believing that the Huns truly slept with the Slavic women and that the sons born to them truly rose in rebellion against their fathers under the leadership of Samo, then Biermann would have to reconsider the role of language for defining Slavic ethnicity. For one would have to wonder in what language did Fredegar's "Huns" communicate with the Slavs with whom they wintered or, more specifically, with their wives and daughters whom they chose as sexual partners. It is hard to imagine the Slavic women learning the language of the Avars in advance in order to please their Avar masters, but even if we assume that for a moment, one would still have to abandon Biermann's "communication area" model. If serious about taking Fredegar's Wendish account at face value, Biermann will have to admit that I was right when claiming – on the basis of other categories of evidence – that Slavic operated as a *lingua franca* within the Avar qaganate (Curta 2004).

There are in fact serious reasons to prefer a different reading of Fredegar's Wendish account. The interpretation I have offered elsewhere (Curta 1997) may have brought forward the idea of "a (literary) construction, politically motivated" more than it is acceptable to Felix Biermann's limited

³⁰ The only other time Fredegar employs the phrase *ab antiquito* is in relation to the war between the Franks and the Thuringians: from time immemorial (*ab antiquito*) no battle has ever been fought by the Franks and other peoples such as that between King Theudebert and the Thuringians (Fredegar IV 38). In both episodes, the phrase implies a considerable length of time.

³¹ According to Fredegar, the Lombards were the neighbors of the Huns, from whom they were separated by the Danube (Fredegar III 65: "cum a Chunis Danuvium transeuntes fuisse conperit, eis bellum conarint inferred, interrogati a Chuni, que gens eorum terminos introire praesumerit").

³² The Lombards in question could not have come from Francia, together with Dagobert's troops, for no Lombard mercenaries are known to have been employed by the Franks either during Dagobert's rule or later.

interest in source criticism. But at a new examination of the text, the arguments I have presented twelve years ago gain even more strength. Take, for example, the issue of the Avars impregnating the wives and daughters of the Slavs. Judging by the story of Desiderius and Eulalius's wife (Gregory of Tours, *History* VIII 27), in Frankish society, when one's wife ran away with someone else, one was subject to laughter and scorn. From a Frankish point of view, therefore, to say that the "Huns" slept with the wives of the Slavs is to place the Slavs in a position of inferiority, which is already signaled in the text by their role as *befulci* and the many burdens they had to endure (Fredegar IV 48). The Slavs are no valiant warriors, but cannon fodder for the wars waged by the Avars. Denied the valor (*utilitas*) expected from true warriors, reduced to the status of tribute-paying subjects, the Slavs are further deprived of their dignity by being forced to offer their wives and daughters for sexual entertainment to their Avar masters. Being of mixed blood, the sons born from those unions were therefore not truly Slavs, but could not suffer the Avar oppression of their mothers and sisters any longer. They, and not the Slavic weaklings, rose in rebellion and under the leadership of Samo – a Frank – managed to defeat the Avars.³³ To mark the difference, Fredegar decided to apply the name Wends to those who followed Samo. They were after all a *gens* made up of illegitimate children of Slavic mothers. The issue of legitimate descendancy seems to have preoccupied Fredegar, as he told the story of the wife of a certain Chlodio, the mother of Merovech (the founder of the Merovingian dynasty), who may have conceived him either by a sea monster or by her husband (Fredegar III 9). Another parallel story is that of the first night Childeric and Basina spent together, when instead of making love, she taught him, by means of a series of animals, the degeneration of the Merovingians from lions to dogs over four or five generations (Fredegar III 12).³⁴ As Ian Wood has demonstrated, the way in which Fredegar contested the Merovingian right to power was to suggest that Merovech was the fruit of an adulterous relation, in which the king was cuckold (Wood 2003, 154). Similarly, the only way Fredegar could diminish the valor the Wends had shown in defeating the Austrasians at Wogatisburg was to say that they were bastards born from the Slavic women with whom their Avar masters slept, having obtained the forced consent of their husbands.

There are several other indications in the Wendish account that Fredegar, far from being the objective reporter in the field, which Biermann imagines him to be, was in fact determined to put a spin on the events narrated in order to please his Austrasian audience (for Fredegar's audience, see *Curta* 1997, 146–147). Most interesting in this respect is the episode of Sicharius, the envoy King Dagobert sent to Samo "to request him to make proper amends for the killing and robbing of the merchants by his people" (Fredegar IV 68). It has long been noted that Fredegar's embassy narratives are never simple reports, but literary constructs (Gillett 2003, 268). The legate is often depicted as an outsider at a foreign court, whose status is defined by the respect and fear theoretically inspired in the local leader by the displeasure and hostility of the legate's principal. This allows Fredegar to use envoys in order to unravel dramatic stories, in which the legate intervenes with impunity in local power struggles and conceals or even distorts the information he was expected to deliver. The Frankish King Chlothar sends an embassy to the Lombard king Charoald to protest the imprisonment of Queen Gundeberga, who was "his kinswoman" (Fredegar IV 51). When listening to the message delivered by Ansoald, Chlothar's envoy, the Lombard king asked him to return his answer to Chlothar. But Ansoald, "as if on his own account, without any authority" (*non quasi iniunctum habuisset sed ex se*) replied on the spot to the Lombard king's answer. The outcome of this violation of the diplomatic

³³ Like the Avars, Samo took many Wendish wives, who bore him "twenty-two sons and fifteen daughters." The meaning of those numbers remains obscure, but it is clear that Fredegar's intention was to depict Samo as capable of sexual excesses comparable to those of the Avars. He was after all nothing more than a pagan and man of wicked pride (Fredegar IV 68).

³⁴ As Basina explains, at the nadir of the Merovingian dynasty, "men will rule like dogs and smaller beasts, their courage similar" (English translation from Woodruff 1987, 24). One is reminded of Sicharius's haughty answer to Samo: "It is impossible for Christians and servants of the Lord to live on terms of friendship with dogs" (Fredegar IV 68).

mandate was, in this case, positive. The same is not true, however, about Sicharius, who like Ansoald, is said to have thrown threatening words at Samo, “for which he had no authority” (*quas iniunctas non habuerat*). The result of Sicharius’s inability to respect the limits of his mission as an envoy was ultimately the war which led to the defeat of the Austrasians at Wogatisburg. Fredegar places the blame squarely on Sicharius’s arrogant attitude, a mirror of his principal’s over-confidence in raising the Austrasian force, which would soon be decimated by the Wends. The Wendish account contains all the marks of this successful narrative strategy. Sicharius is said to have tried in vain to meet with the Wendish king, who “would not admit him to his presence.” In the early Middle Ages, the refusal to receive an embassy expressed annoyance with the envoy and was a reaction recorded particularly for representatives of usurpers, as in the case of the Frankish king Guntram who refused to receive the envoys from the Visigothic king Reccared (Gregory of Tours, *History IX* 1.16; Gillett 2003, 255). Samo’s refusal to meet with Sicharius was therefore a way to express displeasure with Dagobert’s arrogant demand that Samo make “proper amends.” Samo made it clear that he was ready to recognize Dagobert’s overlordship, provided that the Frankish king maintained friendly relations with the Wends. But Sicharius, as if mirroring his principal’s attitude, claimed that Samo already owed fealty (*seruicium*) to Dagobert.³⁵ The point of the story is, of course, that being “a certain Frank from the district of Soignies” (Fredegar IV 48), Samo was supposed to be a subject of the Frankish king. Instead, he was now claiming to be of a status equal to that of Dagobert himself, even though, in Sicharius’s words, he was just a ruler of “dogs.” Sicharius himself had to dress up as a Slav in order to be able to see Samo (Fredegar IV 68). Felix Biermann takes this as a proof that the Slavs were recognized as a distinctive ethnic group marked as such in a sort of “national costume” (Biermann 2009, 345). This completely misses the point of Fredegar’s story, which Biermann has not fully understood. Even if we admit, for the sake of the argument, that Fredegar had knowledge of a specifically Slavic costume as an ethnic marker, there are sufficient indications in the text to conclude that he was at work depicting Samo as a ruler with overblown pretensions, a man of wicked pride (*superbia prauorum*, Fredegar IV 68). He rejected Dagobert’s claims that criminals accused of robbing and killing Frankish merchants be apprehended and sent to him. He also proposed friendly relations with Dagobert, thus implying a status equal to that of the Frankish king (for the political connotations of *amicitia*, see Fritze 1994, 102). At his court, envoys would receive an audience from the king only after changing clothes, much like Western envoys to the court in Constantinople, who had to change in dark-colored robes before entering the imperial presence (*De cerimoniis* I 87; Gillett 2003, 258). To treat Sicharius’s changing into Slavic clothes as an indication that Slavic ethnicity in Samo’s polity was communicated through clothes is purely and simply a sign of scholarly naiveté.

Finally, if I have less to say about Andrej Pleterski’s comment, it is because, though much more favorable than those of Nada Profantová and Felix Biermann, his interpretation is built upon false assumptions. To be sure, like Profantová, he also puts in my mouth (or pen, as it were) words that I have never uttered, and reads into my work ideas that I never had.³⁶ He is also unhappy with my use

³⁵ The exact nature of this *seruicium* remains a matter of historiographical dispute. Václav Chaloupecký believed that *seruicium* referred to a tribute, which according to Sicharius, Samo was supposed to pay to Dagobert (Chaloupecký 1950, 229–231). However, Samo’s reply suggests instead some form of vassalage, for the Wendish king declares that he and his subjects are Dagobert’s men (*nos sui sumus*). See Eggers 2001, 71.

³⁶ According to Pleterski, I have defined the Slavs as the name of a social class within a stratified society and tried to demonstrate that there were no Slavs, as a specific ethnic group, in the Lower Danube region (Pleterski 2009, 331–332). He must have skipped large chunks of text when reading *The Making of the Slavs*, for in fact I have never written anything of that sort. All I was saying in *The Making of the Slavs* was, first, that Slavic ethnicity became apparent to Byzantine authors – who “invented” it (in the sense of the old meaning of the English word “invention,” namely “discovery”) – when that ethnicity was expressed by means of chieftains and military or political leaders. Furthermore, the presence of the Slavs in the Lower Danube region is clearly attested in the sources, to which I dedicated two chapters in the *Making of the Slavs* (over eighty pages, i.e., almost eighteen percent of the entire book). Why and how would I deny the presence of the Slavs in the Lower Danube region so prominently documented in the sources?

of anthropological theory, to which he prefers an ethnographic approach.³⁷ He relies on an outdated model of ethnic assimilation,³⁸ but boldly engages in comparing the ancient Greek *polis* with the Slavic *župa* as supposedly “small units of spatial organization,” without any fear of anachronism (Pleterski 2009, 332). He is also convinced that “for the Slavs the Slavic language was the existing language” (“A pro Slovany byl existenčním jazykem jazyk slovanský”: Pleterski 2009, 332), despite much evidence to the contrary, beginning with the episode of the “phoney Chilbudios” discussed above and ending with numerous examples of Greek-Slavic bilingualism in early medieval Greece (Diller 1954, 38–39; Malingoudis 1983, 105). Moreover, according to Pleterski, linguistic continuity from the early Slavs to the modern day justifies using words in modern Slavic languages to reconstruct the house culture of the early Slavs, which is otherwise not documented in the written sources. This is a highly dubious assumption. Just imagine what would mean to reconstruct the house culture of the ancient Greeks on the basis of the modern Greek language! Or, closer to home, what it would mean to reconstruct the Roman house culture on the basis of the Romanian vocabulary pertaining to the house.³⁹ Otherwise, in his attempt to attribute to the Slavs in the Balkans an exclusive “cooking culture,” Pleterski places the origins of that culture in the seventh and eighth centuries and concludes that, since it had no local traditions, that culture must be attributed to the people who called themselves “Slavs” (Pleterski 2009, 335). Leaving aside the fact that no evidence exists of anyone in the seventh- or eighth-century Balkans calling him- or herself Slav, Pleterski completely ignores the fact that very similar phenomena appeared in Late Antiquity and the early Middle Ages in parts of the Mediterranean region, which were never settled by Slavs. Significant changes in eating, and therefore cooking practices in southern Italy have been detected through detailed studies of pottery morphology and faunal assemblages (Arthur 2007). Most relevant in this respect is the significant correlation between open ceramic forms (casseroles, bowls) and faunal assemblages dominated by sheep and/or goat, as opposed to the correlation between closed forms (tall and narrow pots) and cattle- or pig-dominated faunal assemblages. Casseroles and open cooking pots serve to cook food through water evaporation and braising, the end result being a relatively dry dish, to which various sauces may be added. By contrast, closed cooking pots are intended primarily for greater heat and water retention, through stewing and boiling, generally leading to the production of semi-liquid, porridge-like foods. Unlike foods produced in casseroles, those made in closed cooking pots require comparatively less control, as they may be left by the oven gate to break down the fats, as well as to tenderize the meats and vegetables and to render them more digestible and palatable. Pork and beef are ideally prepared in tall and narrow pots, in which such meats may be long cooked in water until tender and until all tapeworms are killed, a method far safer and efficient than roasting. Because of its great nutritional and organoleptic properties, the

³⁷ I actually share Pleterski’s sense of the foreshortening in the archaeologist’s seeming incapacity to read artifacts as ethnic markers *per se*. He writes: “Neboť stejně jako nějaký předmět sám o sobě nemůže být etnickým znakem, stejně nemůže být ani znakem společenského postavení” (Pleterski 2009, 332). While I agree, of course, with the idea that material culture is not, and cannot be a direct reflection of social reality, Pleterski does not seem to realize that material culture does in fact participate in the construction of social reality.

³⁸ Pleterski believes that no process of assimilation can take place without the presence of a critical group of speakers of a new language and cites Stanisław Kurnatowski’s thirty-year old study of Slavic migrations. Much has been written in the meantime on this problem, and Kurnatowski’s approach is now long dated. Pleterski should have consulted at least some of the more recent studies dedicated to the problem (e.g., Tuite 1999; Gans 2007; Burling 2007). Similarly, instead of relying on just one study of the Bantu expansion by Albert Wirz (who is a historian, with no archaeological expertise), Felix Biermann should have acknowledged the existence of very different and better informed viewpoints (e.g., McMaster 2005; Eggert 2005, 321; Bostoen 2007).

³⁹ If tab. 1 shows, as Pleterski claims, a common (Slavic) history of kitchen-processing of cereals (Pleterski 2009, 333), then Romanians must also be regarded as a part of that common history, given the presence in the Romanian language (a non-Slavic language) of such words as *fest* or *caș*, not to speak about the polysemantism of such verbs as *a prăji*. Either Pleterski does not know Romanian, or he is completely unaware of the implications of such linguistic correlations in languages of completely different origin, which are otherwise spoken in areas adjacent to each other. One is reminded here of the famous Balkan *Sprachbund* phenomenon.

resulting “soup” may also be consumed separately, often with large quantities of bread or polenta-like substitutes. This cooking and eating pattern is easily recognizable in the case of sixth- to seventh-century assemblages in Eastern Europe attributed to the so-called “Prague culture” and characterized, almost exclusively, by relatively large and tall pots, undoubtedly used for porridges or porridge-like foods. This is in stark contrast with the ceramic assemblages of the fourth-century Sântana de Mureș-Chernyakhov culture, which besides pots have produced a relatively large number of bowls, plates, glassware and amphorae. Similarly, late fifth- and early sixth-century burial assemblages in Bohemia have produced a relatively large number of casseroles and bowls, both hand- and wheel-made (*Zeman 1958*, figs. 19: 2; 22: 4; 23: 1 and 3; 24: 1; *Svoboda 1965*, pls. 40: 3; 44: 10; 45: 13; 47: 8–11; 49: 13; 50: 14–15; 51: 4; 54: 6 and 8; 57: 3, 4, 6, 8 and 9; 56: 5; 58: 11 and 14; 62: 3–5; 63: 1 and 4; 64: 1–3 and 6–8; 67: 2; 75: 3–7; 79: 18; 81: 1, 6 and 7; 82: 5–6; 83: 12 and 14; 86: 15–17; 87: 8 and 11; 88: 5 and 7; 89: 3; 90: 12; 91: 10; 92: 10 and 11; 95: 14; 99: 11 and 12; 100: 11; 101: 6, 16 and 17; 102: 14; 106: 13; *Zeman 1990*, 74 fig. 26: 12–13; 75 fig. 27: 3; 76 fig. 28: 1; 84 fig. 33: 12; 89 fig. 38: 3; *Droberjar 2008*, 238 and 239 fig. 7). A few hand-made bowls and casseroles have also been found in assemblages of the so-called “Prague culture” (*Kuna – Profantová 2005*, 159–160). However, their number is very small in comparison with pots of various sizes, most appropriate for cooking or reheating portions of the food. More importantly, most settlement sites with ceramic assemblages dominated by pots of the so-called Prague type have also produced faunal assemblages dominated by cattle and pig, with only a few remains of sheep or goat (*Vencl 1973*, 355; *Peške 1980*; 1985; *Profantová – Špaček 2003*, 376; *Kuna – Profantová 2005*, 272–273; *Bureš – Profantová 2005*, 73).

Site	Cattle (%)	Pig (%)	Sheep/goat (%)	Poultry (%)
Roztoky	35.4	51.2	5.8	1.1
Prague-Liboc	41.6	43.6	7.8	–
Horní Počernice	58	28	10	4
Březno	over 50	20–30	under 15	under 5

Conspicuously absent from Sântana de Mureș-Chernyakhov sites, as well as late fifth- to early-sixth century assemblages in Bohemia, are the clay pans which appear in great numbers on sixth- to seventh-century sites, some of which have been directly linked to the “Prague culture” (*Béřeš 1985*, 46; *Kuna – Profantová 2005*, 161–162; *Vargei 2005*, 490). However, clay pans appear also in contemporary ceramic assemblages in Spain especially in the Alicante-Murcia area, for which we now have detailed studies of late antique and early medieval pottery (*Gutiérrez Lloret 1990*). Moreover, much like in Eastern Europe, clay pans appear in the region of Alicante and Murcia at the same time as the disappearance of wheel-made pottery and the shift in pottery morphology from open to closed forms. Much like in Eastern Europe, the combination of bread baking on an open fire by means of clay pans and porridge-like foods served in pots represents a radical departure from previous eating practices. This opens the possibility of treating the similar changes taking place in Eastern Europe not as a result of the Slavic migration, much less of a specifically Slavic “cooking culture,” but of radical changes in diet, themselves an indication of dramatic social and economic changes (*Wickham 2005*, 749–751). In other words, Pleterski’s “cooking culture” is not a matter of ideology (*Pleterski 2009*, 334), but of infrastructure.

All three commentators seem to have set for themselves only the questions that they believed needed to be answered. Yet I would not agree with their narrowly defined focus, precisely because of the “plausible synthesis” I called for in the introduction to the *Making of the Slavs* (*Curta 2001a*, 3). If one writes one’s own history, it might be said, then one does so with the benefit of theoretical approaches, types of methodology, and general historiographical supports that are not always of one’s own choosing. Having that in mind, I nonetheless disagree with Felix Biermann’s conclusion at the end of his comment: “Wenn freilich Curtas Hypothese zuträfe, die hier als frühslawisch betrachteten Sachzeugen des Prager Typs seien gar nicht als slawisch zu deuten, sondern ethnisch ganz unspezifisch,

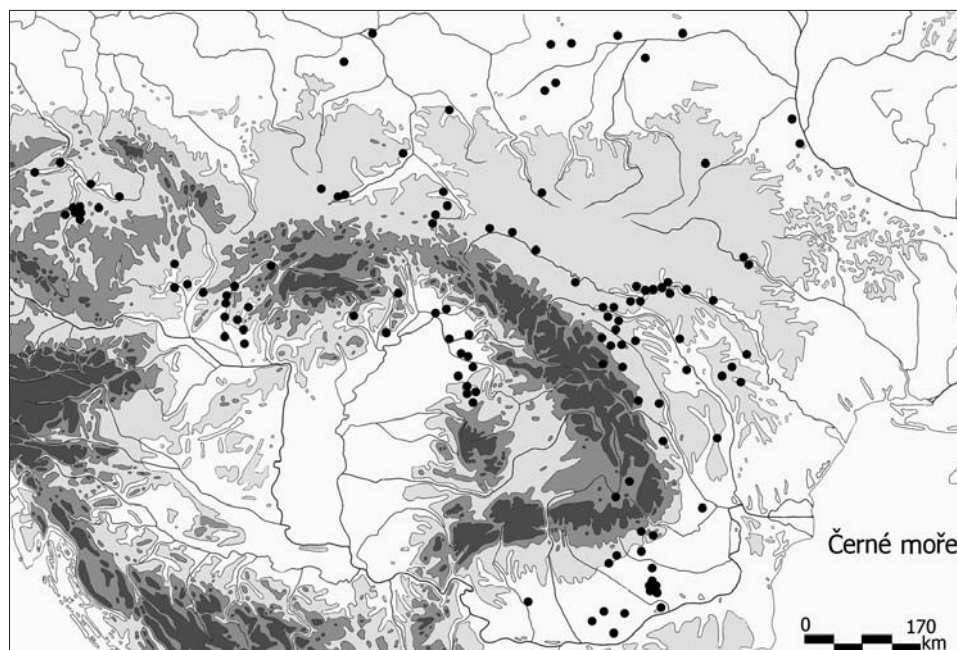


Fig. 1. Distribution of sites attributed to the first phase of the "culture with Prague-type pottery." Data after Kuna – Profantová 2005; Jelínková 1985; Parczewski 1991; 1992; Stanciu 2004; Baran 1983; 1994; Fusek – Zabožník 2005; Viargei 2005.

Obr. 1. Naleziště přiřčená první fázi „kultury s keramikou pražského typu“. Data podle Kuna – Profantová 2005; Jelínková 1985; Parczewski 1991; 1992; Stanciu 2004; Baran 1983; 1994; Fusek – Zabožník 2005; Viargei 2005.

wäre ihre Datierung für die Aufhellung der Anfänge der slawischen Besiedlung letztlich unerheblich; es gäbe im Grunde gar keine Möglichkeit mehr in diesen Fragen weiterzukommen.“ In reality, the only reason for dating the beginnings of the Prague culture to the sixth century is that the Slavs are mentioned at that time in the written sources. Without written sources, the dating of the Prague culture on archaeological grounds alone would not match the traditional historical narrative pertaining to the history of the early Slavs. Independent means of dating, such as dendrochronology, have already highlighted the considerable chronological gap between the date commonly advanced for the Slavic migration and the earliest assemblages in Poland, Bohemia, Moravia, or Lower Austria, which could be attributed to the Slavs. So far, not a single dendro-date has been produced which could support the traditional model of historical development. On the contrary, everything points to a much later date for those developments and to the need of a serious re-examination of the evidence, both historical and archaeological. Dendrochronology is certainly the only solution to the problems which are now plaguing the archaeology of the early Middle Ages in East Central and Eastern Europe. But I believe we already have sufficient data to move away from the old interpretative model and to advance a new one. In order to do so, we need to be able to detach ourselves from the old habits of culture history, especially from the tendency to link archaeological cultures (which in any case are only archaeological constructs) with ethnic groups known from written sources (which are rarely, if ever taken to be anything but objective reports of what had really happened). As my book was set to argue, the turning away from culture history leaves us with little firm ground under our scholarly feet. Biermann's problem is not that, should my hypothesis prove to be right, there would be no way to re-examine the

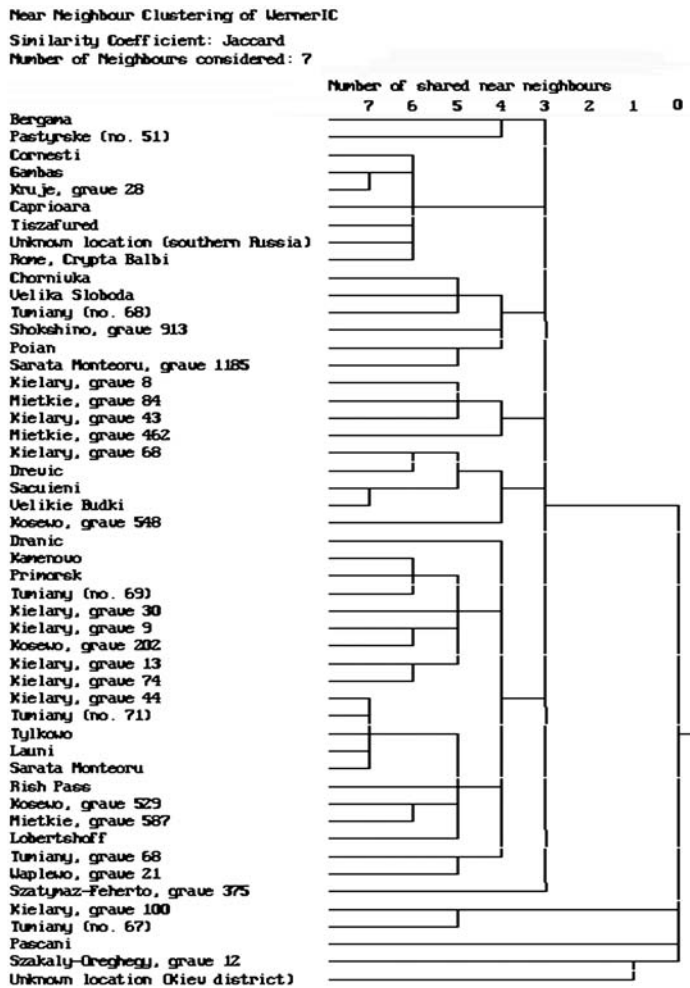


Fig. 2. Near-neighbor cluster analysis of 50 bow fibulae of Werner's class I C. Based on *Curta 2008b*, with additions.
 Obr. 2. Shluková analýza 50 paprščitých spon (*bow fibulae*) Wernerovy třídy I C metodu nejblížešího souseda. Podle *Curta 2008b*, doplněno.

problems of the Prague culture. The true reason for his fears is elsewhere, namely in that, should the current chronology of the Prague culture be rejected either by a re-examination of its foundations (*Curta 2008d*) or by means of dendrochronology, there would be no support any more for the theoretical framework on which Biermann's entire set of scholarly assumptions is based. If I say that there was no migration of the Slavs – either to the Lower Danube or to Bohemia – from the Pripet marshes or from western Ukraine, I am not referring only to the absence of any indication of such a migration in the written sources (Biermann's touchstone for any historical interpretation), but also to the lack of any archaeological evidence. For migration to take place, the area from which the migration is said to have begun must have witnessed a considerable decrease of population, at least equivalent to the number of people believed to have moved out of the area and into other regions, such as Bohemia. But a mapping of all sites attributed to the "Prague culture," whether rightly or wrongly (*fig. 1*),⁴⁰ and

⁴⁰ Out of 132 sites listed in *Kuna – Profantová 2005*, 75–84, and attributed to the so-called "culture with Prague-type pottery," only 27 are dated to one of the three phases of that culture. Of those, only 12 belong to the first phase.

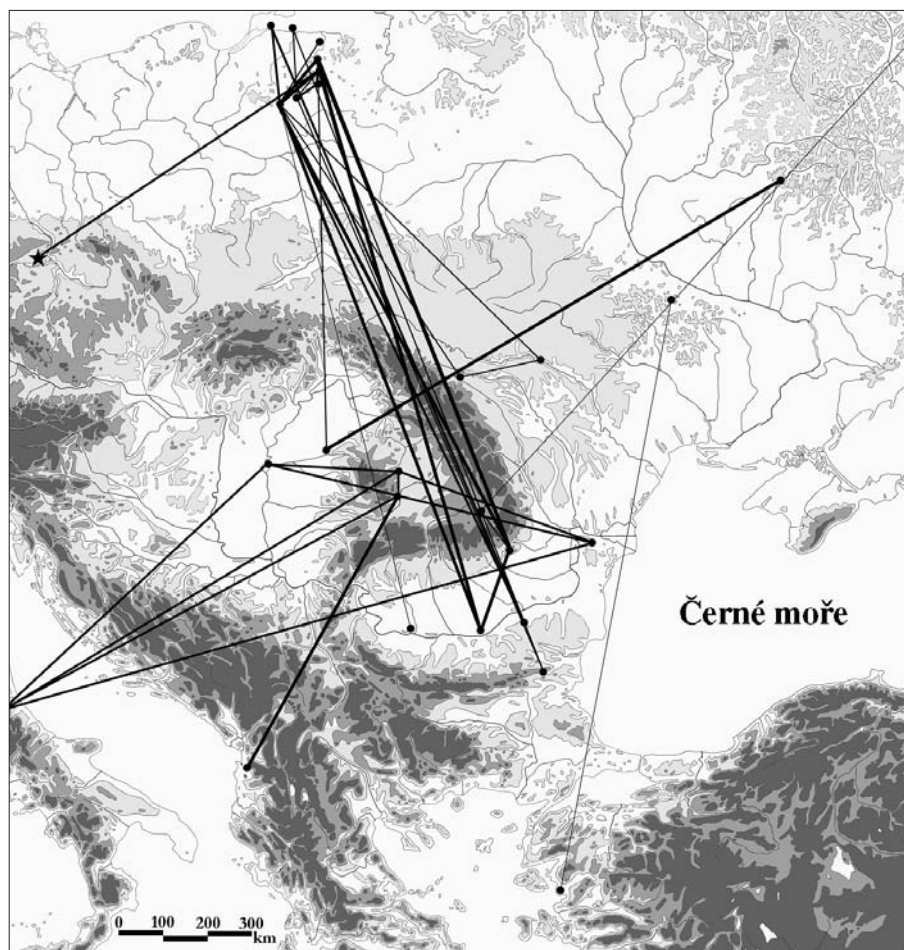


Fig. 3. Plotting of the nearest-neighbor similarity of 48 fibulae of Werner's class I C. Diminishing line thickness indicates the decreasing number of shared neighbors, from seven (thickest) to five (thinnest). Based on *Curta 2008b*, with additions. The star indicates the location of Dřevíč.

Obr. 3. Vynesení podobnosti 48 spon Wernerovy třídy I C metodou nejbližšího souseda. Ztenčování čáry označuje klesající počet sousedících charakteristik, od stupně 7 (nejsilnější) do stupně 5 (nejslabší). Podle *Curta 2008b*, doplněno. Hvězdička vyznačuje polohu Dřevíče.

dated to the sixth or early seventh century clearly shows that instead of a rarefied settlement network in that region in western Ukraine and Bukovina from which the migration is believed to have started, the number of settlements in that region is larger than that of Slovakia, Bohemia, or Poland. The supposed migration did not thin out the population in the supposed *Urheimat*. The number of settlements

Similarly, out of 63 sites of the Prague-type pottery culture in Moravia, only 5 are dated, 4 of which belong to the first phase (*Jelínková 1985*). For Slovakia, see *Fusek – Zabožník 2005*. For Poland, see *Parczewski 1991* and *1992*. For the region of the Upper Tisza, see *Stanciu 2004*. For western Ukraine and Bukovina, see *Baran 1983* and *1994*. For Belarus, see *Viargei 2005*. For sites in Romania and Moldova, see *Curta 2001a*, 235 fig. 31.

is in fact larger than that of the fifth century and that number continued to grow throughout the seventh and eighth centuries. If, as it seems likely, conditions in the supposed *Urheimat* were favorable to a population growth, why would anyone want to leave it for the distant lands of Bohemia or southern Poland? So far, no answer was offered to this question by any advocate of the migrationist model, from Kazimierz Godłowski to Felix Biermann.⁴¹ Nor can any explanation be apparently found for the lack of any significant similarity between the pottery found in assemblages securely dated to the late fifth or early sixth century in Bukovina or Ukraine and the earliest assemblages with pottery of the so-called Prague type found in Bohemia. Nada Profantová believes Kozly to be the earliest datable assemblage in Bohemia (*Profantová 2009*, 320 fig. 9). However, a quick comparison between the pottery found in the house 10 excavated in Kodin together with a fifth-century crossbow fibula of the Prague type (*Rusanova – Timoshchuk 1984*, 22 and 48; 74 fig. 14: 5–12 and 14) and the pottery from Kozly (*Zeman 1976*, 125–126; 125 fig. 5) reveals substantially different types of vessels, with rim and lip variations ranging from Parczewski's classes Bc3, Ce3, and Fl3 to his class Bc2 (*Parczewski 1993*, 51–54 figs. 13–16). Nor can analogies for the Kozly pottery be found in house 20 from Botoșana, in which handmade pottery was associated with a bronze coin struck for Emperor Justinian in Constantinople between 527 and 538 (*Teodor 1984*, 36–37; 99 fig. 20: 4; 120 fig. 41: 3–4; 127 fig. 48: 1; 109 fig. 30: 2). There are no parallels for the almost vertical rims with straightly cut lips of the pots in Kozly among the rim sherds found together with a fragment of a late sixth or early seventh-century bronze bracelet with widened ends decorated with engraved ornament in house 67 in Rashkiv (*Baran 1988*, 111–112; 156 pl. 52: 1–6). Perhaps even more importantly, assemblages with handmade pottery of the so-called Prague type found in Bohemia and Moravia have so far produced no remains of the wheel-made pottery which is often associated with handmade pottery in assemblages from Bukovina and western Ukraine securely dated to the late fifth or early sixth century.⁴²

In Nada Profantová's words, "greater relevance in this respect could only have the year 568, in which the Avars destroyed the power of the Gepids, and became sole rulers of the Carpathian Basin, after the Lombards left for Italy" (*Profantová 2009*, 312). At the time she published her path-breaking study on Avar artifacts in the lands to the north and northwest from the Avar qaganate (*Profantová 1992*), very few such artifacts were known from the territory of the Czech Republic, which could be dated with any degree of certainty to the Early Avar period (*ca. 570 to ca. 630*).⁴³ In the meantime, the number of Early Avar finds has increased considerably, mostly because of the use of metal detectors. Besides belt buckles of the Corinth and Balgota classes (Prague-Košíře, Tismice and unknown location in Bohemia), a belt buckle with shield-shaped terminal (Schulze-Dörrlamm's class D35) was found in Kšely together with a belt mount with open work ornament, a specimen of the so-called Martynovka class of mounts, which is typical for the late sixth and especially the early seventh century (*Profantová 2008*, 632; 636 fig. 13; 637 fig. 15: 5–7).⁴⁴ A bronze strap end of Zabožník's class 7,

⁴¹ This argument refers exclusively to what Biermann calls "the beginnings of the Slavic settlement" and should in no way be interpreted as an indication of my blanket rejection of the idea of migration in history. The migrationist model seems to work well with other cases (Avars, Magyars, Pechenegs), and even in the case of those Slavs who settled into such areas as northern Poland or northern Russia (*Vlasova 2001; Dulnicz 2006; Barford 2009*).

⁴² Besides house 10, wheel-made, coarse wares have been found in several other assemblages from Kodin (houses 7, 11, 12, 14–16, 21, 26, and 36; *Rusanova – Timoshchuk 1984*). Wheel-made pottery is also known from Botoșana (houses 1, 9, 14, 17, 19, 20, 23, 25, 26, 28, 30, and 31; *Teodor 1984*) and Rashkiv (houses 12, 52, 58, 59, and 73; *Baran 1988*). Several other late fifth- to early seventh-century sites in Bukovina and western Ukraine (Hrozyntsi, Horecha, Hlyboka, Turiatka, Kavetchina, Ust'ia, Teremtsi, Zadubrivka, Khotyn, Samushin, Luka Vrublyvets'ka, and Bakota) have produced the wheel-made wares, which are conspicuously absent from assemblages in Bohemia and Moravia.

⁴³ According to *Profantová 1992*, 608, the only such artifact found in Moravia was a square belt mount from Olomouc. At that time, no Early Avar finds were known from Bohemia.

⁴⁴ It is perhaps relevant in this respect that two gold coins, both stray finds, are known from Kšely, one of which was also found by metal detector. One of the two coins is a solidus struck in Constantinople for Emperor Heraclius

found in Rubín, may also be dated to the Early Avar period (*Profantová 2008*, 638 fig. 18: 4). A similar dating may be advanced for the “Slavic” bow fibula from Dřevíč, a peculiar specimen of Werner’s class I C with only one pair of bird heads, a class recently dated to the late sixth and early seventh century, at the earliest (*Profantová 2008*, 638 fig. 17: 2; *Curta 2008b*). It is important to note that the closest morphological and ornamental parallel for the Dřevíč fibula within the entire class Werner I C is not a specimen from the neighboring territory of the Avar qaganate, but a fibula from grave 68 in Kielary (Poland; fig. 2, 3; *Kühn 1981*, 181 and pl. 40: 252).⁴⁵

None of those artifacts was associated with handmade pottery of the so-called Prague-type. Before the archaeological attestation of such an association, it would be premature to draw any conclusion regarding the chronology and historical interpretation of contacts with the Avar qaganate during the seventh century. However, it is worth pointing out that, whatever their interpretation, those artifacts found in Bohemia signal contacts with the regions to the south and southeast (or, in the case of the Dřevíč fibula, to the northeast). No artifacts or assemblages have so far been found to support the idea of contacts with Bukovina and western Ukraine, much less a migration from those regions.

Divested of earlier prejudices, while taking on board all one can learn via the “literary turn,” new interpretations of the history of the early Slavs can now be put forward. Likewise, the broadening of the network of comparisons for the archaeological evidence from assemblages excavated in Bohemia and Moravia will undoubtedly illuminate many economic and social aspects pertaining to sixth- and seventh-century communities in Central and East Central Europe. We can now begin to think about new ways in which to open a dialogue between historians and archaeologists. In the interest of that conversation, though, it is important that we do not abandon a critical position in relation to the evidence, whether historical or archaeological. The immediate benefits of that position should be plain, unless one is determined to have it otherwise.

My thanks go to David Kalhous (Brno), Petr and Manuela Balcarek (Olomouc), Jaroslav Jiřík (Písek), Maddalena Betti (Florence), and Alena Aissing (Gainesville) for their invaluable assistance with the translation of the Czech texts, for sharing with me unpublished information, and for comments on earlier drafts of this paper. Thanks also to Jiří Macháček for healthy debate.

References

- Abashina, N. S. 1986:* Rann’oslov’ianske poselennia Obukhiv VII na Stugni. *Archeolohiia* 53, 72–86.
- Adshead, K. 1990:* Procopius’ poliorcetica: continuities and discontinuities. In: G. Clark – B. Croke – A. E. Nobbs – R. Mortley eds., *Reading the Past in Late Antiquity*, Rushcutters Bay, 93–119.
- Angelova, S. – Koleva, R. 2007:* Archäologische Zeugnisse frühslawischer Besiedlung in Bulgarien. In: J. Henning ed., *Post-Roman Towns, Trade, and Settlement in Europe and Byzantium*, Berlin – New York, 481–508.
- Anthony, D. D. 1990:* Migration in archaeology: the baby and the bathwater. *American Anthropologist* 92, 895–914.

between 616 and 625. The other coin is a gold-plated, silver imitation of another solidus struck for Heraclius between 625 and 629 (*Militký 2009*, 376).

⁴⁵ The other two “Slavic” bow fibulae known from Bohemia (Dřevíč and Liteň; *Profantová 2008*, 634–635 [with wrong attribution]; 638 fig. 17: 1 and 3) are both fragmentary specimens of Werner’s class I F, which has been dated to the sixth century (*Curta – Dupoi 1994–1995*; *Curta 2008a*). The Dřevíč specimen has an excellent analogy in an equally fragmentary specimen from Bucharest-Băneasa (*Constantiniu 1965*, 77–78, 92 fig. 18). However, given the fragmentary state in which they were found and the lack of any information about the archaeological context in which they were found, one cannot exclude a much later date for both artifacts. Fragments of fibulae of Werner’s class I F have indeed been found in much later assemblages, such as the Kamenovo hoard (*Pisarova 1997*).

- Arthur, P. 2007: Pots and boundaries. On cultural and economic areas between Late Antiquity and the early Middle Ages. In: M. Bonifay – J.-C. Treglia eds., *LRCW 2. Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean*, Oxford, 16–27.
- Bálint, Cs. 2006: Az ethnos a kora középkorban (a kutatás lehetőségei és korlátai). *Századok* 140 (2), 1–70.
- Baran, V. D. 1972: Ranni slov'iani mia Dnestrom i Pripiat'iu. Kiev.
- 1983: Slozhenie slavianskoi rannesrednevekovoi kul'tury i problema rasseleniia slavian. In: V. D. Baran ed., *Slaviane na Dnestre i Dunae. Sbornik nauchnykh trudov*, Kiev, 5–48.
- 1988: Prazhskaia kul'tura Podnestrov'ia po materialam poselenii u s. Rashkov. Kiev.
- 1994: Slov'ians'ki rann'oseredn'ovichni kul'tury ta ikhny pidosnovy. In: P. P. Tolochko et al. edd., *Starozhytnosti Rusi-Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats'*, Kiev, 5–13.
- Barbiera, I. 2005: *Changing Lands in Changing Memories. Migration and Identity during the Lombard Invasions*. Florence.
- Barford, P. 2002: Review of F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region*, c. 500–700. *Slavic Review* 61, 684–685.
- 2004: Identity and material culture. Did the early Slavs follow the rules or did they make up their own?. *East Central Europe* 31, 77–123.
- 2009: From Proto-Slavs to proto-state. In: A. Gleason ed., *A Companion to Russian History*, Chichester – Malden, 17–33.
- Beaudry, M. C. – Cook, L. J. – Mrozowski, S. A. 1991: Artifacts and active voices: material culture as social discourse. In: R. H. McGuire – R. Paynter eds., *The Archaeology of Inequality*, Oxford, 150–191.
- Bentley, G. C. 1987: Ethnicity and practice. *Comparative Studies in Society and History* 29, 25–55.
- Béres, J. 1985: Keramika na tzv. avarských pohrebiskách a sídliskách zo 7.–8. stor. na Slovensku – Pottery from the seventh- and eighth-century so-called Avar cemeteries and settlements in Slovakia. *Slovenská archeológia* 33, 15–70.
- Bertašius, M. 2005: The archaeology of group: from situational construct to ethnic group. In: V. Lang ed., *Culture and Material Culture. Papers from the First Theoretical Seminar of the Baltic Archaeologists (BASE) Held at the University of Tartu, Estonia, October 17th–19th, 2003*, Tartu – Riga – Vilnius, 29–38.
- Bierbrauer, V. 1993: Die Landnahme der Langobarden in Italien aus archäologischer Sicht. In: M. Müller-Wille – R. Schneider Hrsg., *Ausgewählte Probleme europäischer Landnahmen des Früh- und Hochmittelalters*, Sigmaringen, 103–172.
- Biermann, F. 2009: Kommentar zum Aufsatz von Florin Curta: Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechům a Moravě) – The making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemia and Moravia), *Archeologické rozhledy* 60. *Archeologické rozhledy* 61, 337–349.
- Bostoen, K. 2007: Pots, words and the Bantu problem: on lexical reconstructions and early African history. *Journal of African History* 48, 173–199.
- Brather, S. 2000: Ethnische Identitäten als Konstrukte der frühgeschichtlichen Archäologie. *Germania* 78, 139–177.
- 2002: „Ethnische Gruppen“ und „archäologische Kulturen“. Identität und Sachkultur in der archäologischen Forschung. *Das Altertum* 47, 111–126.
- 2003: Review of F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region*, c. 500–700. *Ethnographisch-archäologische Zeitschrift* 44, 311–316.
- Brodka, D. 2004: *Die Geschichtsphilosophie in der spätantiken Historiographie. Studien zu Prokopios von Kaisareia, Agathias von Myrina und Theophylaktos Simokattes*. Frankfurt a. M. – Berlin – Bern – New York.
- Bubeník, J. 1980: K otázce funkce železné misky tzv. slezského typu. In: B. Dostál – J. Vignatiová edd., *Sborník referátů ze sympozia „Slované 6.–10. století“*. Břeclav-Pohansko 1978, Brno, 49–54.
- Buchignani, N. 1987: Ethnic phenomena and contemporary social theory: their implications for archaeology. In: R. Auger – M. F. Glass – M. MacEachern – P. H. McCartney eds., *Ethnicity and Culture. Proceedings of the Eighteenth Annual Conference of the Archaeological Association of the University of Calgary*, Calgary, 15–24.
- Bureš, M. – Profantová, N. 2005: Raně středověké sídliště v Praze-Liboci – Frühmittelalterliche Siedlung in Liboc (Prag 6). In: M. Metlička ed., *Archeologie doby hradištní v Čechách. Sborník příspěvků z pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum doby hradištní v Čechách, konaného v Plzni 19.–21. 5. 2004*, Plzeň, 44–73.
- Burling, R. 2007: The lingua franca cycle: implications for language shift, language change, and language classification. *Anthropological linguistics* 49 (3–4), 207–234.
- Cameron, A. 1985: *Procopius and the Sixth Century*. Berkeley – Los Angeles.

- Cesa, M.* 1982: Etnografia e geografia nella visione storica di Procopio di Cesarea. *Studi Classici e Orientali* 32, 189–215.
- Chaloupecký, V.* 1950: Considérations sur Samon, le premier roi des Slaves. *Byzantinoslavica* 11, 223–239.
- Champion, T. C.* 1990: Medieval archaeology and the tyranny of the historical record. In: D. Austin – L. Alcock eds., *From the Baltic to the Black Sea. Studies in Medieval Archaeology*, London, 79–95.
- Constantiniu, M.* 1965: Șantierul arheologic Băneasa-Străulești. *Cercetări arheologice în București* 2, 75–98.
- Cosma, C.* 1996: Așezări și tipuri de locuință în spațiul Transilvaniei intracarpatică în secolele V–VI d. Ch. In: S. Mitu – F. Gogâltan – P. Teodor edd., *Viață privată, mentalități colective și imaginar social în Transilvania, Oradea – Cluj-Napoca*, 39–45.
- Curta, F.* 1997: Slavs in Fredegar and Paul the Deacon: medieval ‘gens’ or ‘scourge of God’?. *Early Medieval Europe* 6 (2), 141–167.
- 1999: Hiding behind a piece of tapestry: Jordanes and the Slavic Venethi. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 47, 1–18.
- 2001a: *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700.* Cambridge – New York.
- 2001b: The Prague type: a critical approach to pottery classification. *Archaeologia Bulgarica* 5, 73–106.
- 2002: Considerații privind conceptul de caracter etnic (etnicitate) în arheologia contemporană – Some remarks on the concept of ethnicity in contemporary archaeology. *Arheologia medievală* 4, 5–25.
- 2004: The Slavic lingua franca (Linguistic notes of an archaeologist turned historian). *East Central Europe* 31, 125–148.
- 2007: Some remarks on ethnicity in medieval archaeology. *Early Medieval Europe* 15 (2), 159–185.
- 2008a: Once again on bow fibulae of the ‘Pietroasele type’ (Werner’s class I F). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 59, 465–492.
- 2008b: Some remarks on bow fibulae of Werner’s class I C. *Slavia Antiqua* 49, 45–98.
- 2008c: The making of the Slavs between ethnogenesis, invention, and migration. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2, 155–172.
- 2008d: *Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě).* *Archeologické rozhledy* 60, 643–694.
- Curta, F. – Dupoi, V.* 1994–1995: Über die Bügelfibel aus Pietroasele und ihre Verwandten. *Dacia* 38–39, 217–238.
- Daim, F.* 1982: Gedanken am Ethnosbegriff. *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* 112, 58–71.
- 2003: Avars and Avar Archaeology. In: H.-W. Goetz – J. Jarnut – W. Pohl eds., *Regna and Gentes. The Relationships between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World.* Leiden – Boston, 463–570.
- David, N. – Sterner, J. – Gavua, K.* 1988: Why pots are decorated. *Current Anthropology* 29, 365–389.
- Diaconu, P.* 1958: Observații asupra ceramicii din secolele XII–XIII de pe teritoriul orașului București. *Studii și cercetări de istorie veche* 9, 451–459.
- Diller, A.* 1954: The scholia on Strabo. *Traditio* 10, 29–50.
- Distelberger, A.* 2004: Österreichs Awarinnen. *Frauen aus Gräbern des 7. und 8. Jahrhunderts.* St. Pölten.
- Dolinescu-Ferche, S.* 1995: Cuptoare din interiorul locuințelor din secolul al VI-lea e. n. de la Dulceanca – Les fours de l’intérieur des habitations du VIe siècle de Dulceanca. *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 46, 161–192.
- Droberjar, E.* 2008: Thüringische und langobardische Funde und Befunde in Böhmen. Zum Problem der späten Phasen der Völkerwanderungszeit. In: J. Bemmann – M. Schmauder Hrsg., *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen. Akten der internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008,* Bonn, 229–248.
- Dulnicz, M.* 2006: Frühe Slawen im Gebiet zwischen unterer Weichsel und Elbe. Eine archäologische Studie. Neumünster.
- Eggers, M.* 2001: Samo, „der erste König der Slawen“. Eine kritische Forschungsbericht. *Bohemia* 42, 62–83.
- Eggert, M. K. H.* 2005: The Bantu problem and African archaeology. In: A. B. Stahl ed., *African Archaeology. A Critical Introduction,* London, 301–326.
- Eriksen, T. H.* 2007: *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě.* Prague.
- Flusin, B.* 2000: L’établissement du texte, sa nature et la forme littéraire. *Remarques sur la tradition manuscrite du De aedificiis.* *Antiquité tardive* 8, 9–17.

- Fritze, W. H.* 1979: Zur Bedeutung der Awaren für die slawische Ausdehnungsbewegungen im frühen Mittelalter. *Zeitschrift für Ostforschung* 28, 498–545.
- 1994: Untersuchungen zur frühslawischen und frühfränkischen Geschichte bis ins 7. Jahrhundert. Frankfurt a.M. – Berlin – Bern.
- Fusek, G.* 1991: Včasnoslovanské sídlisko v Nitre na Mikovom dvore – Frühslawische Siedlung in Nitra-Mikow dvor. *Slovenská archeológia* 39, 289–328.
- 1993: Archeologické doklady k najstaršiemu slovanskému osídleniu Slovenska. *Slavica Slovaca* 28, 30–35.
- 2001: Pôvodné alebo prisťahované obyvateľstvo?. Príspevok k vypovedacím možnostiam archeologických prameňov o počiatkoch slovanského osídlenia Slovenska. In: *Historická Olomouc XII. Sborník příspěvků ze sympozia Historická Olomouc XII., zaměřeného k problematice zakladatelských mýtů „počátků“ ve světle kritiky pramenů, Muzeum umění Olomouc – Sál Beseda, 6.–7. října 1998. Olomouc, 71–98.*
- Fusek, G. – Zábajník, J.* 2005: Ausklang der Spätantike und Anfang des Frühmittelalters in der nördlichen Peripherie des Karpatenbeckens. In: P. Kaczanowski – M. Parczewski edd., *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji. Kraków 19–21 listopada 2001, Cracow, 562–566.*
- Gaiu, C.* 1993: Așezarea din secolul al VI-lea de la Dipsa, jud. Bistrița-Năsăud – Un nouvel habitat du VI^{ème} siècle au nord-est de la Transylvanie. *Revista Bistriței* 7, 91–107.
- Galuška, L.* 2000: K problematice nejstaršího slovanského osídlení východní Moravy – Zur Problematik der ältesten slawischen Besiedlung Südostmährens. *Pravěk Nová řada* 10, 119–132.
- Gans, H. J.* 2007: Acculturation, assimilation and mobility. *Ethnic and Racial Studies* 30, 152–164.
- Gantar, K.* 1998: Quid Procopius Caesariensis de populis septentrionalibus et Slavicis tradiderit. *Romano-barbarica* 15, 49–66.
- Gasowski, J.* 2003: Is ethnicity tangible? In: M. Hardt – C. Lübke – D. Schorkowitz eds., *Inventing the Pasts in North Central Europe. The National Perception of Early Medieval History and Archaeology*, Bern, 9–17.
- Gavritukhin, I. O.* 2000: Nachalo velikogo slavianskogo rasselenie na iug i Zapad. In: P. P. Tolochko ed., *Archeologichni studii, Kiev – Chernivtsi, 72–90.*
- Gillett, A.* 2003: *Envoys and Political Communication in the Late Antique West.* 411–533. Cambridge.
- Goffart, W.* 1988: *The Narrators of Barbarian History (A.D. 550–800). Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon.* Princeton.
- 1989: The theme of "the barbarian invasions" in late antique and modern historiography. In: E. Chrysos – A. Schwarcz Hrgs., *Das Reich und die Barbaren, Vienna – Cologne, 87–107.*
- 2005: Jordanes' *Getica* and the disputed authenticity of Gothic origins from Scandinavia. *Speculum* 80, 379–398.
- Gogol, N. V.* 1952: *Taras Bulba and Other Tales.* Transl. C. J. Hogarth. London – New York.
- Gojda, M.* 1992: Postprocesualismus a jeho vliv na koncepci středověké archeologie – Post-processualism and its implications on medieval archaeology. *Archeologické rozhledy* 44, 277–293.
- Goldstein, I.* 1986–1987: Historiografski kriteriji Prokopija iz Cezareje – Les critères historiographiques de Procope de Césarée. *Zbornik radovi Vizantološkog Instituta* 24–25, 25–98.
- Gutiérrez Lloret, S.* 1990: Panes, hogazas y fogones portátiles. Dos formas cerámicas destinadas a la cocción del pan en Al-Andalus: el hornillo (tannur) y el plato (tabag). *Lucentum* 9–10, 161–75.
- Hakenbeck, S. E.* 2007: Situation ethnicity and nested identities: new approaches to an old problem. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 14, 19–27.
- Hansen, G.* 2001: *Die Deutschmachung.* Münster – New York.
- Härke, H.* 1998: Archaeologists and migrations: a problem of attitude?. *Current Anthropology* 39, 19–45.
- 2007: Ethnicity, 'race' and migration in mortuary archaeology: an attempt at a short answer. *Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History* 14, 11–18.
- Heather, P.* 2008: Ethnicity, group identity, and social status in the Migration Period. In: I. Garipzanov – P. J. Geary – P. Urbańczyk eds., *Franks, Northmen, and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe*, Turnhout, 17–49.
- Hides, S.* 1996: The genealogy of material culture and cultural identity. In: P. Graves-Brown – S. Jones – C. Gamble eds., *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, London – New York, 25–47.
- Hodder, I.* 1982: *Symbols in Action. Ethnoarchaeological Studies of Material Culture.* Cambridge – London – New York.

- Howard-Johnston, J. D. 2000: The education and expertise of Procopius. *Antiquité tardive* 8, 19–30.
- Ivanov, S. A. 1984: Prokopii o slavianskom „obrazu zhizni“. In: L. A. Gindin – I. A. Kalukhskaia – V. E. Orel edd., Simpozium „Antichnaia Balkanistika 3“. Iazykovye dannye i kul'turnyi kontekst sredizemnomor'ia, Moscow, 14–15.
- Ivanov, S. A. – Gindin, L. A. – Cymburskii, V. L. 1991: Prokopii Kesariiskii. In: L. A. Gindin – S. A. Ivanov – G. G. Litavrin edd., Svod drevneishikh pis'mennykh izvestii o slavianakh, Moscow, 170–249.
- Jelínková, D. 1985: Doplnky k mapě nalezišť s keramikou pražského typu na Moravě – Ergänzungen zur Karte der Fundstätten mit Keramik von Prager Typus in Mähren. *Památky archeologické* 76, 456–473.
- Justová, J. 1990: Dolnorakouské Podunají v raném středověku. Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6.–11. století – Der niederösterreichische Donaauraum im Frühmittelalter. *Die slawische Archäologie zur Besiedlung dieses Raumes im 6.–11. Jh. Prague.*
- Kaldellis, A. 2004: Procopius of Caesarea. Tyranny, History, and Philosophy at the End of Antiquity. Philadelphia.
- Klanica, Z. 1987: Die späte Völkerwanderung und die Anfänge der slawischen Besiedlung im mittleren Marchtal. *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums und Berichte aus dem Forschungsinstitut für Realienkunde*, 121–124.
- Klein, L. S. 1988: Strategii i sinteza v issledovaniakh po etnogenezu (integracii nauk i sintez istochnikov v reshenii problem etnogeneza). *Sovetskaia Etnografiia* 4, 13–23.
- 1999: Migracii: arkhеologicheskie priznaki. *Stratum+* 1, 52–71.
- Koleva, R. 1993: Slavic settlement on the territory of Bulgaria. In: J. Pavúk ed., Actes du XII-e Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques. Bratislava, 1–7 septembre 1991 IV, Bratislava, 17–19.
- Korzukhina, G. F. 1996: Klady i sluchainye nakhodki veshchei kruga „drevnostei antov“ v srednem Podneprov'e. *Katalog pamiatnikov. Materialy po arkhеologii, istorii i etnografii Tavrii* 5, 352–435, 586–705.
- Krahwinkler, H. 2000: Ausgewählte Slawen-Ethnonyme und ihre historische Deutung. In: P. Kos ed., Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze, Ljubljana, 403–423.
- Kühn, H. 1981: Die germanischen Bügelfibeln der Völkerwanderungszeit im Mitteldeutschland. Graz.
- Kuna, M. – Profantová, N. 2005: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Rožtokách – The Onset of the Early Middle Ages in Bohemia. *Archaeological Research at a Large Settlement Site of the Prague-type Culture at Rožtoky. Prague.*
- Labuda, G. 1949: Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona. Poznań.
- Lang, V. 2000: Archaeology and language. *Fennoscandia archaeologica* 17, 103–110.
- Loma, A. 2004: Procopius about the supreme god of the Slavs (Bella VII 14.23): two critical remarks. *Zbornik radova Vizantološkog Instituta* 41, 67–70.
- Lošek, F. 1990: Etnische und politische Terminologie bei Iordanes und Einhard. In: H. Wolfram – W. Pohl Hrg., Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern, Vienna, 147–152.
- Lucy, S. 2005: Ethnic and cultural identities. In: M. Díaz-Andreu – S. Lucy edd., *The Archaeology of Identity. Approaches to Gender, Age, Status, Ethnicity, and Religion*, London – New York, 86–109.
- Lutovský, M. – Profantová, N. 1995: Sámova říše. Prague.
- Macháček, J. 2003: Archeologie, historie a teorie systémů – Archaeology, history, and the theory of systems. In: L. Šmejda – P. Vařeka edd., Sedmdesát neustupných let. Sborník k životnímu jubileu prof. Evžena Neustupného, Plzeň, 121–130.
- Malingoudis, Ph. 1983: Toponymy and history. Observations concerning the Slavonic toponymy of the Peloponnese. *Cyrrilomethodianum* 7, 99–111.
- Mamzer, H. 1999: Problem etniczny w archeologii – Das ethnische Problem in der Archäologie. *Slavia Antiqua* 40, 169–201.
- McGuire, R. H. 1982: The study of ethnicity in historical archaeology. *Journal of Anthropological Archaeology* 1, 159–178.
- McMaster, M. 2005: Language shift and its reflection in African archaeology: cord rouletting in the Uele and interlacustrine regions. *Azania* 40, 43–72.
- Milinković, M. 2004: Arkheologija mode kao arkheologija identiteta – nekoliko primera – Die Archäologie der Mode als Archäologie der Identität – einige Beispiele. In: M. Rakocija ed., Niš and Byzantium. II Symposium Niš, 3–5 June 2003. *The Collection of Scientific Works* 2, Niš, 185–196.
- Militký, J. 2009: Finds of the early Byzantine coins of the 6th and the 7th century in the territory of the Czech Republic. In: M. Wołoszyn ed., *Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th Century.*

- Proceedings from the Conference Organized by the Polish Academy of Arts and Sciences and the Institute of Archaeology of the University of Rzeszów under the Patronage of Union Académique International (Programme No. 57 Moravia Magna). Kraków, 23–26 IV 2007, Cracow, 357–393.
- Mirnik Prezelj, I. 2000: Re-thinking ethnicity in archaeology. In: P. Kos ed., *Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze*, Ljubljana, 581–603.
- 2002: Sodobna sociologija o problemih etničnosti, narodov (nacionalizmov) in današnja arheologija. *Arheološki vestnik* 53, 385–401.
- Mitrea, I. 2001: Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. *Așezarea de la Davideni din secolele V–VIII*. Piatra Neamț.
- Moreland, J. 1997: The Middle Ages, theory and post-modernism. *Acta Archaeologica* 68, 163–182.
- 2001: *Archaeology and Text*. London.
- Neustupný, E. 1998: Concept building in archaeology. In: W. Hensel et al. eds., *Theory and Practice of Archaeological Research*, Warsaw, 21–31.
- 2002: Archeologie a historie. In: E. Neustupný ed., *Archeologie nenalézaného. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla*, Plzeň – Prague, 141–152.
- O'Donnell, J. J. 1982: The aims of Jordanes. *Historia* 31, 223–240.
- Olsen, B. – Kobylinski, Z. 1991: Ethnicity in anthropological and archaeological research: a Norwegian-Polish perspective. *Archeologia Polona* 29, 5–28.
- Ondrouch, V. 1964: Po stopách dějinné anabaze Antů, Burgundů a Langobardů – Auf den Spuren der geschichtlichen Anabasis der Anten, Burgunder und Langobarden. In: J. Češka – G. Hejzlar edd., *Mnema Vladimír Groh*, Prague, 71–106.
- Parczewski, M. 1991: Origins of Early Slav culture in Poland. *Antiquity* 65 (248), 676–683.
- 1992: Neue frühslawische Funde in Polen. In: K. Godłowski – R. Madyda-Legutko Hrsg., *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter, Materialien des III. internationalen Symposium: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonaugebiet*, Kraków–Karniowice 3.–7. Dezember 1990, Cracow, 285–291.
- 1993: Die Anfänge der frühslawischen Kultur in Polen. Vienna.
- 2005: Podstawy lokalizacji pierwotnych siedzib Słowian – Die Grundlagen zur Lokalisierung der ursprünglichen Slawen-Sitze. In: P. Kaczanowski – M. Parczewski edd., *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji*. Kraków 19–21 listopada 2001, Cracow, 65–78.
- Peške, L. 1980: Kosti domácích zvířat z objektů pražského typu u Mušova – Haustierknochen aus frühslawischen Objekten bei Mušov. *Archeologické rozhledy* 32, 434.
- 1985: Osteologické nálezy z objektu pražského typu v Praze 9 – Horních Počernicích – Osteological finds from a feature of the Prague type in Praha 9 – Horní Počernice. *Archeologické rozhledy* 37, 306–307.
- Pisarova, V. 1997: Nova nakhodka nakiti i kultovi predmeti ot VII v. ot raiona na Kubrat. *Problemi na prabalgarskata istoriia i kultura* 3, 283–295.
- Pizzaro, J. M. 1989: *A Rhetoric of the Scene. Dramatic Narrative in the Early Middle Ages*. Toronto.
- Pleinerová, I. 2000: *Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny*. Prague – Louny.
- Pleterski, A. 1990: *Etnogeneza Slovanov: Obris trenutnega stanja arheoloških raziskav*. Ljubljana.
- 2009: The inventing of the Slavs or inventive Slavs? O ideovém světě a způsobu bydlení starých Slovanů. *Archeologické rozhledy* 61, 331–336.
- Pleterski, A. – Knific, T. 1999: *Staroslovanska doba*. In: B. Aubelj ed., *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od Neandertalcev do Slovanov*, Ljubljana, 362–406.
- Pohl, W. 1998: Telling the difference: signs of ethnic identity. In: W. Pohl – H. Reimitz eds., *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities*. 300–800, Leiden – Boston – Cologne, 17–69.
- Polek, K. 2006: Państwo Samona w nowych badaniach archeologicznych i historycznych. In: D. A. Sikorski – A. M. Wyrwa edd., *Cognitioni gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, Warsaw, 41–51.
- Profantová, N. 1992: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen. In: F. Daim Hrsg., *Awarenforschungen*, Vienna, 605–801.
- 2003: Kulturní diskontinuita a možnosti její interpretace jako etnické změny (problém tzv. slovanské expanze). *Problém symbolického systému sebeidentifikace elity a jeho nedostatečného poznání*. *Archeologia historica* 28, 19–31.
- 2008: Die frühslawische Besiedlung Böhmens und archäologische Spuren der Kontakte zum früh- und mittelawarischen sowie merowingischen Kulturkreis. In: J. Bemann – M. Schmauder Hrsg., *Kultur-*

- wandel in Mitteleuropa: Langobarden – Awaren – Slawen. Akten der internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008, Bonn, 619–644.
- 2009: Kultura s keramikou pražského typu a problém šíření slavinity do střední Evropy. K článku Florina Curty. *Archeologické rozhledy* 61, 303–330.
- Profantová, N. – Špaček, J.* 2003: Nejstarší slovanská sídliště na Čelákovicku – Die ältesten slawischen Siedlungen in der Region Čelákovice. *Archeologické rozhledy* 55, 354–377.
- Rademacher, C. – Wiechens, P.* Hrsg. 2001: Geschlecht, Ethnizität, Klasse. Zur sozialen Konstruktion der Hierarchie und Differenz. Opladen.
- Rafalovich, I. A.* 1972: Slaviane VI–IX vekov v Moldavii. Kishinew.
- Revanoglou, E. M.* 2005: Geographika kai ethnographika stoicheia sto ergo tou Prokopiou Kaisareias. Thesaloniki.
- Roques, D.* 1998: Les „Constructions de Justinien“ de Procope de Césarée: document ou monument?. *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 4, 989–1001.
- 2000: Les Constructions de Justinien de Procope de Césarée. *Antiquité tardive* 8, 31–43.
- Rousseau, P.* 1998: Procopius's "Buildings" and Justinian's pride. *Byzantion* 68, 121–130.
- Rusanova, I. P. – Timoshchuk, B. O.* 1984: Kodyn. Slavijskie poseleniia V–VIII vv. na r. Prut. Moscow.
- Shanks, M. – Tilley, C.* 1989: Archaeology in the 1990s. *Norwegian Archaeological Review* 22, 1–12.
- Sheman, S.* 1991: Some current issues in the archaeological identification of past peoples. *Archaeologia Polona* 29, 29–37.
- Stadler, P.* 2005: Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren I. Vienna.
- 2008: Avar chronology revisited, and the question of ethnicity in the Avar qaganate. In: F. Curta ed., *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars, and Cumans*, Leiden – Boston, 47–82.
- Stanciu, I.* 2004: Die ältesten Slawen in der Gegend der oberen Theiß. Eine kurze Untersuchung der Problematik im Lichte der Daten aus dem Nordwesten Rumäniens. In: G. Fusek ed., *Zborník na počest Dariny Bialekovej*, Nitra, 347–356.
- Stepanov, C.* 2006: Etnosi, săzhitelstva, etnogenezi i rannosrednovekovna Evropa (predizvikatelstvata na faktite i na istoriografskite tezi). *Istoriia* 4–5, 35–42.
- Strumins'kyj, B.* 1979–1980: Were the Antes Eastern Slavs?. *Harvard Ukrainian Studies* 3–4, 786–96.
- Svoboda, B.* 1965: Čechy v době stěhování národů. Prague.
- Tabaczyński, S.* 1998: Procesy etnogenetyczne: doświadczenia badawcze archeologii i przyszłość – The ethnogenetic process: archaeological research experiences and the future. In: M. Miśkiewicz ed., *Stowianie w Europie wczesniejszego średniowiecza*, Warsaw, 77–99.
- Teodor, D. Gh.* 1984: Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V–VII (așezarea de la Botoșana-Suceava). Bucharest.
- Třeštitík, D.* 1996: Příklad prvních Slovanů do českých zemí v letech 510–535. *Český časopis historický* 94, 241–262.
- 1997: Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935). Prague.
- 2001: K poměru archeologie a historie. *Archeologické rozhledy* 53, 357–361.
- Tuite, K.* 1999: Au delà du Stammbaum: Théories modernes du changement linguistique. *Anthropologie et sociétés* 23, 15–52.
- Urbańczyk, P.* 2000: Archeologia etniczności – fikcja czy nadzieja?. In: A. Buko – P. Urbańczyk edd., *Archeologia w teorii i w praktyce*, Warsaw, 137–146.
- 2003: Do we need archaeology of ethnicity?. In: M. Hardt – C. Lübke – D. Schorkowitz eds., *Inventing the Pasts in North Central Europe. The National Perception of Early Medieval History and Archaeology*, Bern, 43–49.
- Vakulenko, L. V. – Prykhodniuk, O. M.* 1984: Slavijskie poseleniia I tys. n. e. u s. Sokol na Srednem Dnestre. Kiev.
- Váňa, Z.* 1971: Zur Entwicklung der slawisch-germanischen Beziehungen im Lichte frühmittelalterlicher Keramikfunde. In: J. Filip ed., *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*. Prague 21–27 Août 1966, Prague, 1094–1097.
- Vencl, S.* 1973: Časné slovanské osídlení v Běchovicích, o. Praha-východ – Die frühslawische Siedlung von Běchovice. *Památky archeologické* 64, 340–392.
- Viargei, V. S.* 2005: Prazhskaia kul'tura v Belarusi – The Prague culture in Belarus. In: P. Kaczanowski – M. Parczewski edd., *Archeologia o początkach Słowian. Materiały z konferencji*. Kraków 19–21 listopada 2001, Cracow, 487–502.

- Vilceanu, D. – Barnea, A. 1975:* Ceramica lucrată cu mîna din așezarea romano-bizantină de la Piatra Frecăței (sec. VI e. n.) – La céramique travaillée à la main du site romano-byzantin de Piatra Frecăței (Vle s.). *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 26, 209–218.
- Vlasova, I. V. 2001:* Naselenie central'nykh raionov russkogo Severa. In: I. V. Vlasova ed., *Russkii Sever. Etnicheskaia istoriia i narodnaia kul'tura XII–XX veka*, Moscow, 102–141.
- Whitby, M. 2000:* Procopius' Buildings, Book I: a panegyric perspective. *Antiquité tardive* 8, 45–57.
- Wickham, C. 2005:* Framing the Early Middle Ages. Europe and the Mediterranean 400–800. Oxford.
- Wolfram, H. 1985:* Ethnogenesisen im frühmittelalterlichen Donau- und Ostalpenraum (6. bis 10. Jahrhundert). In: H. Beumann – W. Schröder Hrsg., *Frühmittelalterliche Ethnogenese im Alpenraum*, Sigmaringen, 97–151.
- Wood, I. 2003:* Deconstructing the Merovingian family. In: R. Corradini – M. Diesenberger – H. Reimitz eds., *The Construction of Communities in the Early Middle Ages. Texts, Resources, and Artifacts*, Leiden – Boston, 149–172.
- Woodruff, J. E. 1987:* The "Historia Epitomata" (Third Book) of the "Chronicle" of Fredegar. An Annotated Translation and Historical Analysis of Interpolated Material. Ph.D. Dissertation, University of Nebraska. Lincoln.
- Zeman, J. 1958:* Pohřebiště z doby stěhování národů v Mochově. *Památky archeologické* 49, 423–471.
- 1968: Beginn der slawischen Besiedlung in Böhmen. In: F. Graus – H. Ludat Hrsg., *Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit*, Wiesbaden, 3–16.
- 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech. *Památky archeologické* 67, 115–235.
- 1990: Pohřebiště z doby stěhování národů. In: M. Buchvaldek – J. Zeman edd., *Lochenice. Z archeologických výzkumů na katastru obce*, Prague, 69–101.

Počátky Slovanů v Čechách a na Moravě: odpověď mým kritikům

Kritici autorova článku otištěného v *Archeologických rozhledech* (50, 2008), Nada Profantová, Felix Biermann a Andrej Pleterski, se především zaměřili na způsob interpretace písemných pramenů (Prokopios Caesarejský a Fredegar) a otázku migrace. Autor odmítá argumenty předložené oněmi třemi autory buď proto, že spočívají na kulturně historickém paradigmatu (N. Profantová), nebo že nepřístupují kriticky k interpretaci písemných pramenů (F. Biermann). Fredegarovu kroniku nelze brát doslovně, aniž bychom upadli do závažných interpretačních potíží, vzhledem k tomu, že neexistuje ani archeologický, ani písemný dokladový materiál o příchodu dávných Slovanů ze západní Ukrajiny a Bukoviny do Čech a na Moravu. Proti předpokladu specificky slovanské „kultury vaření“ A. Pleterského namítá autor, že většinu složek této kultury, obzvláště vysoké a úzké hrnce a užití keramických pánví k pečení plochých bochníků chleba na otevřeném ohni, lze nalézt i v jiných regionech Středomoří, kam dávní Slované nikdy nepřišli.

Czech by *Petr Charvát*

FLORIN CURTA, Department of History, 202 Flint Hall, University of Florida, P.O.Box 117320, Gainesville, FL 32611–7320; fcurta@history.ufl.edu

Tímto příspěvkem redakce diskuzi uzavírá.

AKTUALITY

DIE KONFERENZ „PRAKTISCHE FUNKTION, GESELLSCHAFTLICHE BEDEUTUNG UND SYMBOLISCHER SINN DER FRÜHGESCHICHTLICHEN ZENTRALORTE IN MITTELEUROPA“ IN POHANSKO BEI BŘECLAV, TSCHECHISCHE REPUBLIK

In Břeclav, in der Tschechischen Republik fand vom 5.–9. Oktober 2009 ein Treffen von etwa 40 Wissenschaftlerinnen/Wissenschaftlern zum der Internationalen Konferenz und Humboldt-Kolleg anlässlich des 50. Jahrestages des Beginns der archäologischen Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav statt. Die Stadt Břeclav (deutsch Lundenburg) liegt in Südmähren, an der Grenze der Tschechischen Republik zur Österreich. In der Nähe liegen die bekannten archäologischen Fundorte Břeclav-Pohansko, Mikulčice bei Hodonín und Staré Město – Uherské Hradiště im March-Thaya Gebiet. Zwei der bedeutendsten frühmittelalterlichen Zentralorte der Region, Pohansko und Mikulčice, konnten im Rahmen von Exkursionen besucht werden.

Zu den geladenen Gästen zählten Forscher aus zumindest 9 europäischen Ländern und den USA. Dementsprechend war das geographische Spektrum der Vorträge sehr breit, von Nord- und Ostsee bis an die Adria, von England bis Polen. Vertreten waren alle Forschergenerationen, von der Präsentation des Erstlingswerks bis zu Vorträgen über Lebenswerke. Besonders hervorzuheben ist die von Seiten der Veranstalter erfolgte Ermöglichung der Teilnahme von zahlreichem wissenschaftlichem Nachwuchs an dieser Tagung. Aufbau und Pflege der internationalen Kontakte sind gerade für den jüngeren Wissenschaftler wichtig und unerlässlich, wobei diese Pflege jedoch kaum ohne die entsprechende Unterstützung von Seiten der *scientific community* und der Heimatuniversität möglich ist. Außer Archäologen waren auch Historiker und Fachleute aus naturwissenschaftlichen und technischen Wissenschaftsdisziplinen dazu eingeladen, sich mit dem Themenkreis der frühgeschichtlichen Zentralorte in Mitteleuropa zu befassen.

Das Tagungsprogramm war auf hohem Niveau und breit gefächert. An dieser Stelle soll keine Nachlese der einzelnen Vorträge erscheinen, da ohnehin ein Sammelband, der in der Reihe Studien zur Archäologie Europas im Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, erscheinen wird, im Entstehen ist. Im Mittelpunkt der Konferenz stand das Sichtbarmachen historischer Prozesse. Die Siedlungen des Frühmittelalters von frühstädtischem Charakter waren nicht nur wirtschaftliche Zentren der Produktion und des Handels, sondern auch der Sitz der weltlichen und/oder geistlichen Herrschaft. In diesem Sinne ist zwischen der praktischen Funktion, der Bedeutung für die damalige Gesellschaft und dem symbolischen Sinn zu unterscheiden und zu interpretieren.

Die Fragenstellungen, auf die die Referenten eingingen, umfassten ökonomische Probleme, die Beziehungen zum Hinterland, militärische Aufgaben und politische Beziehungen genauso wie die sozialen Verhältnisse. Auch der oft wenig beachtete Fragenkomplex zu Kult und religiösen Vorstellungen erfuhr eine ausführliche Behandlung. Da sich die Zentren in der Zeit, sowie ihren Aufgaben fortwährend änderten, konnte kein einheitliches Entwicklungsmodell für Zentralorte erarbeitet werden.

Facit: Die Konferenz in Břeclav war ein überaus erfolgreiches Treffen mit engagierten Teilnehmern, das zum Ausbau der persönlichen Beziehungen innerhalb der *scientific community* einen sehr geeigneten Rahmen bot. Wir dürfen auf den in Planung befindlichen Tagungsband gespannt sein. Herzlichen Dank den Veranstaltern und ihrem Team für die hervorragende Organisation, allen voran Jiří Macháček und Renáta Přichystalová von der Universitas Masarykiana Brunensis.

Wolfgang Breibert

KONFERENCE PRAHA ARCHEOLOGICKÁ – MĚSTO UNESCO A JEHO ARCHEOLOGICKÉ DĚDICTVÍ

Ve dnech 19.–21. 5. 2009 proběhla v Praze konference věnovaná hlavnímu městu jako prvořadě archeologické lokalitě a památce evropského významu.

Uspořádalo ji Muzeum hlavního města Prahy (MMP) ve spolupráci s ARÚ AV ČR, v.v.i., Praha, NPÚ – ú.o.p. v hl. městě Praze a ÚAPPSC. Uskutečnila se jako

pendant výstavy „Cesta do hlubin města – 12 nej... objevů pražské archeologie“ (MMP, 13. května 2009 – 10. ledna 2010). Cílem konference bylo shrnutí výsledků archeologického studia Prahy, pojmenování jeho základních problémů i připomenutí role pražské archeologie v systému péče o archeologické kulturní památky. Pražská archeologie je, jak zaznělo v několika příspěvcích, vzhledem k intenzitě, objemu i komplikovanosti terénního výzkumu či naplňování zásad ochrany archeologického dědictví vnímána jako vědecká a vývojová „laboratoř“, jejichž zkušeností lze využít při řešení nejnáročnějších otázek české (ale i evropské) archeologie. Základním problémem pražské archeologie je zhodnocení stále narůstajícího pramenného fondu a zpřístupnění jeho výsledků odborné i širší veřejnosti. Vedle bilančních příspěvků či dílčích syntéz výsledků mnohageneračního výzkumu byly hlavními tématy konference metodické a interpretační otázky studia městského organismu, metodika terénních prací a její rozvoj, interdisciplinární výzkum i péče o archeologické dědictví a její organizace.

Jedním z mimořádně závažných úkolů, jimž byla věnována pozornost, je otázka standardizace terénního výzkumu. V bloku zabývajícím se metodikou terénních odkryvů byla připomenuta skutečnost, že při tzv. standardních výzkumech v extravilánech sídlišť bývá počáteční skrývkou na podloží běžně ničeno celé dochované kulturní souvrství ještě před započítáním výzkumu (M. Ernée). Dalším diskutovaným problémem byly výpovědní možnosti a hodnota tzv. zjišťovacích výzkumů (M. Bureš – L. Drápela – V. Kašpar). Řada příspěvků (zvl. M. Kuna – L. Lisá – J. Novák, I. Herichová, J. Havrda – J. Zavřel, M. Kuchařík – J. Vávra, A. Pokorná,

P. Hušták) představila stále jen okrajově využívané možnosti, které archeologii skýtá mezioborová kooperace. Nejvýrazněji byly prezentovány výsledky archeobotaniky a geoarcheologie, jež kromě nových pramenů poskytují nezávislé exaktní ověření archeologických interpretací, a případně i formulaci závěrů tam, kde archeologie odpovědi nenachází. Mnozí z referujících (L. Jiráň, N. Profantová, I. Boháčová – V. Kašpar, J. Čiháková, L. Hrdlička, G. Blažková – J. Žegklitz) se pokusili o chybějící shrnutí současného stavu poznatků o chronologii Prahy prehistorické, historické i novověké. Představeny byly základní datovací opory a formulovány problémy, s nimiž se potýkají snahy o konstrukci regionální (pražské a středočeské) archeologické chronologie a o její provázanost s daty chronologie absolutní. Byla potvrzena platnost primárních výsledků české a moravské dendrochronologie a spolehlivost standardní chronologie dubu pro data z období raného středověku (T. Kyncl). Srovnání metodických přístupů k výzkumu městského prostředí umožnily příspěvky kolegů, kteří se dlouhodobě zaměřují na rozvoj tohoto studia (R. Procházka – Brno, C. Buško a kol. – Krakov). Cenným podnětem pro diskusi o možnostech současné legislativy Slovenské republiky (K. Prášek). Inspirací archeologického působení v sociálně-kulturní oblasti byl příklad praxe uplatňované servisní městskou archeologickou organizací v pařížském Saint-Denis (N. Rodrigues).

Hlavní problémové okruhy a výsledky jednání konference budou shrnuty v monotematické publikaci.

I. Boháčová

VÝSTAVA O ČESKÉM NEOLITU V ITÁLII

Pod názvem „Antenate di Venere. 27.000–4000 a.C.“ probíhá ve dnech 5. 12. 2009 až 28. 2. 2010 v Castello Sforzesco, v jednom z nejvýznamnějších center kulturního života Milána, výstava pojednávající převážně o českém neolitu. Jedná se o česko-italský projekt, realizovaný z české strany Moravským zemským muzeem Brno (komisařka výstavy A. Humpolová) a z italské strany Kulturní asociací Capodanno Celtico ve spolupráci s Castello Sforzesco (Miláno, komisař výstavy V. Kruta). Téma výstavy, jak již její název „Venušiny předchůdkyně“ napovídá, akcentuje jednu z nejzajímavějších a divácky nejděčnějších složek hmotné a duchovní kultury neolitu, totiž sošky a lidská, vesměs ženská zpodob-

nění vůbec. Druhé vymezení představuje materiál, ze kterého byly předměty vyrobeny, tj. keramika, alespoň u české části výstavy. Na základě těchto kritérií mohl být výběr exponátů zúžen na přijatelnou míru, na 146 kusů, z nichž asi tři čtvrtiny pocházejí z Moravy. Z jednotlivých muzeí a archeologických institucí dodalo MZM Brno 60 % nálezů a Jihomoravské muzeum ve Znojmě 13 %.

Preludium výstavy tvoří mimořádný skvost paleolitického umění, Věstonická venuše, na něj navazuje plastika medvěda a amorfni fragmenty mazanice z téhož období z Dolních Věstonic a čtyři drobné předměty uměleckého charakteru se znaky mezolitické tradice, vyrobené z kamene, kosti nebo slono-

viny (Riparo Gaban, severní Itálie). Následují ukázky běžných neolitických nádob, antropomorfních nádob, nádob s antropomorfními a zoomorfními motivy či prvky, antropomorfní a zoomorfní plastika a keramické předměty zvláštního účelu, vše vesměs logicky uspořádané podle své funkce a s přihlédnutím k chronologicko-kulturnímu hledisku. Samostatný prostor je vymezen těm předmětům, které mají z hlediska koncepce výstavy výsadní postavení, tj. shora zmíněné předměty z období paleolitu, z období LnK mužská soška z Chabařovic a sada rituálních nádob z Močovic, z období MMK pak antropomorfní nádoba z Těšetic-Kyjovic, ze Střelic soška a váza s antropomorfními motivy, z Hlubokých Mašůvek venuše v adoračním gestu č. 1 a velká váza tzv. nepravé terry nigry s hrotitými výčnělky, z Mašovic tzv. Velká venuše, jediná dutá soška známá ze středoevropského prostoru. Dva instalační body se širším ideovým záměrem odlišují od ostatních. Především je to vitrina s větším množstvím ženských figurálních plastik a jejich zlomků dokumentující relativně vysoký počet tohoto druhu památek v rámci MMK, kdežto uspořádání těch větších kusů do kruhu s několika mezerami má zase volně evokovat představu jiného důležitého sociokulturního fenoménu té doby, rondelu. Druhý případ představuje trojrozměrná představa o původ-

ní podobě Velké venuše z Mašovic, jak si ji volně vytvořil keramik Z. Lindovský.

Význam a krásu vystavených exponátů náležitě umocňuje i jejich formální rámec, vitríny nezatižené nápisy a popiskami, architektonická konstrukce dělící výstavní prostor na větší nebo menší, více či méně uzavřené úseky tak, aby tyto rezonovaly s koncepcí výstavy, s gradací některých historických jevů a jejich archeologických projevů. Návštěvník tak podle situace postupně vidí jen to, co má v tom okamžiku vidět, a není rozptylován pohledem na jiné předměty. Divácký komfort a soustředění se na podstatu věci znásobují umělecké fotografie všech předmětů (G. Cegani), zavěšené spolu s příslušnými popiskami a texty na zcela tmavých panelech vždy v bezprostřední blízkosti té které vitríny. Připojíme-li k tomu i decentní osvětlení a vkusné výtvarné řešení výstavní scény, navržené a realizované především autory (D. Castellucchio, E. Magni, L. Lepore), výsledný produkt se jeví z věcného i výtvarného hlediska jako vzácně vyvážený a esteticky přitažlivý. Dobrý dojem z celé akce dotváří i pěkně vypravená publikace s příspěvky českých a italských autorů, která zároveň plní funkci katalogu: V. Kruta – L. Kruta-Poppi – M. Lička – E. Magni eds.: *Antenate di Venere. 27.000–4000 a.C.* Skira editore, Milano 2009. ISBN 978-88-572-0476-5. 142 str.

Alena Humpolová – Milan Lička

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA SI PRIPOMÍNA SLOVENSKÉ STAROŽITNOSTI

Záujem Boženy Němcovej o Slovensko, jeho ľud, kultúru a históriu sa okrem iného pretavil do vedecky zaujímavého príspevku Slovenské starožitnosti, ktorý si po stopäťdesiatich rokoch pripomíname. Uvedený článok sa objavil v treťom ročníku časopisu Památky archeologické a místopisné z roku 1859. Z jeho podtitulu vyplýva, že pri koncipovaní Němcová použila zápisky dr. G. Reusza (*Němcová 1859*). Gustáv M. Reuss (1818–1861) bol lekár, botanik, historik a hlavne zanietený starožitník z Revúcej. Gustáv, podobne ako jeho otec Samuel, si zaznamenával všetko podstatné o pravekých a včasnohistorických nálezoch z Boršodskej, Gemerskej, Malohontianskej a Zvolenskej stolice. Rukopis o starožitnostiach Reuss odovzdal Němcovej počas jej poslednej cesty Uhorskom roku 1855. Upravila ho a zverejnila v dodnes vydávanom archeologickom periodiku. Takto, vďaka Reussovcom, vstúpila do dejín slovenskej archeológie (*Polla 1996*).

V Slovenských starožitnostiach sa objavili cenné informácie o archeologických nálezoch a ich ná-

lezových okolnostiach, ktoré sa toho času v literatúre či tlači neobjavovali *per diem*. Němcová v príspevku tlmočila poznatky napríklad o hrobových nálezoch neskôr kodifikovaných kultúr popolnicových polí (pilinskej a kyjatickej kultúry) z Gemera, Rimavskej Soboty – Vyšnej Pokoradze alebo Tisovca. Pútavo písala tiež o bájnom Magínhrade nad obcou Veľké Teriakovce, mohutnej Hradovej nad mestečkom Tisovec a romanticky opísala viaceré nálezy bronzových predmetov z juhu stredného Slovenska. Niektoré z menovaných archeologických lokalít sa stali predmetom profesionálneho terénneho výskumu, napr. polykultúrne výšinné sídlisko Tisovec-Hradová (*Bartík – Hutka 2007*), iné sa ukázali pre výskum nenávratne stratené, napr. žiarové pohrebisko pilinskej a kyjatickej kultúry Rimavská Sobota – Vyšná Pokoradz (*Furmánek 1985*). Pravda, prieskumy a výskumy realizované na uvedených miestach iniciovali i pohnútky osvetliť správy českej spisovateľky. Do článku B. Němcová zakomponovala tiež odkaz na súkromné archeologické zbierky na Slovensku.

Možno ešte pripomenúť, že jej zásluhou sa isté artefakty zo Slovenska (napr. bronzы z obce Dražice) dostali do zbierok Národného múzea v Prahe.

Zrejme sympatie k Slovensku a intenzívne kontakty so slovenskou inteligenciou majú na svedomí, že väčšiu pozornosť Nĕmcová venovala slovenským než českým pamiatkam. Vedecká hodnota Slovenských starožitností je znásobená počtom ohlasov tohto príspevku v odbornej literatúre. Tu akoby sa naplnilo proroctvo ich autorky, ktorá 14. 3. 1858 v liste manželovi napísala: „Až civilizace mnoho a vše setře, pak se budou ohlížet po knihách, kde by prameny našly k studiu národopisu – a pak snad mnohý bude Boženu citovat“. Velký znalec spolupráce B. Nĕmcovej so slovenskými bádateľmi 19. storočia Josef Skutil ju výstižne nazval „... vůbec první evropskou ženou, projevivší zájem o archeologické památky“ (Skutil 1964). Nezabudnime preto na prvú dámu slovenskej archeológie.

Vladimír Mitáš

Literatúra

- Bartík, J. – Hutka, D. 2007: Tisovská Hradová – osem rokov archeologického výskumu. *Reussia* 4/1–2, 257–262.
- Furmánek, V. 1985: Božena Nĕmcová a archeologie Gemeru. *Obzor Gemera* 16, 173–175.
- Nĕmcová, B. 1859: Slovenské starožitnosti. Ze zápisů dra. Gust. Reusza sděluje Bož. Nĕmcová. *Památky archaeologické a místopisné* 3, 22–27.
- Polla, B. 1996: Archeológia na Slovensku v minulosti. Martin.
- Skutil, J. 1964: „Slovenské starožitnosti“ Boženy Nĕmcové (1859). *Študijné zvesti AÚ SAV* 13, 285–290.

ZAKLADATELKA MODERNÍ ČESKÉ SKLÁŘSKÉ ARCHEOLOGIE DAGMAR HEJDOVÁ

Na samém konci r. 2009, v době přípravy sborníku *Historické sklo 5*, který měl být věnován PhDr. Dagmar Hejdové, CSc., k jejím nadcházejícím 90. narozeninám, přišla smutná zpráva o jejím úmrtí. Byla to zpráva nečekaná, protože věcnost vyjadřování, jasně a kritické myšlení, vědecká erudice a elán dr. Hejdové, s nímž jsme se setkávali do poslední chvíle, dávaly zapomenout na její věk. Místo zdřevic do jubilejního sborníku mi tedy nezbyvá než napsat tuto vzpomínku.

Na tomto místě by bylo zbytečné znovu opakovat životopisná data, která jsou shrnuta v připojené literatuře, ale je třeba připomenout dílo, kterým se Dagmar Hejdová zapsala do dějin archeologického sklářského bádání. Ačkoli počátky její vědecké dráhy byly spojeny s barokním uměním a architekturou, vystudované obory dějin umění a klasické archeologie s přednáškami J. Čadíka a B. Svobody přivedly badatelku brzy k poznání nezbytnosti studia hmotných památek získaných archeologickým výzkumem. Ten ostatně sama okusila při zkoumání laténské oppida v Nevězicích r. 1950 pod vedením B. Svobody. Podle pamětníků se prý uvažovalo o přijetí mladé badatelky do Archeologického ústavu v Praze, ale k tomu pak nedošlo. Zaměstnání v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze (kde by letos oslavila neuvěřitelných 60 let práce a které po léta řídila) ji inspirovalo svými sbírkami keramiky a porcelánu, ale právě také skla. Od 2. poloviny

50. let se Dagmar Hejdová začala věnovat středověkému a novověkému sklu, a to zcela systematicky – od archeologického výzkumu skláren až po analýzu a klasifikaci skleněných artefaktů. Terénní výzkumy ve Sklenařicích a Rejdicích ve východních Čechách v 50.–60. letech byly vpravdě průkopnické a předznamenaly dnes již rozvinuté terénní archeologické zkoumání sklářských hutí, které od počátku 80. let dodnes realizuje – přirozeně s jiným metodologickým přístupem a na jiné technické úrovni – E. Černá se svými spolupracovníky. Také podrobné studium zejména středověkých skleněných artefaktů v Čechách se odvíjí od prací Dagmar Hejdové ze 60.–70. let, vícekrát vytvářených spolu s B. Nechvátalem, popř. s K. Reichertovou. Zpracovávaná témata se vyvíjejí počínaje jednotlivými archeologickými soubory skel (jíмка z Plzně-Solní ul., Kutná Hora, Praha, Tlestky), přes specifické problémy (kobaltové sklo) a konče typologií a chronologií středověkého dutého skla. Výsledkem byla klasifikace skleněných nádob, která byla posléze v 80. letech dopracována součinností archeologů E. Černé, F. Frydy a P. Šebesty i dalších členů Odborné skupiny pro dějiny skla při ČSAV (nyní AV ČR) a platí dodnes jako základní opora každého studia středověkého skla nejen v Čechách. K modernímu pojetí sklářských studií Dagmar Hejdové patří také pochopení významu chemických a technologických analýz pro řešení otázek technické vyspělosti sklářů a provenience

skel, jak to předvádějí přírodovědná data dle možností v jejich pracích využívaná již od konce 60. let, i snahy o nové způsoby restaurování nádob. V jejím díle se vzácně snoubí přístup archeologický s uměleckohistorickým, a ke kvalitě výsledků bezpochyby přispěl autorčin rozhled v obou těchto oborech. Je to dobře patrné také v další oblasti jejího vědeckého zájmu, totiž ve studiu středověkých dlaždic, završeném v r. 1970 (ve spolupráci s B. Nechvátalem). Ačkoliv se to netýká přímo archeologie, musíme vzpomenout mediévisticky významných studií o tzv. svatováclavské přílbě v r. 1964 a o relikviáři sv. Maury zcela nedávno.

Výsledky svých studií prezentovala Dagmar Hejdová také prostřednictvím aktivní účasti na výstavách antického a středověkého umění a uměleckého řemesla u nás i v zahraničí a spoluautorstvím příslušných katalogů; připomeňme např. úvodní expozici středověkého skla na výstavě novověkého sklářství v r. 1970 v Praze nebo na výstavách o českém skle v 80. letech. Pravidelně se účastnila (pokud to politická situace dovozovala) mezinárodních konferencí, zejm. pořádaných Association Internationale pour l'Histoire du Verre, takže výsledky jejího sklářského bádání získávaly evropský vědecký ohlas.

Vzpomínám na počátky svého zájmu o archeologické sklo, kdy mi byla Dagmar Hejdová (kterou jsem znala již od dětství) vliďnou rádkyní i pomocnicí – nejen jako spoluedoucí mé disertace o pravěkém skle, ale při mnoha dalších příležitostech. S vděčností si připomínám její ochrannou ruku i hmotnou podporu kdesi při prvních výjezdech do ciziny, poskytnutou tak decentně z jejích cestovních diet mně i jiným tehdy mladým a nemajetným kolegům... Nejvíce ovšem povzbuzovala svým neformálním přátelským jednáním, klidnou odbornou, ale zároveň kritickou diskusí a nenápadným usměrňováním některých našich nepřilíš uvážených nápadů. I v době svého největšího zaneprázdnění jako

ředitelka Uměleckoprůmyslového muzea si našla čas pro mladé archeology, vnučující se žádostmi o konzultace k nových sklíčkům, a pravidelně se účastnila jednání nebo alespoň sledovala schůzky již zmíněné Odborné skupiny pro dějiny skla, která se ustavila v r. 1977. Jak nevzpomenout kolegiální pracovní atmosféry, kterou se snažila udržet v UPM i v dobách nejtvrdsí normalizace! Přitom její životní postoje a názory, vycházející z prvorepublikových ideálů, byly z osobního styku známy přinejmenším všem slušným lidem.

Dílo Dagmar Hejdové se uzavřelo. Kromě vědecké hodnoty však přetrvává také jako vzor vytrvalosti, cílevědomosti, profesní poctivosti, vstřícnosti a myšlenkové otevřenosti. Zůstane inspirací nejen pro sklářskou archeologii.

Natalie Venclová

Literatura k osobnosti a dílu Dagmar Hejdové

Anonym 1980: Bibliografie prací PhDr. Dagmar Hejdové, CSc. In: Acta UPM XV, C. Commentationes 2, Praha (Uměleckoprůmyslové muzeum), 231–234.

Poche, E. 1980: Úvodní stať. In: Sborník statí na počest 60. výročí narození PhDr. Dagmar Hejdové, CSc. In: Acta UPM XV, C. Commentationes 2, Praha (Uměleckoprůmyslové muzeum), 5–9.

Red. (Černá, E. – Frýda, F. – Špaček, J. 2000): Dedikace Dagmar Hejdové. In: Příspěvky přednesené v r. 1990 na sympoziu pořádaném k 70. narozeninám PhDr. Dagmar Hejdové CSc. v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. Historické sklo 2. Sborník pro dějiny skla, Čelákovice (Městské muzeum), 5.

Red. v tisku: Sborník k nedožitým 90. narozeninám D. Hejdové (s bibliografií 1980–2009). In: Historické sklo 5. Sborník pro dějiny skla, Čelákovice (Městské muzeum).

OSMÉ DECENIUM IVANY A RADOMÍRA PLEINEROVÝCH

Laudatio podle zápisníku v paměti

V právě ubíhajícím roce 2009 se dva archeologové, PhDr. Ivana Pleinerová, CSc. (30. 6. 1929) a univ. prof. PhDr. Radomír Pleiner, DrSc., FSA (26. 4. 1929), spojení oba celým svým profesním životem s pražským Archeologickým ústavem, dožívají stejného jubilea. Jejich dílo a přínos zejména k dějinám pravěku byly již při předcházejících jubilejních příležitostech vzpomenuy a hodnoceny kompetentnějšími badateli a stručně jsou popsány v encyklopedických

slovníkách. Nezbyvá tedy snad už nic jiného, než ještě při tomto úctyhodném výročí jejich tvořivého života výrazněji připomenout, čím oba badatelé obohatili také poznání českého středověku. Není toho málo, i když oba byli vždy více vnímáni jako prehistorici.

S Ivanou Pleinerovou jsme se my, kteří jsme se zajímali o „středověk“, nějaký čas míjeli. Spojovala nás sice hodnota v 50. letech minulého století

nemalá, vzájemná solidarita v složitých dobách, plynoucí především z důvěry k našemu učiteli, prof. Janu Filipovi, a respekt k relativně vysoké míře svobody a bezpečí, jaké na svém ústavu a ve své škole dokázal zajistit v dobách, kdy tyto hodnoty byly na pražské filozofické fakultě téměř na dně. Spojujícím prvkem byla i sympatie k jeho asistentovi Bohumilu Soudskému, kolem něhož se určitou měrou soustřeďovala, až do jeho vynuceného odchodu, část našeho společného fakultního a někdy i mimoakademického života; leč to vše bylo asi málo. Teprve když se této badatelce do jejího zájmu o dobu bronzovou, zejména o kulturu únětickou, „připletlo“ v r. 1957 časné slovanské, raně středověké sídliště v Březně u Loun, byl již důvod k odbornému dialogu větší, zejména po r. 1961, kdy zde I. Pleinerová zahájila soustavný velkoplošný výzkum časného slovanského osídlení. Před tímto jejím krokem bylo tehdy téměř vše o počátku usídlení prvních obyvatel Čech se slovanskou kulturou odvozováno jen ze žárových pohřebišť s keramikou pražského typu. O vlastní podobě a způsobu života vesnice v nejstarším období raného středověku bylo v Čechách známo před Březnem jen málo, nebo téměř nic. Zde jsme si začali více rozumět, zvláště když přibyla později i zajímavá práce s experimentální výstavbou raně středověkých objektů. Nerozuměli jsme zcela funkčním pokusům v nich, ale oceňovali jsme je, jako vysoce účinný způsob pozitivního rozvíjení komunikace s veřejností odbornou i laickou. A také skanzen objektů, rekonstruovaných podle březenských nálezů a odborně uvážených představ Ivany Pleinerové, jehož vybudování nebylo maličkovitostí, je dílem, které v jejím literárním svědectví i materiální podobě slouží dodnes. A konečně je třeba dodat, že jubilantka byla první, kdo si z pražských archeologů, a domnívám se, že i moravských a slovenských kolegů, uvědomil symbolicko-rituální obsah a kontext nalezených staveb. To také není málo a dnes, kdy se to již zdá samozřejmostí, by se na její první kroky nemělo zapomínat. Takové z počátku možná riskantní hledání musí vždycky někdo začít jako ten první. Ve velkém svazku „Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny“ (Praha – Louny 2000), vydaném krátce po sedmdesátce, který uzavírá jednu z nejvýznamnějších kapitol jejího bohatého vědeckého života, jméno A. K. Bajburina, člena jedné z předních sémitických škol, reprezentované kruhem J. M. Lotmana na univerzitě v Tartu, není určitě náhodou. První kontakt s Bajburinovou knížkou, a tím i s jiným typem myšlení, mi zprostředkovala právě Ivana Pleinerová. Dodnes nezapomínám na chvíli, kdy mi tu knížku, jinak k nesehnání, půjčovala.

Radomíra Pleinera jsem naopak na fakultě poznal velmi brzo, ještě dříve, než jsem s jistotou věděl, že budu zájemcem o archeologii středověku a ani jsem netušil, že R. Pleiner, o němž jsem jako nováček věděl jen to, že je to starší posluchač, zaměřující se na pravěkou hutnickou metalurgii železa, nebude mít nikdy problém zabývat se vedle pravěkého období i obdobím středověku. Ještě méně jsem si byl jako naprostý začátečník schopen odvodit, že „průřezová“ vertikální specializace jeho tématu ho čas od času od pravěku dokonce nutně dovede k potřebě pracovat i s vrcholně středověkými železnými artefakty a že nakonec speciální zájem o řemeslo hutníků a kovářů u něj může též přerůst v zájem o historii veškerého, archeologovi dostupnějšího řemesla. Tento student, kolem něhož jsme všichni „prváci“ chodili s respektem, se jednoho dne na samém konci prvního semestru představil v posluchárně za katedrou, aby zastoupil pana prof. Jana Eisnera a zahájil s námi určovací cvičení, která patřila pro začátečníky k úvodní jednosemestrální přednášce „Pravěk lidstva“, při nichž výtečně kreslil na tabuli různé předměty. Jméno Radomír Pleiner jsem znal z vyprávění svého přítele o pověstné Foglarově skautské „Dvojce“ a v mém chlapeckém časopise, dříve než byl zakázán, se občas vyskytoval příspěvatel, kreslíř, stejného jména. To byla podivná shoda, a tak jsem se ho po konci cvičení zeptal, zda to náhodou není on, a zjistil, že ten sympatický lektor je opravdu onen ilustrátor. Bylo to povzbudivé, protože to skýtalo výhled, že v tom pro mne stále poněkud neznámém fakultním prostředí, na prehistorii sice o mnoho vlídnějším než na silně se ideologizujících dějinách umění, a to i mezi studenty, bude určitě alespoň jeden člověk, s nímž bude možno mluvit v té houstnoucí nepohodě normálně. Bylo tomu tak, a ještě se to potvrdilo v plném rozsahu, když jsme se oba o něco později náhodou krátce sešli při výpomoci asistentovi B. Soudskému na záchraném výzkumu ve velkošterkovně v Postoloprtech, plné úzkých kolejnič, mašinek a nákladních vozíků, kde jsme si jako kluci po práci začali hrát. Potom se naše cesty na nějaký čas rozešly, až v r. 1954 jsme se v Archeologickém ústavu znovu potkali. Tehdy jsem již jako začínající středověkář poznal, že postoj Radomíra Pleinera k naší zatím nově se o slovo hlásící, mnoha prehistoriky přehlížené archeologické subdisciplíně, je pozorný a že nemá žádné předsudky.

Prohlédneme-li si obsáhlou bibliografii R. Pleinera, nemůžeme již nikdy pominout jeho terénní výzkumy středověkých lokalit jako Mutěnice, Krásná dolina u Rakovníka, a vlastně i vedle monumentálních Želechovic u Uničova, také několika

fragmentů dalších, mladších hutnických pracovišť. Nepomineme ani řadu metalografických expertíz železných předmětů z různých nalezišť, jako je třeba Budeč, Praha, Hradištko u Davle – „Sekanka“, nebo později ještě ze Sezimova Ústí. Snadno si uvědomíme, že patřil k těm českým badatelům, pro něž archeologický středověk nezačínal až 13. stoletím, ale ač užíval občas tehdy obecně sdílené tradiční termíny jako „slovanská archeologie“, „slovanské nálezy“ apod., byl to historicky pro něj především raný středověk evropského stylu. Nesdílel, jako někteří jiní badatelé, téměř rituální povinnost užívat názvy odvozené z adjektiva „slovanský“ s téměř sakrálním zaujetím. Věcně bral, že se prostě my mladší zabýváme staroslovanskou *kulturou* v období raného středověku, a umělé vnější dobové vklady čehokoliv jiného do této klasifikace ignoroval. Čteme-li jeho některé monografie, vidíme také, že to byla a zůstala osobnost univerzálnější, uplatňující samovolně známou zásadu V. G. Childea, totiž že studujeme-li nějaký jev v nedostatečném chronologickém rozpětí, a dodejme, že i v malém geografickém rozsahu, potom různé děje dílčí, ve skutečnosti samy o sobě méně významné, znesnadní poznávání tendencí zásadních. To ovšem pro něj nebyl pokyn k odmítání prací analytických a podcenění analytického myšlení obecně. Práce v oboru takto pojatého pravěkého, ale i středověkého železářství mu právem přinesla mezinárodní uznání, jakého se, pokud vím, nikomu z jeho ani naší mladší generace archeologů tak brzo nedostalo.

Při úvaze o dalších přínosech Radomíra Pleinera k naší archeologii nelze opomenout ani jeho angažovanost a první domácí iniciativu v experimentální archeologii. Byl ve střední Evropě mezi prvními, kdo se pokusil i formálně definovat její zásady a pravidla a odhodlal se naznačit její úkoly a smysl. V praktické experimentaci, dotýkající se hutnické metalurgie železa, díky svému vztahu k přírodním vědám a neméně také díky určité míře poučení v ústavu a v laboratoři prof. O. Quadrata na ČVUT v Praze, shledáváme Pleinerovy železářské experimenty dosud pro mnohé jeho následovníky v různém experimentování stále nedostupným vzorem; především v negování, nebo alespoň v oslabování kritického „neuralgického bodu“ archeologických experimentů. Zjednodušeně řečeno: jde o vyloučení nebo alespoň kontrolovatelné omezení přílišného vlivu experimentátorových akčních sil a ztotožňování jeho zkušeností ze současné kultury se zkušenostmi a znalostmi kultury minulé, mrtvé.

Nemohu v tomto laudatiu nevzpomenout také mezinárodního vlivu Radomíra Pleinera v evropských záležitostech organizačních. Dobře je známý

v Archeologických rozhledech po r. 1966 pravidelně uváděný informační bulletin, který jako dlouholetý sekretář Comité pour la Sidérurgie Ancienne de l'UISPP po mnoho let pravidelně připravoval, redigoval a někdy i hájil. V tom bulletinu jsme nacházeli informace i z mladšího středověku. Není příliš známo, že také proto R. Pleiner v době svých pracovních vrcholů i později patřil do nevelké skupiny těch nejznámějších českých archeologů, jako mladší z nich. Bylo tomu tak proto, že jeho pracovní úsilí znala od počátku nejen početná mezinárodní, stále se rozšiřující obec železářských specialistů, archeologů, historiků a techniků metalurgů, ale i ještě početnější obec těch, kteří se železářskými problémy speciálně nezabývali, avšak v určité fázi své práce potřebovali jeho výsledky a znalosti.

S jeho mezinárodním působením souvisí i práce pro VIII^e Congrès de UISPP Prague 1966. A zde mi budiž, tak jako na začátku tohoto laudatia, dovolena rovněž osobní vzpomínka. V rámci příprav, a tedy i tisku a průběžného upřesňování programu, během valem se blížícího termínu zahájení kongresu, jeho druhý zvolený prezident prof. Jan Filip musel navrhnout obsazení předsedů jednotlivých sekcí kongresu. To bývá nejen úkol velmi delikátní z hlediska vztahu organizátorů kongresu a jednotlivých osob a zemí, ale i prestižní záležitost mezi jednotlivými účastnickými zeměmi i mezi jednotlivými osobnostmi navzájem. Obvykle je pověřen renomovaný specialista, který pak volí a žádá neméně renomované badatele, aby ho v řízení jednání v sekci střídali. Nemusí, ale může to udělat, a někdy se i to může stát mezinárodně zapleklým společenským problémem. A ke všemu ještě zhoršovaným v tehdejších uzavřeném a ve všem možném i nemožném kontrolovaném politicko-společenském systému, i když již v r. 1965–1966 práce jen vše probíhalo v trochu uvolněnějším ovzduší. Mohl se však objevit ještě další specifický *domácí* problém. Žili jsme přece v zemi, kde i odborné personální záležitosti v takové věci, jako bylo předsednictví sekcí *mezinárodního* kongresu mohlo být předmětem zkoumání lidí, kteří sice o podstatě vědy neměli žádné věcné ponětí, ale jen své vlastní politické představy. Přicházelo například v úvahu po skončení celé akce i následné hodnocení předsedů v poměru mezi západem a východem Evropy. A také, pokud by byl někdo nominován z domácích badatelů, mohlo přijít další posuzování, zda to byl právě ten správný člověk z hledisek režimních zájmů a mnoho dalších, nejednou zcela iracionálních problémů.

Co se může dít v různých situacích, naznačil již předem trapný a pobuřující případ diskriminace Bohumila Soudského v samém počátku příprav,

který jistě později prof. Filipa varoval. Sedělo nás několik jako vždy v podvečer u společného stolu v hale bylanské expedice, když B. Soudský otevřel dopis, v němž ho tehdy designovaný a mezinárodním výborem schválený prezident kongresu pro r. 1966 a současně ředitel Archeologického ústavu Jaroslav Böhm žádal, aby po jeho boku přijal jmenování generálním sekretářem nastávajícího kongresu, doplnil nějaké údaje a vše přeložil do francouzštiny, aby jeho jmenování mohlo být odesláno na UISPP. B. Soudský, příslušník „střední“ badatelské generace, byl nesporně k takovému úkolu volba vynikající. Byl jazykově výtečně připraven, zvyk na mezinárodní samozřejmou společenskou formu osobního vystupování získal delším studiem na předních učilištích v Paříži již před r. 1948 a na kongresu sám měl prezentovat na exkurzi jeden z klíčových „exponátů“, neolitické Bylany. V té době, nejen v Evropě, měl tento výzkum díky svému rozsahu, invenci a kreativitě B. Soudského takovou pověst, že kdo ze zahraničních hostů v době svého studijního pobytu v Praze, ať byl jakékoliv specializace, si nezal podívat se do Bylan, tak vlastně v Praze jakoby ani nebyl. Jenomže ještě ten dopis ani nebyl přeložen a již se jmenování komusi znelíbilo. Záhy došla zpráva, jak jinak než neoficiální cestou, že ten návrh jmenování B. Soudského je vychýlením z rovnováhy a je proti zájmům státní reprezentace. A nikdo s tím už nedokázal nic udělat. Ani vlivný Jaroslav Böhm.

Jan Filip, poté co převzal po J. Böhmovi řízení kongresových příprav, a tím i garanci za průběh kongresu, byl dobře seznámen s mezinárodními zvyklostmi i domácími okolnostmi, v nichž se nyní musel pohybovat. Jako obezřetný předseda rozhodl o sekcích s nadhledem a s důvěrou ve své žáky. Zrušil mezinárodní řízení sekcí renomovanými

předsedy a část domácí mladší a střední generace zaměstnal v sekcích jinak, než bylo zvykem. Jmenoval do každé sekce po dvou svých podřízených, jako pouhé výkonné sekretáře, s instrukcí připravovat práce v sekcích nejprve administrativně, potom zajistit jejich technicky plynulé fungování, a sebe připravit na jejich sice informované, ale jen formálně technické a věcně stručné řízení běžného konferenčního provozu. Do sekce první, věnované metodice archeologické práce, jmenoval Radomíra Pleinera a mne. Byl jsem z té věci zprvu rozpačitý, ale měl jsem jistotu, že budu působit vedle zkušenějšího kolegy. Nevím, zda tu moji nominaci navrhl prof. Filip R. Pleinerovi on, nebo to bylo naopak. Nebylo to důležité tenkrát a ještě méně teď. Nyní je především důležité paní Ivaně a Radomírovi říct, že nejméně ten půlrok, kdy jsme se pravidelně týden co týden scházeli v jejich karlínském domově, pročítali nově došlé přihlášky, návrhy řazení sekce, a především studovali teze nabízených referátů, debatovali o nich a dozvídali se mnoho nového, neboť 1. pol. 60. let byla také dobou první velké paradigmatické změny archeologie, patřil k nejhezčím dobám, které jsem v archeologii a s archeologií prožil.

Nevím, co bych jim měl oběma přát k jejich téměř společnému jubileu. V nezadržitelném uplynutí času snad každý z nás, kdo se blíží, nebo již dosahuje na hranici osmdesátky, sám v sobě občas zaslechne tichý hlas, který se ptá, zda se máme ještě dále snažit o pokračování v celoživotní práci, nebo naopak usilovat o život poklidnější, než přináší badatelské úsilí, a pozastavit se s potěšením nad některými lepšími nebo krásnými okamžiky světa okolo. Obojí má teď stejnou hodnotu a váhu. Zvažujeme co dál a musíme si vybrat. Přeji jim tedy, aby si vybrali šťastně!

Zdeněk Smetánka, FSA

Bibliografie PhDr. Ivany Pleinerové, CSc., za léta 1999–2009
(Předchozí bibliografie byla uveřejněna v AR 51 1999, 417–422.)

Monografie

126. Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 300 s. (et J. Štelcl, R. Pleiner).
127. Březno und germanische Siedlungen der jüngeren Völkerwanderungszeit in Böhmen. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2007. 245 s. (et R. Pleiner, Z. Tempír).
128. Archeologie pravěkých Čech. 5. Doba bronzová. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2008. 265 s. (et L. Jiráň, E. Čujanová-Jílková, J. Hrala, J. Hůrková, O. Chvojka, D. Koutecký, J. Michálek, V. Moucha, Z. Smrž, V. Vokolek).

Články a studie

129. Stopy halštatského a staroslovanského osídlení výšinné polohy v Opočně u Loun – Spuren der hallstatt- und altburgwallzeitlichen Besiedlung der Höhenlage in Opočno bei Louny, Archeologické rozhledy 51, 1999, 532–536.

130. Neobvyklé prvky ve středohradištní keramice z Března u Loun – Ungewöhnliche Elemente in der mittelburgwallzeitlichen Keramik aus Březno bei Louny, *Archeologické rozhledy* 51, 1999, 649–652.
131. Den starobylych řemesel v archeologickém skanzenu v Březně u Loun, *Archeologické rozhledy* 51, 1999, 887–889 (et B. Štauber).
132. Hliněná závaží ve slovanských objektech – Tongewichte in den slawischen Objekten. In: *Studia mediaevalia Pragensia* 4, Praha 1999, 37–42.
133. Březno und die experimentelle Archäologie in der Tschechischen Republik. In: R. Rolle – F. M. Andraschko Hrsg., *Frühe Nutzung pflanzlicher Ressource. Internationales Symposium Duderstadt, 12.–15.5. 1994, Hamburg 1999*, 138–142.
134. Sídliště z pozdní doby kamenné a starší doby železné v Hostivici. In: *Hostivice 1998, Hostivice 1999*, 12–20.
135. Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách v roce 1997–1998, *Středočeský vlastivědný sborník* 17, 1999, 63–65 (et I. Vojtěchovská, P. Sankot, K. Smíšek, A. Veselá).
136. Pohřeb nemluvňate na slovanském sídlišti v Březně u Loun – Bestattung eines Kleinkindes in der slawischen Siedlung von Březno bei Louny. In: I. Pavlů ed., *In memoriam Jan Rulf. Památky archeologické – Suppl. 13, Praha 2000*, 349–354.
137. Hrob kultury se šňůrovou keramikou v Březně u Loun – Ein Grab der Kultur mit Schnurkeramik in Březno bei Louny. In: P. Čech – M. Dobeš edd., *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi, Most 2000*, 201–204.
138. Současný stav a problémy projektu Archeopark Praha Troja. In: *Rekonstrukce a experiment v archeologii 1, Hradec Králové 2000*, 153–154.
139. Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2000, *Středočeský vlastivědný sborník* 19, 2001, 79–80 (et P. Limburský, P. Sankot, M. Trefný, A. Veselá, I. Vojtěchovská).
140. Dlouhé domy únětické kultury v severozápadních Čechách – Langhäuser der Aunjetitzer Kultur in Nordwestböhmen. In: P. Čech – Z. Smrž edd., *Sborník Drahomíru Kouteckému, Most 2002*, 163–166.
141. Hostivice: animal and human skeletons from an Early Eneolithic settlement – Hostivice: zvířecí a lidské kostry na staroeneolitickém sídlišti, *Památky archeologické* 93, 2002, 5–28.
142. Význam experimentu v archeologii: příspěvek k archeologickým metodám. In: *Novi technologii v archeologii, Kijiv 2002*, 4–9.
143. Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2001, *Středočeský vlastivědný sborník* 20, 2002, 83–92 (et P. Limburský, J. Řídký, P. Sankot, A. Veselá, I. Vojtěchovská).
144. Bronzová dýka s litou rukojetí z Vliněvsí u Mělníka – Bronzedolch mit gegossenem Griff von Vliněves bei Mělník, *Archeologické rozhledy* 55, 2003, 539–547 (et J. Hošek, J. Frána).
145. Hliněné koule v jámách knovízské kultury: nálezy ze sídliště mladé doby bronzové v Hostivici u Prahy – Clay balls in Knovíz culture pits: finds from the Late Bronze age settlement at Hostivice near Prague. In: L. Šmejda – P. Vařeka edd., *Sedmdesát neustupných let. Sborník k životnímu jubileu prof. Evžena Neustupného, Plzeň 2003*, 147–153.
146. Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2002, *Středočeský vlastivědný sborník* 21, 2003, 167–189 (et P. Limburský, J. Řídký, P. Sankot, L. Šulová, I. Vojtěchovská).
147. Hostivice-Palouky: žárový pohřeb s vypíchanou keramikou – Hostivice-Palouky, Kr. Prag-West: ein Brandgrab der Stichbandkeramik, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 17, 2004, 25–35 (et M. Zápotocká).
148. Die jungbronzezeitliche Siedlung von Hostivice bei Prag, ihre Struktur und Sondererscheinungen. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen* 13, Rahden/Westf. 2004, 225–232.
149. Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2003, *Středočeský vlastivědný sborník* 22, 2004, 125–132 (et J. Košta, P. Nový, P. Limburský, P. Sankot, J. Řídký, L. Šulová, I. Vojtěchovská).
150. Studny z doby stěhování národů v Hostivici-Paloukách (okr. Praha-západ) – Völkerwanderungszeitliche Brunnen in Hostivice-Palouky (Bez. Prag-West), *Památky archeologické* 96, 2005, 105–126.
151. Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2004, *Středočeský vlastivědný sborník* 23, 2005, 119–126 (et D. Daněček, J. Hložek, J. Klementová, P. Nový, L. Šulová).
152. Litovice (okr. Praha-západ): hroby vinařského stupně doby stěhování národů – Litovice (Bez. Prag-West): die Gräber der Völkerwanderungszeitlichen Vinařce-Stufe. In: E. Droberjar – M. Lutovský

- edd., *Archeologie barbarů 2005. Sborník příspěvků z 1. protohistorické konference „Pozdně keltské, germánské a časně slovanské osídlení“*, Kounice, 20.–22. září 2005, Praha 2006, 483–498.
153. *Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2005*, Středočeský vlastivědný sborník 24, 2006, 132–141 (et D. Daněček, J. Hložek, P. Nový, L. Šulová).
154. *Funkce artefaktů*. In: M. Kuna ed., *Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání*, Praha 2007, 105–107 (et M. Kuna).
155. *Nové poznatky k osídlení západního okraje Prahy v 5. století – New contributions to the settlement of the western outskirts of Prague during the 5th century A. D.* In: E. Droberjar – B. Komoróczy – D. Vachútová edd., *Barbarská sídliště: chronologické, ekonomické a historické aspekty jejich vývoje ve světle nových archeologických výzkumů (Archeologie barbarů 2007)*, Brno 2008, 201–232 (et M. Kuchařík, M. Bureš, J. Jiřík).
156. *K otázce společných pohřbů muže a ženy v únětické kultuře*. In: S. Stuchlík ed., *Muž a žena v pohřebním ritu. Acta archaeologica Opaviensia 3*, Opava 2008, 79–84.
157. *Hostivice-Palouky (okr. Praha-západ) v době únětické kultury – Hostivice-Palouky (Bez. Prag-West) zur Zeit der Aunjetitzer Kultur, Archeologie ve středních Čechách 13*, 2009, 197–212.
158. *Hostivice-Palouky (okr. Praha-západ): lichoběžníkový dlouhý dům pozdní vypichané kultury – Hostivice-Palouky (Bez. Prag-West): das trapezförmige lange Haus der späten Stichbandkeramik-kultur, Archeologie ve středních Čechách 13*, 2009, 547–549.

Bibliografie prof. PhDr. Radomíra Pleinera, DrSc., za léta 1999–2009
(Předchozí bibliografie byly uveřejněny v AR 41 1989, 314–321, a AR 51 1999, 415–416.)

Monografie

255. *Iron in Archaeology: the European Bloomery Smelters*. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2000. 400 s.
256. *Iron in Archaeology: Early European Blacksmiths*. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2006. 384 s.
257. *Deutsch-tschechische archäologische Terminologie – Německo-česká archeologická terminologie*. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2007. 335 s. (et A. Schebek, E. Čujanová-Jílková, Z. Smetánka).

Články a studie

258. *Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 62, Archeologické rozhledy 51*, 1999, 376–387.
259. *Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 63, Archeologické rozhledy 51*, 1999, 826–831.
260. *Metalografický výzkum pěti železných nástrojů z bezdědovického depotu – Metallkundliche Untersuchung von fünf Geräten aus dem Hortfund von Bezdědovice*. In: *Keltský poklad z Bezdědovic na Blatensku – Eisengerätenhortfund der Latènezeit aus Bezdědovice bei Blatná (Südböhmen)*, Strakonice 1999, 91–116 (et B. Novotná).
261. *Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 64, Archeologické rozhledy 52*, 2000, 347–356.
262. *Das Eisen und die Grenze*. In: H. Friesinger – K. Pieta – J. Rajtár Hrsg., *Metallgewinnung und –Verarbeitung in der Antike (Schwerpunkt Eisen)*, Nitra 2000, 27–31.
263. *Eine Eisenschüssel des sog. Schlesiischen Typus aus Grube 95. Metallographische Untersuchung eines Messerbruchstücks dem Getreidesilo 126. Metallographische Untersuchungen an drei Eisenmessern aus Grube 135 von Březno*. In: *Die altslawischen Dörfer von Březno bei Louny*, Praha 2000, 143–147, 151–153, 160–165.
264. *Evropské železné lupy: zrcadlo přímého procesu, Z dějin hutnictví 29*, 2000, 7–12.
265. *Metalografie nožů z hradiště Doubravčice v Čechách: k vývoji nožířského řemesla na prahu středověku – Metallkundliche Untersuchung von Messern aus dem Burgwall von Doubravčice, Böhmen: zur Entwicklung der Messerschmiedekunst an der Schwelle des Mittelalters, Archeologie ve středních Čechách 4*, 2000, 275–290 (et N. Profantová).
266. *Special committee: Ancient siderurgy, Prehistoria 1*, 2000 (2001), 199–202.
267. *The techniques of blacksmiths in Noricum and Central Europe*. In: C. C. Tizzoni – M. Tizzoni eds., *Il ferro nelle Alpi*, Bienna 2000 (2001), 102–105.

268. Ukázky kovářských technik z předvelkomoravských Mikulčic – Einblick in die Schmiedetechnik der vorgrossmährischen Periode in Mikulčice, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M5, 2000 (2001), 119–132.
269. Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 65, Archeologické rozhledy 53, 2001, 387–394.
270. Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 66, Archeologické rozhledy 53, 2001, 630–642.
271. Eine eiserne Schlüssel des Schlesischen Typs aus Březno, Böhmen. In: M. Meyer ed., "... Trans Albim Fluvium". Forschungen zur vorrömischen, kaiserzeitlichen und mittelalterlichen Archäologie. Festschrift für Achim Leube zum 65. Geburtstag, Rahden/Westf. 2001, 505–510.
272. Notes on early Slav cutlery in Bohemia: metallographic data. In: Metallography '01. Acta Metallurgica Slovaca 7, Košice 2001, 321–326.
273. Comité pour la sidérurgie ancienne de l'Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Communication 67, Archeologické rozhledy 54, 2002, 915–926.
274. Metallographische Untersuchung des Schwertes von Bešeňov, Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied 35, 2002, 77–82.
275. Metalografický výzkum velkomoravské kroužkové zbroje z Břeclavi-Pohanska – Metallographische Untersuchung von Ringpanzerelementen der grossmährischen Periode aus Břeclav-Pohansko, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M7, 2002, 77–81, 174–176.
276. Předvelkomoravské Mikulčice: k metalografii některých železných výrobků – Mikulčice before the Great Moravia period: metallography of some iron artefacts, Z dějin hutnictví 31, 2002, 11–19.
277. European iron blooms. In: L. C. Norbach ed., Prehistoric and medieval direct iron smelting in Scandinavia and Europe: aspects of technology and science, Aarhus 2003, 183–189.
278. Lingots et couteaux en fer d'Alésia : études archéométriques de pièces inédites, Revue archéologique de l'Est 52, 2003, 91–130 (et P. Fluzin, M. Mangin, M. Dillon, P. Dillman, P. Vega, É. Rabeisen).
279. Metalografický rozbor středověkých železných nástrojů ze Sezimova Ústí – Metallkundliche Untersuchung an mittelalterlichen Eisenwerkzeugen von Sezimovo Ústí. In: Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa, Praha 2003, 173–194.
280. Problems with ancient smithing slag. In: Metallography 2004. Acta Metallurgica Slovaca 10, Košice 2004, 664–667.
281. Schmied, Schmiedehandwerk, Schmiedewerkzeuge. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 27, Berlin 2004, 197–205.
282. Současné trendy ve výzkumu nejstaršího železářství, Z dějin hutnictví 34, 2004, 5–8.
283. Hostivice-Palouky: protohistorická výroba železa – Protohistoric ironworks at Hostivice-Palouky, Bohemia, Archeologie ve středních Čechách 9, 2005, 385–400.
284. Metalografie železných nožů. In: Počátky raného středověku v Čechách: archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách, Praha 2005, 259, 263, 355–356.
285. Metallography of Celtic iron tools: five objects from a hoard in Southern Bohemia, Res Montanarum. Zeitschrift des Montanhistorischen Vereins Österreich 38, 2006. Gerhard Sperl zur Vollendung des 70. Lebensjahres, 37–43.
286. Piece typu zagłębionego na terenie Europy w okresie wpływów rzymskich. In: S. Orzechowski – I. Suliga eds., 50 lat badań nad starożytnym hutnictwem świętokrzyskim. Archeologia-Metalurgia-Edukacja, Kielce 2006, 137–149.
287. Zasuté a obětované železo: hromadné nálezy želez v rané Evropě – Buried and sacrificed iron: hoards of iron forgings in Early Europe, Z dějin hutnictví 36, 2006, 3–12.
288. Iron and ironworking. In: J. Graham-Campbell – M. Valor eds., The archaeology of medieval Europe. Acta Jutlandica 83 – Humanities series 79, Aarhus 2007, 220–223.
289. Ein Rennofen der Völkerwanderungszeit in Březno. Metallographische Untersuchung an drei Eisenmesser von Březno (Bz. Louny). In: Březno und germanische Siedlungen der jüngeren Völkerwanderungszeit in Böhmen, Praha 2007, 12–18, 74–77.
290. Ulfberht, franský mečič raného středověku – Ulfberht, ein fränkischer Schwertschmied des frühen Mittelalters, Z dějin hutnictví 38, 2008, 17–20.

Zpracovala Lada Šlesingerová

NOVÉ PUBLIKACE

A. Harding – R. Šumberová – Ch. Knüsel – A. Outram: Velim. Violence and death in Bronze Age Bohemia. The results of fieldwork 1992–95, with consideration of peri-mortem trauma and deposition in the Bronze Age. With contributions by C. Palmer, S. Knight, D. Dungworth, R. Shiel. Archeologický ústav AV ČR, Prague 2007. 191 str.

Do žádoucí diskuse o návrší Skalka u Velimi ve středočeském Polabí, o charakteru náleзовého prostředí a funkci v době bronzové se nově zařadila přehledná práce vzniklá za podpory univerzity v Exeteru a AV ČR. Formou sborníku shrnuje hlavní výsledky archeologického výzkumu z let 1992–1995 na velimské Skalce, který se uskutečnil pod vedením A. Hardinga (tehdy univerzita v Durhamu). V uvedených letech probíhal souběžně s předstihovou a záchrannou akcí na vznikajícím staveništi rodinných domů (výzkum ARÚ ČSAV Praha, od r. 1993 ÚAPPSC Praha). V rámci shrnutí tehdejších poznatků (*Hrala – Šumberová – Vávra 2000*) předložil informace o britském výzkumu a první závěry i A. Harding (2000, 293–302). Zatímco česká strana se na počátku zaměřila na plochu vymezenou staveništem rodinných domů, britští kolegové se pokusili o komplexnější pohled na celé návrší. Posudme, jak byly naplněny jejich základní cíle, které měly sledovat: charakter a chronologii lokality, studium fenoménu záměrného deponování v době bronzové, opevňování zejména ve vztahu k dokladům symbolického deponování a poznání ekonomické základny pomocí plavení rostlinných zbytků, nakonec pak zasadit naleziště do tří úrovní kontextů a srovnat je se soudobými lokalitami podobného charakteru (*Harding 2000*, 293, 300).

V předložené práci následuje po místy kritickém úvodu (A. Harding, 13–17) stručný a přehledný popis terénních pozorování a poznatků z postupně odvíraných sond (A. Harding, 18–50). Za hranice ohroženého areálu zasáhla britská expedice geofyzikální prospekci a rovněž malou sondáží na temeni návrší. V sadu mezi staveništem a lomem byla pokusně položena menší sonda 35. Její cílené umístění mimo lineární a další struktury naznačené britským geofyzikálním průzkumem bylo důvodem, proč poskytla jen minimální množství archeologických nálezů a zahluobené objekty se v ní vůbec nevyskytly.

Ve střední části staveniště (sonda/plocha 12) byly položeny dvě sondy (dále S.) 12B a 12C, na něž navazovaly menší S.12B/C a S.12E. Dále k V byla ve svahu otevřena velká S.34 a nejniže na úpatí návrší S.27 a S.24. Stručný popis terénní situace je doplňován základními plány, jejichž detaily jsou postupně zvětšovány do většinou výstizných plánů odkrytých náleзовých situací. Doprovázejí je četné profily získané v jednotlivých řezech. Každá z podkapitol je zakončena krátkým komentářem k terénním pozorováním a pokusem o interpretaci. Barevná fotografická příloha zachytila ve výběru nejdůležitější zkoumané objekty a jejich výplň.

V prvním roce jsme britské kolegy přizvali k vybírání řezu 1 v nižší části naší S.19 v místech s dobře stratigraficky znatelným vztahem mezi příkopy H/G (fig. 2.47–48). Získali tak základní orientaci potřebnou k řešení a vzájemnému porovnání náleзовých situací v níže položených S.12B a S.27, kde se rovněž oba příkopy vyskytovaly. Výplň staršího příkopu G všude překrývala mírně šikmá vrstva světlého až bílého slínovce, na níž leželo nejmladší destruktivní spálené souvrství (fig. 2.48, 2.50, 2.53). V S.19 na jižním profilu obsahovalo sytě tmavou hlínu, která vyplňovala i příkop H, zatímco na sev. straně (blíže k záp. bráně) ji vystřídal žárem načervenalý prachovitý zásyp a kameny z rozvalené zdi původně umístěné za příkopem H. Byla založena na přírodním slínovcovém stupni ponechaném mezi příkopy G/H. Na něm byl zachycen stratigraficky starší shluk zvířecích kostí, který však neležel na dně mladého příkopu H, jak se uvádí v popisu náleзовých okolností (36, fig. 2.47, 2.49).

Za klíčovou můžeme považovat velkou plochu S.12, která poskytla důležité půdorysné a stratigrafické situace nejméně ze dvou náleзовých horizontů opevnění na Skalce. Nejstarší je malý příkop 612, zachycený v S.12B a 34 (příkop 4026; vnější kruhový příkop F). V S.12B byla zřejmě odkryta jeho mírně esovitě prohnutá větev na J zakončená obloukovitým závěrem (fig. 2.2). Bezprostřední okolí příkopu těžce poškodily novodobé zásahy, které značně ztížily orientaci v odkryté terénní situaci

(fig. 2.16). Dále k J byl stejný příkop zaznamenán již předtím v našem řezu 5 (viz S.12, obj. 55, S profil; *Vávra 2000*, fig. III.20). Na protilehlé straně řezu 5 již tak výrazný nebyl a jeho mělký průběh tu v podloží naznačovalo jen přerušení šterkové vrstvy (fig. 2.50; levá část horního profilu). V r. 2000 jsme potvrdili, že malý příkop F pokračoval v krátkém úseku i severně od řezu 5 a ještě později, po částečném odstranění hald, jsme sledovali jeho další průběh v úseku mezi sondami 12B–12C (S.12I, r. 2003). Za nejzávažnější poznatek britské expedice považují doložení nesoučasnosti užšího a místy přerušovaného kruhového příkopu F žlabem po palisádě (Palisade Trench 606). U stratigraficky mladšího žlabku bylo navíc v místě křížení (Trench C) zčásti podchyceno jeho zalomení (fig. 2.11, 2.16, 2.19–22). Možnosti interpretace, které tento stavební prvek nabízí, však nebyly autorem v této práci plně využity.

V rámci staveniště se pouze na dvou místech setkáváme s propálenou výplní mladšího příkopu H a za ním stejným zásypem pokrytou šikmou plošinou. Nažloutlé, oranžové, červené, místy až fialové přepálené sypké vrstvy dosedají na dno příkopu (S.19, S.12, S.12B; fig. 2.50, 2.52). Od sebe jsou vzdáleny přibližně 60 m a vyskytují se pouze v místech průchodů mohutným opevněním, které protínaly dvě brány (na SZ a Z). Jinde se vyskytují tmavě až tmavší hnědá souvrství (S.19, fig. 2.48; S.27, fig. 2.53). Výplně, které britská expedice odkryla a protнула v několika řezech, se odlišovaly i v množství lomových kamenů v zásypech.

Na úpatí svahu zachytil A. Harding v předpolí příkopu H (obj. 45A, S.12B, 12E) hluboké válcovité jámy, které byly pravidelně uspořádány do pásu ze tří řad (fig. 2.2, 2.55–57). Před nimi jsme později doložili existenci řady čtvrté, sestávající z menších kúlových jamek. Existenci další řady naznačil již A. Harding (49). Pro interpretaci nálezové situace je významná širší mezera kolmá k řadám z velkých sloupových jam. Od počátku ji vedoucí britského výzkumu považoval za cestu v bráně, podrobněji se však k otázce celkového tvaru severozáp. brány nevyjádřil. Její rekonstrukce tak čeká na nové vyhodnocení. Podklady nabízejí výše uvedené stavební prvky a další konstrukční detaily zjištěné v S.12B, publikací dostatečně zpřístupněné. Příkop H zde byl výrazně zúžen, žlab po palisádě 606 na jednom místě klešovitě zalomen. Dvě řady kúlových jamek za přerušením palisády pak naznačují průchod v hradbě (další pravidelně rozmístěné kúly pocházejí z tělesa hradby) a v ose brány byl nakonec přerušen i příkop E (severně od jámy N obj. 64; fig. 2.2, 2.11). Ve stejné linii jsme navíc v r. 1996 odkryli v příkopu H (S.12B) spálená těla dvou mužů (K51, K52) a v zásypu nad nimi zlomky přepálených lidských kostí (*Vávra 2004*).

Výše po svahu v S.12B britská expedice v příkopu E (obj. 64) rozlišila dvě velké jámy zapuštěné do téměř bílého slínovcového podloží. Jejich obsah je v publikaci jako jeden ze základních pramenů rozebírán téměř ve všech příspěvcích. Severní z nich (jámu N) se podařilo vybrat po pečlivě dokumentovaných mechanických vrstvách celou. Na dně měla výrazný stupeň (fig. 2.5, 2.8; tab. 2C). Obdobně tvarované dno jsme pozorovali ve stejném příkopu i ve velké jámě 2 (obj. 30; *Vávra 2000*, 22). Severní jáma obsahovala bohatý soubor sídlištní keramiky (stratigraficky uspořádaný výběr viz fig. 4.23), rozptýlené lidské a zvířecí kosti a další předměty spolu s ekofakty (fig. 2.8–10; tab. 2A–B). Ve spodních vrstvách ležely větší zlomky keramiky a část dna pokrývala vrstvička se spáleným obilím.

Jak je patrné zvláště z barevných fotografických příloh, četné lomové kameny se shlukovaly podle vnější stěny jámy, do níž se sesuly společně s již několikanásobně přemístěným slínovcem. Obsah jižní jámy (obj. 64) byl obdobný, na příčném profilu měla jáma téměř jednotnou výplň (fig. 2.7). Nálezové spektrum v ní rozšířily dva nepravidelně ležící dětské skelety (K41, K46). Jižně od nich jsme později ve stejné jámě odkryli torzo třetího, tentokrát dospělého jedince (K56, S.12F/B).

Ve spodní části S.12C se A. Harding setkal s identickými objekty a obdobným nálezovým prostředím. Příkop E protnul čtyřmi řezy (Trench A–D), před ním zachytil žlab po palisádě (2502). Menší a starší příkop F se mu zde nepodařilo rozlišit a sledoval jej až v nedaleké S.34, v níž se již obloukovitě odklonil od mladšího opevnění sestávajícího z příkopů H a E. Pod vnějším okrajem příkopu E byla odkryta torza několika lidských těl; jejich polohu a rozrušení autor vysvětluje opakovaným přehrabáváním a překopáváním výplně. Rozsáhlý a unikátní obsah jam však stále vyvolává diskusi o jejich funkci. V pojetí, které zastáváme společně s D. Šťastným, se jedná o pás různě hlubokých jam a nepravidelných prohlubní, v nichž byla především těžena hlína na násep nedaleké hradby,

umístěné mezi příkopy H a E (*Vávra – Šiastný 2000*). Z toho vyplývá i naše hypotéza o samovolném zaplňování jam materiálem z jejich okolí v průběhu zániku opevnění.

Třetí kapitola (51–52) pojednává o výsledcích prvního úspěšného geofyzikálního průzkumu uskutečněného jak na temeni návrší v sadu mezi staveništěm a velkým kamenolomem, tak v předpolí návrší na poli za Nouzovským potokem na SV od Skalky, kde byly registrovány dva rovnoběžné a přerušené příkopy (příkopy I a J).

Ve 4. kapitole (53–78) se A. Harding a R. Šumberová věnují přehledům a rozboru získaných nálezů pomocí četných grafů. V části věnované keramice je důležité srovnání obsahu mladého příkopu E (sev. jáma obj. 64) a výplně staršího příkopu F (příkop 612; fig. 4.23–24). Následující kapitola (79–84) souhrnně pojednává o datování, fázích a stratigrafií na velimské Skalce a zahraničním čtenářům přibližuje českou problematiku střední až mladší doby bronzové. Jsou zde rovněž předložena nová radiouhlíková data.

Další čtyři příspěvky se zaměřily na přírodovědecké zhodnocení osteologických nálezů a na poznatky, které pro paleobotaniku přineslo průběžné plavení výplní zkoumaných objektů. Získané zuhelnatělé makrozbytky zpracovala C. Palmerová (kap. 9; 137–143). Informace o lidských pozůstatcích Ch. Knüsel doplňuje poznámkami o zvířecí a lidské paleopatologii (85–89). Paleoekonomickou zprávu o rozboru zvířecích kostí sestavili A. K. Outram a S. Knightová (90–96). Všichni zúčastnění osteologové nakonec porovnávali nově získané soubory lidských a zvířecích kostí za pomoci integrovaného přístupu (97–136). Shrňme jejich závěry, které v interpretační rovině považují za nejvýstižnější. Na velimské Skalce došlo v nejmladším přechodném (mohylovo-lužickém) období k extrémně násilnému jednání. Severní jáma v obj. 64 je příkladem rozsáhlého rozčlenění lidských pozůstatků s vysokým zastoupením suchých fraktur. Nejedná se o pohřební místo, jedinci zemřeli za neočekávaných nebo neobvyklých okolností. Uložení lidských pozůstatků ve Velimi neukazuje na úmyslné jednání: nejsou pohřbeni stejným způsobem, vyskytují se v příkopech a jamách, jejich polohy nejsou normativní, stejně jako jejich zranění (nejedná se o oběti či o popravené). Autoři uvažují spíše o ozbrojeném konfliktu. Předpokládají, že mrtvá těla nebyla oblečena a neměla ozdoby. Nálezy, které ostatky doprovázejí, autoři vysvětlují jako neúmyslné uložení (depozity) vytvářející náhodné soubory neodnesených předmětů. Nepřítomnost standardního pohřebního ritu se shoduje s absencí standardního uložení pokladů (nevznikly úmyslně a plánovitě). Příkopy a systém jam posloužily k uložení lidských pozůstatků: fragmentace a rozčlenění většiny zbytků, náhodné umístění, zranění způsobená zbraněmi. Demografický profil ukazuje na živou populaci s vysokým podílem dětí a mladistvých, v případech dospělých se vyskytují jedinci všeho věku a pohlaví (analogie poskytují neolitické lokality Talheim a Schletz). Opevnění sestavené ze tří soustředných systémů (příkop + jámy, palisáda za vnějším příkopem) mělo ochránit před útokem. Rozvalení hradby předcházelo požár a násilné střetnutí, které způsobilo zánik opevněné osady.

Desátá kapitola (A. Harding, 144–153) je věnována interpretaci velimské Skalky a diskusi s přihlédnutím k soudobým lokalitám, jako jsou Blučina či Hradisko u Kroměříže ad. (např. Zauschwitz). Erudice evropského odborníka na dobu bronzovou tu naráží na protichůdné názory a přístupy jednotlivých autorů, z nichž jedni se přiklánějí ke kultovnímu a rituálnímu vysvětlení, druzí hledali jiná řešení. A. Harding zvažuje možnosti válečného konfliktu (tvar opevněného areálu, obrana a útok, otázka zbraní) ve snaze zaujmout pokud možno vyvážené a objektivní stanovisko při objasnění velimské problematiky. Předpokládá např., že analogie se současnou Blučinou jsou jen povrchní (rozdíly spatřuje v celé řadě detailů). Vnitřní příkopy nemají mít obrannou funkci, zatímco vnější příkopy obranný charakter mají. Celkově však situace na Skalce podle autora nese svědčí o skutečně obranné funkci chránící sídliště a jámy (případně byla velice zvláštní). Pro sídlištní aktivity neshledává ani indicie. Obsah severní jámy v obj. 64 se má nálezy kamenných mlýnků a spáleného obilí odlišovat od velkých jam zkoumaných po svahu výše českým týmem. Pro autorovo uvažování (a váhání) je pak příznačná poznámka, že ač je pravděpodobně nesprávně přesně rozlišovat funkci jam (sídlíštní × rituální), přesto je odůvodněné zdůraznit právě v tomto případě více sídlíštní obsah než jinde. Možnost existence těžních jam (hliníků) nezmiňuje, a tak jej nakonec zarážejí i obrovské přesuny hlíny, které sebou nesly velké požadavky na lidskou práci. Analýza lidských a zvířecích kostí doložila u mnoha jedinců čet-

ná předsmrtná zranění (autor vylučuje kanibalismus). Následovaly posmrtné procesy: pohybování s polorozpadlými těly, sběry lebek, rozrušení zcela rozpadlých těl a jejich opětovné vyzvednutí.

Předposlední, 11. kapitola (R. Šumberová, 154–157) předkládá stručný přehled nálezů mohylové a lužické kultury pouze v rámci dnešního kolínského okresu. Její pohled se odlišuje od předchozích statí větším zdůrazněním kultovního charakteru Skalky a naznačuje symbolické funkce krajiny ve zdejším polabském okrsku. Předpokládá, že velimské hradiště mohlo být při svém rozsahu, a zřejmě i značném ekonomickém významu centrem rituálních aktivit, a tato symbolická funkce snad v některých obdobích výrazně převažovala (případně další předpokládané funkce hradiště mohly přímo souviset s rituálními aktivitami). Mohla sloužit jako místo obřadu několika komunitám – lze se tak snad vyrovnat i s řídkým soudobým osídlením v okolí.

V podílu A. Hardinga na poznání velimské Skalky musíme předně ocenit jeho snahu o komplexní přístup k terénnímu výzkumu a pokus o důkladné zmapování rozsáhlých úseků skryté plochy. Bez jeho kolegiální pomoci by v daném čase naše síly na podrobnější podchycení jím sledovaných a prozkoumaných sond určitě nestačily. Týká se to rovněž použité geofyzikální prospekce (P. Howard) a plavení výplní objektů. Můžeme jen litovat, že uváděné množství získaných nálezů neodpovídá jejich prezentaci na kreslených tabulkách, které se omezují na typologický přehled.

V recenzované práci se setkáme s drobnými nepřesnostmi v popisu terénní situace, zvláště v částí věnované českému výzkumu, někdy vyplývajícími z nepochopení složitých a pro nově přichozí zřejmě nejednoznačných nálezových okolností či z jejich odlišného výkladu. Je záslužné a prospěšné, že se v ní mohly objevit i zásadně odlišné názory, zřetelné zvláště v závěrečných interpretacích. Oproti opatrným a korektním celkovým závěrům o událostech na rozhraní střední a mladší doby bronzové v českém středním Polabí přicházejí zúčastnění antropologové a osteologové na základě svých vlastních metod a analýz s tezí o válečném konfliktu, zatímco jinde je nabízen model kultovní krajiny a jejího propojení se Skalkou.

Jak se již stalo v případě velimského hradiště několikrát, i z této práce a jednotlivých příspěvků vyplývá rozpor ve vnímání stejných nálezových kontextů. Hodnotím ji kladně jako další pokus řešit danou problematiku opředanou množstvím novodobých mýtů, způsobených nedostatečným vyhodnocením nálezových okolností. Je rovněž odrazem současné metodiky vědecké práce a potíží s interpretací vycházející z výseku z rozsáhlé polohy. Výstupy z jednotlivých statí snad budou pro všechny zúčastněné podnětem k podrobnějšímu studiu získaných a ve své podstatě jedinečných pramenů. Jsou dobrým podkladem pro další pracovníky, kteří se danou problematikou zabývají a nejsou jim lhostejné osudy této zanikající lokality.

Miloš Vávra

Literatura

- Harding, A. F. 2000: Excavations on the west slope of Velim – Skalka, 1992–1995. In: *Hrala – Šumberová – Vávra 2000*, 293–302.
- Hrala, J. – Šumberová, R. – Vávra, M. 2000: Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia. With contributions by A. F. Harding, M. Dočkalová, M. Roblíčková, M. Gojda, A. Majer. Praha.
- Vávra, M. 2000: Archaeological features. In: *Hrala – Šumberová – Vávra 2000*, 13–40, 275–277.
- 2004: K otázce lidských „pohřbů“ na velimské Skalce. In: J. Bátora – V. Furmánek – L. Veliačik Hrsg., *Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Communicationes Instituti archaeologici Nitriensis Academiae scientiarum Slovacae* 6, Nitra, 341–352.
- Vávra, M. – Štátný, D. 2000: K výsledkům záchranných výzkumů ve Velimi, okr. Kolín. *Archeologie ve středních Čechách* 4, 85–95.

Przemysław Urbańczyk: Trudne początki Polski. Monografie FNP. Seria humanistyczna. Wrocław 2008. ISBN 978-83-229-2916-2. 418 str.

V polské historiografii posledních desetiletí nalezneme dva významné tituly s názvem *Początki Polski*: šestidílné Henryka Łowmiańskiego a kapesní Zofie Kurnatowské. První je monumentálním

vyličením vstupu Polska do dějin Evropy, vystavěným zejména na základě písemných pramenů, druhá chytře koncipovaná syntézou (především) svědectví archeologie ke stejným otázkám. Přes rozdílnou gramáž sdílejí obě knihy základní teoretický koncept pozvolného vývoje společenských forem od jednodušších ke složitějším, které ve 2. pol. 10. stol. ústí ve vznik piastovského státu. Varšavský archeolog Przemysław Urbańczyk zvolil pro svou novou knihu – jistě nikoliv náhodou – název stejný, předsadil však adjektivum, které lze číst různě. Nejde jen o příslib nového pohledu na stará témata. Řada závěrů vyslovených autorem pro polské raně středověké prostředí navíc přímo vybízí ke konfrontaci s děním v České kotlině: raný polský stát se zrodil v nevelkém časovém odstupu z velmi podobných civilizačních předpokladů jako stát český a jeho zkoumání je zatíženo podobnými ideologickými břemeny.

Čtyřsetstránková kniha volně navazuje na předcházející titul *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*, v níž se autor prostřednictvím aplikace modelů kulturní antropologie a sociální historie pokusil o obecné uchopení mechanismů vzniku a struktur raně středověkých států (*Urbańczyk 2000*). Tentokrát P. Urbańczyk slibuje knihu „konkrétnější, týkající se spíše samotného raného středověku, než způsobu myšlení o raném středověku“ (s. 13). Podobně jako u předchozího titulu nejde o monografii ve vlastním slova smyslu, ale o jakousi antologii třinácti samostatných, (většinou) již publikovaných a dále rozpracovaných či doplněných studií.

Naše představy o raném středověku jsou vytvářeny několika samostatnými obory. Jak jejich součinnost funguje a jak by fungovat měla? Kritický osten kapitol *Razem czy osobno? a Początki państw wczesnośredniowiecznych jako problem interdyscyplinary* směřuje především k dobře známé kvazi-interdisciplinarity, která prostřednictvím využití závěrů (či častěji pouhých hypotéz) spřízněné disciplíny verifikuje vlastní hypotézy a nazpátek je jako potvrzení vypůjčené domněnky prodává věřiteli. Riziko, že hypotéza souseda nekriticky ztuhne v potvrzený fakt, úměrně narůstá se snižující se znalostí jeho metodologie. Pro českého čtenáře, který se orientuje ve vztahu archeologie a historie, tedy nic nového. Jak z toho ale ven? Stežní najdeme jiné východisko než to, které nabízí autor (s. 22): znalosti metodiky příbuzných disciplín musejí být cíleně rozvíjeny především v rámci univerzitního studia. Mnoho optimismu tedy zřejmě není na místě, neboť většinu českých studentů archeologie je podle posledních prognóz třeba připravit spíše na kariéru odborníků v oboru výpočetní techniky.

Autorův epistemologický přístup k výzkumu formování raně středověkých států zřejmě nejlépe vystihuje konstatování: „Musíme se smířit s tím, že stav znalostí archeologie a stav zachování historických pramenů neumožňuje formulovat vlastní odvážnější teoretické koncepce“ (s. 27). Tím nemá být nijak umenšena role zainteresovaných oborů, jde o uchopení procesu jako celku (a propos, bylo by možné bezpečně identifikovat raný stát pouze na základě archeologických pramenů?). Jednoduché recepty nelze očekávat ani od kulturní antropologie, která již relativně dávno opustila unilineární představu vývoje společenských institucí, a nemůže tedy nabídnout jeden univerzální model. Bude to však zřejmě jen ona, kdo může do budoucna sehrát roli společného jazyka oproštěného od lokálně a chronologicky podmíněné terminologie. P. Urbańczyk přesto volí (stejně jako v předchozí knize) deduktivní cestu. Na počátku jeho poznávání stojí teoretický koncept, v podstatě jakási Middle Range Theory (aniž by ji tak autor nazýval), která je dostupnými prameny verifikována. Je věcí naturelu, zda takový přístup přijmeme, či nikoliv. O tom, že pozitivistická víra v induktivně budované poznání oproštěné od dobových ideologických vlivů, sociálních koncepcí, či obecně atmosféry *Zeitgeist* je pouhou iluzí, nás ale autor přesvědčí hned na několika místech knihy.

Vznik raných států ve střední Evropě nebyl historickou objektivací ducha národů v hegelovském pojetí, ani nevyhnutelným hospodářským stádiem v marxistickém smyslu. Byl výslednicí řady zcela konkrétních faktorů. O jejich základní konceptualizaci usiluje kapitola *Wczesne państwa w Europie środkowo-wschodniej i północnej*. V polské historiografické tradici je možno nalézt dvě protichůdné teorie vzniku států. První – v podstatě evolucionistická – věří v samočinný princip rozvoje sociálních forem od jednodušších ke složitějším (malý kmen – velký kmen – stát), druhý klade důraz konstitutivní roli elity, uzurpující si v jistém momentu podstatnou část moci, kterou se snaží dostupnými prostředky legitimizovat. Ve sporu, který prochází napříč sociálními vědami (srov. např. *Claessen – Skalník 1978*), se autor přiklání spíše k zastáncům „teorie konfliktu“.

Od 6. stol. ovládala velkou část kontinentu jednoduchá hmotná kultura, kterou spojujeme s rozšířením Slovanů. Mechanismy, které v krátkém čase zapříčinily unifikaci obrovských území, stále zůstávají jednou z největších historických záhad evropských dějin. V tradičně vyostřeném konfliktu mezi polskými autochtonisty a zastánci migrace důvodně zapojuje autor do hry obě varianty: Za současného stavu vědomostí jen obtížně posoudíme, zda na tom kterém území je změna kulturních vzorců *spíše* důsledkem rozsáhlé imigrace, nebo *spíše* dílem vědomé asimilace původně diferencovaných společenství. Jak poprvé upozornil *W. Pohl (1988)*, důležitou roli v šíření slovanské identity mohli sehrát Avari vstupující na evropskou scénu v 60. letech 6. století. V návaznosti na něj předkládá *P. Urbańczyk* obraz vzájemně výhodné avarsko-slovanské kooperace, odlišné od představy krutého panování kočovníků nad holubičímí zemědělci. Na druhou stranu ale avarsko-slovanské soužití opět prezentuje jako jakousi dvojjedinnou kulturu s vládnoucí kočovnickou složkou, která dokonce uvádí poddané rolníky do nových území, „propaguje“ jednoduchý mírumilovný způsob života a uměle brzdí proces sociální diferenciace a etablování „slovanských“ elit (srov. s. 48–51). Dosah trvalé avarské kontroly a vliv Avarů na podobu „slovanské“ kultury jako celku bych osobně nepřeceňoval. Účinnou „manifestací síly“ Avarů si lze dobře představit v rovinách západního Slovenska sousedících s kaganátem, již stěží ale na území bývalého východního Německa či Polska. Že by avarská moc blokovala stavbu hradišť až ve vzdáleném Velkopolsku či Mazovsku (s. 119), když první opevněné lokality (které lze velmi důvodně spojit s konstituující se slovanskou elitou) se paradoxně rodí v 8. stol. na blízké (a tedy nejsnáze kontrolovatelné) Moravě? Jak potom vysvětlit formování vrstvy slovanských knížat v 1. pol. 8. stol. v Korutansku, které popisuje *Conversio Bagoarium et Carantanorum*? Již jako starý romantický motiv vyznívá hypotéza o odebrání zbraní Slovanům, která je údajně podpořena nízkým zastoupením militárií v archeologickém materiálu. Zdůrazněme, že klíčovým náleзовým prostředím militárií jsou u většiny archeologických kultur hrobové celky. Z tohoto úhlu pohledu ztrácí Slované holubičí povahu přesně ve chvíli, kdy se mění pohřební zvyklosti z kremace na pohřbívání nespálených těl.

V další části následují nedlouhé chronologicky řazené „medailony“ jednotlivých raných států ve střední Evropě. Na jedné straně lze vnímat jako obohacení začlenění (u nás málo sledovaného) severského prostředí do diskuse, na druhé straně citelně chybí reflexe fundamentálních otázek, které v poslední době štěpí naši medievistiku: Existoval tedy specifický „středoevropský“ model státu? V čem se lišila struktura středoevropských útvarů od západoevropských? Sehrála Velká Morava pro Čechy, Polsko a Maďarsko roli iniciátora a zprostředkovatele takového (eventuálního) specifického řešení? Proč raný stát nevznikl u Polabských Slovanů? Alespoň základní pozornost by si jistě zasloužila i podobnost mezi výchozí doménou přemyslovské a piastovské expanze, jak ji dnes rekonstruuje archeologie.

Když před dvaceti lety *D. Třeštík (1988)* pohřbil teorii o rozdělení českého území před přemyslovským sjednocením mezi řadu kmenů, stvořenou *W. W. Tomkem* a dovedenou do dokonalosti *R. Turkem*, nenašel se vlastně nikdo, kdo by se ji pokusil resuscitovat. O to více může českého čtenáře při sledování polské historické produkce posledních let překvapovat, že teorie „polských kmenů“ nejenže doznala jen málo kritických metodických reflexí, ale počet rekonstruovaných kmenů dokonce neustále roste. Kapitola *Od „plemienia“ do państwa* tak bezpochyby představuje jeden z nejdůležitějších textů k tématu „etnicko-politického“ uspořádání slovanské části střední Evropy před vznikem států. Celá koncepce kmenového uspořádání stojí především na údajích tzv. Geografa bavorského, spisku vzniklého okolo poloviny 9. stol. v prostředí východofranského dvora, jehož úkolem byl popis situace severně od Dunaje. K jednoduchému výčtu etnonym je zde připojen počet záhadných *civitates*, pohybující se zpravidla v řádu desítek. Rafinovaně lokalizované kmeny však ani při nejlepší snaze nepokrývají celé území Polska, ale výrazně se koncentrují v jeho jižní části, což popouzí historiky a archeology k vytváření kmenů nových (především na základě archeologicky identifikovaných sídleních oblastí). Novotvary postupně petrifikují v historicky doložené pojmy. Celou touto snahou prochází představa rozčlenění Polska staršího raného středověku na „postupně, ale systematicky“ se vytvářející stabilní a jasně ohraničené kmenové organismy. Podobně jako v ČR či bývalé NDR (nově *Brather 2006*) však ani v Polsku archeologické prameny nemohou prokázat „mezikmenovou“

diverzifikaci kulturních vzorců. Jedná se tedy v podstatě o to, co bylo v Čechách nazváno „neetnickými kmeny“. Z těchto „prefabrikátů“ mělo být ve 2. pol. 10. stol. složeno piastovské Polsko.

Jakými organismy by ale vlastně ony kmeny měly být? První potíž spočívá v oblasti terminologické – tradiční pojem „kmen“ je pro svou nevyhraněnost zřejmě odsouzen do muzea kulturní antropologie. Můžeme-li na základě písemných pramenů přesto s nějakým vnitřním členěním slovanských společností počítat, co bylo stmelujícím faktorem vytvářejícím vědomí společné identity? Autor navrhuje dva základní modely: 1) centra kultu vázaná buď na krajinné dominanty, nebo na nejstarší hrady, 2) kolektivní identity vytvářela vrstva vzájemně si konkurujících „náčelníků“ budujících hrady, tedy lokální centra, kde shromažďují dobrovolně odevzdávané dávky. Jak první, tak druhý mechanismus však nevytváří stabilní, staletí trvající, ale naopak velmi těkavé útvary, jejichž ohraničení archeologickými prostředky je téměř vyloučeno.

Jakkoliv inspirativní je opětovný autorův odkaz na severskou historickou tradici, která nepropadla dědičnému hříchu štěpení Skandinávie na kmeny, v diskusi by bylo jistě vhodné reflektovat – ve srovnání s Polskem – podstatně lépe písemnými prameny osvětlenou oblast Polabských Slovanů, odkud jsou ony *gentes* jednoznačně doloženy (např. *Lübke 1997*). Načrtnutá koncepce předstátního Polska bez výraznějších teritoriálně-organizačních úvarů autora v dalším kroku vede k domněnce faktické absence vojenského odporu při rychlém piastovském ovládnutí území (s. 106). Lze však skutečně spolehlivě prokázat, že ke konstituování podobného útvaru jako ve Velkopolsku nedocházelo paralelně i jinde?

Navážme tematicky spřízněnou kapitolou *A to Polska właśnie*, která jako neotřelá, detektivně vystavěná pointa knihu uzavírá. P. Urbańczyk se zde pokouší nalézt odpověď na otázku, kde se vlastně vzal název *Polsko*. Domácí historiografie obvykle předpokládá, že jméno novému státu dal kmen *Polanů*, jehož domovem mělo být v předstátních dobách Velkopolsko, z něhož vzešli „státotvorní“ Piastovci. Potíž ale počívá v tom (jak již dříve upozornil J. Fried), že žádné *Polany* z raně středověkých písemných pramenů neznáme. Název Polska se (ve formě *cum Bolizlao palaniorum duce*) poprvé objevuje až v Canapariově legendě o sv. Vojtěchovi, sepsané někdy v rozmezí let 999–1001 v Římě. Všechny předchozí údaje hovoří neurčitě jen o panství Měška, Boleslava, případně o *civitas Schinesghe* (Hnězdo). Nové označení se však následně v rychlém sledu objevuje v několika říšských análech. V polském prostředí jej poprvé fixuje mince s nápisem *PRINCE[P]S POLONIE*, ražená Boleslavem Chrabrým. P. Urbańczyk ve svém starším textu (podobně jako J. Fried) spojil vznik jména s návštěvou Oty III. ve Hnězdně r. 1000 (srov. kap. *Zjazd Gnieźniński*), čímž měla být symbolicky stvrzena nová totožnost Boleslavova panství. V diskutované knize navrhuje autor řešení vlastně ne nepodobné teorii Florina Curty o rozšíření etnonyma *Slované* (naposl. *Curta 2008*): Název *Polsko* (bezpochyby slovanského původu) měl být v Římě „vymyšlen“ slovanským informátorem Jana Canaparia (snad Benediktem-Bogussou) proto, aby mohl legendista ve svém textu snáze odlišit polského Boleslava Chrabrého od českého Boleslava II. Neologismus měl pak po střední Evropě při své cestě rozšířit vášnivý propagátor kultu sv. Vojtěcha Bruno z Querfurtu. Poslední, kdo pod Brunonovým vlivem toto označení pro svou zemi přijal, byl r. 1007 či 1008 sám Boleslav Chrabrý.

Koncepce je důsledně vystavěna na chronologické sekvenci výskytu jména. Celý obrat však stojí a padá na absenci dokladu názvu *Polsko* před r. 1005 v Polsku samotném. Teprve poté totiž měla být podle rozboru S. Suchodolského (s odkazem na možné italské vlivy) ražena zmíněná mince Boleslava Chrabrého. I kdyby tomu tak však skutečně bylo, nedisponujeme ničím víc než argumentem *ex silentio*, který ještě automaticky neobnáší předchozí nepřítomnost choronymu v domácím prostředí, a tedy i jeho cizí původ. Absencí obecného označení *Polsko* pro stát prvních Piastovců před r. 1000 lze ale zřejmě pokládat za jednoznačnou.

Obrátíme-li ovšem pozornost do Čech (což autor činí málokdy), narazíme na překvapivě jinou situaci: cizí prameny nazývají obyvatele České kotliny od r. 805 důsledně Bohemany, aniž by (pravděpodobně) v rámci tohoto celku vydělovali nějaké menší útvary. Jistěže jde o označení odvozené od starého jména země; Tito Bohemané reprezentovaní knížaty jsou však jako celek schopni organizovat konkurenceschopné vojenské akce, odvádět tribut či přijmout křest, a to všechno před vznikem centrální přemyslovské vlády v 10. století. Byla strukturace společnosti předpiastovského „Polska“

(ve srovnání s Čechami) skutečně tak jednoduchá, jak autor v předchozí kapitole předpokládá? Do jaké míry je tento obraz pouze výsledkem nezájmu franských pisatelů o dění ve vzdálené oblasti *Sklavinie* východně od Odry? Myslím, že tyto otázky nelze opominout.

Jaká byla cesta *Od grodu do miasta*? Stejně jako česká, i polská medievistika od 70. let zvolna, ale zřejmě jednou provždy opouští představu cesty přímé, tedy strukturální a funkční kontinuity (jen na stále vyšší úrovni) mezi raně středověkými aglomeracemi a vrcholně středověkými městy, kladouce při definici rozhodující váhu na právní aspekty příslušných formací. Kapitola je poměrně obsáhlým pokusem o obecnou socioekonomickou charakteristiku jednotlivých „stádií“ opevněných útvarů v období 6./7.–13. stol. na území Polska. Pokud jde o interpretaci několika málo známých nevelkých opevnění nejstaršího horizontu (Szeligi, Hački), jsou hypoteticky spojovány s kolektivními akcemi symbolického významu (místa shromáždění, kultu...), při nichž kooperovaly větší pospolitosti. Druhá vrstva lokalit, které již lze oprávněně nazývat hrady, vzniká (oproti předpokladům starší literatury) podle dendrodat teprve po polovině 9. století. P. Urbańczyk ji vkládá do souvislosti s „hierarchizací lokálních společenství a vydělováním se politických elit zdůrazňujících svůj status a manifestujících nároky na vládu nad svými doménami skrze vytváření centrálních míst“. Budování raných hradů však nebylo „projevem autoritarismu, ale spíše politické solidarity. Hrad nebyl sídlem nenáviděného satrapy, ale spíše předmětem pýchy celé společnosti“ (s. 119). Centrální Urbańczykovu teorii vzájemně si konkurujících lokálních „náčelníků“ dobrovolně podporovaných společenstvím, které je deleguje a pro něž vytvářejí koncepci sounáležitosti je – podle mého názoru – třeba považovat za jedno z nejambicióznějších vysvětlení pohybu v předstátních společnostech (detailně *Urbańczyk 2000*). Proces formování státu je z tohoto pohledu vlastně ztrátou kontroly společenství nad svými „náčelníky“, kteří začínají systematicky budovat klientelistický systém a cíleně zpřetrhávají vazbu se starší tradicí. Přejod mezi „pozdním náčelnictvím a raným státem“ nicméně nemá povahu zlomu, nýbrž kontinuity.

Povšimněme si však v souvislosti se vznikem prvních hradů podstatné interpretační kontradikce otevírající se tímto mezi polským a německým bádáním: Zatímco P. Urbańczyk spojuje jejich vznik s formováním domácích elit umožněným vymizením avarské kontroly po r. 800, vynutila si podle německých badatelů stavbu podobných a obdobně datovaných útvarů v nedaleké Lužici primárně nikoliv vnitřní sociální stratifikace, ale především vnější ohrožení ze strany expanzivní saské politiky (srov. např. *Henning 1997; Brather 2006, 76*). Ve světle českých pramenů lze rovněž vyslovit pochybnost o tom, že vytvoření trvalé družiny je až piastovským „státotvorným“ vynálezem (s. 121). Jak uvádějí fuldské analý, čtrnáct českých knížat přišlo r. 845 (patrně) do Řezna *cum hominibus suis*. Podle stejného pramene se r. 857 stal terčem francké výpravy „po mnoho let odbojný“ hrad knížete (*dux*) Vistracha, který po něm zdědil jeho syn Slavita. Ten na něm (tedy lépe řečeno z něj) měl provozovat „tyranidu“. Přinejmenším tento hrad byl tedy rodovým dědičným majetkem (o podobném principu svědčí i „rodové“ pohřebiště na Staré Kouřimi) a „tyranida“ se jistě neobešla bez trvalé vojenské podpory. Řeč je tedy stále o míře suverenity a stability oněch předstátních „knížat“.

Raný středověk neznal fenomén hlavního města v dnešním slova smyslu, a pátrání po něm je tedy anachronickou marnou hrou. Tak by se dal stručně shrnout obsah kapitoly *Pierwsze stolice Piastów*, která kriticky shrnuje polské bádání nad tímto tématem. Hlavní adepti na statut piastovského hlavního města (tedy především Poznaň, Hnězdo, příp. Lednický ostrov) pravděpodobně plnily v raném středověku rozdílné, vzájemně se doplňující funkce. Decentralizovaná „vláda ze sedla“ měla své hospodářské, logistické, bezpečnostní i symbolické příčiny.

Každé pravidlo má však své výjimky. Jednou z nejvýraznějších je bezpochyby Praha, která roli středu země plní nepřetržitě již více než tisíciletí. V evropském kontextu je výjimečná i jednoznačná preference Pražského hradu jako místa posledního odpočinku většiny českých panovníků. Stěží se tedy lze s autorem shodnout na tom, že lze podobnou decentralizaci jako v Polsku – „ačkoliv ohraňčenou do menšího prostoru“ – sledovat i v rámci českého knížectví (s. 231). Klíčovou roli Prahy nijak nesnižuje ani poněkud stranou položený břevnovský klášter, a už vůbec ne „císařský trůn“, který měl (teprve) podle Dalimila po únosu Jitky ze svinibrodského kláštera vztyčit ve Staré Boleslavi Ota Bílý. Ota však nebyl císařem, jak Dalimil chybně opakuje po Kosmovi, ale pouhým nordgavským

vévodou, takže na císařském stolci nemohl sedět ani ve Staré Boleslavi, ani nikde jinde. Hlavní sídlo pražského biskupa budeme v raném středověku bezpochyby hledat na Pražském hradě, a nikoliv na Malé Straně, jak autor uvádí. Zdejší biskupský dvůr je poprvé zmíněn až k r. 1253 a jeho počátky, stejně jako předchozí vazba k biskupství, jsou problematické (Čiháková 1999, 23).

V průběhu přibližně dvou staletí – od poloviny 9. do poloviny 11. stol. – byl v širokém pásu severní Evropy sahajícím od Islandu a Britských ostrovů po Slezsko a východní Pobaltí do země uložen ohromný počet depozitů převážně stříbrných, často fragmentarizovaných mincí, šperků a polotovarů, pro něž se vžilo označení poklady zlomkového stříbra. Tyto depozity patří k pramenům ve stejné míře klíčovými jako enigmatickým. Především v kontrastu se západní a jižní polovinou Evropy (kam náleží i Čechy a Morava), odkud tento fenomén téměř neznáme, je bádání konfrontováno se dvěma otázkami, které dodnes nebyly (a zřejmě tedy už nebudou) jednoznačně a v úplnosti zodpovězeny: 1) jakou socioekonomickou úlohu vlastně (zlomkové) stříbro v raně středověké společnosti hrálo, 2) proč bylo v tak velké míře tezaurováno (a nevyzvednuto).

P. Urbańczyk si tento fenomén zvolil v rozsáhlé kapitole *Od magii k rynku* jako východisko pro úvahy o ekonomických mechanismech uvnitř raně středověkých předstátních společností. Vstupním axiómem je mu obdobné složení depozitů v celé oblasti jejich výskytu, z čehož vyvozuje, že jsou pozůstatkem podobného jednání v podobných politicko-hospodářských podmínkách. Na raně středověké Polsko je tedy podle autora např. možné v principu extrapolovat svědectví skandinávských písemných pramenů. Terčem autorových výhrad je tentokrát anachronický přenos principů současných tržních mechanismů do raného středověku, se kterým s bezproblémovou samozřejmostí operuje většina (nejen) polských archeologů a numismatiků. Autor zdůrazňuje vnitřní provázanost ekonomické, sociální a magické sféry. Hlavního hybatele směnných vztahů v předstátních společnostech nespátňuje v rozvinutých tržních principech, ale v mocenských ambicích elity, která si prostřednictvím obdarovávání exkluzivními předměty zajišťuje loajalitu a zvětšuje okruh svých přívrženců na úkor podobně postavených konkurentů (k možnému odrazu těchto principů v mýtickém vyprávění Galla Anonyma o Piastu a Popelovi viz kap. *Od Piasta do Mieszka*). V potřebě prestižních artefaktů shledává i rozhodující faktor vikinských nájezdů. Spíše proti přímočarému spojování vikinského fenoménu s centralizací moci ve Skandinávii však podle mého názoru hovoří neúčast králů samotných na loupeživých nájezdech (např. Barrett 2008, 679).

I Urbańczykovo umenšení role tradičně vyzdvihovaného obchodu ve prospěch redistribučních mechanismů a rozdělování kořisti a tributů je však podle mne poněkud nadsazené a v důsledku jdoucí proti mluvě známých pramenů. Autor se na prvním místě domnívá, že hospodářský potenciál Pobaltí neodpovídá množství nalezeného stříbra, a to je tedy zřejmě nutno považovat především za válečnou kořist či tribut (s. 150). V případě artefaktů ze západní Evropy to nelze vyloučit, nejvýraznější složku pokladů 9. a 10. stol. však tvoří arabské mince, kterých dnes ze severní Evropy známe přes 200 tisíc. Kontakt kalifátů se severem zprostředkovávaly především obchodní stanice v Povolží. Tyto mince jsou tedy jednoznačným svědectvím rozvinutého dálkového obchodu, který nutně předpokládá poskytování protihodnoty. Navíc není třeba pochybovat o tom, že Skandinávie měla co nabídnout (s lit. např. Sawyer 2002, 103–117). Do obchodních kontaktů muselo v 10. stol. ve velké míře vstupovat i diskutované Polsko, odkud pochází 26 tisíc arabských ražeb (Brather 1995/1996, 116, pozn. 287), v nichž budeme stěží spatřovat válečnou kořist. Hlavní otázkou však zůstává, k čemu obrovské množství stříbra ve společnostech – v nichž se centrální moc teprve rodila – sloužilo. Autor mu odebírá funkci všeobecného směnného ekvivalentu, sloužícího v každodenních transakcích, a vysunuje jej „na pohraničí naturálního hospodářství“. Do diskuse bohužel vůbec nebyl zahrnut klíčový fenomén obchodnicko-řemeslnických emporií. Krátce se o nich dozvídáme na jiném místě (s. 128), kde jsou jednoduše spojeny s iniciativou vůdců vikinských výprav. Vznik severských obchodních stanic však sahá podstatně hlouběji do minulosti a jejich autokratické ovládní je u většiny z nich přinejmenším v první fázi málo pravděpodobné (např. McCormick 2007, zejm. 44–46; Callmer 2007, 238–239), což zřejmě platí i pro polská obchodní centra v Pobaltí, jako byl Wolin nebo Štétin. O zacházení s cenným kovem jako se surovinou však svědčí především četné nálezy jemných vážek a závaží, které se před vznikem západoslovanských státních útvarů vyskytují nejen u center, ale i ve venkovském pro-

středí (Brachmann 1996). Význam stříbra jako směnného prostředku také nelze jednoduše anulovat poukazem na váhovou nejednotnost objevených závaží. Vždyť i v arabském, plně monetarizovaném světě se váhové jednotky odlišovaly místo od místa (Steuer 1987, 479; k jednoznačným dokladům váhových systémů v raně středověkých anglosaských zákonících, tedy z prostředí, odkud rovněž známe četné poklady zlomkového stříbra viz Kruse 2007). Z těchto důvodů nepokládám za příliš pravděpodobnou interpretaci fenoménu fragmentarizace mincovní i nemincovní složky pokladů primárně v intencích okázalého plýtvání či záměrného ničení předmětů (s. 164). Rozlámané stříbro a všudypřítomné jemné vážky jdou prostě až příliš dobře k sobě. Pokud jde o důvody teaurace pokladů, autor důvodně preferuje symbolické motivace na úkor ekonomických. Velká záhada příčiny zakopávání však zůstává. K navrženým alternativám lze snad připojit podnětný poukaz Z. Smetánky na partii v Sáze o Ynglinzích, která zmiňuje souvislost mezi zakopáváním pokladů a bohatstvím na onom světě (Smetánka 2003, 64).

Svémi ekonomickými úvahami se P. Urbańczyk řadí k dědicům Eseje o daru M. Mausse. Mám však pocit, že s vaničkou bylo poněkud vylito i dítě. Lze jistě plně souhlasit s tím, že k prosazení rozvinutého tržního systému postupujícího celou společnost došlo až podstatně později, o čemž mj. svědčí absence fenoménu pokladů zlomkového stříbra v českých zemích, kde lze stěží předpokládat diametrálně jednodušší směnné mechanismy než v raně středověkém Polsku. Z toho ovšem automaticky nevyplývá, že stříbro plnilo pouze či především neekonomické funkce a že v raně středověkém Pobaltí nekvetl čilý obchodní ruch.

Úvodní citát z textu anglické historičky Susan Reynolds – „nejlepší cestou kupředu není opakování starých modelů, ale formulování nových a výrazných hypotéz“ – se Przemysławu Urbańczykowi podařilo v nové knize naplnit téměř bezesbytku. Řada z jeho závěrů se díky tomu dnes v polském prostředí sotva setká s vřelým přijetím, ale lze se domnívat, že dříve nebo později alespoň část z nich přijata bude. Každý pokus o celistvé uchopení historické rozmanitosti nutně obětuje některá protimluvná fakta na oltář konzistence celku. *Trudne początki Polski* jsou originálním textem, kterému není nic svatého a při jehož četbě nás tedy napadají otázky, jež nás dosud nenapadly.

Ivo Štefan

Literatura

- Barrett, J. H. 2008: What caused the Viking Age?. *Antiquity* 82, 671–685.
- Brachmann, H. 1996: Märkte bei Nordwestslawen – Gedanken zu ihrer Struktur und Funktion auf der Grundlage neuerer archäologischer Befunde. In: Z. Kurnatowska ed., *Słowiańczyzna w Europie średniowiecznej 2*, Wrocław, 9–18.
- Brather, S. 1995/1996: Frühmittelalterliche Dirham-Schatzfunde in Europa. Probleme ihrer wirtschaftsgeschichtlichen Interpretation aus archäologischer Perspektive. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 23/24, 73–153.
- 2006: Jednorodność przybyszów czy zróżnicowanie regionów?. In: P. Urbańczyk ed., *Nie-Słowianie o początkach Słowian*, Poznań – Warszawa, 57–88.
- Callmer, J. 2007: Urbanization in Northern and Eastern Europe ca. AD 700–1100. In: J. Henning ed., *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium*. Vol. 1, Berlin – New York, 233–269.
- Claessen, H. – Skalnić, P. 1978: The Early State: Theories and Hypotheses. In: H. Claessen – P. Skalnić eds., *The Early State*, The Hague, 3–30.
- Curta, F. 2008: Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechům a Moravě). *Archeologické rozhledy* 60, 643–694.
- Čiháková, J. 1999: Malá Strana od pravěku do vrcholného středověku. In: *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha, 11–27.
- Henning, J. 1997: Ringwallburgen und Reiterkrieger. Zum Wandel der Militärstrategie im ostsächsisch-slawischen Raum an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert. In: *Military Studies in Medieval Europe. Papers of the „Medieval Europe Brugge 1997“ Conference*. Volume 11, Brugge, 21–31.
- Kruse, S. 2007: Trade and Exchange Across Frontiers. In: J. Graham-Campbell – G. Williams eds., *Silver Economy in the Viking Age*, Walnut Creek, California, 149–162.
- Lübke, Ch. 1997: Forms of Political Organization of the Polaban Slavs (until the 10th Century). In: P. Urbańczyk ed., *Origins of Central Europe*, Warsaw, 115–124.

- McCormick, M. 2007: Where do trading towns come from? Early medieval Venice and the northern emporia. In: J. Henning ed., *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium*. Vol. 1, Berlin – New York, 41–68.
- Pohl, W. 1988: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822*. München.
- Sawyer, B. & P. 2002: *Die Welt der Wikinger*. Berlin.
- Smetánka, Z. 2003: *Archeologické etudy. Osmnáct kapitol o poznávání středověku*. Praha.
- Steuer, H. 1987: *Gewichtsgeldwirtschaften im frühgeschichtlichen Europa*. In: *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa*. Teil IV, Göttingen, 405–528.
- Třešník, D. 1988: České kmeny (Historie a skutečnost jedné koncepce). In: *Studia mediaevalia Pragensia* 1, Praha, 129–143.
- Urbańczyk, P. 2000: *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*. Wrocław.

Georges Descœudres: Herrenhäuser aus Holz. Eine mittelalterliche Wohnbaugruppe in der Innerschweiz. *Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters* 34. Schweizerischer Burgenverein, Basel 2007. 180 str.

Nejen českému čtenáři zní takřka neuvěřitelně, že v centrálním Švýcarsku, v městečku Schwyz, byl ještě na přelomu 20. a 21. stol. obýván dřevěný dům vystavěný v r. 1176, přičemž jeho nejstarší konstrukce se dochovaly ve velkém rozsahu. Ovšem stejně těžko uvěřitelně působí i jeho současný osud: v r. 2001 byl rozebrán a stále není jisté, zda se dočká obnovy. A bohužel ve Švýcarsku není výjimkou, že takto starobylé dřevěné stavby jsou vážně ohroženy nebo v nedávné době zanikly. Dva o něco mladší domy („pouze“ z 1. pol. 14. stol.) v blízké vsi Steinen byly zbořeny v 90. letech 20. století. Některé objekty z 13.–14. stol. uchránila od zkázy proměna v „muzejní exponáty“ přístupné veřejnosti. Řada dalších dodnes slouží svému původnímu účelu a zatím jsou ušetřeny razantní adaptací. Jistotu, že tyto mimořádně cenné památky mohou být i v budoucnu využity jako předmět studia, ale poskytuje jedině jejich podrobná dokumentace, pokud možno v dobře využitelné podobě publikovaná.

Třebaže se švýcarské památkové péči mnohdy nedaří uchránit hodnotné objekty před demolicí či nešetrnou přestavbou, tím více se tamní stavebněhistorické bádání soustředí (ne ve všech kantonech stejnoměrně) na provádění operativních (záchranných) průzkumů, jejichž rozsah i kvalita vzbuzují obdiv. Nadto jsou běžně uskutečňeny v úzké součinnosti s archeologickým výzkumem. Výsledkem jsou zpravidla důkladné a poměrně brzké „materiálové“ studie uveřejňované v několika periodikách i jako samostatné monografie. Zdůrazněme, že v celoevropském kontextu (snad kromě situace ve Frankách a v Anglii) nemají odpovídající protějšek detailní poznatky o venkovských domech středověkého a raně novověkého stáří. Zásadní podíl na tomto úspěchu mají výzkumy realizované ve středním Švýcarsku (viz příspěvky v časopisech *Tugium* a *Mitteilungen des Historischen Vereins des Kanton Schwyz*). Jim je nejnověji věnována kniha, kterou G. Descœudres, profesor na univerzitě v Curychu (Kunsthistorisches Institut), z poloviny naplnil reprodukcemi neobyčejně důkladně provedených nákrešů a hutnými popisy osmi nejstarších roubených domů z kantonu Schwyz. Tím se publikace stala cennou pramenou edicí. Časové rozpětí prvotních stavebních fází prezentovaných objektů lze díky dendrodatům orámovat letopočty 1197 a 1341 (po jednom náleží do 12. a do 13. stol., zbylé do 14. věku). Druhá polovina knihy obsahuje souhrnné kapitoly o typologii domovních půdorysů, funkcích základních dispozičních částí, charakteristických konstrukčních rysech, povaze raně novověkých přestaveb a sociálním kontextu staveb. Předložené závěry patrně bude možné v budoucnu dále doplňovat, neboť počet dnes známých venkovských domů středověkého stáří není konečný. Teprve v r. 2006 byl rozpoznán jeden z nejpozoruhodnějších prezentovaných objektů – velice dobře dochovaný dům z r. 1307 ve vsi Steinen. Nutno podotknout, že ve středním Švýcarsku se výzkum dřevěné obytné architektury středověkého stáří neomezuje pouze na památky venkovského charakteru (např. na hradě Zug se v téměř autentickém stavu dochovala obytná místnost s celodřevěným pláštěm z r. 1355: *Boschetti-Maradi – Hofmann 2006*).

Ačkoli se v českých zemích pravděpodobně nepodaří nalézt „stojící“ venkovský dům z období před r. 1400, za připomenutí stojí nedávné objevy dvou staveb (resp. jejich roubených obytných místností), které propastný rozdíl vůči švýcarské situaci o něco umenšují. Jedná se o domy čp. 4 ve Vítějovicích na Prachaticku (*Škabrada 2004*) a čp. 2 v Sakách na Slánsku (*Anderle – Ježek – Zavřel 2000*), jež pocházejí z počátku 90. let 15. století. Datační jistotu poskytla dendrochronologie, jejíž začátky jsou v Čechách spojeny s objektem přináležejícím také do skupiny nejstarších venkovských domů. Tímto způsobem bylo v r. 1986 potvrzeno tušené mimořádné stáří obytné místnosti domu čp. 2 v Lucici na Klatovsku (1556; *Škabrada 1986; 1987*). Shodou okolností je rovněž s r. 1986 spojena první dendrochronologická datace středověkého domu venkovského charakteru ve středním Švýcarsku. Tehdy byla zjištěna doba výstavby domu zvaného Bethlehem v městečku Schwyz. Získané datum 1287 znamenalo velké překvapení, neboť objekt měl podle dřívějších představ pocházet až z 2. pol. 16. století. Podobnost mezi švýcarskými a českými počátky poznávání středověkých a raně novověkých venkovských památek určuje ještě jedna okolnost: v obou zemích byla v 80. letech 20. stol. napřena velká pozornost na plošné mapování historické vesnické zástavby, shodně nazývané jako inventarizace lidové architektury. Díky těmto rozsáhlým akcím se zásadně zmnožil počet známých starobylých venkovských staveb. Ve Švýcarsku tyto průzkumy kontinuálně a systematicky pokračují. Jejich úctyhodným výsledkem se stalo založení řady monografií *Die Bauernhäuser der Schweiz*, která v současnosti obnáší více než tři desítky svazků. Ne náhodou díl věnovaný kantonům Schwyz a Zug pochází z pera *B. Furrera (1994)*, s jehož jménem jsou neodmyslitelně spojeny první objevy nejstarších alpských dřevěných domů. Naproti tomu české výstupy jsou podstatně skromnější. Obsáhlá fotografická dokumentace se stručnými popisy se takřka bez publikačního využití nachází v archivech pracoviště Národního památkového ústavu. Přitom se bohužel až příliš často jedná o nenahraditelný pramen, neboť velká část zachycených staveb dnes neexistuje, nebo přetrvala v degradovaném stavu. Do literatury byly uvedeny pouze evidované objekty předbělohorského stáří. K jejich rozpoznání většinou došlo prostřednictvím nálezů pozdně gotických kamenických článků či sgrafitové výzdoby (např. *Škabrada – Dostál 1984; 1985*).

Doklady dochované středověké zástavby švýcarského venkova nejenže vzbuzují pozornost svým vročením, zajímavé jsou také z obecného hlediska: vypovídají o malé proměnlivosti stavební tradice horské oblasti. Dispozice, vnější i vnitřní vzezení domů a rovněž konstrukční detaily se jen málo odlišují od architektury raného novověku. Tato okolnost je již sama o sobě pozoruhodná, tím spíše, že se týká objektů, které se vyznačují poměrně složitým konstrukčním a prostorovým řešením. Dvou-podlažní roubené (z fošen sestavené) domy s masivní podezdívkou zaujímají čtvercový či lehce obdélný půdorys. Ten je dělen do dvou traktů, jejichž delší osy probíhají kolmo na hřeben střechy. Přední část (*Vorderhaus*) sestává ze dvou dílů – komor, jež přiléhají ke štítové straně orientované vůči veřejnému prostoru sídliště, v případě samot „hledící“ do horského údolí. Zadní část (*Hinterhaus*) slouží jako velká průchozí síň a kuchyně. Mohutné těleso otevřeného ohniště se nachází u štítové stěny (původní otopná zařízení většinou takřka beze zbytku zanikla, dobrou představu o jejich podobě poskytl nedávný archeologický výzkum domu z doby kolem r. 1540 ve vsi Oberägeri v kantonu Zug: *Muntwyl 2008*). Protilehlé vchody do domu jsou proraženy v okapových stěnách. Buď jen do jednoho, nebo do obou zadních rohů síně jsou vloženy další dvouetážové komory. Naproti tomu ústřední komunikační prostor není vertikálně předělen, a to ani v úrovni rozhraní s podstřeším. Půdorys budovy doplňují kryté pavlače umístěné na okapových stranách. Nevytápěné komory sloužily ke spaní početným členům domácnosti a jistě také ke skladovacím účelům. Zřejmě až v raném novověku byly některé z nich (v přední části) proměněny ve světnice.

Byť dispozice všech osmi domů, které prezentuje G. Descœudres, náleží jedné typologické skupině, vzájemně se značně odlišují jak celkovými rozměry, tak členěním zadního traktu. Úhrnné plošné výměry se pohybují od 48 do 107 m². Počet místností kolísá mezi 7 a 18. Komory v zadní části domu jsou buď stísněné, nebo naopak poměrně prostorné; v několika případech rozměry horní místnosti výrazně přesahují půdorysný rozsah spodní místnosti, což si vynutilo složitější konstrukční zajištění. V dispoziční a velikostní rozrůzněnosti se zřetelně odrážejí možnosti a nároky jednotlivých stavebníků. Již název knihy naznačuje, že autor domy spojuje s urozenými osobami. Takový předpo-

klad sice nelze vzhledem k nedostatku (do poč. 16. stol. absolutnímu) písemných pramenů s jistotou odůvodnit, minimálně u některých objektů se však jeví jako velmi pravděpodobný. Výše zmíněný dům zvaný Bethlehem (z r. 1287) v městečku Schwyz se nachází ve dvoře, s nímž v 16. stol. nakládali členové jednoho z nejváženějších rodů regionu. V pol. 16. stol. dům přestavěli, přičemž jednu z místností upravili jako reprezentativní sál vyzdobený nástěnnou malbou. V té době byly stěny obytných místností opatřeny deštěním. Na čtyřech nalezených, druhotně užitých prknech obložení se uplatňují vyryté erby význačných šlechtických rodů regionu, které dokládají přátelské vazby majitelů domu. V r. 1583 získal nemovitost představitel kraje (*Landammann*) Rudolf Redig, jehož syn ve dvoře zbudoval druhou obytnou stavbu – zámeček. A co je pozoruhodné: ačkoli je novostavba náročně architektonicky pojednána a z větší části kamenná, její půdorysné uspořádání věrně odpovídá dispozici domu zvaného Bethlehem, obdobné jsou i celkové rozměry obou objektů. Proto zřejmě nepochybíme, spojíme-li výstavbu původního celodřevěného domu z r. 1287 také s urozenou osobou. Přesto je v titulu knihy užitý výraz *Herrenhäuser* nutno vnímat jako až příliš zjednodušující, neboť některé z pojednávaných domů lze vzhledem k jejich nevelkým půdorysným rozměrům pokládat pravděpodobně za obydlí „řadových“ venkovanů.

Pozornost upoutá, že čtyři prezentované stavby byly minimálně jednou rozebrány a přemístěny. Podrobné ohledání nejstaršího domu zvaného Nideröst (z r. 1176) v městečku Schwyz dokonce přineslo doklady o asi dvou transferech. Podle bohatého souboru dendrodat lze předpokládat, že první se odehrál v r. 1270. Počet a umístění takto datovaných dřevěných prvků totiž nasvědčuje spíše rozebrání roubené konstrukce a jejímu doplnění než opravě stojícího domu. K druhému – tentokrát s jistotou doloženému – přemístění došlo někdy v 17. století. Důkaz o něm poskytl archeologický výzkum, jenž zachytil náleзовé situace ze 17. stol., porušené podezdívkou domu. Doklady o přemístění ostatních domů byly vesměs registrovány v průběhu demolice či nedávného rozebírání. Při této příležitosti mohly být blíže zkoumány konstrukční detaily, zejm. stykové plochy fošen roubených stěn, v nichž byly vyvrtány otvory pro hmoždinky. Z rozmístění (popř. nefunkčního umístění) těchto spojů lze usuzovat na vícenásobné sestavení roubené konstrukce. Předpoklad o transferu je také nasnadě, pokud jsou posloupně očíslovány fošny stěn, neboť při prvotní výstavbě roubeného domu není nutné jednotlivá dřeva takto označit. Mezi nejstaršími venkovskými stavbami ze středního Švýcarska takový příklad sice (zatím) neregistrujeme, známe však o něco mladší doklady z přelomu 15. a 16. stol. (např. *Boschetti-Maradi – Remy 2006*).

Fenomén „mobilních“ staveb se v poslední době těší zvýšené pozornosti (nedávno byl vydán specializovaný sborník: *Kaspar Bearb. 2007*). Dnes už není pochyb, že ve středověku i v novověku běžně docházelo k přemísťování dřevěných objektů. Bohatostí pramenného svědectví vyniká právě švýcarské prostředí, a to nejen co do počtu stavebních památek. Tamní písemnosti nejrůznější povahy uchovaly velké množství vrchnostenských nařízení (popř. zakazů), jež se týkaly přesunu dřevěných staveb (detailně *Descaudres 2002/2003*). Celá řada záznamů pochází i z jiných oblastí (souhrnně *Zimmermann 2007*). Pozoruhodné jsou zprávy o přemístění zástavby celých sídlišť. S transfery roubených objektů je nutno počítat i v rámci českých zemí. Na tento jev nedávno upozornil průzkum domu čp. 31 v Amalíně na Rakovnicku (*Hanzlíková – Veselý – Volfová 2006*). Součástí dnes už zaniklé stavby byl také polygonální roubený přístavek, jenž původně plnil zcela odlišný účel: jednalo se o jednu z obranných věží ochozů blízkého hradu Křivoklátu.

I když kniha o nejstarších alpských dřevěných domech může připomínat jakousi přehlídku kuriozit, jež široko daleko nemají paralely, nelze jí upřít velký význam při nadregionálně koncipovaném komparačním studiu. Dlouhodobě v podstatě neměnná stavební tradice horské země ani početné doklady transferů roubených stavení dnes už asi nepřekvapí, zajímavé jsou ale i jiné, stále ještě ne plně doceněné aspekty: švýcarské příklady názorně ukazují, jak neostří může být předěl mezi podobou obydlí různě sociálně situovaných osob venkovských komunit. Domy „řadových“ venkovanů a urozených osob jsme schopni odlišit pouze na základě jediného (bezpochyby dost vágního) kritéria: podle celkových půdorysných rozměrů. Málo zřetelné rozdíly přetrvávají i v pozdním středověku a v raném novověku. Od závěru 15. stol. se ve venkovské architektuře sice začínají ve velké míře uplatňovat slohové výzdobné prvky (zejm. v nástěnné malbě na průčelích i v interiérech domů:

např. *Boschetti-Maradi – Remy 2006; Descœudres 2004; Twerenbold 2004*), avšak posouzení jejich výtvarné kvality opět poskytuje jen nejistou oporu při snaze postihnout sociální statut konkrétních objednavatelů.

Jan Kypta

Literatura

- Anderle, J. – Ježek, M. – Zavřel, J. 2000:* Průzkum selské usedlosti čp. 2 v Sakách na Slánsku, Průzkumy památek VII/1, 43–67.
- Boschetti-Maradi, A. – Hofmann, T. 2006:* Der Bohlen-Ständerbau von 1355 auf der Burg Zug, Mittelalter – Moyen Age – Medioevo – Temp medieval, Zeitschrift für Schweizerischen Burgenvereins 11, 173–188.
- Boschetti-Maradi, A. – Remy, H. 2006:* Ein vorgefertigter Blockbau der Zeit um 1500? Das bemalte Haus Hauptstrasse 6 in Menzingen ZG, Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 63, 123–139.
- Descœudres, G. 2002/2003:* Von fahrenden Häusern und wanderndern Siedlungen. In: Georges-Bloch-Jahrbuch des Kunsthistorisches Institut der Universität Zürich 9/10, Zürich, 7–26.
- *2004:* Wohnen mit Blütenranken und Heiligenhelgen. Malerei auf Holzwänden in Lauerz, Schwyz und Steinen. In: M. Riek – M. Bamert Hrsg., Meisterwerke im Kanton Schwyz I. Von der Frühzeit bis zur Gegenreformation, Wabern – Bern, 146–151.
- Furrer, B. 1994:* Die Bauernhäuser der Kantone Schwyz und Zug. Die Bauernhäuser der Schweiz 21. Basel.
- Hanzlíková, M. – Veselý, J. – Volfová, E. 2006:* Dům čp. 31 v Křivoklátě – Amalíně, zvaný Laubovna. In: Dějiny staveb 2006, Plzeň 109–122.
- Kaspar, F. Bearb. 2007:* Bauten in Bewegung. Von der Wiederverwendung alter Hausgerüste, vom Verschieben und vom Handel mit gebrauchten Häusern, von geraubten Spolien, Kopien und wiederverwendeten Bauteilen. Mainz.
- Muntwyler, Ch. 2008:* Das Haus Hintergrueben in Oberägeri. Ein Blockbau aus der Zeit um 1540, Tugium 24, 113–139.
- Škabrada, J. 1986:* Základní rysy prostorové a konstrukční struktury domu zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách, Archaeologia historica 11, 395–407.
- *1987:* Poznámky k pokračujícímu průzkumu domu čp. 2 v Lučici (Ke vzniku středověkého domu s trojdílným půdorysem), Archaeologia historica 12, 203–213.
- *2004:* Zajímavosti roubené světnice a domu čp. 4 ve Vitějovicích u Prachatic. In: Dějiny staveb 2004, Plzeň, 159–164.
- Škabrada, J. – Dostál, P. 1984:* Pozdní gotika ve vesnických usedlostech na okrese Kladno. In: Urbes medii aevi investigationes archaeologicae, Praha, 113–148.
- *1985:* Pozdní gotika ve vesnických usedlostech na Sedlčansku, Archaeologia historica 10, 481–500.
- Twerenbold, M. 2004:* Frommes Leben und fremder Dienst. Die Malereien im Kernbau des Hauses Rathausstrasse 6/8 in Baar, Tugium 20, 119–128.
- Zimmermann, W. H. 2007:* Die mobile Immobilie. Zum traditionellen Wandern von Holzbauten in Europa und Nord-Amerika im 1. und 2. Jahrtausend n. Chr. In: *Kaspar Bearb. 2007*, 64–92.

M. V. Anikovič – V. V. Popov – N. I. Platonova: Paleolit Kostěnkovsko-Borščevskogo rajona v kontextě verchněho paleolita Jevropy. Trudy Kostěnkovsko-Borščevskoj archeologičeskoj ekspedicii. Vyp. 1. Ros. Inst. Ist. Mat. Kult. Akad. nauk – Izd. Něstor-Istorija, *Sankt-Petěrburg* 2008. 302 str.

V letech 2005–2007 vyšly čtyři svazky (2.–5.) této řady, opožděné vydání prvního svazku M. V. Anikovič jako odpovědný redaktor stručně vysvětluje. V úvodu je představen mikroregion ležící na pravém břehu Donu 35 km jižně od Voroněže, v němž se na pruhu 4 km dlouhém a max. 100 m širokém nachází 21 lokalit převážně s více kulturními vrstvami v Kostěnkách a 5 v Borščevu. Je však vyslovena obava, aby se v dnešní době i tu neobjevil někdo, kdo skoupí půdu a postaví zde cokoliv, čímž by byl tento, ve světovém měřítku mimořádný prostor nenávratně zničen.

V první kapitole je shrnuta historie výzkumu paleolitu. Nejstarší písemná zmínka o obci Kostěnsk pochází z r. 1629 a není asi pochyb o tom, že název pochází od velkých kostí, jež se tu odedávna nacházely. Kvůli nim navštívil v r. 1769 místo přírodovědec S.-G. Gmelin (1745–1774), jenž zde provedl první výkop, mamutí zbytky skutečně našel a současně zaznamenal pověst o „velkém podzemním čířmohém zvířeti“.

V r. 1879 započaly skutečné archeologické výzkumy v Kostěnkách. Prováděl je zoolog, archeolog a etnograf I. S. Poljakov (1845–1887), který objevil dnešní lokalitu Kostěnkí 1 – Poljakova a sondařoval ještě na dalších třech místech v Pokrovském logu. Nalezl kamennou industrii spolu s mamutími kostmi, takže nepochyboval o jejich současné existenci a ani o tom, že mamuti byli lidmi loveni. V r. 1905 zkoumal archeolog A. A. Spicyn (1858–1931) raně středověké hradiště u Borščeva a při tom objevil paleolitickou lokalitu Borščevo 1. V r. 1915 kopal v Kostěnkách významný polský paleolitik S. A. Krukowski.

Ve 20. letech nastoupila v Kostěnkách nová generace badatelů – specialistů na paleolit: S. N. Zamjatnin (1899–1958) a P. P. Jefimenko (1884–1969). Zejména Jefimenko proslul nejen rozsáhlými výzkumy v lokalitě Kostěnkí 1, kde odkryl první sídelní struktury, ale také svou teorií „stadiálního vývoje paleolitu“, v níž bez ohledu na stratigrafii rozeznával „aurignacko-solutrénské údobí“, „madlenské údobí“ a „azilské údobí“. Toto paradigma ovládlo na několik desetiletí sovětskou paleolitickou vědu.

Dva Jefimenkovi žáci, P. I. Boriskovskij (1911–1991) a A. N. Rogačov (1912–1984), pokračovali ve výzkumech různých lokalit v Kostěnkách,

příčemž Boriskovskij hájil „stadiální“ tezi, kdežto Rogačov, spolupracující s geology, předložil v r. 1957 první reálné chronologické schéma kostěnkovsko-borščevských lokalit, opírající se o stratigrafický sled kulturních vrstev.

V r. 1951 započal Rogačov s výzkumem lokality Kostěnkí 11 (Anosovka II), kde objevil ve vrstvě 1a sídelní objekt z velkých mamutích kostí, nad nímž je dnes vybudována moderní muzejní budova. V l. 1970–1990 řídil archeologickou expedici Rogačovův žák N. D. Praslov (1937–2009). V současnosti pracují v regionu dvě expedice, vedené rovněž Rogačovými žáky A. A. Sinicynem a M. V. Anikovičem, v Borščevu pak jejich pobočka vedená S. N. Lisicynem.

V druhé kapitole jsou shrnuty základní rysy stratigrafie, chronologie a přírodního prostředí. Paleolitické lokality leží na první, nejnižší terase Donu i na druhé, vyšší terase. Stěžejním prvkem všech profilů na druhé terase jsou dvě polohy tmavých humózních hlín, vzájemně oddělené více či méně mocnou vrstvou vulkanického popele, které na první terase chybějí. Rogačovova chronologie spočívala v tom, že vytvořil čtyři skupiny industrie podle toho, zda pocházejí ze spodní, nebo ze svrchní humózní polohy, ze sprašovitých sedimentů v jejich nadloží a z podobných sedimentů na nižší terase. Později byla rozlišena slabá tzv. gmelinská půda, dělicí sprašovité sedimenty na první a druhé terase. Nejnověji byla zjištěna také industrie z poloh vulkanického popele. Dnes, zejména díky spolupráci s americkými ústavy, je k dispozici 230 dat získaných různými metodami a tefra je identifikována jako produkt erupce „Campanian Ignimbrite Y5“ v Itálii, datované mezi 41 a 38 ka. Byl také identifikován reverzní paleomagnetický výkyv Lachamp/Kargapolovo ~ 42 ka.

Původní čtyři chronologické skupiny byly na návrh M. V. Anikoviče rozšířeny takto: Ve skupinách I a II pro spodní a svrchní humózní polohu rozlišuje industrie uložené na bázi, ve středu a na vrchu (IA, B, CD; IIA, B, C), pro industrie spojené s tefrou vytváří skupinu I/II, ve skupině III pak rozlišuje industrie mezi humózní polohou a gmelinskou půdou, v půdě a v sedimentu nad ní (IIIA, B, C).

Třetí kapitola se zabývá metodologickými otázkami. Autoři vyzdvihují Rogačovovy zásluhy a nazývají jeho metodu „konkrétně-historický přístup“, definují pojmy „archeologická kultura“, „techno-komplex“ a „historicko-kulturní oblast“.

Ve čtvrté kapitole jsou pojednány lokality z nejstarší fáze tamního mladého paleolitu. V posledních letech jsou intenzivně zkoumány dvě vícevrstevné lokality Kostěnkí 12 – Volkovskaja (Anikovič)

a Kostěnky 14 – Markina gora (Sinicyn), které poskytl překvapivě vysoká data okolo 40 ka pro počátek mladého paleolitu. Stejně překvapivé je, že se velmi časně objevují typologicky odlišné industrie více či méně současně (na podkladě stratigrafické pozice či ve světle radiometrických dat) na tomto v podstatě malém území. Tzv. „přechodní industrie“ nazývají autoři „symbiotickými“. Nejstarší doklad lidské přítomnosti v Kostěnkách představují dva artefakty z bazální fosilní půdy V lokality 12 Volkovskaja, datované ~ 45 ka (v podloží byla získána data ~52 ka), u nichž nelze rozhodnout, zda se jedná o prvý doklad středního paleolitu v regionu. Z následující vrstvy 12/IV pochází 72 artefaktů, mezi nimi několik drasadel, jednopodstavové a diskoidní jádro a dva bifacálně opracované kusy. OSL data sedimentu mezi vrstvami V a IV činila 50–43 ka.

Ve vrstvě III Kostěnek 12 se objevuje první pevně vymezená kultura – kostěnkovsko-strelecká – s listovitými hroty, často trojúhelníkovitými, s rovnou nebo vykrojenou bází. Ojedinele se vyskytl 18 cm velký list s výrazným řapem. Eponymní je lokalita Kostěnky 6 – Streleckaja. Vrstva 12/III je datována mezi 40 a 36 ka. Strelecká kultura se vyvíjí po delší dobu, je rozšířená i mimo oblast Kostěnek a za její pozdní fázi je považován Sungir (na SV od Moskvy) z údobí 28–23 ka. Poprvé byla zastižena ve vrstvě V Kostěnek 1. V industrii jsou zastoupeny středopaleolitické typy, její původ je uvažován v krymském micoquieniu.

Další kulturou se směsí archaických i vyvinutých kamenných typů, s kostěnými nástroji a pohřby je gorodcovská (podle Kostěnek 15 – Gorodcovskaja). Z kostěných předmětů jsou zajímavé dosti velké lžícovité či lopatkovité nástroje s výraznou rukojetí. Hroby byly nalezeny v Gorodcovské, ve vrstvě I Kostěnek 12 a pod vrstvou III Kostěnek 14. Dosavadní data ukazují na stáří 28–26 ka. Mimo Kostěnky je k této kultuře řazena lokalita Míra na Dněpru.

Nejstarší čistě mladopaleolitická industrie bez archaických prvků z polohy ohnišť vrstvy IVb v Kostěnkách 14 poskytla radiokarbonová data mezi 37 000 a 35 000 BP, OSL data vrstvy IVb/1 jsou ~ 47 ka. Podle názoru autorů je tato industrie starší než 40 ka, byla by to tedy nejstarší pokročilá (sapientní) industrie, asi starší než aurignacien ve střední a západní Evropě.

Poněkud mladší je spicynská kultura (podle Kostěnek 17 – Spicynskaja) ve vrstvách 17/II a 12/II stáří kolem 32 000 BP. Je to čistě čepelovitá industrie bez plošně opracovaných artefaktů s několika jmeně retušovanými mikročepelkami. Autoři ji řadí do tzv. „aurignacoidního technokomplexu“ na pod-

kladě bilaterálně retušovaných, snad trochu silnějších škrabadel, která rozhodně nejsou skutečná kýlovitá škrabadla. Domnívám se, že o souvislosti s aurignacienem nelze u těchto obou industrií hovořit. Spicynská kultura představuje spíše svérázný, lokální, poměrně časný mladý paleolit.

Za první projev gravetoidního technokomplexu je možno podle autorů považovat telmanskou kulturu (podle Kostěnek 8 – Telmanskaja, pojmenované po německém meziválečném komunistovi Ernstu Thälmannovi). Stáří vrstvy K 8/II činí asi 24–23 000 BP; jedno z dat bylo získáno ze spálené kosti lidské lebky. Kamenná industrie obsahuje níže retušované i otupené čepelky, mnoho rozmanitých rydel, méně čepelových škrabadel, vyobrazena jsou dvě skutečně kýlovitá škrabadla, neobvyklé jsou čepelky s bilaterálními vruby i vrtáky. Rozmanité jsou i nástroje z mamutoviny a kostí, přívěsky a výzdoba paralelními rýhami. O vztazích a analogiích této kultury panují zřejmě rozdílné názory, analogie jsou hledány až v západním Středomoří.

Pátá kapitola nese název „Aurignackij epizod“ v paleolitě kostěnkovsko-borščevskogo rajona. Zpravidla bývá za aurignacien považována jen industrie z vrstvy Kostěnek 1/III o stáří 26–25 000 let, v níž byl také odkryt až na nepatrné zbytky zcela rozrušený pohřeb v jámě. Industrie vykazují aurignacoidní prvky, mezi nimiž je mimořádná asi 20 cm dlouhá masivní bilaterálně silně retušovaná čepel a obsahuje kostěné výrobky i ozdoby s výzdobou jednoduchých rýh. Také u této industrie se uvažuje o dalekých kontaktech do záp. Evropy a na Krym. Aurignacoidnímu technokomplexu je přiřazen tzv. „horizontu v popelu“ Kostěnek 14 – Markiny Gory s větším počtem mikročepelky typu Dufour a jedním datem kolem 32 000 BP i vrstva II Kostěnek 1.

Nový typ industrie – anosovsko-telmanská kultura – (Telmanskaja leží v Anosovském logu) se objevuje v horní vrstvě I Kostěnek 8, je rovněž počítán k aurignacoidnímu TK. Datována je 23–22 000 BP. Výrazným prvkem jsou listovité hroty oboustranně, často ale jen parciálně plošně opracované, někdy s náznakem řapu či vrubu. Mezi škrabady se vyskytují kýlovité tvary. Tato industrie je velmi populární i v zahraničí a bývá některými autory spojována s industriemi typu Jerzmanowice – Ranis. S touto tezí autoři publikace nesoouhlasí a svůj názor opírají zejména o chronologické argumenty. Řadí k ní ovšem industrii z vrstvy III Kostěnek 11 (Anosovka 2), z níž je vyobrazen trojúhelníkovitý listovitý hrot s konkávní bází, nesporně streleckého typu.

Jako závěrečná fáze „aurignacoidního“ komplexu je představena industrie ze svrchní vrstvy I Kostěnek 4 – Alexandrovskaja, odkud pocházejí dvě

data ~ 23 000 BP, a to z místa, kde nebyly rozlišeny vrstvy I a II. V bohatých nálezech (~ 16 tis. ks) je 1700 nástrojů, z toho 8 bifaciálně opracovaných. Mimořádné jsou asi 18 cm dl. úzký listovitý hrot a malý hrot s vrubem, rovněž oboustranně opracovaný. Značný je počet otupených mikročepelky, za (jediný) aurignacoidní prvek jsou považovány silně retušované čepelky. Běžná čepelová škrabadla i rydla. Kostěná industrie je dosti bohatá, poprvé tu vystupuje skutečné umění: zvířecí figurky vyřezané ze slínovce. Odkryty byly dva okrouhlé sídelní objekty.

Do gravettoidního technokomplexu je počítána spodní vrstva II z Kostěnek 4 s půdorysem 34 m (!) dlouhého sídelního objektu. Nepočtená kolekce industrie obsahuje otupené čepelky, gravettské hroty i pilky, poměrně velký počet dlátek (*écailles*), a několik provrtaných zoubků lišky a ulit. Rovněž z polohy Kostěnk 9 – Birjučij log pocházejí otupené čepelky, gravettské hroty, jeden dorzálně plošně opracovaný hrot a jedna zvířecí hlavička ze slínovce. Svrchní vrstva I z Borščeva 5, lokality objevené teprve v 90. letech, poskytla kolekci artefaktů s otupenými čepelkami často ventrálně na jednom konci retušovanými, silně retušovanými čepelovými hroty, škrabadly i rydly. V závěrečné stati této kapitoly uvažují autoři o východoevropském kontextu této „aurignacké epizody“.

Pátá kapitola (Kostěnkovo-borščevský rajon jako součást dněpro-donské kulturně-historické oblasti lovců mamutů) se týká také střední Evropy. Svrchní vrstva I z Kostěnek 1 je totiž (i podle některých středoevropských badatelů) klasifikována jako willendorfsko-kostěnkovská kultura, jejíž původ je hledán ve střední Evropě. Úvodní stať, dotýkající se také pavlovienu, by mohla být, domnívám se, podnětem k diskusi.

Výzkumy P. P. Jefimenka v letech 1934–1936 vzbudily velkou pozornost objevem sídelních struktur, kostěných výrobků i ženských figurek z mamutoviny. Poválečné výzkumy A. N. Rogačova a N. D. Praslova přinesly podobné výsledky a z posledních výzkumů Praslovových pochází také keramika (asi 400 více či méně beztvárných hrudek). K téže kultuře jsou řazeny Kostěnk 13 – Kelsijevská, Kostěnk 18 – Chvojkovská a vrstva I z Kostěnek 14 – Markiny Gory. Radiokarbonových dat z K 1/I je více než 40, většina se pohybuje mezi 24 000 a 22 000 let BP, sahají však až k 16 000 letům BP. Také v K 18 kolísají mezi 18 a 21 tis. a v K 14/I mezi 19 a 23 tis. let. Do okruhu této kultury patří celá řada známých nalezišť kamenných i kostěných industrií a uměleckých děl: na horním Donu Gagarino, na Desně Avdějevo a Chotylevo 2, na Soži Berdyž a posledně objevený Zarajsk na ře-

ce Oka nejdále na SV. Svým stářím se pohybují všechny v rozmezí dat z Kostěnek.

Podle názoru autorů nepřišli „migranti ze střední Evropy do liduprázdné krajiny“, neboť okolo 22–21 tis. lety BP existovala v Kostěnkách další gravettoidní kultura anosovsko-gmelinská v lokalitách Kostěnk 11/II (Anosovka 2), 21/III – Gmelinskaja a 5/III – Svjatoj log. Kamenný inventář K 11/II obsahuje okolo 40 % otupených čepelí až 5,5 cm dlouhých, mnoho rydel i distálně retušovaných čepelí a ojedinele plošně opracované listovité hroty a škrabadla. Několik zvířecích figurek ze slínovce. Kostěných předmětů málo. V K 21/III je kamenný soubor poněkud chudší, jsou však dochovány projevy umění jednak v podobě svazků paralelních rýh na kostech a kouscích krevle, jednak v podobě schematicizované rytiny cervida na páskovcové plotěnce. Z tzv. „jižního komplexu“ téže vrstvy je pak několik vrubových hrotů a jeden (vyobrazený) řapový.

Sedmá kapitola je věnována pozdní fázi mladěho paleolitu tvořené zamjatinskou kulturou mladší než 20 tis. let. Patří k ní také K 11/Ia (Anosovka 2) s obytnou strukturou z mamutích kostí anosovskomezinského typu. V kamenném inventáři jsou nejhojnější dlátka, na druhém místě retušované mikročepelky, pak škrabadla, rydla a retušované čepelky. Lokalita Kostěnk 2 – Zamjatinskaja poskytla rozrušený pohřeb sedícího muže v jakémsi komplexu mamutích kostí. Převažují opět dlátka, objevují se obloukovitě retušované nožíky, různá rydla a škrabadla. Ojedinelé kostěné nástroje. Podobné soubory byly získány z Kostěnek 3 – Glinišče a z K 19 – Valukinskij. Ještě jinou tradici vidí autoři v industrii z Borščeva I o stáří 17–15 tis. let. Kromě rydel a silně retušovaných škrabadel jsou zastoupeny vrubové hroty. Uvažují o přiřazení k mezinské kultuře.

Samostatnou kapitolu 8 věnují autoři otázce Borščeva 2, kde je asi dokumentován vývoj jedné kultury ve třech vrstvách, datovaných v rozmezí 14–9 tis. let. Kromě rydel a čepelových škrabadel se objevují krátká úštěpová škrabadla a obloukovitě retušované nožíky, charakteristické pro pozdní paleolit.

Závěr, obsahující podle mého názoru některé diskutabilní teze, je přeložen také do angličtiny. Připojeny jsou historická první publikace o Kostěnkách od I. S. Poljakova, rozsáhlá tabulka dat, stať o magnetickém a paleomagnetickém charakteru tamních sedimentů od G. A. Pospělovové, soupis fauny od M. V. Sablina a soupis literatury.

Region Kostěnek a Borščeva představuje zcela mimořádný fenomén v evropském mladěm paleolitu jednak vysokými daty dokládajícími snad nejstarší sapientní kultury na kontinentu, jednak rozmanitostí

zčásti jistě autochtonních (?) a paralelně existujících kultur, a konečně stabilitou osídlení tak malého území a jednotlivých jeho míst.

kv

Elżbieta Dąbrowska: Groby, relikvie i insygnia. Studia z dziejów mentalności średniowiecznej. Warszawa 2008. ISBN 978-83-89499-32-5. 354 str.

Publikaci tvoří soubor prací E. Dąbrowské z let 1987–2004 věnovaných především pohřebním zvykům duchovenstva ve středověku, a to v období od 10. do 13. stol. s přesahy jak do doby merovejské a karolinské, tak směrem do novověku. Některé příspěvky publikované původně v západoevropských jazycích jsou v tomto sborníku poprvé otištěné v polském překladu. Obsahovou šíří autorčiných zájmů nejlépe odrážejí názvy jednotlivých bloků: 1. Hroby, 2. Relikvie, 3. Insygnie.

V prvním z bloků se podrobněji zastavme u studií dotýkajících se pohřebních rituálů různých skupin duchovenstva. *Średniowieczny ceremonial pogrzebowy wyższego duchowieństwa polskiego. Studium archeologiczno-historyczne*, 13–38. Autorka shrnuje písemné i vybrané archeologické prameny k liturgii pohřbů vyššího kléru. Upozorňuje na to, že i když se podle Liber ordinum ze 6.–7. stol. nařizovalo zavinití mrtvého do plátna, jednoznačně převažujícím se v latinské Evropě stal úzus uložení biskupa v pontifikálním šatu, jak uvádí mj. Ordo defunctorum Berlínského sakramentáře z 8. století. Tento úzus se ostatně odráží i v dalších více než 20 sakramentářích, misálech a klášterních *constitutiones* 10.–14. století. V rámci přehledu hrobů vyššího kléru na polském území do r. 1387 je sledován poměr hrobů přiřaditelných konkrétním osobám a hrobů anonymních, ovšem s charakteristickými insygnii (k tomu též *Zoll-Adamikowa 1991*, 109–136; *1997*, 73–86). Známý jsou jak prosté hroby v zemi, tak hroby s dřevěnými konstrukcemi či rakvemi a rovněž kamenné hrobky. K rozšíření cihlových hrobek/krypt došlo až od 14. století. Z přibližně 30 hrobů je dosud známo 15 berel, 12 prstenů a 1 mitra (z Hnězdna). Připomeňme, že z hrobů pražských biskupů uložených v katedrále sv. Víta pocházejí fragmenty 4 miter. Přenášení ostatků pražských biskupů a znovutevření jejich hrobů se naopak podepsalo na tom, že se nedochovaly prsteny, a až na ojedinělé zlomky dřev ani biskupské berly (blíže *Bravermanová 2005*, 122–125). E. Dąbrowska věnuje pozornost i dalším nálezům, které jsou často považovány za atributy duchovního stavu, tj. jednak kalichům a patenám, jednak křížkům. Upozorňuje přitom na jejich širší konotace a přesahy i do dalších sociálních prostředí,

uvádí např. konkrétní příklady těchto nálezů v hrobech panovníků. *Ceremoniał pogrzebu opata i opatki w średniowiecznej Europie łacińskiej*, 73–86. Z latinské Evropy je z 9. až 14. stol. známo ca 400 archeologicky odkrytých hrobů opatů a abatyší, přičemž hroby abatyší tvoří pouze 10 %. Tyto hroby, obdobně jako hroby biskupů, obsahují tkaniny protkávané zlatem, koženou obuv a berly. Nenajdeme v nich naopak kalichy, pateny, ani prsteny. Od konce 13. stol. sílila tendence k imitacím a náhradě berel s výzdobou z drahých kovů a polodrahokamů jednoduššími exempláři vyrobenými pro pohřební účely. Důležité je upozornění na nikoliv vzácné případy pohřbů biskupů v kláštorech a v důsledku toho na nezbytnou opatrnost při přiřazování hrobů s insygnii, které nelze automaticky spojovat s představenými klášterů. *Ceremoniał pogrzebowy zgromadzeń mnisczych w Kościele łacińskim i jego związki z chrześcijańskim Schodem*, 87–94. Oproti opatům a abatyším, pohřbívaným v kapitulních síních, křížových chodbách či opatských chrámech, byli řádoví bratři a sestry, příp. i konvrši, pohřbívaní na klášterních pohřebištích. Autorka sleduje zvyk pohřbívání s rukama *ad modum crucis*. Upozorňuje přitom na zajímavé prameny z prostředí východní církve. V polemikách s „latinským“ prostředím (k r. 1054, znovu ve 2. pol. 12. stol.) je totiž kritizována praxe pohřbívání biskupů s rukama podél těla a uzavírání tělních otvorů voskem, jak se činilo v případě světských osob. I když např. v Cluny bylo uložení rukou *ad modum crucis* doporučováno již v 2. pol. 10. stol., v Polsku byl až do 13. stol. tento zvyk praktikován jen zřídka. V Čechách nebylo uložení rukou dosud systematicky studováno. Dosavadní analýza hrobů z Pražského hradu ovšem také vede k závěru, že s uložení rukou zkřížených na břicho či na prsou se v tomto prostředí nesetkáváme před 13. stol. (*Tomková 2005*, 179). *Liturgia śmierci a archeologia: uwagi o wyborze miejsca pochowania, orientacji, ułożeniu ciała i jego ubiorze w średniowiecznej Europie łacińskiej*, 95–107. Charakteristika základních tendencí ve výběru místa pro pohřbívání a sledování vývoje od zákazu pohřbů v kostelech k jeho uvolnění nejprve ve prospěch příslušníků církevních, později i světských elit. V 9.–11. stol. došlo k ustálení relativně úzkého okruhu osob, kterým byl pohřeb v kostele povolen. Biskupové si místo pohřbu volili jak ve „vlastním“ kostele, tak např. v oblíbených opatstvích. Konstatována je významná role tradice v pohřebních zvyklostech, která v řadě případů nahrazovala právně kodifikovaná ustanovení. *Ukształtowanie obrządku pogrzebowego ordinis Cisterciensis i jego recepcja w Europie Środkowej*, 133–143. Vývoj pohřbívání a pohřebních rituálů v prostředí

cisterciáckých klášterů ve středověku (k tomu též *Sepulturae* 2005). Autorka se věnuje průniku světské složky do klášterního prostředí a do chóru hlavních kostelů. Upozorňuje na případy, kdy cisterciácké kláštery byly místem pohřbů i jiných významných duchovních (např. hroby anglických arcibiskupů v Burgundsku) či příslušníků světské elity. V Polsku se ve 13.–14. stol. staly cisterciácké kláštery v Lubiaži a Trzebnici místem knížecích nekropolí. V žádném z polských klášterů se zatím nepodařilo identifikovat hrob konkrétního cisterciáckého opata či abatýše.

V prvním z bloků příspěvků jsou dále soustředěny články věnované pozoruhodným hrobovým celkům, jako jsou hrob biskupa Maura z počátku 12. stol. v Krakově (*Średniowieczne pochówki biskupie w katedrze krakowskiej. Stan badań*, 39–56), hrob pravděpodobně arcibiskupa z 2. pol. 12. či z počátku 13. stol. z Tumu pod Łęczycą s křížem lombardsko-tyrolského okruhu (*Krzyż arcybiskupów polskich*, 57–71), hrob významného duchovního činitele, který zemřel snad na misijní cestě do Prus v 2. pol. 11. nebo na počátku 12. stol. a byl pohřben na řadovém pohřebišti v Grzebsku v Mazovsku (*Zagadkowy grób pielgrzyma z Grzebska koło Mławy – glos w dyskusji*, 109–118), či pravděpodobně biskupský hrob 14 z kostela sv. Martiala v Limoges z doby před r. 1028, možná již z 9. stol. (*Grób biskupa A... i zwyczaj sepulkralne biskupów i opatów w Limoges we Francji*, 119–132). Z tohoto bloku se poněkud vymyká příspěvek *Groby członków dynastii piastowskiej we wczesnym średniowieczu. Stan badań*, 145–160. Autorka v něm rekapituluje poznatky o hrobech vládnoucích i nevládnoucích Piastovců. Pro období 10.–13. stol. jsou známa místa pohřbu 10 knížat (v chrámech v Poznani, Płocku, Krakově a Kaliszi), ze 13. stol. jsou k dispozici podrobnější informace o nekropolích slezských knížat. Nejlépe je dokumentován hrob královny Richenzy (zemř. 1063) v Kolíně n. Rýnem. V příspěvku je patrný kritický přístup autorky k připisování prázdných hrodek či hrobů významných jedinců konkrétním osobám (srov. *Zoll-Adamikowa 1991*, 121–128). První blok uzavírá studie *Paszport do Niebios – rozważania o mentalności ludzi średniowiecza*, 161–183. Zvyk příkladání různorodých předmětů (mj. mincí), relikvií, textu Credo, papežských bul, dokumentů, nápisů do hrobů významných představitelů duchovní i světské elity vystupoval v Evropě od 11. do 15. století. Tyto předměty jsou považovány za „pasport do Nebes“, za formu ochrany před Božím hněvem, za formu komunikace se zsvětím. Autorka nadazuje otázku, do jaké míry se jednalo ještě o křesťanské praktiky, či zda se již

nepohybujeme na hranicích s magií či v jakémsi „pohraničí“ víry.

Některé z příspěvků v bloku věnovaném relikviím se zabývají osudy relikviáře Svatého Kříže (2. pol. 12.–13. stol.) a jeho cestě z Byzance do majetku polských králů a odtud v 17. stol. do Francie, kde se nachází dosud v katedrále Notre Dame v Paříži. S českými dějinami souvisejí články věnované sv. Vojtěchovi: *Pierwotne miejsce pochowania i recepcja relikwii św. Wojciecha we wczesnym średniowieczu*, 251–262, a *Cluny a święty Wojciech. Relacja Historiae libri quinque Rudolfa Glabera o męczeństwie św. Wojciecha*, 263–271. První z článků rozšiřuje bibliografii prací o podobě hrobu sv. Vojtěcha v Hnězdně (nověji *Janiak 2001*, 127–163) a o šíření jeho kultu. Diskutována je otázka vlivu rozvoje svatovojtěžského kultu na založení kláštera v Tře-mešně. Zajímavé je upozornění na uchovávání relikvií sv. Vojtěcha až do 16. stol. v katedrále v Lundu. Druhý příspěvek zprostředkovává zápis v kronice burgundského mnicha Rudolfa Glabera z doby kolem r. 1040–1041. Tento text reflektuje jinou verzi Vojtěchovi mučednické smrti, k níž měl dát podnět sám Vojtěch tím, že přikázal setnout uctívaný strom a na jeho místě postavit oltář. Současně je nejstarším ohlasem převozu Vojtěchových ostatků do Čech, byť v nepřesné podobě, neboť autor textu neměl žádnou povědomost o Vojtěchově hnězdněnském hrobu. E. Dąbrowska sleduje kontakty sv. Vojtěcha s burgundskými benediktiny a klade si otázku geneze vzniku uvedeného zápisu, jehož informační zdroj hledá v Praze na dvoře knížete Břetislava I. a pražského biskupa Severa. Nepomíjí ani širší kontext šíření zpráv o Vojtěchově mučednické smrti v rámci snah o dosažení arcibiskupství.

Třetí blok příspěvků vrací čtenáře do světa duchovenstva a jeho insignií. *Z dziejów kolekcjonerstwa artystycznego – trzy pastorały limuzyjskie w zbiorach polskich*, 275–285. Osudy jednotlivých předmětů v polských sbírkách. *Pastorał opatki Florencji i ceremonial pogrzebowy opatek we Francji od XI do XIII wieku*, 287–297. V souvislosti s popisem hrobky abatýše Florencie (zemř. před 1119) autorka definuje a rozebírá jednotlivé atributy charakteristické pro abatýše, opaty a biskupy (tematické shody s texty *Średniowieczny ceremonial pogrzebowy wyższego duchowieństwa polskiego*, *Ceremonial pogrzebu opata i opatki w średniowiecznej Europie lacińskiej*). Podrobněji se věnuje zvláště berlám. Mapuje berly s nápisy ve Francii 11. až 12. stol., přičemž upozorňuje na doložené případy, kdy do hrobu zemřelého biskupa byla uložena berla nesoucí jméno jiného biskupa. *Znaleziska grobowe pastorałów limuzyjskich jako źródło do historii Kościoła*

w *średniowieczu*, 299–332. Systematický přehled berel limogeské proveniencce z 12.–13. stol. z hlediska periodizace jejich objevů od 17. stol. do současnosti, z hlediska topografie nálezů rozptýlených zvláště v západní Evropě (nejdále na východ se dostaly do Polska) či z hlediska jejich umístění v jednotlivých lokalitách. Součástí příspěvku je soupis berel limogeské proveniencce. Vyplývá z něj, že i když převažují nálezy těchto berel v hrobech 12. a zvláště 13. stol., byly do hrobů ukládány i později, ve Francii a Německu ve 14. stol., ve Švýcarsku dokonce v 15.–17. stol. (srov. závěrečný text sborníku). Některé z nálezů datování zcela postrádají. *Tuleja z inskrypcją z Autun i napisy na pastoralach w średniowiecznej Francji*, 333–341. Pokus o identifikaci osoby, jíž patřila dle nápisu tulej z Autun v Burgundsku. Pravděpodobně se jedná o součást berly z 8. nebo 10.–11. století. Autorka se zabývá tulejí v kontextu berel s nápisu 11.–12. století. Zatímco škála osob vybavených na onen svět berlami byla širší, pontifikální prsteny nesou v této době výlučně jména arcibiskupů a královských kancléřů. *Insignia władzy biskupiej i opackiej pochodzące z grobów na terenach diecezji w Pirenejach francuskich*, 343–354. Příspěvek je inspirován souborem 30 biskupských a opatských hrobů ze 7.–14. stol. v oblasti uvedené v titulu, z nichž několik lze připsat konkrétním osobnostem. Při rozboru jednotlivých insignií jsou uvedeny jak informace z jiných textů, tak další podrobnosti. Detailněji je rozebrán nestandardní biskupský hrob z katedrály v Lescar (14. stol.).

Ve všech příspěvcích se obrátí hluboká znalost evropské literatury i konkrétních nálezů, podmíněná autorčiným pobytem v zahraničí. Máme možnost se seznámit s praktickým příkladem, jak lze na základě aplikace vnitřní i vnější kritiky pramene spojit detailní znalost konkrétních nálezů s jejich zařazením do širšího evropského kontextu. Ocenit je třeba bibliografickou hodnotu sborníku. Při hodnocení rozsahu srovnávacího materiálu připomeňme, že se autorka soustřeďuje zvláště na literaturu francouzskou, polskou a německou, dotýkající se západoněmeckého území, a z tohoto pohledu není a ani nemůže být kompletní. Ačkoliv Čechy jsou také předmětem autorčina zájmu, nemohla některé analogie využít, neboť byly zpřístupněny později (např. *Bravermanová 2005*). Sborník neprávem potvrzuje význam nálezových souborů z Pražského hradu. Při širší odborného záběru autorce jistě promineme dílčí nepřesnosti dotýkající se české problematiky či rozdílně uváděné údaje k některým předmětům, což částečně padá na vrub vývoje poznání mezi jednotlivými studii (např. rozdíly v datování rozšíření miter v prvními a závěrečném příspěvku sborníku).

Přes marginální výhrady je nepochybné, že sborník soustřeďuje studie, které jsou při studiu pohřebních rituálů duchovenstva nepominutelné.

Kateřina Tomková

Literatura

- Bravermanová, M. 2005*: Hroby významných představitelů duchovního stavu na Pražském hradě. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.1. *Castrum Pragense* 7, Praha, 119–140.
- Janiak, T. 2001*: Relikty romańskiej konfesji św. Wojciecha w katedrze gnieźnieńskiej z przelomu XI. a XII. wieku (tzw. Konfesja III). In: Gniezno w świetle ostatnich badań archeologicznych, Poznań, 127–163.
- Sepulturae 2005*: *Sepulturae cistercienses*. Commentarii Cistercienses 56. Eds. J. Hall – Ch. Kratzke. Cîteaux.
- Tomková, K. 2005*: Pohřební ritus na Pražském hradě a jeho předpolích ve středověku a novověku – charakteristika a vývoj. In: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.1. *Castrum Pragense* 7, Praha, 159–196.
- Zoll-Adamikowa, H. 1991*: Frühmittelalterliche Bestattungen der Würdenträger in Polen (Mitte des 10. bis Mitte des 12. Jh.). *Przegľad archeologiczny* 38, 109–136.
- 1997: Elementy ordo defunctorum średniowiecznych benedyktynów Tynieckich (na podstawie wykopalisk). In: Śmierć w czasnej Europie. Zbiór studiów. *Acta Universitatis Wratislaviensis – Historia* t. 129, Wrocław, 73–86.

Duncan Garrow – Chris Gosden – J. D. Hill eds.: *Rethinking Celtic art*. Oxbow Books, Oxford 2008. ISBN 978 1 84217 318 3. 226 str.

Sborník soustřeďuje příspěvky z konference uspořádané v Oxfordu r. 2006 v rámci projektu, který usiluje o změnu pohledu na tzv. keltské umění. Je pozoruhodné, že na rozdíl od titulu knihy se v názvu úvodní kapitoly Ch. Gosdena a J. D. Hilla (*Introduction: re-integrating “Celtic” art*, 1–14) objevuje termín *Celtic* v uvozovkách, což odráží rozpaky současné archeologie při používání tohoto označení; ale už před časem mi jeden irský kolega vysvětlil, že vzdor neochotě autorů vydavatelé trvají na použití termínu „keltský“ v názvech (archeologických) knih, protože to zvyšuje jejich prodejnost. Snahou současného bádání je přejít od studia umění sama o sobě k pochopení společenského dopadu hmotných nosičů umění, resp. hmotné kultury obec-

ně. Keltské umění (ponechme zde tento termín i přes jeho nejednoznačný obsah) bylo většinou (nejen v Británii) studováno odděleně, bez nálezového kontextu, takže často není ani jasné bližší datování jednotlivých umělecky (či esteticky, jak editoři sborníku navrhuji) ztvárněných předmětů. Z toho také vychází záměr, který realizuje D. Garrow (*The time and space of Celtic art: interrogating the "Technologies of Enchantment" database*, 15–39), vytvořit databázi umění doby železné a římské (tj. zhruba doby laténské a starší doby římské ve středoevropském pojetí) v Anglii, Skotsku a Walesu, která by obsahovala všechny archeologické údaje o zdobených kovových předmětech. Zahrnuty mají být součásti koňského postroje, torquesy, zbraně, kotle, kruhový osobní šperk, zrcadla a figurky, nikoli tedy mince, spony, jehlice, a ovšem ani keramika a kost; dosud je evidováno 2582 předmětů. Předběžné hodnocení dat pomocí mapek a grafů, které autor předkládá, je velmi užitečné k pochopení, jakými artefakty se projekt i referovaný sborník zabývá.

Většinu příspěvků je společná snaha o nové přístupy ke studiu keltského umění. J. V. S. Megaw a R. M. Megaw (*A Celtic mystery: some thoughts on the genesis of insular Celtic art*, 40–58) se věnují kontinentálním kořenům ostrovního uměleckého stylu a vývoji názorů na jeho vznik a význam. M. Giles (*Seeing red: the aesthetics of martial objects in the British and Irish Iron Age*, 59–77) považuje za podstatné, na rozdíl od tradičních přístupů, zkoumat účinek, jaké mohlo umění mít na tehdejšího diváka (pozorovatele): zejména ve vojenství šlo hlavně o působení psychologické, přičemž protivník nemusel být nutně lidský, ale spíše kosmologický. Účelem bylo předvedení osobní prestiže a moci; symbolická ornamentika zdobeného předmětu měla ochránit majitele a zapůsobit na protivníka, případně jej zstrašit, jak to autorka předvádí na příkladu vozu a zrcadla. Svou funkci mělo přitom také použití červené barvy (pomocí vloček z mořského korálu nebo skla). Dekor kovových zrcadel se věnuje J. Joy (*Reflections on Celtic art: a re-examination of mirror decoration*, 78–99). Analyzuje a klasifikuje dekor vnější strany zrcadla se zdůrazněním efektu negativní a pozitivní komponenty ornamentu a podává také regionální a chronologický vývoj tohoto bohatě zdobeného artefaktu. Ačkoli mince nemají být do chystané databáze pojaty, sborník obsahuje jednu studii na toto téma. I. Leins (*What can be inferred from the regional stylistic diversity of Iron Age coinage?*, 100–112) kritizuje fakt, že numismatické bádání se dosud nedistancovalo od výhradně „kmenové“ interpretace, ačkoli detailní studium stylistických rozdílů obrazů mincí v jednotlivých menších pro-

storových (společenských, politických?) entitách naznačuje, že mincování nemuselo být tak centralizované, jak se dosud předpokládalo. Zpravidla méně ornamentálně pojaté toaletní nástroje zkoumala z hlediska jejich společenské distribuce H. Eckardt (*Technologies of the body: Iron Age and Roman grooming and display*, 113–128). Na jejich základě dospěla k závěru, že v Británii v průběhu doby železné, zejména po římské invazi, nebyly jen přebírány, resp. kopírovány kontinentální zvyklosti, ale postupně docházelo k adaptaci celého životního stylu. Tématem výzkumu F. Huntera (*Celtic art in Roman Britain*, 129–145) je umění 1. a 2. stol. po Kr., dosud poměrně málo studované. V této době došlo také v ornamentice k úplné explozi inovací, projevující se nejen novými používanými materiály a technikami, ale také užitím dekoru v daleko větší míře než dřív. Na příkladu spon se předvádí aplikace původní domorodé stylistiky na nových (římských) typech spinadel; typickým příkladem jsou známé „dračí“ spony. Významným tématem dalšího studia by podle autora mělo být porovnání ornamentu a jeho nosičů mezi barbarským a římským světem a na jejich hranici, a také mezi vojenským (římským) a nevojenským (domácím) kontextem. M. Davis a A. Gwilt (*Material, style and identity in the first century AD metalwork, with particular reference to the Seven Sisters Hoard*, 146–184) založili svůj příspěvek na rozboru 37 předmětů z depotu z jižního Walesu, který obsahoval součásti římské vojenské výbavy, domácí geometricky zdobený koňský postroj a předměty v laténské kurvilineárním stylu. Pozoruhodné je srovnání použitého materiálu – bronzu, resp. mosazi – podle obsahu mědi, cínu a zinku s uvedenými stylistickými skupinami, přičemž největší variabilitu vykazují výrobky římské, zatímco laténský styl ornamentu se pojí s cínovým bronzem. Rozdíly jsou zřetelné také ve složení a technikách aplikace starších a mladších barevných skleněných vloček (ať již byly aplikovány emailérskými technikami či nikoli). Na základě domácích (předřímských) stylů práce s kovem usuzují autoři na určitou kulturní resistenci a autonomii mnoha místních populací i pod římskou patronací. Podle M. Spratlinga (*On the aesthetics of the ancient Britons*, 185–202) je třeba si při studiu keltského umění uvědomovat rozdíl mezi pohledem dnešního pozorovatele a záměrem někdejších tvůrců (což ovšem platí o umění všeobecně). Sborník uzavírají dva příspěvky označené jako komentáře. N. Sharples (*Contextualising Iron Age art*, 203–213) zdůrazňuje, že umění je vždy nutné chápat v jeho společenském kontextu, a demonstruje to na rozdílů mezi funkcí ornamentiky na keramice a na kovových

předmětech (rozumí se na koňském postroji, zbraních a osobních ozdobách). Zatímco keramika a její výzdoba vyjadřují identitu jednotlivých poměrně malých skupin – rodin a komunit, dekor kovových předmětů je určen pro zcela jinou oblast lidských vztahů. D. Mattingly (*The unmaking of Iron Age identities: art after the Roman conquest*, 214–218) oceňuje, že sborník otevírá řadu nových badatelských témat, která se od oblasti typologie a stylu přesunují spíše ke společenskému významu umění a k funkci umělecky ztvárněných artefaktů, k čemuž právě „římsko-britské“ období poskytuje množství dat.

Pro středoevropského čtenáře je sborník bezpochyby přínosný škálou nových otázek, které se objevují v souvislosti s posuzováním ornamentiky doby železné. Předvádí netradiční přístupy ke studiu umění obecně, jakých by měla archeologie používat, aby nezůstala u někdejší téměř výhradní analýzy umělecko-historické. Řada článků představuje také pozoruhodné příspěvky k problematice vztahů barbarského světa a římské civilizace, inspirující i pro jiná území na obou stranách římského limitu.

Natalie Venclová

C. Gillis – M. B. Nosch eds.: Ancient Textiles. Production, Craft and Society. Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund, Sweden, and Copenhagen, Denmark, on March 19–23, 2003. Oxbow Books, Oxford 2007. ISBN 9781842172025. 289 str.

V minulých dobách hrála textilní produkce důležitou roli v mnoha sférách – sociální, ekonomické, technologické i estetické. Všem těmto aspektům je věnována publikace, která obsahuje krátké články shrnující výsledky dosavadního bádání a odkazující na publikované studie. V příspěvcích, které ve velké většině vycházejí z mezinárodní a interdisciplinární spolupráce, se setkávají dvě různá pojetí textilního bádání: jihoevropské, soustředěné především na studium bohatých písemných a ikonografických pramenů dokládajících dobovou módu, používané nástroje a umělecko-historické pozadí, a severoevropské, těžící z unikátních dochovaných oděvů, jejich částí a velkého množství fragmentů, díky nimž lze zkoumat způsob nošení, zhotovení, materiálové i technické provedení.

Publikace je rozdělena do pěti tematických částí. První část (Introduction to Textiles: Background, Studies and Application) představuje metodologii, úvod do teoretického, historického a praktického rámce studia textilní výroby i shrnutí praktických i akademických zkušeností s výzkumem. Druhá část

(Production and Organization) prezentuje průřez textilní výrobou v širokém chronologickém rámci od 24. stol. př. n. l. do 17. stol. n. l. a na různých územích. Třetí část (Craft and Technology) je zaměřena na textilní řemeslo a technologie, ukazuje rovněž moderní metody laboratorního zpracování a ošetření textilních nálezů. Čtvrtá (Society) je věnována textilní produkci v politickém, sociálním a ekonomickém kontextu. Pátou část tvoří shrnutí zásad první pomoci při práci s textilními nálezy, které byly vydány i jako samostatná publikace (C. Gillis – M. B. Nosch eds.: *First aid for the excavation of archaeological textiles*. Oxford 2007).

V první části publikace zaujmou metodologické příspěvky J. P. Wilda (Methodological Introduction, 1–6) a L. B. Jørgensen (The World According to Textiles, 7–12), kteří patří k zakladatelům evropského bádání o archeologickém textilu. Přinášejí přehled bádání a pramenů, metodologického rámce, možnosti začlenění tohoto studia do různých vědních oborů a na základě svých zkušeností i podněty, kam by se studium textilu a textilní výroby mělo v budoucnosti ubírat.

Ve druhé části představuje E. B. Andersson (Textile Tools and Production during the Viking Age, 17–25) četnost nálezů textilního náčiní a zařízení z vikinského období ve Skandinávii, jejichž studium umožňuje detailní poznání technologie výroby. Podnětný je soubor článků o textilní produkci – jejím vývoji, změnách a odlišnostech v prostředí starověké Kréty a Řecka, např. P. Militello (Textile Industry and Minoan Pylades, 36–45), F. Rougemont (Flax and Linen Textiles in the Mycenaean Palatial Economy, 46–49), J. T. Killen (Cloth Production in Late Bronze Age Greece: the Documentary Evidence, 50–58), M. Gleba (Textile Production in Proto-historic Italy: from Specialists to Workshops, 71–76) prezentuje nečetné archeologické nálezy související s produkcí textilu v Itálii a na základě jejich vyhodnocení se snaží o postihnout souvislosti mezi textilní výrobou a urbanizací, specializací práce, obchodem, zemědělstvím nebo kulturním vývojem v protohistorickém období. H. Kirjavainen (Local Cloth Production in Medieval Turku, Finland, 93–96) nastínil obraz středověké textilní výroby v městském prostředí, vytvořený na základě studia bohatých nálezů textilního náčiní a hotových textilií z výzkumů v centru města Turku. Přináší výčet používaných typů tkalcovských nástrojů a zařízení, používaných vazeb, způsobů úpravy povrchu textilií a typů textilních surovin, stanovených na základě podrobného průzkumu vláken (především vlněných) z dochovaných tkanin. K. Tidow a E. Jordan-Fahrbach (Woolen Textiles in Archaeological Finds and Descriptions in Written

Sources of the 14th to 18th centuries, 97–102) vycházejí z ohromného množství prozkoumaných textilních nálezů ze sev. Německa z pozdního středověku a raného novověku. Přinášejí srovnání výsledků textilních průzkumů s popisem textilií, které jsou obsaženy v dobových písemných pramenech.

Ve třetí části předkládá *L. R. Knudsen* („Translating“ Archaeological Textiles, 103–111) výčet metod používaných v přírodovědném bádání, které jsou dobře využitelné při studiu archeologických textilií. *H. Waetzoldt* (The use of Wool for the Production of Syringe, Ropes, Braided Mats and similar Fabrics, 112–121) představuje úroveň a širokou variabilitu textilních produktů v Mezopotámii v období okolo 2000 př. n. l. *S. Möller-Wiering* (Under Canvas, 122–126) prezentuje přehled znalostí o způsobu výroby a použití plachet, získaných z různých typů pramenů. *R. Cortopassi* (Late Roman and Byzantine Linen Tunics in the Louvre Museum, 139–142) analyzuje technologii výroby a dekorování lněných egyptských tunik z 5.–7. stol. n. l. *J. Unruh* (Ancient Textile Evidence in Soil Structures at the Agora Excavations in Athens, Greece, 167–172) upozorňuje na nálezy otisků textilní struktury v hlíně, zejména pak na úskalí jejich terénního i laboratorního výzkumu.

Ve čtvrté části se *E. J. W. Barber* (Weaving the Social Fabric, 173–178) zamýšlí nad rozdělením mužských a ženských prací při výrobě textilu a zhotovování oděvů a rovněž jak se tato pojetí proměňovala v průběhu různých období. *N. K. Adams* (Political Affinities and Economic Fluctuations: the Evidence from textiles, 201–207) představuje metodologii zpracování několika tisíc textilních fragmentů na příkladě nálezů z dlouholetého výzkumu v egyptské lokalitě Qasr Ibrim. *E. W. Heckett* (Clothing Patterns as Constructs of the Human Mind: Establishment and Continuity, 208–215) se zabývá smyslem a významem vzorovaných tkanin a oděvů u různých současných etnik i u prehistorických společností. *D. Cottica* (Spinning in the Roman World: from Everyday Draft to Metaphor of Destiny, 220–228) řeší význam a úlohu spřádání nití v římské společnosti ve srovnání s velkým symbolickým významem všech propriet souvisejících s předením (zejména vřetena a přeslice). *L. L. Lovén* (Wool Work as a Gender Symbol in Ancient Rome. Roman Textiles and Ancient Sources, 229–236) přináší „genderovou“ studii zabývající se symbolickou i faktickou rolí základní textilní suroviny – ovčí vlny v římské společnosti.

Závěr knihy tvoří obsáhlý souhrn literatury, který zahrnuje nejdůležitější studie k tématu archeologického textilu a dějin textilní výroby od pravěku do novověku.

Informacemi a odkazy nabitá publikace představuje textilní nálezy jako plnohodnotný archeologický pramen, postihuje značnou šíři otázek, které archeologické textilní bádání řeší, a v neposlední řadě napovídá, jaká pozornost je vývoji textilní výroby a jejím produktům v zahraničí věnována.

Helena Březinová

Zdeněk Klanica: Mutěnice-Zbrod. Zaniklé slovanské sídliště ze 7.–10. století. Brno 2008. ISBN 978-80-86023-91-5. 299 str., 125 obr.

Z. Klanica pokračuje ve vydávání monografických zpracování svých starých výzkumů: po publikaci čtyř pohřebišť v Prušánkách a Nechvalíně (*Klanica 2006*) nyní můžeme číst o sídlišti v Mutěnicích, zkoumaném v letech 1975–1977.

Knihy má formu standardní pramenné publikace a po úvodní kapitole (kap. I) s informacemi o lokalitě a průběhu výzkumu – výzkum byl přerušena a již nikdy nebyl dokončen, sídliště je tedy prozkoumáno jen zčásti – tvoří největší část knihy kapitola s popisy 155 objektů (z nich 22 bylo latěnských) s kresebnými tabulkami nalezených předmětů a fotodokumentací (kap. II). Následuje určení materiálu přeslenů od M. Kostelníkové a zvířecích kostí. Vzhledem k úmrtí původního autora osteologického posudku Z. Kratochvíla se na výsledné podobě podíleli ještě L. Peške, M. Nývltová Fišáková, redakčně D. Gregorová a autor publikace.

Autor upozorňuje (kap. III) na blízkost langobardského pohřebiště na katastru (téměř sousedních) Lužic, což jej vede k úvahám o možnosti přátelských kontaktů posledních Germánů s prvními Slovany. Je nakloněn předpokládat jejich existenci, jak vyplývá např. z jeho vyjádření o situaci v Březně u Loun: „I. Pleinerová v poslední době z nejasných důvodů odvolala některá svá původní vyjádření o slovansko – germánských kontaktech v Březně...“ (s. 175), nakonec však vědecky korektně konstatuje, že „bezpečné svědectví archeologických nálezů o některé formě kontaktu nositelů pozdní fáze kultury stěhování národů a kultury s keramikou pražského typu dosud v materiálu jihomoravských lokalit postrádáme“ (s. 176). Polemické ostří je obsaženo i v následující podkapitole, v níž se obrací k autorům monografie o sídlišti v Roztokách (*Kuna – Profantová 2005*). S odvoláním na názory B. Dostála a některých ukrajinských badatelů bohužel pouze naznačuje jiné možnosti výkladu 500 domů nalezených v Roztokách, než jsou autory uvedené tři fáze osídlení, s odůvodněním, že řešení „by vyžadovalo přinejmenším zvláštní stat“ (s. 178). Dále Z. Klanica podrobně rozebírá konstrukce 16 obytných zemnic s otopným

zařazením i dvou objektů, jež nazývá nadpodloží, a vyhledává k nim analogie. Ze sídlištních objektů se věnuje ještě 29 obilnicím. Dalším objektům bez konstrukčních prvků, většinou mělkým zahloubeninám s kumulacemi náleží, není věnována pozornost.

Časový rozsah trvání sídliště vzbuzuje očekávání ohledně chronologie keramiky. Ta však nejsou naplněna, mladší obtáčená keramika je odbyta na jediné stránce, jinak se autor věnuje ručně lepené keramice pražského typu. Z. Klanica to zdůvodňuje tím, že „některé stanovené skupiny keramiky na Zbrodu nejsou zvláště početné, snad s výjimkou keramiky ručně lepené“ (s. 188). Podle mého názoru by se však vedle šesti tabulek s keramikou z povrchových sběrů z Lužic mělo najít místo alespoň pro stručnou charakteristiku a odkazy na vyobrazení oněch stanovených skupin keramiky.

Mezi výrobky z kosti a parohu se vyjímají nálezy parohových bočnic hřebenů z obj. 92 s keramikou pražského typu, které dokládají jejich zdejší výrobu. V polemice s N. Profantovou nepovažuje Z. Klanica hřebenů za vhodný prostředek k datování (s. 175, 204). Pro datování počátků mutěnického sídliště nejpozději do 1. pol. 7. stol. jsou důležité nálezy závěsku z měděného plechu a originální lité bronzové přezky. Do 8. stol. je datovatelný ozdobný měděný řetízek. Zvláštní zmínku zaslouží olověný kosočtverečný křížek (typu Mutěnice; *Měřínský 1988*, 126) z konce 9. až počátku 10. století. Z nepočtených zlomků železných předmětů autor rozebírá pouze součásti výzbroje a výstroje bojovníků a ocílku s esovitě složenými rameny, zemědělské nářadí nezmiňuje, ač je ve výsledku obojí stejně nedatovatelné.

Závěrečné úvahy (kap. IV) začíná Z. Klanica tématem možných dokladů pohanských rituálů. Počítá sem nález dvou pietně uložených selat a jedné jámy s kostmi nohou a lebky koně. Ryze hypotetické jsou úvahy o slovanské občině, protože nakonec musí autor konstatovat, že „ani na Zbrodět, ani v Mikulčicích, ani jinde na jižní Moravě k takovému vývoji společenských vztahů přesvědčivé archeologické doklady nemáme k dispozici“ (s. 229). Z. Klanica se nemohl vyhnout ani tématu slovanské pravlasti. Zjevně přeje dávnému Niederlovu pojetí širokého východoevropského území nejméně po Vislu na západě.

V závěru se autor zabývá podobou mutěnického sídliště v průběhu tří století a pokouší se rekonstruovat časové fáze. Jeho úkol je ztížen tím, že může pracovat jen s prostorovým výsekem celého osídlení. K datování počátku sídliště se vyjadřuje jasně, umožňuje je „jediný relativně uspokojivě datovatelný předmět, nalezený v Mutěnicích na Zbro-

du – plechový závěsek“ (s. 231). Z jeho mlčení nad koncem osídlení lze vyvodit rozpaky nad datováním, jediným vodítkem patrně je olověný křížek kladený do závěrečného horizontu Velké Moravy.

Knihu uzavírají přehled literatury, v němž autor uvádí nejen literaturu v knize citovanou, ale i další bibliografii vztahující se k tématu nejstarších Slovanů, obsáhlé německé résumé a přehled objektů s jejich rámcovým časovým zařazením.

V úvodu Z. Klanica píše, že artefakty z výzkumu byly „až do požáru správní budovy uloženy na mikulčickém pracovišti AÚ“. Z toho vyplývá, že kovové předměty včetně unikátních ozdob jsou pravděpodobně zničeny. Díky této knize však zůstanou známé a zveřejněné spolu s náleзовými celky dlouhodobého vesnického sídliště, jichž u nás nebylo vykopáno mnoho a ještě méně je publikováno. Z. Klanicovi patří dík nejen za to, ale i za úsilí, s nímž se vytrvale snaží co nejvíce publikovat.

Drahomíra Frolíková-Kaliszová

Literatura

- Klanica, Z. 2006:* Nechvalín. Průšánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I. Brno.
Kuna, M. – Profantová, N. 2005: Počátky raného středověku v Čechách. Praha.
Měřínský, Z. 1988: Kosočtverečné olověné křížky a jejich chronologické postavení v rámci hmotné kultury střední doby hradištní. In: Rodná země, Brno, 122–145.

Tomáš Klír: Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku. *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 5. FF UK, Praha 2008. 254 str. + 1 svazek příloh s 61 obr., 14 plány a 13 tab.

V loňském roce zaplnila citelnou mezeru v oborech dějiny osídlení a agrární historie publikace disertační práce Tomáše Klíra. Za ústřední téma si vybral osídlení a využití enkláv zemědělsky marginálních půd v období mladšího středověku a raného novověku. Jak autor zdůrazňuje, časové vymezení není náhodné, protože využití zmíněných půd počíná právě v období vrcholného středověku.

První část práce je zaměřena na teoretická východiska spojená s osídlením a zemědělským využitím špatných půd, a to v kontextu komplexních sociálně-ekonomických systémů, labilita zemědělských systémů a osídlení na neúrodných půdách a zemědělského chování v podmínkách rizika a nejistoty. Domnívám se, že zejména tento oddíl studie, zaměřený na obecnou problematiku intenzivního

zemědělského využití marginálních půd a jejich enkláv, je velmi dobrým východiskem k počátkům diskuse o sféře odborného zájmu, jehož metodika, přístupy a zhodnocení zůstávaly dosud v odborné literatuře nepovšimnuto.

Druhá část monografie je věnována konkrétnímu rozboru situace kolem enklávy navátých písků u Sadské v raném novověku. Z metodického hlediska je zde velmi podstatný rozbor raabizačních operátů a Josefského katastru z hlediska praktikovaných zemědělských systémů. Pro tuto oblast je k dispozici navíc jedinečný písemný pramen – paměti milčického sedláka F. J. Vaváka. Práce je doplněna o analýzu sociálně ekonomických rozdílů mezi jednotlivými usedlostmi. Následný detailní rozbor zemědělské strategie v Milčicích, situovaných na rozhraní dvou ekozón, uzavírá důležitý metodický postulat, totiž že formální podobu plužiny a její zemědělské využití, osevni postup apod. nelze promítat hlouběji do minulosti, neboť tyto jevy byly závislé na konkrétní sociálně-ekonomické situaci a na klimatických poměrech. Tuto část práce završuje metodicky neméně významná kapitola o překonávání úrodnostního rizika na navátých píscích.

Metodologickou část doplňuje kapitola zaměřená na osídlení navátých písků u Sadské podle písemných pramenů a kapitola věnovaná výpovědi pramenů archeologických – zaniklé středověké vesnice Kří. Zde je záhodno upozornit zejména na část zabývající se charakteristikou sledované sídelní formy a jejími středoevropskými souvislostmi.

Neméně podstatná je výpověď devíti exkurzů, kde historického geografa jistě zaujme zhodnocení sídelních forem mladšího středověku ve střední Evropě, mj. z hlediska teoretických východisek zahraniční literatury. Zaujme též využití teorie ekonomického chování rolnického hospodářství na základě teorie A. V. Čajanova, zaměřené na vzorce chování a rozhodování standardního rolnického hospodářství, které se neřídí standardními ekonomickými teoriemi, nýbrž schémata tradičních vesnických komunit.

Významnou charakteristikou práce, klíčovou pro obdobně orientované bádání, je průběžné zohlednění závěrů zahraničního, především německého a též anglosaského bádání z oboru historické geografie a agrární historie. Poslední obdobně zhodnocení zahraničního výzkumu je spojeno s pracemi M. Štěpánka publikovanými na sklonku 60. let v ČCH. I proto se publikace T. Klíra zřejmě na dlouhou dobu stane neodmyslitelnou pomůckou při výzkumu zemědělské produkce českých zemí ve vrcholném středověku a raném novověku.

Martin Dohnal

Rudolf Krajíc: Středověké cihlářství. Sezimo-vo Ústí – archeologie středověkého poddanského města 4. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích a Husitské muzeum v Táboře, *České Budějovice – Tábor 2008*. 279 str.

Další vydaný svazek řady monografií o Sezimově Ústí skýtá naději, že se v dohledné době podaří uceleně zpřístupnit výsledky výzkumu lokality, o jejíž unikátnosti není pochyb ani v evropském srovnání. Obšrného zhodnocení se dosud dočkaly vybrané usedlosti zaniklého ústeckého předměstí, jejichž odkryv probíhal pod vedením R. Krajíce. Důkladné studie o kovárně a sladovně nově doplňuje rozbohem dvou cihelen. Autor v úvodních kapitolách podává souhrnnou charakteristiku tradičních postupů výroby stavební keramiky a sestavuje nemalý výčet archeologicky zkoumaných středověkých a raně novověkých cihlářských pracovišť z českých zemí i zahraničí. Navazuje popisem a interpretací pozůstatků zástavby sezimoústeckých dílen, nevynechal detailní metrickou a morfologickou analýzu výrobního sortimentu (cihel, tvarovek, nezdobených dlaždic, střešní krytiny korytkového tvaru). V obou usedlostech stála dvojice pecí pravouhloého půdorysu, jejichž vypalovací komory, zčásti zapuštěné do mírného svahu, byly ve třech případech obemknuty kamenným pláštěm, v jednom převážně hliněnými (snad cihelnými) stěnami. Ve zbytcích čelních zdí se více či méně fragmentárně dochovaly špalety a záklenky obslužných otvorů. Sezimoústecké pece patří mezi konstrukčně prostá vypalovací zařízení, jelikož postrádaly stabilní topné kanálky. Cihláři proto při každém výpalu ponechávali mezi výrobky mezery, v nichž zřídili topeniště a jimiž proudil teplý vzduch. V jedné z dílen se stavební keramika vypalovala nejen v masivních objektech hranolového tvaru, ale i v peci o dost menším objemu. Je pozoruhodné, že velikost i kopulovitý tvar její komory (v ní byla objevena část vsádky střešní krytiny) přesně odpovídají pecím, které používali sezimoústečtí hrnčíři.

Polovina tiskových stran knihy je věnována prezentaci přírodovědných analýz cihlářských výrobků. M. Gregerová detailně seznamuje s výsledky petrografických rozborů. Ani ona, ani R. Krajíc ale neobjasňují jejich smysl a význam. Sice se dočteme, že rozhodnutí provést důkladné ohledání keramické hmoty „nepochybně přispělo ke komplexnějšímu pohledu na zpracovávanou problematiku“ (s. 5), avšak bez konkrétní diskuse o výpovědních schopnostech získaných poznatků zůstává takové prohlášení bezobsažnou frází. Stejně samoučelný je obsáhlý exkurz M. Králíka, P. Urbanové a J. Hyršovské o pracovních stopách a náhodných otiscích zvířecích tlap na cihlářských výrobcích. Autoři ne-

zdůvodňují, proč „exaktně“ dokládají různé úkony dávných řemeslníků. Ke zjištění, že výrobní postupy se po staletí v podstatě neměnily, stačí nahlédnout do etnografické literatury či historických příruček. Předložené výsledky velice složitě hodnocení zvířecích stop mohou spíše vzbudit pousmání. Dozvíme se totiž, že „i v cihlářské dílně v Sezimově Ústí se pohybovala zvířata, která mohla volně běhat po čerstvě zformovaných výrobcích“, přičemž „šlo o běžné domácí kočky a psy střední velikosti“, ba dokonce „z přítomnosti trav zachycených mezi prsty psí tlapy vidíme, že i v blízkosti cihelny se nacházely travnaté plochy, na nichž pes běhal a trávy se pak i se stopou otiskly na právě vyformované dlaždice“ (s. 274). Trojice autorů sděluje spoustu banalit, nicméně konstatuje, že „povrch stovební keramiky představuje bohatý a rozsáhlý trasologický materiál, jehož možnosti nejsou dnes zdaleka plně využity“ (s. 275). Postrádáme ale věcné argumenty, proč si autoři přejí v této nadměrně bizarní práci pokračovat. Chceme-li pěstovat archeologii jako uznávaný obor, neobejdeme se bez spolupráce s přírodovědci, vždy by tak ale mělo být v úzké interdisciplinární součinnosti, ne formou zbytečných, třeba na první pohled efektních exkurzů. Kniha o sezimousteckých cihelnách bohužel není ojedinělým dokladem takového plýtvání (asi nemalých) finančních prostředků.

Jan Kypka

Artur Kurpiewski: Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Gostkowie. Supplementa Monumenta Studia Gothica, zeszyt I. *Lublin 2008.* ISBN 978-83-227-2971-7. 131 str.

Autor předkládá nové souhrnné zpracování pohřebišť wielbarské kultury v Gostkowě, 13 km na SV od Toruně, tedy nedaleko jižního úseku posledního velkého ohbí Visly, v oblasti označované jako Ziemia Chełmińska. Pohřebiště bylo odborně zkoumáno ve 30. (T. Waga) a v 50. letech (B. Zielonka) 20. stol., jeho dosavadní stručnější publikace se však považují za neuspokojivé. A. Kurpiewski si za cíl stanovil úplné shromáždění a představení nálezů včetně úplnějších a přesnějších vyobrazení, jejich novou analýzu a přitom zvláště typologickou a chronologickou klasifikaci. Revidoval proto mj. nálezy v muzejních sbírkách, archivní doklady a v terénu se snažil objasnit rozpory v dokumentaci.

Jde o pohřebiště birituální, z celkového počtu 54 hrobů bylo 33 kostrových a 21 žárových (14 popelnicových a 7 jámových). Wielbarskou kulturu reprezentuje 50 hrobů, pouze z jámových hrobů patří dva kultuře oksywské a další dva nelze kulturně určit. Celkový rozsah pohřebišť ani původní

počet hrobů nebylo možno zjistit a také chybějící plán výzkumu z r. 1932, kdy bylo objeveno nejvíce pohřbů (39), znemožňuje významný posun v poznání, pokud jde např. o eventuelní seskupování hrobů podle typů a podle bohatství výbavy.

Podíl kostrových hrobů (61 %) je zde ve srovnání s ostatními birituálními pohřebišti wielbarské kultury v širší oblasti Povislí největší. Na dvou dalších pohřebištech s četnými pohřby nespálených těl (Rogowo, Linowo) nedosahuje jejich počet 50 % a na řadě dalších pohřebišť je jejich proporce mnohem menší. Ostatní kostrové hroby z okolí Chełma pocházejí téměř vesměs ze starší doby římské. Zemřelí byli ukládáni v natažené poloze na zádech, v orientaci S (hlava) – J, podle popisu výzkumu z r. 1932 vytvářely hroby téměř řady s poměrně pravidelnými odstupy. Podrobnější popis jam kostrových hrobů z r. 1952 uvádí jejich obvyklou šířku od 60–70 cm do 1 m, délku od 1,5 do 2 m a hloubku od 0,9 do 2,3 m. Výjimečné rozměry (2 x 2,5 m) měla pouze jáma jednoho ze dvou dvojhrobů. Konstrukce z kamenů (ve wielbarské kultuře se objevují kruhy a mohylové příkrovy) nebyly na pohřebišti zaznamenány, ale velké kameny, častěji nalézané v hrobových jamách, snad někdy pocházely z podobných sestav, nebo to mohly být jednotlivé stěly. Pozoruhodným jevem je výskyt neúplných koster ve 4 hrobech (z toho jednoho jedince ve dvojhrobě). Přestože nejsou tyto hroby přesněji datovány, lze v nich vzhledem k trvání pohřebišť v Gostkowě ve stupních B2b–C1 zřejmě spatřovat rané doklady částečných pohřbů. Ty byly v mladší době římské značně rozšířeny v masloměcké skupině wielbarské kultury a v kultuře černjachovské, tedy v prostředí uváděném do souvislosti s Góty. Také na pohřebišti Żerniki Wielkie u Vratislavi z počátku 5. stol., na němž je patrný zásah z území černjachovské kultury, šlo mezi četnými hroby s neúplnými kostrami patrně také o částečné pohřby. Zotzův předpoklad, že důvodem neúplného zachování koster bylo uložení zemřelých v rakvích (Zotz 1935, 43), není příliš přesvědčivý. Kurpiewski se domnívá, že častější výskyt jehlic u hlavy a chodidel by mohl souviset se zavínáním pohřbívaných do látky. Jiný argument pro takový postup uváděl autor výzkumu z r. 1932 T. Waga – poukazyval na koster na těsně přitážené ruce k tělu a nohy navzájem k sobě.

Popelnicové hroby měly okrouhlé jámy o průměru 60–70 cm a hloubce 50–100 cm. Ve 3 z těchto 14 hrobů byly dvě popelnice, ale jen v jednom případě byl k dispozici údaj o uložení pozůstatků kremace v obou urnách. V dalším takovém hrobě byly obě urny ještě překryty menšími nádobami. Pohřby „čisté“ (v urně pouze přepálené částečky kostry)

a pohřby s urnou obsypanou pozůstatky hranice, jak se v obou těchto variantách ve wielbarské kultuře objevují, nebylo zde podle dostupné dokumentace možno rozlišit. Nejčastějšími milodary v popelnicových hrobech byly spony a přesleny, ve dvou z nich se nalézala dosti bohatá výbava. Jámové hroby patřily na pohřebišti k nejchudším.

V hrobovém inventáři sledujeme charakteristické prvky wielbarské kultury, zvláště např. stříbrné náramky ve dvou párech, jednak se stylizovanými hadími hlavičkami, jednak vlnovkové, nebo tři stříbrné esovité záponky pro spínání náhrdelníků. Poměrně nejvíce spon patří Almgrenově skupině V, mezi nimiž jsou výrazně zastoupeny exempláře se třemi příčnými raménky, charakteristické pro stupně B2-C1 i v przeworské kultuře. Početněji se vyskytují také spony Almgrenovy skupiny II, zvláště typ A 41, stříbrné a bronzové podvázané spony mají samostřílovou konstrukci. Keramika se vyznačuje mj. častým výskytem uch, uprostřed vesměs zúžených. Na čtyřech vázovitých nádobách se objevuje příznačná výzdoba kombinující hladká a zdrsňená pole, takto odlišené širší klikatky nebo i jejich části.

V návaznosti na novou publikaci pohřebišť v Gostkowě se autor zabývá také obecněji vývojem osídlení doby římské při oběi Visly u Chełmna a na sousedních teritoriích. Ačkoli oblast Chełmna patří k původnímu území wielbarské kultury, vznik pohřebišť asi souvisí s šířením této kultury na přelomu starší a mladší doby římské z Pomořanska k JV. Tehdy (ve stupních B2b-C1) zanikají také v uvedené oblasti velká pohřebišť dosud rázu oksywské kultury. Oproti názoru, že jejich uživatelé přešli do kraje dále na V a SV (Mazovsko, Pojezerzie Hawskie), upozorňuje autor, že hrobů z doby římské je na těchto pohřebišťích vcelku málo a vyslovuje názor, že zmíněné kraje byly osídleny z jiných území dále na Z a SZ, převážně bližších k Baltu. Počet nálezů doby římské a doby stěhování národů v oblasti Chełmna, mezi nimiž převládají pohřebišťe, doplnil autor na více než 140 (mapa 1).

Je škoda, že nebyla věnována větší pozornost korektuře, čtenář naráží na nepřesnosti a nejasnosti, často drobné, jako ortografické (např. s. 51 Wällenarmringe, s. 58 czernichowskiej), někdy však mohou ztížit práci s publikací (na s. 106 má být „nicht berücksichtig“; na s. 90 má být Wójcik T. 1978; u hrobu 10, který je v textu uváděn jako nejbohatší, chybí v katalogu seznam inventáře a odkaz na tabulku; pojmy „strefy D i E“ /s. 76/ a „strefy E i F“ /str. 77/ nemají návaznost na text publikace; na s. 28 a 120 Grób 37 má být tabl. XI/37: 2, 3; s. 121 tabl. XII/38 u spony vpravo má být 6). Forma odkazů na vyobrazení a také označení Almgrenových typů spon je zčas-

ti nejednotná, v oddíle o keramice (s. 45) by u sily ze zničeného hrobu byl vhodný odkaz na tabulku.

I když, jak vyplývá z katalogu, se řada nálezů nezachovala a nemohla být podrobněji zkoumána, je nepochybné, že nová publikace tohoto nálezového souboru a jeho zhodnocení na základě současných poznatků je důležitým přínosem k poznání doby římské v Polsku.

L. Košnar

Literatura

Zotz, L. 1935: Die spätgermanische Kultur Schlesiens im Gräberfeld von Groß-Sürding. Leipzig.

Krzysztof Misiewicz: Geofizyka archeologiczna. Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2006. 212 str. se 130 obr.

Zkušenosti z několika desetiletí aplikace geofyzikálních metod shromáždil K. Misiewicz v referované práci přinášející přehled geofyzikálních metod a jejich možností. Oproti předchozí publikaci z r. 1998 klade větší důraz na prezentaci nových výsledků zahraničních kolegů. V širším záběru též zdůrazňuje současné možnosti různých geofyzikálních metod, v globálním měřítku upozorňuje na rozdíly různých geofyzikálních aparatur i postupů softwarových zpracování měřených dat. Díky přehledné formě může publikace sloužit také archeologům a studentům archeologie pro lepší orientaci v geofyzice v archeologii.

V úvodní kapitole (7–22) se autor věnuje rozvoji geofyzikálních metod v archeologii. Přehled je doplněn výčtem světových pracovišť, kde je archeogeofyzikální prospekce či výzkum využíván a kde má tradici. Menší část kapitoly je vymezena polské archeogeofyzice, jejíž tradice sahá do 60. let 20. století. Zde však autor (možná ke škodě věci) namísto přehledu zásadních milníků polské archeogeofyziky odkazuje na již dříve publikovaný článek na stejné téma a odbočuje k řešení dílčích úskalí polsko-anglické terminologie. Do úvodu byla také zahrnuta užitečná pasáž o problematice geofyziky v archeologii na internetu.

Ve 2. kapitole *Gleby, skaly i objekty archeologiczne* (23–35) se autor věnuje charakteristickým vlastnostem i specifikům geofyzikálně sledovaných archeologických lokalit v Polsku. Vedle stručného přehledu základních typů geologického podloží i pokryvných útvarů kapitola zahrnuje také tabulková srovnání běžných rozptýlů měřených fyzikálních parametrů různých materiálů z podloží i zahloubených objektů v polském prostředí.

Náplní 3. kapitoly jsou *Metody geoelektriczne* (36–74). Geoelektrický odporový průzkum je v Polsku dodnes nejintenzivněji využívanou geofyzikální metodou. Vedle základního principu těchto metod autor předkládá přehled různých způsobů terénních aplikací při různých způsobech uspořádání elektrod. Zajímavé jsou kupř. různé verze mobilních odporových měření za táhnoucím traktúrkem. Zvláštní podkapitola je pak věnována také jak v Polsku, tak ve světě využívaným aparaturám, srovnání jejich technických parametrů a z nich vyplývající výkonnosti různých měření. Různé možnosti, resp. postupné změny možností i efektivity geoelektrických aparatur, autor dokládá příklady výstupů. Vzhledem k dosud běžné aplikaci geoelektrických odporových měření v Polsku mohl dnešní možnosti ilustrovat na větším počtu nových terénních průzkumů.

Kapitola *Metody magnetyczne* (75–116) je věnována pravděpodobně dnes obecně v archeologii nejrozšířenější aplikované geofyzikální metodě. Za popisem základních teoretických principů magnetometrických metod následuje výčet magnetických vlastností a k tomu vhodného přístrojového vybavení, včetně příkladů terénních výsledků. Autor se zde nezaměřuje pouze na postupný rozvoj magnetometrů (protonové, s optickým čerpáním či tzv. fluxgate gradiometry) měřících absolutní hodnoty či gradient magn. pole, ale odkrývá čtenářům i jiné možnosti přístrojů, spočívající v měření magnetické susceptibility. V několika případech zde také nabízí zajímavá srovnání nákladnosti a širší užití různých magnetometrů i mobilních vícekanalových aparatur. Příklady výsledků v oddíle věnovaném zpracování dat pak, přes tiskové nedostatky často nevelkých příloh, dokreslují obecný trend plošně rozsáhlých magnetometrických měření celých lokalit.

Obsahem kapitoly *Metody elektromagnetyczne* (117–159) je dnes rychle se rozvíjející soubor geofyzikálních metod souhrnně klasifikovaných jako elektromagnetické (EM) metody. Po zjednodušeném fyzikálním výkladu principiálně různých EM metod se autor věnuje dvěma v archeogeofyzice nejčastěji aplikovaným odvětvím EM metod. V první části referuje s převzatými příklady o způsobech využívání různých přístrojů pro dipólové elektromagnetické profilování (konduktometry), druhou – obsahově nejrozsáhlejší – část pak tvoří přehled dnes široce v archeologii využívaných rozličných uspořádání radaru. Autor podrobně rozebírá rozdílné možnosti i přednosti různých typů radarů, metodik měření i vyhodnocení dat. Za perspektivní pak po právu pokládá přínos podrobných radarových měření s možností 3D zobrazení podpovrchových situací do hloubek i několika metrů. Zvolená velikost a černobíle

zobrazení příloh bohužel všechny přednosti zmíněné metody nemohou plně dokumentovat.

Šestá, poslední kapitola *Wskazówki praktyczne* (160–179) se skládá z několika praktických připomínek týkajících se přípravných prací před volbou a realizací terénních prací vhodnou geofyzikální metodou či souborem metod. Zajímavé jsou zde kupř. údaje týkající se dnes již reálných možností pronájmů přístrojů ze zahraničí či přímo objednávky průzkumu u komerčních archeogeofyzikálních zahraničních firem. Namísto závěru autor publikace trefně zvolil trochu úsměvně, ale stále platné desatero určené archeologům uvažujícím o využití geofyzikálních metod, které sestavil jeden z průkopníků světové archeogeofyziky Michel Dabas v r. 1999 na konferenci Archaeological Propection.

Kniha K. Misiewiczze nabízí i širšímu okruhu čtenářů zajímavých se o nedestruktivní metody archeologie stravitelný a přehledný základ. Kniha však byla napsána pouze v polštině bez jakéhokoli cizojazyčného shrnutí či popisků; je to určitě škoda, neboť podobně zaměřená literatura vychází ve střední Evropě zřídka. Stejně jako v případě před lety publikované autorovy knížky, i tentokrát musím konstatovat, že volba často malých černobílých příloh nebyla šťastná. Tisková kvalita často přebíraných grafických výsledků a dalších příloh je vesměs velmi nízká a devaluje úsilí autora podat ucelený výklad. Z hlediska zvolené struktury a obsahu pak publikace věrně mapuje dnešní úroveň geoelektrických odporových, magnetometrických i elektromagnetických metod, které budou zřejmě jak v Polsku, tak třeba u nás dominovat i mezi budoucími archeogeofyzikálními průzkumy. Geofyzikálních metod aplikovaných ve specifických podmínkách v archeologii je však více. Jistě méně obsažné, ale publikovanými příklady specifických výsledků podložené by mohly být další kapitoly věnované mikrogravimetrii, mělké seismice, termometrii, popř. laboratorním geofyzikálním metodám. Pak by byl název publikace zcela naplněn.

R. Křivánek

Günther Moosbauer: Kastell und Friedhöfe der Spätantike in Straubing. Römer und Germanen auf dem Weg zu den ersten Bajuwaren. Passauer Universitätschriften zur Archäologie, Bd. 10. Marie Leidorf Verlag, Rahden/Westf. 2005. ISBN 3-89646-177-X. 304 str., 57 tab., 66 obr., grafy, plány a přílohy.

Jak již z názvu vyplývá, autor se na základě zpracování několika archeologických výzkumů pozdně římských památek ze Straubingu zabývá vý-

vojovými tendencemi v provincii Raetii na sklonku antiky se zvláštním ohledem na ustavení Bavorů. Materiálový podklad práce tvoří především nálezy z několika poloh při soutoku Dunaje a Allachu. Jedná se o pohřebiště Azlburg 1 a 2 a přiléhající římský vojenský tábor pod bazilikou sv. Petra.

Výzkum na obou pohřebištích proběhl v letech 1981–1984, celkově zde bylo odkryto 156 hrobů ze 4. a 5. stol. n. l. Jedná se o kostrové hroby orientované s pouze mírnými odchylkami směrem V–Z. Bohatství hrobové výbavy kolísá podle pohlaví zemřelých i podle jednotlivých časových horizontů, k nimž pohřeb náleží. Rozdíly ve výbavě hrobů lze sledovat i mezi polohami Azlburg 1 a Azlburg 2. Mezi nálezy z hrobů se vyskytují především keramika a drobné kovové předměty, jako spony, součásti opasku, náramky náušnice a prsteny, zřídka mince a zvířecí kosti. Ke všem nálezům byl vytvořen katalog, detailně dokumentující jednotlivé skupiny předmětů. Publikace je doplněna o řadu plánů a tabulek, přehledně zobrazujících inventáře jednotlivých hrobů. Zajímavým prvkem na těchto pohřebištích je též výskyt vlivů z labsko-germánského okruhu, jimž byla v práci věnována zvláštní pozornost.

Další významnou kapitolou je zpracování výsledků několika menších výzkumů, kterými se podařilo na mírném návrší s bazilikou sv. Petra odkrýt pozůstatky patrně dvou vojenských stanovišť. První z nich lze datovat do klaudivsko-neronovského období, druhé, u něhož lze prokázat i zděné opevnění, prošlo ve 3. a 4. stol. několika fázemi výstavby i zániku. První, velice krátká fáze, náleží do samotného závěru 3. stol. a počátku století následujícího. Podle kolků na cihlách se předpokládá, že se zde nacházela část *legio III Italica*. Někdy po ničivých vpádech Iuthungů v letech 357/358 byl tábor opraven a využíván až do 5. století. Přestože se zde archeologicky projevuje využití tábora v tomto období, není zmíněn v soupisu *Notitia Dignitatum*.

Kromě celkového shrnutí a vyhodnocení výše zmíněných archeologických výzkumů na území Straubingu najdeme ve svazku též část věnující se archeometrickým analýzám antropologického materiálu z pohřebišť Azlburg 1 a 2 a pro srovnání též z ca 100 km vzdáleného pohřebiště Neuburg na Dunaji. Jak již bylo zmíněno, na těchto pozdně římských pohřebištích byl zaznamenán výskyt prvků typických jak pro původní provinciální obyvatelstvo, tak cizích, germánských, reprezentovaných keramikou skupiny Přeštovice – Friedenhain. Nositelé této specifické skupiny labsko-germánského okruhu, vyskytující se v pozdní době římské a v počátcích doby stěhování národů na JZ Čech a SV Bavorska, bývají již delší dobu spojováni s obyvatelstvem před-

lejšíím se na vzniku Bavorů (*Dubský 1937; Svoboda 1963; Springer 1985*). Výzkum je však omezen skutečností, že vůdčím druhem nálezů této skupiny je pouze ručně vyráběná keramika z jinak chudých žárových hrobů. Předpoklady migrací zmiňované skupiny z Čech do Bavorska se tak staly motivací pro zajímavou konfrontaci archeologických a přírodovědných postupů zjištění původu pohřbených jedinců.

Vypracování a vyhodnocení archeometrických dat se ujala v rámci své disertace Mike Schweissing z antropologického oddělení mnichovské univerzity. Celkem bylo analýzám podrobeno 27 jedinců z pohřebiště Azlburg 1, 14 z pohřebiště Azlburg 2 a 70 z pohřebiště Neuburg. K analýze původu jedinců byla využita stroncio-izotopová metoda, využívající srovnání množství výskytu izotopů stroncia v tvrdé tkáni organismů s množstvím typickým pro různé geografické oblasti. Při delším pobytu v oblasti s určitými hodnotami výskytu stroncia dochází přirozenou obnovou tkáně k vyrovnání těchto hodnot s hodnotami v kostech obratlovců. Jinak je tomu však u zubní skloviny, u níž se tyto hodnoty od 15. roku nemění. Při srovnání hodnot pocházejících ze skloviny a z dlouhých kostí s hodnotami typickými pro určitá ohraničená území můžeme určit oblast pobytu jedince do jeho 15 let a následně místo jeho pobytu v dospělosti a stáří. Jednou z nevýhod této metody je, že ne všechny oblasti se vzájemně ve standardních hodnotách výskytu izotopů stroncia výrazně odlišují, a některé oblasti stanovitelnou standardní hodnotu úplně postrádají.

Na sledovaném území ale lze rozpoznat dvě oblasti, které se hodnotami výskytu izotopů stroncia navzájem liší. Tok Dunaje je děl na severní, do které spadá i přiléhající část Čech, a na jižní, od Dunaje až k alpskému podhůří. Severní oblast vykazuje zřetelně vyšší hodnoty izotopů stroncia než jižní, na které se nacházejí výše zmíněná pohřebiště. Zmíněná hranice tedy kopíruje průběh tehdejších hranic impéria, což pro výzkum představovalo vynikající situaci. Výsledky z pohřebiště Neuburg ukázaly, že 26 ze 70 jedinců pochází z oblasti bohatší na stroncium, patrně ze SV Bavorska či z Čech. Archeologicky se přitom podařilo identifikovat pouze 15 cizinců. Zajímavé také je, že větší část cizinců identifikujeme u žen (56 % z celkového počtu žen) oproti mužům (37 % z jejich celkového počtu), i když zastoupení obou pohlaví na pohřebišti je v poměru 3 : 1 ve prospěch mužů.

Za zmínku rovněž stojí, že 3 archeologicky určené „cizinci“ jsou podle archeometrických analýz místního původu. Na pohřebišti Azlburg 1 byli archeometricky jako cizinci identifikováni pouze 4 z 27 zkoumaných jedinců, archeologicky určených

„cizinců“ je 5. Situace s pohlavím cizinců je zde opačná než v Neuburgu, 3 cizinci jsou mužského a pouze 1 ženského pohlaví. Pokud při tak malém množství jedinců lze vůbec uvažovat o nějaké interpretaci, přiklání se autor k možnosti, že větší podíl mužů je zapříčiněn bezprostřední blízkostí kastelu, kde mohli působit v římských vojenských jednotkách. Na pohřebišti jsou jinak pohlaví zastoupena vyrovnaně, mužů je určeno celkem 14, žen 11. V poloze Azlburg 2 nebyli archeometricky nalezení žádní cizinci, 2 jedince identifikované archeologicky nelze archeometricky jako cizince potvrdit. Tento zvláštní údaj není v práci dále rozváděn.

Srovnání přírodovědných dat s archeologickými se zde vesměs shoduje, i když nalezené výjimky mohou ukazovat na doklady akulturace či míšení různých prvků, které bychom za použití pouze jedné z metod přehlédli. Význam této interdisciplinární spolupráce tedy kromě řešení otázky teritoriálního původu jedinců s germánskou hmotnou kulturou odhaluje další rovinu problémů metodických i historicko-antropologických.

Daniel Bursák

Literatura

- Dubský, B. 1937: Jihozápadní Čechy v době římské. I.–V. století po Kr. Strakonice.
- Springer, T. 1985: Germanenfunde der Völkerwanderungszeit in Nordbayern. Bemerkungen zur Keramik vom Typ Friedenrain – Přeštovice. Archäologisches Korrespondenzblatt 15, 235–243.
- Svoboda, B. 1963: Zum Verhältnis frühgeschichtlicher Funde des 4. und 5. Jahrhunderts aus Bayern und Böhmen. Bayerische Vorgeschichtsblätter 28, 97–116.

Das Obere Schloss in Greiz. Ein romanischer Backsteinbau in Ostthüringen und sein historisches Umfeld. Arbeitsheft des Thüringischen Landesamtes für Denkmalpflege und Archäologie – Neue Folge 30. Erfurt 2008. 195 str.

Donedávna asi nikdo nepředpokládal, že se v areálu zámku Greiz, jenž se vypíná na vysoké skále nad stejnojmenným městečkem u břehu středního toku Bílé Elstery poblíž hranice spolkových zemí Durynska a Saska, dochovaly rozsáhlé pozůstatky románské zástavby hradu ze závěru 12. století. Současnou podobu honosného sídla utvářejí renesanční a mladší úpravy, které na fasádách i v interiérech téměř zastřely středověké konstrukce. Pozorní návštěvníci sice už od poč. 20. stol. mohli postřehnout, že se ve hmotě jednoho ze zámeckých křídel skrý-

vají starobylé stavební části, ty ale dlouho zůstávaly takřka bez povšimnutí odborné veřejnosti. Po zániku novověkých omítek došlo k obnažení větších ploch cihelného zdiva zjevně středověkého původu. V úrovni třetího podlaží byly na režných lících po několika desetiletí patrné obrysy zaslepeného portálu s půlkruhovým záklenkem a tří okenních arkád se zalomenými oblouky. Tvarosloví cihelných ostění těchto otvorů má charakter přechodného románsko-gotického slohu, jádro budovy (resp. výstavbu středověkého paláce) bychom proto na základě stylového rozboru datovali nejdříve do 2. čtvrtiny 13. století. Výsledky aktuálního stavebněhistorického průzkumu, prováděného v průběhu renovace zámku od r. 2004, tento předpoklad ovšem nepotvrdily.

Při ohledání fasád byly v okolí lomených okenních arkád nalezeny lešeňové nosníky, jejichž dendrochronologické určení přineslo nadmíru překvapivé hodnoty: tři datovatelná dřeva pocházejí z různých kmenů skácených shodně na přelomu let 1187 a 1188. Pokud bychom chtěli poznamenat, že rozpor v datování lze přece vysvětlit druhotným užitím dřev, stěží pak zdůvodníme, proč se na povrchu neopracovaných kulatin dochovala kůra. Musíme tedy konstatovat, že výstavba paláce se vší pravděpodobností probíhala v době kolem přelomu 80. a 90. let 12. století. Zamítneme taktéž poukaz na možnost dodatečného vyzdění hrotitých arkád, jelikož ostění „gotických“ oblouků podle charakteru spárořezu cihelného líce náleží k nejstarší stavební etapě. Při stavebněhistorickém průzkumu byly rovněž stanoveny půdorysné rozměry (20 x 11,4 m) prvotního paláce a výška jeho dochovaného obvodového zdiva, dosahující takřka úrovně dnešní okapní římsy, což patrně odpovídá původnímu stavu. Budova sestávala ze čtyř podlaží, z nichž dvě spodní jsou – vyjma ostění – vyzděna výhradně z lomového kamene, v horních patrech navazuje v jádře kamenné zdivo s cihelnými líci. Třetí podlaží lze podle přítomnosti rozměrných okenních arkád (původní okenní otvory zanikly) charakterizovat jako reprezentativní sál.

Stejně nečekané zjištění se poštěstilo v interiéru příslušného zámeckého křídla, kde byly náhodně objeveny zbytky patrové románské kaple, jejíž zdivo se bez spáry napojuje na průčelí paláce. Do jejího horního podlaží se vstupovalo tesaným, složitě profilovaným portálem. Navzdory poškození rozpoznáváme na reliéfní výzdobě tympanonu polopostavu Krista. Další vyobrazení Krista, tentokrát celé figury umístěné v mandorle, bylo ve štuku vymodelováno na boční stěně lodi nad dvoudílnou arkádou, která patrně sloužila jako sedile pro pána hradu a jeho choť. Z této plastiky se dochovalo jen nevelké torzo.

S okázalou výzdobou patra svatostánku nápadně kontrastuje prosté architektonické pojednání spodního podlaží, do něhož se vcházelo portálem vyzděným „pouze“ z cihel. V nevelkém odstupu od kaple bylo v organismu zámeckého komplexu rozpoznáno torzo původně solitérně stojícího jednodílného objektu (snad na dvou podlažích), jehož vznik lze s velkou mírou pravděpodobnosti položit rovněž do závěru 12. století. V autentické podobě se dochovalo někdejší přízemí (dnes v úrovni sklepa), jež bylo – soudě podle pozůstatku dymníku krbu a chodbičkou v síle zdi patrně doložené existence záchodu – uzpůsobeno k obývání. Vzhledem k absenci dendrodat není datace této převážně kamenné stavby jistá, pravděpodobné chronologické určení se opírá o charakter cihelného zdiva, z něhož jsou vytvarovány okenní a dveřní otvory. Formát a výpal cihel, jejich skladba a způsob zahlazení spár odpovídají úpravě liců obvodových zdí horních dvou pater výše zmíněného paláce.

Velice záhy, jen čtyři roky po zahájení stavebněhistorického průzkumu umožňuje referovaný sborník podrobné seznámení s udivujícími objevy románských staveb na zámku Greiz. Typograficky precizně připravená publikace soustřeďuje referáty, které odezněly na konferenci uspořádané v r. 2007. Ocenění si zasluhuje rovněž skutečnost, že hodnocení mimořádně zajímavých nálezů není *a priori* vyhrazeno objevitelům, což jistě přispělo k jejich brzkému zveřejnění. Poznatky vlastního průzkumu, a to včetně instruktivní dokumentace, souhrnně prezentuje sám jeho autor *L. Scherf* (65–83). O dílčích zjištěních zpravují *V. Gröschler* (93–101), jenž rekonstruuje barevnost fasád, stěn interiérů a výzdobných prvků, a *S. Raabe* (102–112), která se věnuje výtvarům sochařů. *R. Schmitt* (117–129) v širokém komparačním záběru nahlíží dispoziční a funkční souvislosti greizských románských budov. Také upozorňuje na několik málo příkladů uplatnění lomených oblouků v románském stavitelství.

Závažný příspěvek vzešel z pera *Y. Hoffmanna* (130–142) podávajícího přehled hradních cihelných věží z 12.–13. stol. na území dnešního záp. Saska a vých. Durynska. Už jen soupis těchto objektů je cenný sám o sobě, nedávno získaná dendrodata nadto umožňují vícekrát prověřit předpoklady založené na posouzení tvaroslovných znaků. Tak třeba archaicky vyhlížející cihelnou polygonální nástavbu bergfritu hradu Weida s „románským“ portálem (tvarově shodný spatříme na fasádě greizského paláce) a „románskou“ strukturou cihelných liců jsme nuceni zařadit až (resp. nejdříve) na konec 13. století. Naproti tomu vznik věže, vystavěné na čtvercovém půdorysu s okosenými rohy na hradě Schnaditz, která byla dříve nebezdůvodně (mj. kvůli neobvy-

klému tvaru) řazena do 14. stol., dnes na základě hned několika datovaných dřev klademe již do závěru 20. let 13. věku. Nezbývá tedy než konstatovat, že stavební produkci 12. a 13. stol. – je-li opatřena jen prostými architektonickými prvky – nedokážeme na základě slohových kritérií uspokojivě časově zařadit.

Nejen příspěvky stavebních historiků najdeme v obsahu sborníku. Protějškem je jim obsáhla stať *M. Wenera* (11–55) o dějinách rodu pánů z Weidy, s nimiž jsou svázány počátky greizského hradu. Přihlédneme-li k dendrodatům, spojíme vybudování výstavných románských objektů s Jindřichem (II.) z Weidy, jehož osudy velmi zaujmou naši pozornost. Vlivného a bohatě obleněného ministeriála nejprve zastihneme na dvoře Jindřicha Lva, z něhož ovšem v r. 1171 z nám neznámých důvodů přešel k protivní politiké straně, do štaufského počátku, tj. do družiny císaře Fridricha I. Barbarossy. Vzdal se tím jistě dost ceněných statků v podhůří Harzu, vše ale nasvědčuje závěru, že o to více upnul síly k zvelebení rodového dědictví v okolí středního a horního toku Bílé Elstery. Zde se intenzivně zapojil do činnosti, které německá historiografie charakterizuje souhrnným výrazem *Landesausbau*. Započítáme v to i založení hradu Greiz, v psaných pramenech prvně zmíněného v listině z r. 1209. V ní tři stejnojmenní bratři, přebírající jméno otce, výše zmíněného Jindřicha (II.), uvedli nové a současně potvrdili starší majetkové donace klášteru v Mildenerthu. Tento dokument je pozoruhodný mj. tím, že v něm za jménem pána z Weidy najdeme nejstarší zápis titulu fojt.

Málo obvyklá hodnota vřazuje členy ministeriálního rodu do nejvyšších pater šlechtické obce, kam – poměříme-li podle rozsahu panství – v podstatě vstoupil již Jindřich (II.). Nově nabytému sociálnímu statusu odpovídá i povaha zakladatelských počínů pánů z Weidy. Jednotliví autoři se shodují, že právě uplatnění cihelného obkladu kamenného jádra zdi paláce greizského sídla, situovaného v oblasti s dobře dostupnými zdroji stavebního kamene, lze považovat za výraz okázalé reprezentace. Jako vzor mohla působit podoba nedalekého, zřejmě v 60.–70. letech 12. stol. vybudovaného cihelného kostela v klášteře v Altenburgu. V jeho architektuře (např. v přímých slohových vlivech severoitalského původu) se zračí demonstrační záměr císařského zakladatelského díla. Pánům z Weidy vděčí za vznik také několik monumentálních sakrálních staveb, mezi nimiž vyniká klášter v Mildenerthu, zamýšlený mj. jako rodové pohřebiště. O románské a raně gotické sakrální architektuře centrální části tzv. Vogtlandu, oblasti někdejších držav mocných fojtů, pojednávají *P. Weigel* (143–148) a *R. Müller* (149–174).

Jan Kypka

Irena Šavel et al.: Pod Kotom-jug pri Krogu I, II. Arheologija na avtocestah Slovenije. Ljubljana 2009. ISBN 978-961-6420-38-9. 253 str. s 98 obr., 129 tab. graf. příloh.

Publikace představuje kompletní základní zpracování předstihového výzkumu v lokalitě Pod Kotom-jug pri Krogu (region Prekmurje, Slovinsko), který probíhal v letech 2000–2002. V deseti kapitolách, doplněných o 2 přílohy, prezentuje vyčerpávajícím způsobem výsledky takřka kompletního (s výjimkou geofyziky) terénního univerza – extenzivní a intenzivní povrchový průzkum, vzorkování, geomorfologickou a pedologickou charakteristiku lokality, exkavaci, základní chronologické a statické vyhodnocení objektů a nálezů, specializované analýzy. Vysoký standard udržuje i grafické zpracování – všechny stratigrafické jednotky exkavace jsou prezentovány barevnou fotografií a kresbou a katalog artefaktů se přidržuje u každého jedince šablony sestávající z popisu, barevné fotografie a kresby.

Lokalita byla identifikována extenzivním povrchovým průzkumem a důsledně prosbírání (v gridu 5 x 5 m na ploše ca 2 ha). Sbíráán byl veškerý materiál ze všech období; holistický přístup k povrchové prospekci vedl až k bizarním výsledkům – např. obrazový katalog od recentních pivních láhví k populárnímu „angličáku“ Matchbox („kovový podvozek modelu automobilu Renault“: s. 25). Výsledky intenzivního sběru byly zpracovány statisticky a důsledně publikovány (kompletní evidenční tabulky sběrových výsledků po čtvrcích, plány povrchové distribuce, statistické vyhodnocení); nikoliv nezajímavou skutečností je, že z 1861 analyzovaných fragmentů keramiky bylo 1787 novověkých, 68 antických, 4 fragmenty rámcově pravěké a 2 z období středověku. Výzkum ovšem nabídl jen objekty z období mladšího pravěku a polozemnic z raného středověku.

Výsledky terénního výzkumu, který probíhal na ploše ca 9700 m², jsou rozděleny tematicky – gros identifikovaných pravěkých aktivit představuje žárové pohřebiště (179 urnových pohřbů) v sev. části lokality s keramickým materiálem typickým pro

kulturní okruh Retz – Gajary (brázděný vpich). Hroby vykazují tendenci k shlukování, interpretace je ovšem otázkou další analýzy. Publikace disponuje i antropologickým zpracováním obsahu hrobů, které prováděl Mario Šlaus ze záhřebské Akademie, a ¹⁴C analýzami z Leibniz-Labor für Altersbestimmung und Isotopenforschung, Kiel (Matthias Hüls).

Další fázi pravěkých aktivit představují kulturní vrstvy s keramikou ze starší doby bronzové (Kisapostag/Somogyvár – Vinkovci), které nebyly v terénu signalizovány jasně ohraničitelnými strukturami („objekty“). Nejmladší identifikovanou pravěkou událostí je depot z mladší doby bronzové (Ha A1), patřící mezi větší smíšené depoty dle nomenklatury P. Turka (2 sekery, 28 fragmentů srpů, fragment meče, 18 fragmentů bronzoviny a úlomek kadlubu; celkem přes 2 kg), umístěný v kulturní vrstvě bez specifické stratifikace. Části předmětů byly podrobeny metalografickým analýzám, jež doložily domácí (východoalpskou) provenienci materiálu. Středověké osídlení bylo v lokalitě zastoupeno typickou raně středověkou polozemnicí a keramikou datovanou na základě analogií do 6.–7. století.

Uvedené skutečnosti (hlavně formální), jež staví publikaci do řady vzorných titulů rozšiřujících poznání materiálů mladšího pravěku a raného středověku v oblasti východoalpského prostoru, nejsou ovšem důvodem k referování. Daleko zajímavější je širší rámec projektu SAAS (Slovinství archeologové na dálnicích Slovinska).

Ještě na začátku 21. stol. bylo zveřejnění rozsáhlého nálezového fondu velkou neznámou, ke které se odpovědní pracovníci vyjadřovali jen velice opatrně. Dnes, 15 let po začátku projektu SAAS (1994), je zřejmé, že Slovinství razantně nakročili k završení nelehkého úkolu ve formě publikací primárních terénních dat. Publikace vycházejí nepravdělně v rámci edice Arheologija na avtocestah Slovenije a mají formálně sjednocenou podobu. Ediční plán podle vyjádření vedoucího projektu Bojana Djuriča počítá se všemi lokalitami, na kterých proběhl plošný terénní výzkum. Doposud byly publikovány tyto výzkumy:

Výzkum	Region	Sezona výzkumu	Rámcové datování
Trnava	Štajerska	1995	mladší pravěk
Šmatevž	Štajerska	1995–1996	mladší pravěk
Sela pri Dobu	Dolenjska	1998–1999	mladší pravěk, antika
Mrzlo Polje pri Ivančni Gorici	Dolenjska	1998–1999	polykulturní
Mačkovec pri Novem Mestu	Dolenjska	1995	halštatský mohylník
Ilovica pri Vranskem	Štajerska	1995	antika
Gornje Njive pri Dolgi Vasi	Prekmurje	1997–1998	polykulturní
Pod Kotom-jug pri Krogu	Prekmurje	2000–2002	polykulturní

Tiskový náklad činí 60 ks (!), svazek je však v originální podobě dostupný na webu: <http://www.zvkds.si/sl/kulturna-dediscina-slovenije/publikacije/kategorije/4/>. Tištěná i digitální verze jsou neprodejné a veškeré ediční náklady nese investor – vzhledem k tomu, že se jedná o státní podnik, jde vlastně o veřejnou službu.

Při letmém pohledu na tabulku je zřejmé, že časově, prostorově, tematicky i institucionálně se jedná o heterogenní skupinu, jednotlivým prvkem je však strategie a metodologie výzkumů. Všechny výzkumy a jejich publikace disponují:

- zdůvodněním rozhodnutí, které vedlo k předstihovému výzkumu
- morfologickou a geologickou charakteristikou lokality
- výsledky extenzivního a intenzivního povrchového sběru, který výzkumu předcházela; sběrové aktivity se vyznačují jednotnou metodikou (v jemně granulovaném gridu) a sběrem artefaktů ze všech období
- důslednou grafickou publikací analýzy sběrů po chronologických celcích, základním statistickým vyhodnocením sběrů
- prezentací výsledků, resp. zdůvodněním absence podpovrchového vzorkování
- kartografickou signalizací výzkumu na aktuálním katastru, projekčním výkresu dálnice, na výřezu z 2. vojenského mapování (v slovinské terminologii „Franciscejski kataster“), leteckým snímkem

- definicí metody výzkumu a dokumentace
- definicí uložení primární dokumentace výzkumu (kde, kdo)
- standardizovaným popisem všech stratigrafických jednotek a standardizovanou grafickou prezentací (foto a technická kresba)
- kompletním katalogem artefaktů (popisným i grafickým) a jejich rámcovým datováním
- základní analýzou a interpretací lokality (chronologické rozfázování)
- speciálními oborovými analýzami

Nevídaná koherentnost publikovaných dat souvisí s diskusí o výzkumných standardech terénní praxe, která byla iniciovaná právě projektem slovinských dálnic (v r. 1994 vznikla Komise pro standardy a postupy terénní archeologie). Edice Arheologija na avtocestah Slovenije představuje nejen formálně, ale i obsahově velice homogenní soubor informací o plošně nejrozsáhlejších terénních aktivitách, jaké byly ve Slovinsku realizované v průběhu poslední půldruhé dekády.

Kromě radostně rozběhnutého projektu publikace primárních terénních dat z plošných výzkumů je nutno zmínit ještě jeden jejich aspekt. Takto pojímaný ediční plán je svou povahou bodový, výstavba dálnic má ovšem charakter transektu kulturní krajiny. Této problematice bude věnována podle dostupných informací samostatná publikace, která zveřejní výsledky především z extenzivního povrchového průzkumu (více na: <http://terraverita.cz/clanky-recenze-savel-pod-kotom-jug-pri-krogu>).

J. Košťál

OBSAH ARCHEOLOGICKÝCH ROZHLEDŮ LXI/2009

- Fikrle, M.:* viz Venclová, N. – Hulínský, V. – Frána, J. – Fikrle, M.
- Frána, J.:* viz Chvojka, O. – Frána, J. – John, J. – Menšík, P.
- Frána, J.:* viz Venclová, N. – Hulínský, V. – Frána, J. – Fikrle, M.
- Hulínský, V.:* viz Venclová, N. – Hulínský, V. – Frána, J. – Fikrle, M.
- Chvojka, O. – Frána, J. – John, J. – Menšík, P.,* Dva depoty ze starší doby bronzové v areálu mohylového pohřebiště u Nové Vsi (okr. Český Krumlov) – Zwei Depots aus der älteren Bronzezeit im Areal des Hügelgräberfelds in Nová Ves (Kr. Český Krumlov, Südböhmen) 607–636
- Chvojka, O.:* viz Chytráček, M. – Chvojka, O. – John, J. – Michálek, J.
- Chytráček, M. – Chvojka, O. – John, J. – Michálek, J.,* Halštatský kultovní areál na vrchu Burkovák u Nemějic – Hallstattzeitliches Kultareal am Berg Burkovák bei Nemějice 183–217
- John, J.:* viz Chvojka, O. – Frána, J. – John, J. – Menšík, P.
- John, J.:* viz Chytráček, M. – Chvojka, O. – John, J. – Michálek, J.
- Květina, P. – Květinová, S. – Řídký, J.,* Význam her v archaických společnostech. Archeologické možnosti studia – The importance of games in archaic societies. Archaeological study options 3–30
- Květinová, S.:* viz Květina, P. – Květinová, S. – Řídký, J.
- Menšík, P.:* viz Chvojka, O. – Frána, J. – John, J. – Menšík, P.
- Michálek, J.:* viz Chytráček, M. – Chvojka, O. – John, J. – Michálek, J.
- Pierrevelcin, G.,* Ke studiu dálkových kontaktů v pozdní době laténské – Contribution à l'étude des contacts à longue distance à LT finale 223–253
- Řídký, J.:* viz Květina, P. – Květinová, S. – Řídký, J.
- Salač, V.,* Podmokelská skupina. Překonaný koncept archeologie 20. století? – The Podmokly group. An obsolete concept of the archaeology of the 20th century? 637–665
- Sankot, P.,* Zum Fundstoff vom Berg Rubín (Nordwestböhmen) und der Bedeutung des Fundorts in der Hallstatt- und Frühlatènezeit – K nálezovému fondu z hradiště Rubín a významu lokality v době halštatské a časně laténské 31–62
- Venclová, N. – Hulínský, V. – Frána, J. – Fikrle, M.,* Němčice a zpracování skla v laténské Evropě – Němčice and glass-working in La Tène Europe 383–426
- Vitanovský, M.:* viz Žegklitz, J. – Vitanovský, M. – Zavřel, J.
- Zavřel, J.:* viz Žegklitz, J. – Vitanovský, M. – Zavřel, J.
- Žegklitz, J. – Vitanovský, M. – Zavřel, J.,* Soubor kachlových forem z pražské hrncářské dílny Adama Špačka a její kachlová produkce v letech 1531–1572 – An assemblage of stove tile moulds from the Prague pottery workshop of Adam Špaček and the tile production of this facility in the years 1531–1572 427–466

MATERIALIA

- Brych, V.*, Semonická tvrz – ad fontes: nejstarší doklad horizontálního tkalcovského stavu z Čech – The Semonice manor – ad fontes: the oldest evidence of a horizontal loom from Bohemia 673–683
- Březinová, H. – Poppová Urbanová, K.*, Fragmenty textilu na bronzovém vědru z doby římské z Řepova – Textile fragments on a Roman period bronze bucket from Řepov, Central Bohemia 101–117
- Čížmář, M. – Salaš, M.*, Nové hradiště v Moravské bráně – Eine neu entdeckte befestigte Höhensiedlung in der Mährischen Pforte 63–76
- Dobeš, M. – Zápotocký, M.*, Sídliště raného až staršího eneolitu v Hřebči, okr. Kladno. Příklad dlouhodobě otevřeného pravěkého objektu – Eine früh- bis altäneolithische Siedlung in Hřebeč, Mittelböhmen als Beispiel für ein langfristig verwendetes urgeschichtliches Objekt 265–284
- Ernée, M. – Majer, A.*, Uniformita, či rozmanitost pohřebního ritu? Interpretace výsledků fosfátové půdní analýzy na pohřebišti únětické kultury v Praze 9 – Miškovcích – Uniformität oder Vielfalt des Bestattungsritus? Interpretation der Ergebnisse der Phosphatanalyse auf dem Gräberfeld der Aunjetitzer Kultur in Prag 9 – Miškovice 493–508
- Gojda, M. – John, J.*, Dálkový archeologický průzkum starého sídelního území Čech. Konfrontace výsledků letecké prospekce a analýzy družicových dat – Remote sensing and the study of lowland ancient landscapes in Bohemia. Comparison of the potential of aerial reconnaissance and highresolution satellite data 467–492
- Chroustovský, L.*: viz Průchová, E. – Chroustovský, L.
- Chvojka, O.*: viz Králík, M. – Chvojka, O.
- Chytráček, M.*: viz Ježek, M. – Chytráček, M. – Lojek, T. – Prokopová, A.
- Ježek, M. – Chytráček, M. – Lojek, T. – Prokopová, A.*, K pre-historii dvou Měst pražských – On the pre-history of two Towns of Prague 118–138
- Ježek, M.*: viz Šulc, J. – Kypta, J. – Ježek, M.
- John, J.*: viz Gojda, M. – John, J.
- Košnar, L.*, K původu několika raně středověkých nálezů z Čech – Zur Herkunft einiger frühmittelalterlichen Funde aus Böhmen 666–672
- Kovačiková, L.*, Příspěvek k poznání výživy a hospodářského zázemí neolitického sídliště v Černém Volu, okr. Praha-západ – The sustenance and farming facilities of the Neolithic settlement at Černý Vůl, Central Bohemia 254–264
- Králík, M. – Chvojka, O.*, Trasologické poznámky k zlomkům keramických plastik z Burkováku u Nemějic – Trassologische Bemerkungen zu den Fragmenten von Keramikplastiken vom Berg Burkovák bei Nemějice, Südböhmen 217–222
- Květina, P. – Neumannová, K.*, Dotazníkový průzkum „Percepce archeologie 2008“ – Questionnaire survey “Perception of Archaeology 2008” 715–724
- Kypta, J.*: viz Šulc, J. – Kypta, J. – Ježek, M.
- Lojek, T.*: viz Ježek, M. – Chytráček, M. – Lojek, T. – Prokopová, A.
- Majer, A.*: viz Ernée, M. – Majer, A.
- Michalík, T.*, Právne aspekty ochrany archeologického kultúrneho dedičstva v Európe – Legal aspects of archaeological cultural heritage protection in Europe 524–546
- Neumannová, K.*: viz Květina, P. – Neumannová, K.

- Nováček, K. – Petr, L.*, Praepositura in solitudo: Ostrovská cella Baštiny (Teslín) a archeologie nejmenších řádových založení – Praepositura in solitudo: The Ostrov cell of Baštiny (Teslín) and the archaeology of the smallest monastic foundations 285–302
Petr, L.: viz Nováček, K. – Petr, L.
Poppová Urbanová, K.: viz Březinová, H. – Poppová Urbanová, K.
Prokopová, A.: viz Ježek, M. – Chytráček, M. – Lojek, T. – Prokopová, A.
Průchová, E. – Chroustovský, L., Vícečetný pohřeb ze starší doby bronzové z Velkých Přílep. Příspěvek ke studiu tafonomie, vzniku a účelu pohřebního komplexu – Sépulture multiple de l'Age de bronze ancien à Velké Přílepy (Bohême centrale). Contribution à l'étude de la taphonomie, de l'origine et de la raison d'un complexe funéraire 77–100
Royt, J. – Žegklitz, J., O krádeži a nálezů gotického ciboria na Novém Městě pražském – The theft and discovery of a Gothic ciborium in Prague's New Town 684–696
Salaš, M.: viz Čižmář, M. – Salaš, M.
Šulc, J. – Křypa, J. – Ježek, M., K hospodaření a kultuře bydlení na středočeském statku v raném novověku: příklad z Trněného Újezdu (okr. Kladno) – The possibility of studying the rural housing culture between the Middle Ages and the Early Modern period on the basis of sources from Trněný Újezd (Central Bohemia) 697–714
Zápotocký, M.: viz Dobeš, M. – Zápotocký, M.
Žákovský, P., Dlouhé meče ze sbírek muzeí v Choceň a Vysokém Mýtě – Longswords from the collections of the museums in Choceň and Vysoké Mýto 509–523
Žegklitz, J.: viz Royt, J. – Žegklitz, J.

DISKUSE

- Biermann, F.*, Kommentar zum Aufsatz von Florin Curta: Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě) – The Making of the Slavs (with a special emphasis on Bohemia and Moravia), Archeologické rozhledy 60 – Komentář k článku Florina Curty: Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě), Archeologické rozhledy 60 337–349
Curta, F., The early Slavs in Bohemia and Moravia: a response to my critics – Počátky Slovanů v Čechách a na Moravě: odpověď mým kritikům 725–754
Pleterski, A., The inventing of Slavs or inventive Slavs? O ideovém světě a způsobu bydlení starých Slovanů – The Inventing of Slavs or Inventive Slavs? About the Ideological and Dwelling System of the Old Slavs 331–336
Profantová, N., Kultura s keramikou pražského typu a problém šíření slaviny do střední Evropy. K článku Florina Curty – The Prague-type pottery culture and the problem of diffusion of Slavinity into central Europe. On the article by Florin Curta 303–330
Unger, J., Rekonstrukce středověkých opevnění z hlediska antropologie – Reconstruction of medieval fortifications from an anthropological perspective 547–553
Vencl, S., Úvahy nad Archeologií pravěkých Čech – Reflections on the "Archaeology of Prehistoric Bohemia" 554–566

AKTUALITY

<i>Boháčová, I.</i> , Konference Praha archeologická – město UNESCO a jeho archeologické dědictví	755–756
<i>Breibert, W.</i> , Die Konferenz „Praktische Funktion, gesellschaftliche Bedeutung und symbolischer Sinn der frühgeschichtlichen Zentralorte in Mitteleuropa“ in Pohansko bei Břeclav, Tschechische Republik	755
<i>Drašnarová, M.</i> – <i>Likovský, J.</i> , Bibliografie prací RNDr. Miroslavy Blajerové, CSc.	146
<i>Gojda, M.</i> , Vysokoškolské kurzy letecké archeologie a dálkového průzkumu v České republice	142–144
<i>Humpolová, A.</i> – <i>Lička, M.</i> , Výstava o českém neolitu v Itálii	756–757
<i>Chroustovský, L.</i> , Antropologické a archeologické imaginace: minulost, současnost a budoucnost (ASA 2009, Bristol)	140–141
<i>Chroustovský, L.</i> , Jubileum konference Theoretical Archaeology Group	139–140
<i>Květina, P.</i> , Cena profesora Konrada Jazdžewského udělena Marii Zápotocké	146
<i>Mitáš, V.</i> , Slovenská archeológia si pripomína Slovenské starožitnosti	757–758
<i>Nechvátal, B.</i> – <i>Princová, J.</i> – <i>Likovský, J.</i> , Blahopřání Miroslavě Blajerové	145–146
<i>Ochrana, F.</i> , Bibliografie PhDr. Evy Čujanové-Jílkové, CSc., za léta 1998–2009	145
<i>Smetánka, Z.</i> , Osmé decénium Ivany a Radomíra Pleinerových. Laudatio podle zápisníku v paměti	759–762
<i>Šlesingerová, L.</i> , Bibliografie PhDr. Ivany Pleinerové, CSc., za léta 1999–2009; Bibliografie prof. PhDr. Radomíra Pleinera, DrSc., za léta 1999–2009	762–765
<i>Venclová, N.</i> , Zakladatelka moderní české sklářské archeologie Dagmar Hejdová	758–759
<i>Vích, D.</i> , Konference detektory kovů v archeologii III	141–142
<i>Zápotocká, M.</i> – <i>Pleinerová, I.</i> – <i>Moucha, V.</i> , Vzpomínka na PhDr. Evu Čujanovou-Jílkovou, CSc. 30. 6. 1928 – 18. 3. 2009	144

NOVÉ PUBLIKACE (podle autorů recenzí a referátů)

<i>Bartošková, A.</i> , I. Boháčová – L. Poláček Hrsg.: Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice 7 (Brno 2008)	366–371
<i>Bláhová-Sklenářová, Z.</i> , Hana Talli Hlubučková a kol.: Archeologie a stavaři (Praha 2008)	377–378
<i>Bouzek, J.</i> , Petr Drda – Alena Rybová: Akropole na hradišti Závist v 6.–4. stol. př. Kr. (Praha 2008)	159–160
<i>Březinová, H.</i> , C. Gillis – M. B. Nosch eds.: Ancient Textiles. Production, Craft and Society. Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund, Sweden, and Copenhagen, Denmark, on March 19–23, 2003 (Oxford 2007)	787–788
<i>Bursák, D.</i> , Günther Moosbauer: Kastell und Friedhöfe der Spätantike in Straubing. Römer und Germanen auf dem Weg zu den ersten Bajuwaren (Rahden/Westf. 2005)	793–795
<i>Čížmář, M.</i> , Katharina Kalsner: Die mittel-La-Tène-zeitliche Siedlung von Michelndorf, Niederösterreich (Wien 2008)	375–376
<i>Danielisová, A.</i> , Philip Verhagen: Case Studies in Archeological Predictive Modelling (Leiden 2007)	147–150
<i>Dohnal, M.</i> , Tomáš Klír: Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku (Praha 2008)	789–790

<i>Frolík, J.</i> , Vladimír Goš: Loštice – Město středověkých hrnčářů (Opava 2007)	160–162
<i>Frolíková-Kaliszová, D.</i> , Zdeněk Klanica: Mutěnice-Zbrod. Zaniklé slovanské sídliště ze 7.–10. století (Brno 2008)	788–789
<i>Chvojka, O.</i> , Pravěk Nová řada 16/2006 (Brno 2007)	171–173
<i>Jiráň, L.</i> , Václav Furmánek – Klára Marková: Včelince. Archív dávnej minulosti (Nitra 2008)	372
<i>jk</i> , Henryk Stoksik: Technologia warsztatu ceramicznego średniowiecznego Śląska w świetle badań specjalistycznych i eksperymentalnych (Wrocław 2007)	602
<i>jk</i> , Donat Wehner: Die frühgeschichtliche Seehandelsplatz Wolin und sein Umland. Eine Studie zu Zentrum und Peripherie (Neumünster 2007)	379–380
<i>Káčerík, A.</i> , Douglass W. Bailey: Prehistoric Figurines. Representation and corporeality in the Neolithic (New York 2005)	364–366
<i>Kalhous, D.</i> , Šlechta, moc a reprezentace ve středověku (Praha 2007)	174–175
<i>Končelová, M.</i> – <i>Pavů, I.</i> , Ryszard Grygiel: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom I. Wczesny neolit, kultura ceramiki wstęgowej rytej (Łódź 2004)	162–163
<i>Košnar, L.</i> , Johann-Sebastian Kühlborn u. a.: Rom auf dem Weg nach Germanien: Geostrategie, Vormarschtrassen und Logistik (Mainz 2008)	587–591
<i>Košnar, L.</i> , Artur Kurpiewski: Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Gostkowie (Lublin 2008)	791–792
<i>Košnar, L.</i> , Stefanie Martin-Kilcher et al.: Der römische Goldschmuck aus Lunnern (ZH). Ein Hortfund des 3. Jahrhunderts und seine Geschichte (Zürich 2008)	591–592
<i>Košnar, L.</i> , Je. N. Nosov red. et al.: Severnaja Rus' i narody Baltiki (S.-Petěrburg 2007)	168–170
<i>Koštial, J.</i> , Irena Šavel et al.: Pod Kotom-jug pri Krogu I, II. Arheologija na avtocestah Slovenije (Ljubljana 2009)	797–798
<i>Křivánek, R.</i> , Krzysztof Misiewicz: Geofizyka archeologiczna (Warszawa 2006)	792–793
<i>kv</i> , M. V. Anikovič – V. V. Popov – N. I. Platonova: Paleolit Kostěnkovsko-Borščevskogo rajona v kontekstě verchněgo paleolita Jevropy. Trudy Kostěnkovsko-Borščevskoj archeologičeskoj ekspedicii. Vyp. 1 (Sankt-Petěrburg 2008)	780–783
<i>kv</i> , Béatrice Schmider – Annie Roblin-Jouve: Le Massif de Fontainebleau au Paléolithique supérieur. Les grands sites d'habitat préhistorique, évolution des cultures et de paysages (Liège 2008)	173–174
<i>kv</i> , Slavomil Vencel ed. – Jan Fridrich: Archeologie pravěkých Čech 2. Paleolit a mezolit (Praha 2007)	350–355
<i>Květina, P.</i> , Norman Yoffee: Myths of the Archaic State: Evolution of the Earliest Cities, States and Civilizations (Cambridge – New York 2005)	358–360
<i>Kypta, J.</i> , Das Obere Schloss in Greiz. Ein romanischer Backsteinbau in Ostthüringen und sein historisches Umfeld (Erfurt 2008)	795–796
<i>Kypta, J.</i> , Dějiny staveb 2008. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 28. 3.–30. 3. 2008 (Plzeň 2008)	371–372
<i>Kypta, J.</i> , Georges Descœudres: Herrenhäuser aus Holz. Eine mittelalterliche Wohnbaugruppe in der Innerschweiz (Basel 2007)	776–779
<i>Kypta, J.</i> , Michal Ernée: Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově (České Budějovice – Praha 2008)	154–157
<i>Kypta, J.</i> , Sabine Felgenhauer-Schmiedt: Hard. Ein Wüstungskomplex bei Thaya im niederösterreichischen Waldviertel (St. Pölten 2008)	583–585

<i>Kypta, J.</i> , Andreas Heege Hrsg.: Töpferöfen – Pottery kilns – Fours de potiers. Die Erforschung frühmittelalterlicher bis neuzeitlicher Töpferöfen (6.–20. Jh.) in Belgien, den Niederlanden, Deutschland, Österreich und der Schweiz (Basel 2007)	360–364
<i>Kypta, J.</i> , Gerson H. Jeute – Jens Schneeweiß – Claudia Theune Hrsg.: aedificatio terrae. Beiträge zur Umwelt- und Siedlungsarchäologie Mitteleuropas. Festschrift für Eike Gringmuth-Dallmer zum 65. Geburtstag (Rahden/Westf. 2007)	373–375
<i>Kypta, J.</i> , Rudolf Krajčic: Středověké cihlářství. Sezimovo Ústí – archeologie středověkého poddanského města 4 (České Budějovice – Tábor 2008)	790–791
<i>Kypta, J.</i> , Milan Novobilský: Obléhání hradu Lopaty: rekonstrukce obléhání hradu z roku 1432–1433 (Plzeň 2008)	594–596
<i>Kypta, J.</i> , Památky jižních Čech 1 (České Budějovice 2008)	170
<i>Kypta, J.</i> , Markus Roth: Rheinau-Heerenwis. Früh- und hochmittelalterliche Siedlungsspuren (Zürich – Egg 2008)	599–600
<i>Kypta, J.</i> , Wallfahrtskirche St. Corona in Altenkirchen, Markt Frontenhausen. Archäologische und archivalische Spurensuche. Katalog zur Ausstellung s'Croafrauerl im Niederbayerischen Archäologiemuseum Landau a. d. Isar vom 17. 8. – 7. 10. 2007 (Landau a. d. Isar 2007)	602–604
<i>Levínský, O.</i> , L. Kaminská – J. K. Kozłowski – J. A. Svoboda eds.: Pleistocene Environments and Archaeology of the Dzeravá skala Cave, Lesser Carpathians, Slovakia (Kraków 2005)	167–168
<i>Levínský, O.</i> , Margherita Mussi: Earliest Italy. An Overview of the Italian Paleolithic and Mesolithic (New York – Boston – Dordrecht – London – Moscow 2001)	592–594
<i>Limburský, P.</i> , N. I. Shishlina – J. van der Plicht – R. E. M. Hedges – E. P. Zazovskaya – V. S. Sevastyanov – O. A. Chichagova: The Catacomb Cultures of the north-west Caspian steppe 2007: ¹⁴ C Chronology, reservoir effect and paleodiet. Radiocarbon 49 (2007), 713–726	600–602
<i>Macháček, J.</i> , Michal Ernée: Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen (Praha 2008)	567–569
<i>Marethová, B.</i> , Frederik Svanberg: Death Rituals in South–East Scandinavia AD 800–1000. Decolonizing the Viking Age II (Lund 2003)	175–177
<i>mj.</i> Průzkumy památek XV/2, 2008	598–599
<i>mj.</i> Virtuální průvodce Langweilovým modelem Prahy – Virtual guide of the Langweil's model of Prague (2009)	378–379
<i>Neustupný, E.</i> , Jiří Macháček: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System (Bonn 2007)	150–154
<i>Průchová, E.</i> , Paul Bahn ed.: Vepsáno do kostí. Jak lidské ostatky odhalují tajemství mrtvých (Praha 2008)	157–158
<i>ps.</i> Slavomil Vencel ed. – Jan Fridrich: Archeologie pravěkých Čech 2. Paleolit a mezolit (Praha 2007)	355–357
<i>Salač, V.</i> , Klaus-Peter Johne: Die Römer an der Elbe. Das Stromgebiet der Elbe im geographischen Weltbild und im politischen Bewusstsein der griechisch-römischen Antike (Berlin 2006)	569–578
<i>Salač, V.</i> , Frederike Koch Hrsg.: Bronzezeit. Die Lausitz vor 3000 Jahren (Kamenz 2007)	376–377
<i>Salač, V.</i> , Anne-Maria Wittke – Eckart Olshausen – Richard Szydlak: Historischer Atlas der antiken Welt (Weimar 2007)	177–178
<i>Štefan, I.</i> , Przemysław Urbańczyk: Trudne początki Polski (Wrocław 2008)	769–776
<i>Šumberová, R.</i> , Jean-Paul Demoule ed.: La révolution néolithique en France (Paris 2007)	158–159

<i>Tomášek, M.</i> , Waldemar Ossowski ed.: The General Carleton Shipwreck, 1785 – Wrak statku General Carleton, 1785 (Gdańsk 2008)	596–598
<i>Tomková, K.</i> , Elżbieta Dąbrowska: Groby, relikvie i insygnia. Studia z dziejów mentalności średniowiecznej (Warszawa 2008)	783–785
<i>Trampota, F.</i> , Jean Guilaine dir.: Populations néolithiques et environnements (Paris 2005)	585–587
<i>Unger, J.</i> , Miroslav Plaček – Martin Bóna: Encyklopedie slovenských hradů (Praha 2007)	170–171
<i>Ungerman, Š.</i> , Studia mediaevalia Pragensia 8, 2008 (Praha 2008)	578–582
<i>Vávra, M.</i> , A. Harding – R. Šumberová – Ch. Knüsel – A. Outram: Velim. Violence and death in Bronze Age Bohemia. The results of fieldwork 1992–95, with consideration of peri-mortem trauma and deposition in the Bronze Age. With contributions by C. Palmer, S. Knight, D. Dungworth, R. Shiel (Prague 2007)	766–769
<i>Venclová, N.</i> , Duncan Garrow – Chris Gosden – J. D. Hill eds.: Rethinking Celtic art (Oxford 2008)	785–787
<i>Zápotocká, M.</i> , Ryszard Grygiel: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom II. Część 1–3. Środkowy neolit. Grupa brzesko-kujawska kultury lendzielskiej – The Neolithic and Early Bronze Age in the Brześć Kujawski and Osłonki Region. Volume II. Part 1–3. Middle Neolithic. The Brześć Kujawski Group of the Lengyel Culture (Łódź 2008)	163–167

NOVÉ PUBLIKACE (podle publikací)

Anikovič, M. V. – Popov, V. V. – Platonova, N. I.: Paleolit Kostěnkovsko-Borščevského rajona v kontextě verchněho paleolita Jevropy. Trudy Kostěnkovsko-Borščevskoj archeologičeskoj ekspedicii. Vyp. 1. Sankt-Petěrburg 2008 (<i>kv</i>)	780–783
Bahn, P. ed.: Vepsáno do kostí. Jak lidské ostatky odhalují tajemství mrtvých. Praha 2008 (<i>E. Průchová</i>)	157–158
Bailey, D. W.: Prehistoric Figurines. Representation and corporeality in the Neolithic. New York 2005 (<i>A. Káčerik</i>)	364–366
Boháčová, I. – Poláček, L. Hrsg.: Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice 7. Brno 2008 (<i>A. Bartošková</i>)	366–371
Dąbrowska, E.: Groby, relikvie i insygnia. Studia z dziejów mentalności średniowiecznej. Warszawa 2008 (<i>K. Tomková</i>)	783–785
Das Obere Schloss in Greiz. Ein romanischer Backsteinbau in Ostthüringen und sein historisches Umfeld. Erfurt 2008 (<i>J. Kypita</i>)	795–796
Dějiny staveb 2008. Sborník vybraných referátů z konference v Nečtinech konané ve dnech 28. 3.–30. 3. 2008. Plzeň 2008 (<i>J. Kypita</i>)	371–372
Demoule, J.-P. ed.: La révolution néolithique en France. Paris 2007 (<i>R. Šumberová</i>)	158–159
Descœudres, G.: Herrenhäuser aus Holz. Eine mittelalterliche Wohnbaugruppe in der Innerschweiz. Basel 2007 (<i>J. Kypita</i>)	776–779
Drda, P. – Rybová, A.: Akropole na hradišti Závist v 6.–4. stol. př. Kr. Praha 2008 (<i>J. Bouzek</i>)	159–160
Ernée, M.: Gotické kamnové kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově. České Budějovice – Praha 2008 (<i>J. Kypita</i>)	154–157
Ernée, M.: Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen. Praha 2008 (<i>J. Macháček</i>)	567–569

- Felgenhauer-Schmiedt, S.: Hard. Ein Wüstungskomplex bei Thaya im niederösterreichischen Waldviertel. St. Pölten 2008 (*J. Kypsta*) 583–585
- Furmánek, V. – Marková, K.: Včelince. Archív dávnej minulosti. Nitra 2008 (*L. Jiráň*) 372
- Garrow, D. – Gosden, Ch. – Hill, J. D. eds.: Rethinking Celtic art. Oxford 2008 (*N. Venclová*) 785–787
- Gillis, C. – Nosch, M. B. eds.: Ancient Textiles. Production, Craft and Society. Proceedings of the First International Conference on Ancient Textiles, held at Lund, Sweden, and Copenhagen, Denmark, on March 19–23, 2003. Oxford 2007 (*H. Březinová*) 787–788
- Goš, V.: Loštice – Město středověkých hrnčičů. Opava 2007 (*J. Frolík*) 160–162
- Grygiel, R.: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom I. Wczesny neolit, kultura ceramiki wstęgowej rytej. Łódź 2004 (*M. Končelová – I. Pavlů*) 162–163
- Grygiel, R.: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom II. Część 1–3. Środkowy neolit. Grupa brzesko-kujawska kultury lendzielskiej – The Neolithic and Early Bronze Age in the Brześć Kujawski and Osłonki Region. Volume II. Part 1–3. Middle Neolithic. The Brześć Kujawski Group of the Lengyel Culture. Łódź 2008 (*M. Zápotocká*) 163–167
- Guilaine, J. dir.: Populations néolithiques et environnements. Paris 2005 (*F. Trampota*) 585–587
- Harding, A. – Šumberová, R. – Knüsel, Ch. – Outram, A.: Velim. Violence and death in Bronze Age Bohemia. The results of fieldwork 1992–95, with consideration of perimortem trauma and deposition in the Bronze Age. With contributions by C. Palmer, S. Knight, D. Dungworth, R. Shiel. Prague 2007 (*M. Vávra*) 766–769
- Heege, A. Hrsg.: Töpferöfen – Pottery kilns – Fours de potiers. Die Erforschung frühmittelalterlicher bis neuzeitlicher Töpferöfen (6.–20. Jh.) in Belgien, den Niederlanden, Deutschland, Österreich und der Schweiz. Basel 2007 (*J. Kypsta*) 360–364
- Jeute, G. H. – Schneeweiß, J. – Theune, C. Hrsg.: aedificatio terrae. Beiträge zur Umwelt- und Siedlungsarchäologie Mitteleuropas. Festschrift für Eike Gringmuth-Dallmer zum 65. Geburtstag. Rahden/Westf. 2007 (*J. Kypsta*) 373–375
- Johne, K.-P.: Die Römer an der Elbe. Das Stromgebiet der Elbe im geographischen Weltbild und im politischen Bewusstsein der griechisch-römischen Antike. Berlin 2006 (*V. Salač*) 569–578
- Kalser, K.: Die mittel-La-Tène-zeitliche Siedlung von Michelndorf, Niederösterreich. Wien 2008 (*M. Čižmář*) 375–376
- Kaminská, L. – Kozłowski, J. K. – Svoboda, J. A. eds.: Pleistocene Environments and Archaeology of the Dzeravá skala Cave, Lesser Carpathians, Slovakia. Kraków 2005 (*O. Levínský*) 167–168
- Klanica, Z.: Mutěnice-Zbrod. Zaniklé slovanské sídliště ze 7.–10. století. Brno 2008 (*D. Frolíková-Kaliszová*) 788–789
- Klír, T.: Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku. Praha 2008 (*M. Dohnal*) 789–790
- Koch, F. Hrsg.: Bronzezeit. Die Lausitz vor 3000 Jahren. Kamenz 2007 (*V. Salač*) 376–377
- Krajíc, R.: Středověké cihlářství. Sezimovo Ústí – archeologie středověkého poddanského města 4. České Budějovice – Tábor 2008 (*J. Kypsta*) 790–791
- Kühlborn, J.-S. u. a.: Rom auf dem Weg nach Germanien: Geostrategie, Vormarschtrassen und Logistik. Mainz 2008 (*L. Košnar*) 587–591
- Kurpiewski, A.: Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Gostkowie. Lublin 2008 (*L. Košnar*) 791–792

Macháček, J.: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System. Bonn 2007 (<i>E. Neustupný</i>)	150–154
Martin-Kilcher, S. et al.: Der römische Goldschmuck aus Lunnern (ZH). Ein Hortfund des 3. Jahrhunderts und seine Geschichte. Zürich 2008 (<i>L. Košnar</i>)	591–592
Misiewicz, K.: Geofizyka archeologiczna. Warszawa 2006 (<i>R. Křivánek</i>)	792–793
Moosbauer, G.: Kastell und Friedhöfe der Spätantike in Straubing. Römer und Germanen auf dem Weg zu den ersten Bajuwaren. Rahden/Westf. 2005 (<i>D. Bursák</i>)	793–795
Mussi, M.: Earliest Italy. An Overview of the Italian Paleolithic and Mesolithic. New York – Boston – Dordrecht – London – Moscow 2001 (<i>O. Levínský</i>)	592–594
Nosov, Je. N. red. et al.: Severnaja Rus' i narody Baltiki. S.-Petěrburg 2007 (<i>L. Košnar</i>)	168–170
Novobilský, M.: Obléhání hradu Lopaty: rekonstrukce obléhání hradu z roku 1432–1433. Plzeň 2008 (<i>J. Kypita</i>)	594–596
Ossowski, W. ed.: The General Carleton Shipwreck, 1785 – Wrak statku General Carleton, 1785. Gdańsk 2008 (<i>M. Tomášek</i>)	596–598
Památky jižních Čech 1. České Budějovice 2008 (<i>J. Kypita</i>)	170
Plaček, M. – Bóna, M.: Encyklopedie slovenských hradů. Praha 2007 (<i>J. Unger</i>)	170–171
Pravěk Nová řada 16/2006. Brno 2007 (<i>O. Chvojka</i>)	171–173
Průzkumy památek XV/2, 2008 (<i>mj</i>)	598–599
Roth, M.: Rheinau-Heerenwis. Früh- und hochmittelalterliche Siedlungsspuren. Zürich – Egg 2008 (<i>J. Kypita</i>)	599–600
Shishlina, N. I. – van der Plicht, J. – Hedges, R. E. M. – Zazovskaya, E. P. – Sevastyanov, V. S. – Chichagova, O. A.: The Catacomb Cultures of the north-west Caspian stepe 2007: ¹⁴ C Chronology, reservoir effect and paleodiet. Radiocarbon 49 (2007), 713–726 (<i>P. Limburský</i>)	600–602
Schmider, B. – Roblin-Jouve, A.: Le Massif de Fontainebleau au Paléolithique supérieur. Les grands sites d'habitat préhistorique, évolution des cultures et de paysages. Liège 2008 (<i>kv</i>)	173–174
Stoksik, H.: Technologia warsztatu ceramicznego średniowiecznego Śląska w świetle badań specjalistycznych i eksperymentalnych. Wrocław 2007 (<i>jk</i>)	602
Studia mediaevalia Pragensia 8, 2008. Praha 2008 (<i>Š. Ungerman</i>)	578–582
Svanberg, F.: Death Rituals in South–East Scandinavia AD 800–1000. Decolonizing the Viking Age II. Lund 2003 (<i>B. Marešová</i>)	175–177
Šavel, I. et al.: Pod Kotom-jug pri Krogu I, II. Arheologija na avtocestah Slovenije. Ljubljana 2009 (<i>J. Košťál</i>)	797–798
Šlechta, M.: moc a reprezentace ve středověku. Praha 2007 (<i>D. Kalhous</i>)	174–175
Talli Hlubučková, H. a kol.: Archeologie a stavaři. Praha 2008 (<i>Z. Bláhová-Sklenářová</i>)	377–378
Urbańczyk, P.: Trudne początki Polski. Wrocław 2008 (<i>I. Štefan</i>)	769–776
Vencl, S. ed. – Fridrich, J.: Archeologie pravěkých Čech 2. Paleolit a mezolit. Praha 2007 (<i>kv</i>)	350–355
Vencl, S. ed. – Fridrich, J.: Archeologie pravěkých Čech 2. Paleolit a mezolit. Praha 2007 (<i>ps</i>)	355–357
Verhagen, P.: Case Studies in Archeological Predictive Modelling. Leiden 2007 (<i>A. Danielisová</i>)	147–150
Virtuální průvodce Langweilovým modelem Prahy – Virtual guide of the Langweil's model of Prague. 2009 (<i>mj</i>)	378–379

Wallfahrtskirche St. Corona in Altenkirchen, Markt Frontenhausen. Archäologische und archivalische Spurensuche. Katalog zur Ausstellung s' Croafrauerl im Niederbayerischen Archäologiemuseum Landau a. d. Isar vom 17. 8. – 7. 10. 2007. Landau a. d. Isar 2007 (<i>J. Kypka</i>)	602–604
Wehner, D.: Die frühgeschichtliche Seehandelsplatz Wolin und sein Umland. Eine Studie zu Zentrum und Peripherie. Neumünster 2007 (<i>jk</i>)	379–380
Wittke, A.-M. – Olshausen, E. – Szydlak, R.: Historischer Atlas der antiken Welt. Weimar 2007 (<i>V. Salač</i>)	177–178
Yoffee, N.: Myths of the Archaic State: Evolution of the Earliest Cities, States and Civilizations. Cambridge – New York 2005 (<i>P. Květina</i>)	358–360

ERRATA (AR LXI – 2009)

- s. 55: So wie die Lage der befestigten Höhensiedlung Hradec bei Chomutov, ... strategischer Bedeutung.
Správné znění: So wie die Lage der befestigten Höhensiedlung Hradec bei Chomutov, die die Mündung des Ohře-Tales im Raum zwischen dem Erzgebirge und den Duppauer Bergen (Doupovské hory) von Karlsbad in das Land von Chomutov beherrscht (die in seinem Umkreis liegende Siedlung Kadaň-Jezerka, Befund 40/69 erbrachte den im Rahmen Böhmens ganz außerordentlichen Fund von schwarzfiguriger Keramik: *Bouzek – Koutecký 1975; Koutecký 1985*), ist auch die Stelle der befestigten Höhensiedlung Rubín von strategischer Bedeutung.
- s. 131: Obr. 7... – *Správné znění:* Obr. 7. Praha – Nové Město, Soukenická ul., parcela domu čp. 21. Obj. 5b: ...
- s. 136: 48. řádek: — *2007a:* – *Správné znění:* — *2007b:*
- s. 593: 26. řádek: L. Pitonihno – *Správné znění:* L. Pigoriniho
 29. řádek: L. Pitonim – *Správné znění:* L. Pigorinim

Nada Profantová a redakce Archeologických rozhledů se omlouvají prof. Florinu Curtovi za přetištění a úpravu obrázků (obr. 5 a 6 na str. 315 a 316) bez svolení jejich autora.